نووسەری کورد

گۆڤاری یەکێتی
ئەدیب و
نووسەرانی کوردە

ژمارە ٥ ئەیلولی ١٩٨٦

سەر نووسەر
محەمەد بەدری

جێگری سەرنووسەر
د . نافع ئاکرەیی

دەستەی نووسەران

صلاح شوان

عبد الكريم فندي

محمود زامدار

احمد عبد الله زەڕۆ

کەریم زەند

هیچ بەرهەمێك نادرێتەوە بەخاوەنەکەی ،
بڵاوببێتەوە یان نا .

نووسەران خۆیان بەرپرسیارن
لە گشت شتێکی نووسینەکانیان

ووشەیەکی کورت

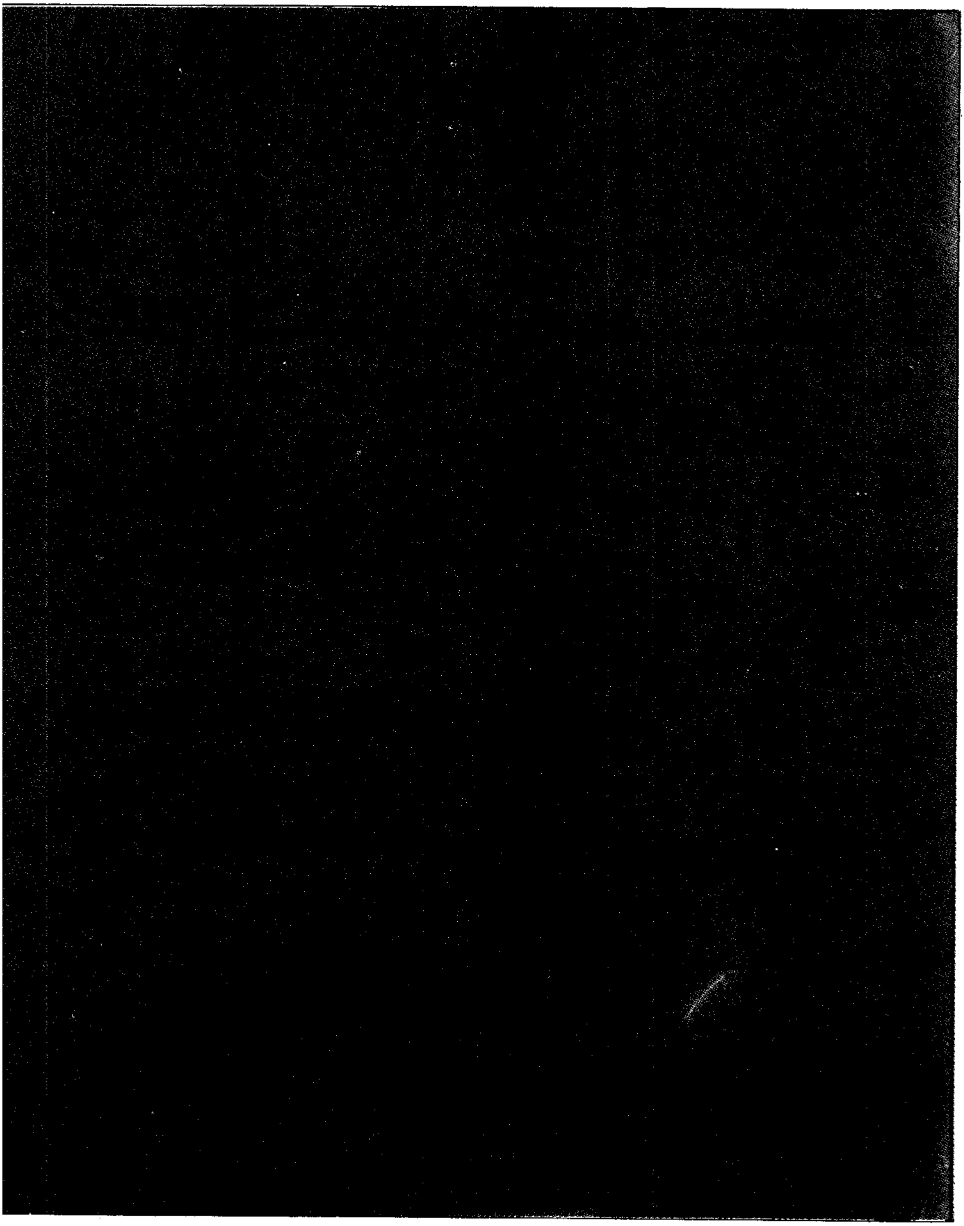

[redacted]

[redacted]

چەند ڕیشەیەك لە ڕیشاڵی زمانەکەمان

مسعود محمد

کوردێکی هەست بەئازاری هەڵکەوتی کوردەواری بەچەنگ مێژووی بێڕەحمەوە بکات خۆی بەو ساوایە شیرە خۆرە دێتە بەرچاو کە لە سینگی دایکی دوور خرابێتەوە : لە سۆزو بژێو بێبەش دەبێت .

لەو ڕۆژەوە کۆڕشی هەخامەنشی بوو بە میراتگری خاڵوانە مادەکانی ، دەمی بە مەمکی مێژووی کوردەوە ناو لە جیاتی کورد هەرچی میراتێکی هەیبوو ، لە مایەکیو واتایەکی ، هەڵی شت بۆ ناو هەناوی حکومەت لەدوا حکومەتی هەخامەنشیو ئەشکانیو ساسانی ... هەتا ڕۆژانی سەردەم کە کورد لە تەك فارسدا وەکوو منداڵی فڕێ دراوی کەس بە خۆیەوە نەگرتووی لێهاتو بوو بەمیوانی ماڵی خۆی .

ئەو بنچکەی بەر لە دوو هەزارو پێنج سەدو ئەوەندە ساڵە کۆڕش لەدەستمانی دەرهێنا جارێکی دیکە پەنجەمان لێی گیرنەبۆوە : مێژوومان بوو بەماڵی بێگانـە ، تەپـڵی تۆپـانی پێدەکات .. دای دەلەنگێنێ .. لێی دەقـرتێنێ .. بـۆیـاغی دەگـۆڕی .. بـەسـەریـەوە دەنێ .. بـەئـارەزۆ دەینەخشێنی .. کە پێویست بوو لە قوڕی هەڵدەکێشێ .

بەڕەی ژێر پێمان کە خاکی نیشتمان بێ ، بـە کێشە کێش ، لەبن پێمانی دەر دەهێنێو دەیخاتەوە سەر بەڕەی خۆی . ناوی لووتە شاخو

بیشەلان و پۆشەلان و قەمیشەلان و کەندەلانەکانمان لێ دەگۆڕێ بایی ئەوەی لیمانی نەناس بکات .. فەرەنجی لەبەر ئاوایەکانمان دادەماڵێت و زوڵە پۆشاکەکەی خۆیان تێ دەئاڵێنێ .. تەزکەرە نفوسی خۆی بۆ نژادی کورد دەردەکات .

لەلایەن زمانەوە دووچاری دەسدرێژییەکی ویرانکەر بووین :

کورپەی ناو بێشکە هەمیشە گوێ دەگرێ بۆ لایلایەی دایکە دلسۆزەکەی .. ئێمە بە تێچوونی دەوڵەتی (ماد)مان دابڕاین لەو لایلایەی کە دەبوو مێژوو لە گاتاکانی ئاڤێستاوە تا ئەبەد هەڵبەست و بەیت و گۆرانی و بەستەو لاووکمان بۆ بچڕێت . ئاڤێستاو هەرچی لێی کەوتەوە لە ئێمە تار بوو ، باوەشێکی بێگانە مێزی لێ گرت و بەبەر مەمکییەوە نیشت . پتر لە دووهەزارو پێنج سەد ساڵە مژمان لەگۆی مەمکی دایکە ئاڤێستا نەمشتووە ..

خەتی ڕەچەڵەکی ئاڤێستا خوار بووە بۆ خاوەن دەسەلاتی دەوڵەتی : هەرچەند زاناکانی زمان دەڵێن فارسی کۆن جودایە لە زمانی ئاڤێستا ، بەلام جوداش بێت هەرچی ئاڤێستاو داب و دەستووری زەردەشتی و پێوەندی (بیهـ دین) بە دەوڵەتەوە بە هەموو ئەو سامانە ئەدەبی و دینی و کۆمەلایەتی و سیاسییەی لەماوەی ڕۆژگاری نێوان تێچوونی ماد و تێچوونی ساسانییان زاوزێی کردبێ بوو بەهی فارس . ئەو ڕۆژەی سپای ئیسلام ڕەوی هێنا بۆسەر ئیمپراتۆریەتی ساسانیەکان کوردی چارەڕەش بریتی بوو لە ڕەعیەیەکی ڕەش و ڕووت کەهیچ پشکی نەبوو لە شیرنایی حوکم : هەزارو سەد ساڵ پتر بوو کورد لە پلەی هەرە بەرەژێری بێ دەسەلاتی دا سوخرەو بێگاری بۆ داگیرکەر دەکرد . چەند نیمچە کوێخایەکی پەڕپووتی فەرتووتی کورد وەکوو ڕێوی چاوەش کلکە کوتەی بۆ شاهەنشاو مەلیك و ئەستەندارو سپەهـ بود و مووبەدو هیربەد و

دەست ڕۆیشتووەکانی دیکەی دین و دەوڵەت دەکردو نیمچە مەرحەبایەکی لالووتانەی لێ وەردەگرتنەوەو بەحاڵ نانێکی حەرامی پێ لەهەژاری کورد دەڕووتاندەوە . هەر چونکە کورد بەهیچ جۆرێك لە دینی زەردەشتی ی دەوری ساسانییان کە بەلای چاکەی دەوڵەتدا خوار کرابۆوە هیچ سوودێکی نەدەدیت ، بگرە لە زەرەرو ئازار بەولاوە لێیەوە بۆی نەدەهات ، بایی خۆ خوراندنیش بەرگری بۆ ئەو دین و دەوڵەتە نەکردو بەگژ عەرەبدا نەهاتەوە :

لە ماوەیەکی زێدە کورتدا کورد نژاد دینی تازەی کرد بە جێگری دینی کۆنی ، مەگەر لێرەو لەوێ خاوەن دەسەلات و قەلاتێك کە بەرژەوەندی لەگەڵ دەوڵەت و دەستگای دینی گونجا بێ نەختێکی خۆگری کردبێ ئەویش هەر بایی ئەوەی کە بەفری سبەینان هەتاوی نیوەڕۆی پێ بکەوێت و بتوێتەوە . هەرچی فارسەکە بوو چونکە خاوەن دەوڵەت و دەسەلات بوو حەشاماتێکی زۆری تێدا بوو پەرۆشی دینەکەو دەوڵەتەکەی بێت و بەدڵ پارێزگاری لێ بکات چونکە پارێزگاری لە بەرژەوەندی خۆی دەکرد ، هی وەهاشیان تێدا بوو بەدڵ پێڕەوی لە دینی زەردەشت دەکرد تا ئەوەی بەشێکیان پەنایان بۆ چین برد ، پێشتریش یەزدگورد خۆی داوای یارمەتی لە ئیمپراتۆر تای تسونگ Tai Tosung کرد بەلام لێی نەبیست . دوای کوژرانی یەزدگورد پەنابەران دەستە دەستە بۆ چین دەچوون هەتا کۆمەڵێکیش لەگەڵ (پیرۆز) کوڕی یەزدگورددا خۆیان گەیاندە تەخارستان کە ئەوسا لەبەردەستی چین بوو . لە ٦٦٢ ی ز ئەم پیرۆزە لە لایەن شای چینیەکانەوە بەشای ئێران وەرگیرا . دوای ئەو کوڕەکەی (نرسی - نەرسی) بوو بەجێگری باوکی و خواییشتدا شای چین لەشکری بۆ ڕێك خست کە وولاتی خۆی پێ داگیر بکاتەوە بەلام لەگەڵ سەرداره چینییە هاوڕێکەی لێیان بوو بە ناکۆکی و سپاکە بەرەو چین ، لە ٧٠٧ ز ، گوەڕایەوە . لە ٧٥٠ ز . دوایین کمەڵەی فارسەکان کە پەنایان بۆ چین

بردبێ لە سجلاتی چین ناویان بردراوە . یەزدگورد لای چینییەکان Yessesse ، پیرۆز pilusse ، نەرسی ni - nisse ناو هێنراوون .

کۆمەڵێکی دیکە لە خوراسانەوە بۆ لای جەزیرەی هورمزو کەنداوی عەرەب جمین و بەینێك لەو ناوە مانەوە بەلام لەشکری ئیسلام بۆیان چوو . سەرەنجام پەنایان برد بۆ وڵاتی گوجراتی هیندوستان و لە شاری (سەنجان) ڕاجا (جادی رانە) پەنای دان و مانەوە . دوای سێ سەد ساڵ بە زۆر شوێنی دیکەی هیند دا بڵاوبوونەوە تا لە ئەنجامدا شاری بۆمبای بوو بە بنگەی هێزو سەقافەتی پارسەکانی هیند .. [بە کورتی لە لاپەڕە ١٧ ـ ٢٢ ، مزدیسناو ادب پارسی ، انتشارات دانشگاه تهران ـ د. محمد معین] .

یەکێك لە ئاکامی بەسترانەوەی بەرژەوەندی فارسەکانی سەردەمی فەتحی ئیسلام بە دەوڵەتی ساسانی ئەوە بوو کە دوای داگیر کردنی (مداین ـ پایتەختی ساسانی) لەخوار بەغدا ، هەرچی فارس و زمانی فارسی بوو لەگەڵ فەرمانڕەوایی یەزدگورد دا پێچرایەوەو ئاوەژووی دیوی ئێران بۆوە . کوردەکە چونکە پشکی لە هیچ شتێکدا نەبوو کەس بەلای دا نەچوو ، هەر لەشوێنی خۆی مایەوە ، بەڵکوو ئەو بەتاڵاییەی کە بەکشانەوەی فارسەکان لە دیوی عیراق پەیدا بوو کوردی تێ ڕژاو سنووری کوردنشین بەرەو باشوور خۆی لێك کێشایەوە . بەلام لەگەڵ ئەمەشدا فارس هەر مایەوە بە میراتگری سەقافەتی هەزارو ئەوەندە ساڵەی ئێران ، زۆریشی نەبرد دوای لەدەست چوونی حوکمیان ، سەرلەنوێ ، زمان و ئەدەبیاتیان برەوی ستاندەوە ، تەنانەت کتێبی باسکراو لە ژێر خاڵەکانی : نهضتهای سیاسی ، نهضتهای مذهبی ، پیدایش فرق متنفذ ، کوششهای علمی و ادبی ایرانیان . بەرتەك دانەوەی فارسەکان لە پاڵەپەستۆی عەرەب و ئیسلام باس دەکات تا دەگاتە یادی

(زبان شیرین پارسی) كه بە پەیدابوونی بویژانی وەكوو : محمد بن وصیف سگزی ، حنظلة بادغیسی ، ابو شكور بلخی ، شهید بلخی ، رودكی ، دقیقیو فردوسیو پەخشان نووسی وەكوو بلعمی ، وەرگێڕەكانی تفسیر طبری ، دانەری حدود العالم ، نووسەری الابنیة عن حقائق الادویة ، دانەری مێژووی سیستانو دانەرانی شاهنامه ابو منصوریو (بهمت فرهنگ نویسانی مانند اسدیو فرخیو قطران تبریزی) ئا بەهۆی ئەمانەوە [هی دیكەش]زمانی فارسی لەسەر بناخەیەكی مەحكەم دامەزرا (لاپەڕە ٢٨ ، ٢٩ كتێبی ناوبراو) . لەمەوە سەر لەنوێ فارس بۆوە بە میراتگری هەموو سەقافەتی كەرتی ئێرانی لە گەلەكانی هیندی ئێرانی .بە هۆی هەبوونی نووسینی ئەدەبییەوە لە كۆنی كۆنەوە فارسی خۆی پاراست لەوەی وەكوو كوردی ، كە نووسینی نەبوو ، ببێ بە دایالێكتی جۆراجۆری تێك نەگەییشتوو ئێستا ، كە دێم ووشەیەكی كوردی ئەمڕۆكەمان ڕادەگرم لە بەرانبەر ئاوێنەی مێژووی زمانی ئاڤێستا [گاتاكان بەتایبەتی]و (ڤیدا)ی سانسكریتی ، ماوەی سێ هەزار ساڵێكی لێك ترازانو نائاشنابوون دەكەوێتە نێوانەوە كە ووشەكە تێیدا بە بڕیاری واقیع خشكەی بەملاو بەولادا كردووەو گۆڕاوەو قرتاوەو سوواوە .. زۆر ووشەی كە خشكەی لەگەڵ كورددا نەكرد بۆ پەناو پەسێوان بە یەكجارەكی لێمان دابڕاو نەناس بوو . هەرچی زاراوەو كەرستەی پەرستنی زەردەشتی هەیە ، مەگەر چۆنها ، لە فەرهەنگی كوردی سڕایەوە چونكە هەروەك بە گۆڕانی دین لە زەردەشتتیەوە بۆ ئیسلام ئەو زاراوانە بەلاوە نران نووسینیشمان نەبوو بتوانێ لە ناو كفنی دەفتەران زیندە بەچاڵ یاخود مردە بەچاڵیان بكاتو لە ڕۆژی پێویستدا گۆڕ بەدەریان بكاتەوە .

لەم ڕۆژگارەدا زەردەشتی فارس هەن لە یەزدو كرمانی ئێرانو لە بۆمبایو هەندێ شوێنی دیكەی هیند بەشێوەیەكی وەكوو

شێوەی سەردەمی ساسانی نوێژو مەراسیمو دوعا خوێنی‌ی ئایینی دەکەن . دیارە ئێمەی کورد دینی ئیسلام بەو دینە ناگۆڕینەوە بەلام لەلایەن سەقافەتی میللییەوە چەندین سەدان ووشە هەیە لەو مەراسیمەدا بەزانینیان سامانی مەعنەویمان دەوڵەمەند دەبوو چونکە ووشەکان دەچنەوە بۆ بەرایی نزیکی سێ هەزار ساڵ ، ئنجا چ هێزێك لەبەر ووزەی زمانەکەمان دەگەڕا کە ڕیشەی بچێتەوە بۆ سێ هەزار ساڵ لەمەو بەر ؟ ڤیدای سانسکریتی‌و ئاڤیستای زەردەشتی کۆنترین دوو سەرچاوەی فەرهەنگ‌و ڕۆشنبیری سەرلەبەری گەلە هیندی - ئاوروپاییەکانن کە هێندەی دوو خوشکی جمرانەش لە یەکدی نزیکن : هەر ووشەیەکی کوردی سەردەم لەوانە بێ وێنەی قاڵبی ئاڤیستایی پێوە مابێ پتر ڕەسەن بوونی کوردی بەئیسپات دەگەیەنێ لە دەیان ووشەی ئەوتۆی فارسی سەردەم چونکە مانی ووشەی ئاڤێستا لە کوردی‌دا ئەوە ڕادەگەیەنێ [یان هەر نەبێ بەلای ئەو باوەڕەمانەوە دەبات] کە یەك بوونی زمانی ئاڤێستاو زمانی کوردی لە بنەڕەتدا هۆی مانەوەی ووشەی ئاڤێستایە لە کوردی‌دا نەك پارێزرانی ووشەکە بە نووسین چونکە کوردی خاوەن نووسین نەبووە . فارس لە نووسیندا هەزاران ووشەی عەرەبیشی وەها پاراستووە کە ئەگەر عەرەب فەرامۆشیشی کردبانایە هەر نەدەمردن ، ووشەی ئاڤێستاش هەمان حیسابی بۆ دەکرێ کە لە دەفتەری نووسراوی فارسی‌دا وەکوو ووشەی عەرەبی ماوەتەوە . دەمەوێ بڵێم کە دیترا ووشەیەکی ئاڤێستا لە فارسی‌دا دەردەکەوێتەوەو لە کوردی دا بزرە ، ئەم دەرکەوتنە هی بوونی نووسینە بزربوونەکەش هی نەبوونی نووسینە نەك گۆیا خاوەنایەتی فارسی بە ئیسپات دەگەیەنێ .

بەکارهێنانی ووشە لە نووسینی ئەدەبی‌دا پتری بەزمانی خۆی دەبەستێتەوە لەوەی ئاخاوتنی بێ نووسین پێیەوە ببەستێتەوە ، ئەویش

نەك هەر بەهۆی پاراستنی ووشەی نووسراو لە فۆتان بەڵكوو لەبەرهۆیەكی زێدە گرنگی سەر بە سروشتی زمانی ئەدەبییەوە : ئاخاوتن لەوانەیە ووشە لەیەك قاڵبدا بەكار بهێنێ بەتایبەتی ووشەی وەرگیراو كە هەر پێوەی دییار دەبێ بێگانەیە ، كەچی بەكار هێنانی ئەدەبی جۆرە قاڵب لە ووشە دادەرێژی وەك كە دێت گەردانی دەكات وەیا پێشگرو پاشگری پێوە بلكێنێ وەیا بە ووشەی دیكەیەوە ببەستێتەوە كە ئیتر ڕەنگە ئەوەندە لە قاڵبی بنەڕەتی خۆی دوور بكەوێتەوە كەنەناسرێتەوە . بەم جۆرە چەندین ووشە لە تاكە ووشە دەكەوێتەوە هەمووشی مۆركی ئەو بنەڕەتەی پێوە دەبێت ، بەمەشدا هەروەك باشتر دەبێتە ماڵی زمان ، لەچەنگ فۆتانیش یەكجارەكی ڕزگار دەبێ چونكە لەوانەیە قاڵبێكو دوو قاڵبی هەر بەردەوامو بەرحەبات بێت ، هەرچی تاكە ووشەیە یەك ژینو یەك مردنی هەیە . بە نموونە ووشەی (vanghu)ی ئاڤێستا بە واتای چاك ، باش هاتووە . ئەم ووشەیە سەرەژێر بووە هەتا لە فۆرمی (بە - بیهـ) گەییشتە فارسی . لەكوردیدا وێنەی سەربەخۆی ووشەكە تێ چووەو تەنها لە (بێ شەما)دا بە واتای تووتنی بۆن خۆش وێنەی ماوەتەوە . كوردەكە كەمتاكورتێكی نەبێ نازانێ بۆچی (بێ شەما) وەكوو (بێ پارە ، بێ حەیا) واتای كەمایەتی ناداتەوە بەپێچەوانەوە پەسەندایەتی لێ دەفامرێتەوە . لە فارسیدا چەندین قاڵبی لێ پەیدا بووە هێندێكی سەر بە ئاڤێستاوە دەنێن لەمانە ووشەی (بهشت - بەهیشت) . ئەم ووشەیە لە vanghu هاتووە كە خراوەتە سەر سیفەتی باڵا (super lative)و بوٚتە vahishta ، كە بەواتای چاكترین ، باشترین دێت . لە ڤەهیشتەدا كە بوٚتە (بەهیشت) ووشەی (بیهـ)ی فارسی ئاشكرایە . كورد دەڵێ بەهەشت ووشەی (بیهـ و vanghu)ی دۆڕاندووەو نازانێ ووشەكە لە چییەوە هاتووە ، بەمەشدا بوٚتە مێوان نەك خاوەن ماڵ . ئەگەر فارس خاوەن دینی زەردەشت و ئاتەشكەدەو هیربەدو مووبەدو مەراسیمی

زەردەشتی و دەقەکانی ئاڤێستاو پەهلەوی نەبوایە ئەو پێوەندییە نزیکەی بە بەهەشتەوە نەدەبوو کە دەماری خزمایەتی (بەهیشت و ڤەهیشتە) وەها بە دروستی بهێڵیتەوە . دەبێ بشڵێم ڤەهیشتە بە دوا ووشەی (acha ، ئەشە)ی ئاڤێستادا هاتووە وەکوو صیفەت و موصوف [ئەشە = راستی و دروستی] . بەو پێیە : (ئەشەڤەهیشتە = باشترین دروستی) . ئەشە فەراموش کراوەو ڤەهیشتەی وصف ماوەتەوە [ل ، ٥٥ فرهنگ ایران باستان ، پخش نخست ، پور داود] .

زۆر بە سەیری ، گاڵتەی مێژوو ئەم ووشەیەی (بیهـ)ی لە کوردیدا بە جۆرێکی وەها پەنامەکی و تەماوی بەدەر داوەتەوە سەرنجی وورد نەبێ نایدۆزێتەوە ، کە بە دەریشی دەداتەوە حیکایەتێکی سەیر لەگەڵ خۆی دا دەهێنێ : دین لە ئاڤێستادا (daena دەئینا) بووە [ل، ٣ سەرچاوەی پێشوو] دوواتر گۆڕاوە بە دین . ئەوانەی پێڕەوی زەردەشتیان کردووە پێیان گوتراوە (بیهـ دینان ـ خاوەنانی دینی چاك) . لەمەوە دەردەکەوێ ناوی کۆکی (بادینان) کە هەم بە زێی گەورەو هەم بە سەرلەبەری هەرێمی لای ڕاستی ئەو زێیە دەگوترێ هەر خۆیەتی لە کۆندا(بیهـ دینان) بووەو چ پێوەندیی بە (بهاء الدینان)ەوە نییە . بەڕواڵەت عەجاییب لەوە دایە [کە لەڕاستیدا عەجاییب ڕەوینەوە لەوە دایە] کە هەر لە هەرێمی (بادینان ـ بیهـ دینان)دا یەزیدی (ئێزدی) بە جیرانەتی بیهـ دینان دەژین . بۆ دەبێ وابێ ؟ لە نووسینێکی مامۆستا توفیق وەهبیدا هاتووە : یەزیدیەکان (میثرایی)ن واتە ئەوان لەسەر دینی (دووهێز پەرستی) مانەوەو نەبوون بە زەردەشتی [مامۆستا وەهبی نامێلکەکەی بە ئینگلیزی داناوە] . ئنجا سەیر نییە لەوەدا کە شوێنێکی میثرایی وەیا دژی دینی زەردەشتی تێدا بێ بەحوکمی مەنتیق

(بیهـ دینان) هەمیشە یاد بکرێتەوە تێیدا . [دوای نەختێك پتر ڕوون دەبێتەوە] هەرێمەکانی دیکەی کوردەواری کە بوون بە مسڵمان پێوستیان نەما بە (بیهـ دینان) چونکە ناشێ مسڵمانیش بن و وولاتەکەش هەر بەهی دینی زەردەشت لەقەڵەم بدەن . لە زاراوە دینییەکانی یەزیدیدا ووشەی (کریف)ماوە بـە واتای بـرای ئەبـەدی . ئەم ووشـەیە لە سـەردەمی زەردەشت و ئاڤێستادا (کرفە)ی هەبوە بە واتای (پاداش ـ ثواب) کە دەکاتەوە پاداشی ئەبەدی چونکە هی دوای مردنە [ل ، ٩٧ ، ٩٨ ، فرهنگ ایران باستان] . هەڵبەت ئاڤێستا لە خۆیەوە کرفەو کریفی نەخولقاند ، دییارە لە کۆنترەوە ماوەتەوە ئیتر چ جۆرە پاداشی تێدا مەبەست بووبێ با بووبێ . زۆر ووشەی کۆن بەواتای نوێ هاتنە ناو زەردەشتییەوە یەکێك لەوانی هەرە گرنگ ووشەی (دێو)ە .

ئەم ووشەیە لە ئاڤێستادا (daeva دەئیڤە) بووە [ل ، ٣ فرهنگ ایران باستان ، ل ، ٢٤٤ مزده یسناو ادب پارسی] . دێو لەکۆندا ، بەر لە زەردەشت ، بەچەندین پەروەردگاری ئارییایی گوتراوەو پەرستراوە . بەڵام دوای هاتنی زەردەشت و ناساندنی ئەهورەمەزدا هەموو خواکانی کۆن ، واتـە هەمـوو دێوەکـان ، کران بـە گومـڕاکەرو شـەیتان [ل ، ٢٤٥ ، مزدەیسنا .....] . ئەوانەی لەسەر دینی کۆن مانەوەو لە دێـوپەرستی بەردەوام بوون لە زەردەشتیدا پیان گوترا (دیویسنان ـ دێویەسنان) تا ئەوەی (kavi ـ وێنەی کۆنی « کەی ») داندرا بە (شهریار دیویسنان)و (Karpan) بە (پێشەوای دیویسنان) لەقـەڵەم درا [ل ، ٢٥١ فرهنـگ ایران باستانی ناوبراو ، پەراوێز ٦٦] . کە ڕەپ خۆی لە ئاڤێستادا بەو کەسانە گوتراوە کە خۆیان لەدینی تازەی زەردەشت کەڕ کرد . کەڕەپ و کـەڕ یـەك شتن . ووشـەی (یـەسنـە)و (یـەزەتـە)ی ئـاڤێستـاو (یەجەتە)ی سانسکریتی لە ڕیشەی (yaz ، یەز) بە واتای (پەرستن)

وەرگیراوون [ل ، ٢٣٩ مزدیسنا ...] . لەمەوە بەتەواوی ئاشکرا دەبێ کە (داسنی) بریتییە لە (دێویەسنا) بە واتای (دێـو پەرست) ئـەم دێوەی ناو ووشەی (داسنی) کە نەختێکی لێ سوواوە ، بە وەرگێڕانی واتاکەی لە (خودا)وە بۆ (ئەهریمەن) بوو بە ناحەزی ئەهوورەمەزدای دینی زەردەشت ، واتە (بیهـ دین) . ئنجا سەر لە نوێ تێ دەگەین بۆچی (داسنی) تەنها لە هەرێمی (بیهـ دینان) بەردەوام بووە یاخود بۆچی (بیهـ دینان) هەر لە هەرێمی داسنیان خۆی پاراستووە :

بیهـ دین	بیهـ دینان	(ان) هی کۆکردنە
دێویەسنا	دێویەسنان	(ان) هی کۆکردنە

ووشەی (دێو) لای هەموو گەلە هیندی ـ ئەورووپاییەکان ، بە لێدەر هاویشتنی ئێرانیە زەردەشتیەکان ، واتای بنەڕەتی خۆی کە (خوا)یـە پاراستووە : لای هیند deva . لای یۆنان zeus . بە لاتینی deus . بـە فرەنسەیی dieu .

ووشەی یەسنا . هەر خۆیەتی دوواتر لە فارسی دا بۆتە جشن و لە کوردی‌دا بۆتە جەژن .

لەم روون کردنەوەیەدا کە هەمووی ئەورووپاییەکان کردوویانە . ئێمە لە حاڵ و باری خۆمان دەگەین کە داسنی ئەو خوا پەرستانەن لە پێش هاتنی زەردەشت لە قاڵبی (دێو) وەکوو گەلەکانی دیکە پەروەردگاریان دەناسی ، هەڵبەت بە لای خۆیانەوە (دێو) هەر لەو واتـایەدا مـایەوە هـەرچەنـد لەماوەی چەندین هەزار ساڵدا گەلێك لە باوەڕە کۆنەکانیان لە بیـرکران و گەلێك شێوە باوەڕی تازە هاتە ناو دینە کەیانەوە .

دەمێنێتەوە وەلامی پرسیـارێك لە خـۆمانی بکـەین : بۆچی کـورد بەتێکڕایی دووجاران دینی خۆی گۆڕی ، جارێکیان کە زەردەشت مەزدە یەسنایی داهێنا ، جارێکشیان کە عەرەب ئیسلامـەتی بۆ هێنـا ، کەچی

ئێزدییەکان (داسنیەکان) لە هەردوو جاردا پەنجەیان لە دینی خـۆیان گیرکرد ؟

ڕاستییەکەی من ناتوانم بەڕەهایی و بەرمەیدان مل لێ نێم . دەزانم جـوولەکەش پتـر لە غەیـری خۆیـان ئەو ڕژدییـەیان پێـوە دییارە ، تـا ڕادەیەکیش بە خـۆوەگلانی جـوولەکە لە تـەعلیماتی تـەورات و تەلـموود دەفامرێتەوە چونکە لە ڕادەبەدەرهانیان دەدا بۆ خۆ بە گرنگ زانین [بەلای خۆیانەوە ئەوانن میـراتگری ئـادەم و نووح] بـەلام لە دینی ئێزدییـاتی ئەوەندە نازانم پەنای ببەمـە بەرێ بـۆ کردنـەوەی ئەم گـرێیە . نـاوی (ئێزدی) خۆی هەنێکمان بـەڕێگاوە دەبـات لە ڕووی ئەوەوە کـە ناوی (ئێزد ، یەزد ، یەزدان) لای دینی زەردەشتیش ڕێز لێ گیراوە : هەرچی (دێو)و دێویەسنەیە یەکجـارەکی مۆرکی نـاحەزایـەتی لێ درا لەلایەن زەردەشتەوە کە ئیتر ڕێ نەما کەس بەخۆی بلێ دێوپەرست بەلام (ئێزدر) حیسابی جودایە :

Yaz بەواتای پەرستن (یەزەتە)ی لێ وەرگیرا بـە واتای (لایقی پـەرستن) ئەم یـەزەتەیـە (یەزد ـ یـەزدان کۆیـەتی)ی پـەهلەوی و (أیزد)ی فارسی لێ کەوتەوە . یەزەتە ، دواتریش یەزد ، بەفرشتەی چاکە ڕۆییشت . [ل ، ٢٤٠ مزده یسناو ادب پارسی باس کراو] . ئەو هێزانەی لە زەردەشتی‌دا یەزەتەیان پێ‌گوتراو لە پەهلەوی بوون بە یەزد ، لە کۆندا بەلای ئارییاییەکانیش پەسەند بوون . لەبەر ئەمە زۆر بەئاسانی و بەنیازی خۆ پارێزی دێویەسنەکان ناوە شیرنەکەی (یەزد)یان بە خۆوە گرت کە ڕقی زەردەشتییـانی لێ دوور دەخستنەوەو خـەلەلێکیشی بـە بـاوەڕیـان نەدەگەیاند . ناوی (داسنی) لەلایەن ناحەزەکانیانەوە پێیان دەگوترا .

لەلایەن گۆکردنەوە هەروەك فارسەکان (یەزد)یان کرد بە (أیزد) داسنیەکانیش کردیان بە (ئێزد)و (ی) نیسبەتیشیان بە پێی ڕێزمانی

کوردی پێوه نا و ووشه‌که بوو به (ئێزدی) . ده‌بێ له کۆندا (ئێزدیك) بووبێ چونکه له‌په‌هله‌وی‌و به‌ره‌ژوورتر ئه‌داتی نیسبه‌ت (یـك) بووه ، دواتر کافه‌که‌ی سواوه چ له‌فارسی بێت‌و چ له‌کوردی .

ئه‌م لێك دانه‌وه‌یه جۆره مه‌سڵه‌تیه‌کی خۆپاراستنی دێویه‌سنه‌کانی تێ خوێندۆته‌وه که حه‌ق‌و پێویستیش بوو ، به‌لام بایی ته‌فسیری ته‌واوی هه‌ڵوه‌ستیان ناکات . ئێمه نازانین له‌ده‌می په‌یدا بوونی زه‌رده‌شتی‌و دوای بلاو بوونه‌وه‌ی به‌ئێران زه‌میندا چه‌ند تاقم مانه‌وه به (karap ـ که‌ره‌پ ـ که‌ر) که نه‌هاتنه سه‌ر دینی زه‌رده‌شت ، به‌لام به پێی ڕاگه‌یاندنی مێژوو به‌درێژایی سه‌دان ساڵ تاقانــه دینی ئیمپراتـۆریه‌تی ئێـران زه‌رده‌شتی بووه . له لاپه‌ره ١١١ ، مزده یسناو ادب پارسی هاتووه که قاتلی[1] زه‌رده‌شت به‌خۆی‌و پێنج برایه‌وه ناویان له نووسراوه‌کانی (بندهشن ، زات سپرم) براوه‌و له خانه‌واده‌ی (که‌ره‌پ) بوون . قاتلێ زه‌رده‌شت تووراني بـوو نه‌ك‌ئێرانی ، هه‌ڵبه‌ت دواتر که ناوی بێت ده‌بێ له (که‌ره‌پ)ه‌کان حیساب بکرێ . بۆیه‌یه مانه‌وه‌ی دێو په‌رست له‌و سه‌رده‌مانه‌دا که دینی زه‌رده‌شت فه‌رمانڕه‌وا بوو دیارده‌یه‌کی سه‌یره‌و شایه‌دی بۆ باوه‌ڕ مـه‌حکه‌می ئـه‌و کۆمه‌ڵه ده‌دات . به‌ڵێ ، زه‌رده‌شتی چاو پۆشی له جووله‌که‌و گاووریش کرد به‌لام ئه‌مانه بێگانه‌و له نژادی غه‌یری ئاریاو ئێران بوون‌و له‌چاو سه‌رده‌می زه‌رده‌شتدا زۆر به دره‌نگه‌وه که‌وتنــه خاکی ئێـران‌و قه‌ڵه‌مـڕه‌وی دینی زه‌رده‌شتی ، خۆ گاوو (دییان) ده‌وری ٦٠٠ ساڵ دوای زه‌رده‌شت بلاو بۆوه .

به‌هه‌مه‌حاڵ ئێزدییه‌کان نموونـه‌ی هه‌ره کـۆنی دانیشتووانی ئـه‌و ناوچه‌یه‌ن که‌به‌شی (ئێرانی) له (هیندی ـ ئێرانیه‌کان) تێیدا نیشته‌جێ

---

(١) ناوی قاتلی زه‌رده‌شت به پێی خویندنه‌وه‌ی له په‌هله‌وی چوار جۆر هاتووه :
Brad-resh, Brat-Royishn, Brat-resh, Bratrok-resh

بوون واته کۆنترین کوردن و له باوەڕدا پێش ئاڤێستا دەکەونەوەو دەبن بە هاوتەمەنی (veda)ی هیندو لەوێش کۆنتر . ئەگەر باوەڕی پێش زەردەشتیان بۆ پاراسترابایە دەشیا بە نموونەی باوەڕی هەموو گەلە هیندی ـ ئەوروپاییەکان حیساب بکرێت . بەلآم داخەکەم نەبوونی نووسین لەماوەی دوو هەزار سالّدا (هەتا کەوتینە دەورانی بابا طاهرو ئەحمەدی خانیو جەزیری .. و ئیدریسی) پتر لە لمی بیابان کە هەموو شتێك ژێر خاك دەکات ، زمانو مێژوومانی ژێر مەرگ خست چونکە دەشێ چشتی ژێر لم بە لێدانەوە ، ڕۆژەك لەڕۆژان ، دەر بخرێتەوە بەلآم ووشەیەکی لە زماندا نەمێنێو نووسینیش نەی پاراستبێ یەکجارەکی دەفوتێ : بۆیە یە ساڵەهای ساڵە خەفەتی بێ سوود دەخۆم لە هەژەندی[1] دیاردەی نەبوونی نووسینی کوردیو فەوتانی ووشەو ڕووداوی کوردیو بێ سەروشوون چوونی ناوداری کورد لە مرۆڤو لە خاكو لە ئاوی و لە ئاواییی . لە گۆشەیەکی ناچاریو پەرۆشی بێدەسەلآتانەمەوە تەمەنێکە زەق زەق دەنوڕمە ئەو دروشمانەی کەوا کز کز بۆڕێ نموونیمان بەرەو رابووردوو دەجریوێنن وەکوو ئەستێرە دوورەکانی کەشکەلانی فەلەك . لەو هەوڵە قەلەندەرانەمەوە وەکوو سواڵکەر ، بەدەم ڕۆژگارەوە ، کە چکە شیوێك لێرەو گوێچکە نانێك لەوێ کەوتنە ناو کەشکۆڵی هەژاریمەوە : بایی ئەوەی سەری خوێنەر بە گوتارێك بیەشێنم [ڕاستتیەکەی پترم لا هەیە بەلآم بەلێنێك لێ ناگەڕێ جگە لەچەند ووشەیەك بدرکێنم] ، لەو زەخیرە دەروێشییە گردو کۆییم کردووە چەندێکی پێشم کرابێ خەریك بووم ئەو ووشانە بدۆزمەوە کە لە کوردیدا شێوەی ئاڤێستایی یاخود هەر نەبێ کۆنینەییان پێوە بێتو لە فارسیدا نموونەیان نەبێت . ناوناوەش ووشەی

---

(١) هەژەند :

ووشەیەکی داڕژاوە لە ڕەگی (هەژ ـ هەژاندن ـ هەژان)و لە کێشی (تەژەند ، ڕەوەند ، زەبەند ..) بۆ ڕووداوێك ئەوەندە کاریگەر بێ مرۆ بهەژێنی ، وەکوو : هەژەندی کوژرانی غاندی ، هەژەندی تێك چوونی کۆماری مەهاباد .

ئەوتۆم هاتۆتە بەرچاو کەوا هەرچەند لە فارسیشدا نموونەی هەیە بەڵام دەلالەتی ووشەکە خۆی لە فەرهەنگ و کەلەپووری کوردیدا بایەخێکی تایبەتی هەیە ، یەکێك لەمانە ووشەی :

دوغدو :

ئەم ووشەیە ناوی دایکی زەردەشتو لە قەومی مادە . گەلێك سەرچاوەی باوەڕ پێکراو ئەم ڕاستییە دەڵێن ، یەکێك لەوان کتێبەکەی (مزدیسنا ...)ی باس کراوە . لە لاپەڕە ٩٠ ، ٩١ دا باسی دوغدو دەکات کە دایکی زەردەشتە و لە ئیسپاتی قسەی خۆی ئەم ڕستەیە لە دەست نەچووەی (هادختنسك)ی ئاڤێستا دەهێنێتەوە :

ma azarayoish Zarathushtra ma pourushaspahe ma Dugdovam aethrapaitish.

واتاکەی : مەئازارێنە ، زەردەشت ، نە پوروشەسپو نە دوغدوو نە هیربەدان .

پوروشەسپ باوکی زەردەشتە ، دوغدو دایکییەتی ، ووشەی کۆتاییش شکڵی ئاڤێستایی ئەو وەزیفە دینییەیە کە دواتر بوو بە هیربەد . دییارە (aethrapait) هیربەدە ، (ish) یش وابزانم نیشانەی کۆیە .

گرنگیی ووشەی دوغدو لەوەوە دێت کە وەك لەو سەرچاوەیە نووسراوە ، دەڵێ : دوغدو هاوڕەگە لەگەڵ (دخترو دخت)ی فارسیو daughterی ئینگلیزیو (دتر)ی لەهجەی گێلەکی . لەمەوە دەردەکەوێت ووشەی دوغدو بەواتای کیژ سەرچاوەی (دختر)ە چونکە ئاڤێستا هەزار ساڵێك لە فارسی نوێ کۆنترە . لێرەدا خەفەتی بێ نووسینی دەمار گشت دەکات : تۆ وەرە خاوەن ووشە بیت بەڵام خۆت لێی نیمچە دەست بەتاڵ بیت

و خەڵکی دیکەش تەراتێنەی پێ بکـات . ئێمە لە پـەراوێزێکی تـەسکدا (دۆت) بەکار دەهێنین ، ئەویش نەك تێکڕای کـورد . هۆز هـەیە دەڵێ (دۆت مام) بەواتای کیژی مام وەك کە دەشڵێن (پس مام) بە واتـای کوڕی مام . ئەم (پس)ە لەگەڵ (پسر)ی فارسی یەك شتە . ووشەی (پـزدان)یش کە (مشیمـة)یە ئـەو (پس)ەی تێدایـە . هەروەهـا دەڵێین : لە شایی دۆم لەدەستدا بوو . ئەم (دۆ)یەش (دۆت)ەو لێی قرتاوە . کەچی فارسی دختر ، دخت ، شاهدخت ، آذر میدختو چەندین ووشەی دیکەی هەن بەوەوە شاد بوون .

دەمەوێ تۆڵەی دوغدو بە ووشەیەکی دیکە بکەمەوە کە پـایەی لە مەراسیمی زەردەشتیدا هەیەو نەشزانراوە لەکۆندا بـەچی گوتـراوە ، کەچی بۆم دەرکەوت کوردییەکی کلاش خواری پەسەندە .

ئەم ووشەیە (برسم ـ بەرسەم) ە . بەپێی ئەوەی کە لە یسنا ٢٥ ، بند ٣ ی ئاڤێستادا هاتووە urvaram baresmanim بەواتای : بەرسـەمی درەخت یان گیا ، دیارە ڕووەکە . لە کتێبی مزدەیسنا ...ی ناوبراو هەر لە لاپەڕە ٤٠٠ هەتـا ٤١١ لەسەر بـەرسەمی نـووسیوەو دەڵێ لای کـەس مەعلووم نییە کام ڕووەك بەرسەمە . دەشڵێ ووشەی baresmanی ئاڤێستا لە ووشەی barez بەواتای نمو کردن هاتووە . ئەم barez بە ئاشکراتێمان دەگەیەنی کەبەرسەم هەمان (باڕێزە)ی کوردییـە کە بـەدەوری ئاوی سـاردو لە سێبەردا حـەز بەڕووان دەکـات . لەدەمی مەراسیمی دوعـا خوێندندا هیربەدێکی سەرپەرشتی کەری ئاگر چەند چڵە باڕێزەیـەك بە یەکەوە دەبەستێتەوەو دەستاو دەکات هەتا دەگەڕێتەوە جێگای خۆی لە (بەرسەمدان)دا ، مووبەدیکی دیکە دوعاکان دەخوێنێ . لە ووشـەی urvaramدا کەرتی (rva) پێیەوە دیارە کە (روا)کەی کوردییە . چەند جێێ سەیر پێ هاتنەکەدا تا ئیمڕۆکە یاخود تادەمی نووسینی کتێبەکەی

مزدەیسنا .. نەزانرابێ بەرسەم باڕێزەیە ، تومەز زمانی کوردی بەهەند هەڵ نەگیراوە لە لایەن زاناکانی زمـانو مێژوو بـایی ئەوەی نـاوناوە لە تەنگانەدا سەرێکی پێدا بگیرێ . هەر ئەم نائاشنایی نێوان زاناکان وزمانی کوردییە وەهای کرد کە لەدەمی باس کردنی ووشەی pashush-haurvastan, fshu, pasu کە لە ئاڤێستادا بەواتای خوردە ئاژەڵیماڵی هاتووە بە بیریاندا نەیەت کە ئەم ووشەیە لەکوردیدا تائێستە لە شکڵی (پەز) زیندووە ، هەر ئەوەندەیان زانی کە (چوبان)ی فارسی لەو ووشەیـە وەرگیراوە ، خـۆ (شوان)ی کوردیش پتر دەقی کۆنی پاراستووە چونکە دەنگی (ش)ی (فشو)ی وەکوو خۆی هێشتۆتەوەو نەیکردووە بە (چ) . فشووان یان پەشووان بۆتە شووان ... [بنۆڕە لاپـەڕەکانی ۲۱۱ ، ۲۱٤ ، ۲۲٦ ، ۲٤٥ لە فرهنگ ایران باستان] . مەبـەس لە pashush-haurvastan ئەو قانوونانەیە کە لە بـارەی سەگی بـەر مەڕ دانـدراوون مافـەکانی دییـار کردووە .

لە لاپەڕە ۳۸۰ی مزدەیسناو ادب پارسی ، پەراوێز ۲ ، ووشەیەکی نرخدار خۆ بەدەست فەرهەنگی دێرینو نوێی کـوردییەوە دەدات . ئـەم ووشەیە لە ناوتوێژی باسی (کستی ، کشتی ـ کوستی ، کوشتی) کەوا هەر لە لاپەڕە ۳۷٦ هەتا ۳۸۹ی گرتۆتەوە ، هاتووە .

دەبێ بڵێم کـوستی ، کـوشتی فـارسی کـە لە kostikی پـەهلەوی وەرگیراوە ئەویش لە kostی ئاڤێستاوە هاتووە بە واتای تەنیشت ، کنار کە لەلاتینی costaو لە ئینگلیـزی coastو لە ئەڵـمانی kusteو لە فرەنسـەیی costeی پێدەڵێن ، ئا ئەم کوستی ، کوشتییە پشتێنێکە لەتەمەنی پازدە ساڵەیی (بەپێی تەعلیماتی ئاڤێستای کۆن) دەخرێتە کەمـەری گەنجی زەردەشتی ، هەر لەو دەمەشدا کورتەکێك وەیا وشاکێکی کە لە کتێبەکەدا (صدره ـ واته صدریه)ی پێ دەڵێ لەبـەر گەنجـەکە دەکـرێتو لەگەڵ

مراسیمی تایبەتی‌دا تەمەنی مندالّ بەجێ دەهێڵێ بۆکامڵی ی گەنجایەتی .
ئەوەی لێرەدا مەبەستە ناوی ئەو (صدره ـ صدریه) یە کە لە پەراوێز ٢ ، لاپەڕە ٣٨٠ لە بارەیەوە دەڵێ : نیز پوشیدن صدره (که در پهلوی shapik آمده) ـ که جامه مخصوص بهدینانست ـ واجب شمرده شـده . واتا : هەروەها لەبەرکردنی صدره (کە لە پەهلەوی shapik « شەپك » هاتووە) ـ کە جلکێکی تایبەت بە بیهـ دینانە ـ بە واجیب ژمێرراوە .

ووشەی (شەپك) کە (صدره ـ صدریه ـ پۆشاکی سینگ) بێت دییارە ئەو شەپکەیە کە لە (شال‌و شەپك)ی بەری بادینان دەی بیسین‌و لە بەری سۆران ڕانك‌و چۆغەڵی پێ دەڵێن . لەو لاپەڕەیەدا قسە لە بەند ١١ ، فصل یەکەم ، کتابی سێیەمی (نیرنگستـان) دەهێنی کە دەڵێ : دەشێ کوستی لە خوری مەڕو مووی بزن یان ووشتر بهۆندرێتەوە . لە بـەندی ١٢ی هەمان فصل هاتووە : سۆشانس [مفسرێکی ئاڤێستای سەردەمی ساسانییە] فەتوای داوە کە لە پەمۆش دروست بکرێ . لە فصل چوارەم ، بەندی یەکەم ، کتێبی شـایست نەشـایست هاتـووە : ناشێ کـوستی لە ئـاوریشم بێ بەڵکـوو پێویستـە لە خـوری یـان مـوو .. بێت . لەمـەوە دەردەکەوێ کە خۆڕایی نییە هەتا ئیستـاش (شال و شـەپك) لە مـوو دروست دەکرێت . یەوەی بە مەبەست گیراوە لە مەراسیمی زەردە شتییان تەنها شەپکە ، هەرچی شالە چی دەبێ بـاببێ کێشەی بـەدوادا نایـەت هەرچەند وەهام دێتە بەر زەین کە شال لەگەڵ شالوار خزم بێت چونکـە هەردوویان لەپێ دەکرێن‌و فۆرمیشیان لە یەکدی نزیکە ، بەلاّم بڕیەی لێ نادەم .

ووشەیەکی دیکەمان هەیە زۆر بەسەیری دەگەڕێتەوە بۆ کۆنترین بەشەکانی ئاڤێستا ، کە ئاڤێستا خۆی بریتییە لە پێنج بەش [ل ، ١٩٥ مزدەیسنا ...] :

١ ـ یەسنا ٢ ـ ویسپرد ٣ ـ ڤندیداد ٤ ـ یشتەکان ٥ ـ مزدەئاڤێستا .

بەشی هەرەکۆنی ئاڤێستا لە (یسنا ـ یەسنا)دا هاتووە بە ناوی (گاثا) . ئەم ووشەیە لە سانسکرییشدا Gatha هاتووە . لە هەردوو سەرچاوەی ئاڤێستاو سانسکریتیشدا گاثا بەقسەی هۆنراوە ، شیعر ، گوتراوە . لە لاپەڕە ١٩٦ی کتێبی ناوبراودا لە بارەی واتای گاثاکانی ئاڤێستاوە دەڵێ (سروودو نظمو شعر) . دییارە سرود بەدەنگی بەرز دەخوێندرێتەوە . لە هەموو ڕوویەکەوە دییارە کە (گاثا) لە کوردی سەردەمدا بەسەر زاری ئێلی دزەیی دەوری هەولێر و مەخموور لە شێوەی (گاس) ماوەتەوە کە دەڵێن (گاسی بکە ، گاسم کرد) بە واتای : بانگی بکە، بانگم کرد . دەمێکە دەنگی (ث) لە کوردیدا گۆڕاوە بە(س) مەگەرلە هەورەماندا مابێت ، بۆیەیە گۆڕانی (گاث) بە (گاس) کارێکی ئاسایی و ناچاریشە . کەسێکی بڵێ (گازی بکە) هەڵەی کردووە . ئەم ووشەیەم لە بەرایی ساڵەکانی حەفتاکاندا لەگەڵ هەژار و زەبیحی باس کردووەو هەرسێکمان بەو ڕایە ڕازی بووین .

لە کۆتایی ئەم گوتارەدا مە ترسی بەڵێنە باس کراوەکە پێمی کورت دەکاتەوە ، سەرەنووکی ووشەیەکی ئاڤێستا دەکەم بە دوعاخوازی ناچاری بە ئومێدی ئەوەی لە هێنانەدی بەڵێنەکەدا بە هەناسەی درێژترەوە وتووێژی ڕیشە دۆزی بکەین .

لە پەراوێزی لاپەڕە ٣٥٦و ٣٥٧ ، لە کتێبی مزدەیسنا ... دا باسی دابەش بوونی شەووڕۆژ بە پێنج کات لە ئاڤێستادا دەکات ، لێرەدا تەنها ئیشمان بە دوو کاتەوە هەیە لەو پێنجانە :

بەشی دووەم کە نیوەڕۆیە (Rapithvina)یە پێ دەڵێت .

بەشی سێیەم ئەو زەمانەیە کە ڕۆژ بە پایان دەگـات ناوی لێ دەنێ (Uzayeirna) . ئەم ووشـەیە بریتییە لە پاشگـری (ina) کە لە ووشـەی پێشـووتریش دەرکـەوت و لە ayar بەواتـای ڕۆژو لە پێشگری uz . ئـەم (ئوز)ە بە واتای هەڵگرتن (برداشتن) دێت کە بریتییە لە تواناو هێز . ئێستاکە لە سلێمـانی (uz ، ئوز) لە فـۆرمی (ووزە) بەکـار دێت کە دەتگوترێ : لە ووزەی منا نییە . دوور نابینم(هێز) خۆیشی بەشێوە گوڕی لە (uz ، ئوز ، ووزە)وە کەوتبێتەوە بەتایبەتی کە دەزانین گۆڕانی دەنگی هەمزە بە (هـ) لە کوردیدا زۆر بەرچاوە .

تێبینی لەبارەی ڕیشەو ڕیشاڵەوە :

ڕیشە : تاکە یەك ڕەگی ڕووەك .

ڕیشاڵ : سەرلەبەری ڕەگەکانی تاکە ڕووەك .

ڕیشەلان : ڕیشاڵی چەندین ڕووەك تێك ئالابێت .

«قانیع»و بەرهەمی بڵاونەکراوەی

مصطەفا حەمەبۆر (هۆشەنگ)

لە: 1936ز. دا کە ساڵێك بوو لە هەڵبەست داناندا گڕوگاڵم ئـەکرد، لە سـەردانێکی «شێخ لەطیفی شێـخ مەحمـودی حەفیـد)م دا، لە (سلەیمانی)؛ هۆنەری مەزن (قانیع)م ناسی. لەوساوە وەك ئەو چوو بە دڵی منا، دیاربوو منیش چووبووم بە دڵی ئەودا.

ئیتر هەمیشە پێی لێ نە ئەبڕیم، بەڵام ئەو لەبەر کووری ژیان هەر دەمەی لە شوێنێك ئەبوو، بۆیە کەمتر من سەردانی ئەوم پێ ئەکرا، لە گەڵ ئەوەشدا لە هەموو هەلێکدا بە یەکتری ئەگەیشتین و، گەلێ شەوان لە لام ئەمایەوەو، زۆرم کەڵك لە شارەزایی لە دەستووری ویژەی کـۆن و ب تایبـەتی هی کوردیـدا لێ وەرگرتوەو، گەلێ دەقی فۆلکلۆری و ویژەیی کۆنم لە دەمی ئەوەوە تۆمار کردوە، بە بێ درێژیەوە ئەو یاریدەیەی ئەدام.

ئەو جۆرە تێکەڵیەمان دە ساڵێکی خایاند، چونکە ئەو بۆ هاوبەشی کردن لە (کۆماری ئۆزبایجانی کوردی)دا، چوو بۆ (مەهاباد)و، لەوێ کرایە، مامۆستاو بەرهەمی هەڵبەستو پەخشانی لە رۆژنامەو گۆڤارەکانی ئەوسای ئەویدا بڵاو ئەکردەوە کە زۆریان هێشتە نەکەوتوونەتە دوا دیوانەکەیەوە،[1] جگە لەوەی بە فرمانی تایبەتی و ڕاسیاردەی پێشەوا (قاضی محەمە)ی سەرکۆمار هەموو رۆژی هەینیانو هەفتەیەی لە مزگەوتێك بەر لە نوێژی هەینی ووتارێکی نیشتمـان پەروەریو ئایینیی ئەخوێندەوە کە بە داخەوە ئەو ووتارانەی هێشتە بـڵاو نە کراونەتەوە.

منو (قائیع)یش هەرچەند زۆر لێك دوور کـەوتبووینـەوە، بەڵام نـامەو نامەکاریمان لە نێواندا بە هێزبـوو، هەمیشـە ئاگـەداریو گۆڤـارو رۆژنامـەو چاپکروانی ئەوێی بۆ ئەناردم، هەر لە سەر ئامۆژگاری ئەویش بوو کە نەچووم بۆ ئەوێ چونکە بۆی نووسیم:ـ (برا.. ئەوی ئێمە لە عیراق ئەمانزانی، داخی بـە جەرگم، لێرە وانیە. ئەوا من لە خۆما سەر لێ شێوام، بـەڵام تۆ سـەر لە خۆت مەشیوێنە، وام لە بەر چاوە زۆری پێ ناچێ ڕێی گەڕانەوە بەر هەموان بکەوێ، منیش ئەگەر ژیانم نصیبی گەڕانەوەی بە بەرەوە مابی، ئەوا یەك ئەگرینەوە...) ئەنجا وەك فەرموودەکـەی ئەو، بـە داخەوە وەهـا دەرچوو، بـە تایبـەتی لەم دواییەشدا (پێشـەوا) کەمێ لێی دڵگـیر کرابـوو، ناردبـوویە گـوندێکی نـزیك (مەهاباد) بۆ مامۆستایی.

کاتێ (قانیع) هاتەوە ئیتر زۆر یەکمان ئەگرتەوەو بە تایبەتی لە: (50 تا: 60) ە کانی ئەم چەرخەدا لە پێنجوینو پردێو شەقڵاوەو حەویجەو کەرکوكو کفـری بوومو لەوە پاشتریشەوە کە لە بەغدام هەتا چەند مانگێك بەر لە کۆچی دوایی: 1965/5/7ز. هەر سەری لێ ئـەدامو هەر جـارەی چەنـد شەوێکمـان بە کـوڕی وێـژەییەوە بـە سەر ئـەبرد. پـەڕاستی دۆست پەردەرو، حـەق گـۆوو، وەلام کوتوپڕیو لە جێی خۆیابوو. دەستی نوکتە بازیشی هەبوو.

لەم رۆژانەدا بە دوای هـەڵبەستێکی مـاموستـا (نەجمـەدین مەلا)دا ئەگەڕام کە ئەویش چـاپ نەکـراوەو، بە ڕێکـەوت لەو پەڕە شـرو پەڕیـووتو پەراگەنـدانەمـدا (نامـەیەکی قـانیع)م دوزیـەوە کە لە هـاوینی: 1946ز. دا لە (مەهاباد)ەوە بۆی ناردووم لە گەڵ یەکێ لەو ووتارانەیدا کە لە مزگەوتەکـانی ئەوێ ئیخوێندنەوە، ئەوە هانی دام لەوانی دیکەی بگەڕێم، بـەڵام ئەوانم بـەر هەدێڵ، نەکەوتنو لە جێگەی ئەوان دە پارچە هەڵبەستی چاپ نەکراوی (قانیع)م

دۆزینەوە ئەوا لەگەڵ وێنەیەکماندا کە پێکەوە لە کوتایی زستانی: 1964ز. دا لە پاڵ (جوندی مەجهوول)ی کۆنی (بەغدا)دا گرتوومانە پێشکەشیان ئەکەم. پێم وایە ئەوە دوا وێنەی بێ.

وەك لە سەروتاوە نیشانەم بۆ کرد کەوا، زۆر؛ بەرهەمی (قانیع) لە گۆڤارو رۆژنامەو پەڕاویاند بلاو کراونەتەوە؛ کە بەر دیوانەکەی، نەکەوتوون. هەر وەك گەلێ هەڵبەستی چاپ نەکراوەی کۆن و نوێیشی لەم یا ئەم کەشکۆڵ و پەڕە شڕو بیری خەڵكدا ماون. وە منیش دڵنیام لەم دە پارچە هەڵبەستەی ئەو پترێکم لا هەیە، جارێ هەر ئەوەندەم بەدەستەوە هات.

بەر لە پێشکەش کردنی بەرهەمەکانی نیشانە بۆ سێ هەڵبەستی تری ئەکەم کە لە رۆژنامەی (ژین)دا بلاو کراونەتەوەولە (دیوان)ەکەیدا نین:ـ

1 - (ژین)، ژمارە: 673 رۆژی: 1942/6/25ز.دا لە ژێر ناوی (من و «کوتەك»ی کوڕم و خەرافاتی کۆن و تازە)دایە.

لێرەدا نامەوێ ئەم بیرەوەریەم ببەمە گڵەوە کە ئەم هەڵبەستە دوو بەش بوو؛ یەکەمیان «قانیع» باس لە منالی ی خۆی و خوێندنی کۆنی وەك ئەفسانەی (جەجاڵ)و (حووچ) ئەکات. وە بەشی دووەمی لە زانستی تازە ئەدوێ کە دوورە لەو ئەفسانانەوەو ئاڕاستەی (کوتەك)ی کوڕی ئەکات بۆ مل دانە خوێندنی تازە.

کەچی کاتێ رۆژنامە کە دەرچوو لە جێگەی نیوەی دووەمی سێ تاك و نیوی (پیرەمێرد) چاپکراوە لە دژی هێتلەو نازێتی.

(قانیع) لەوە زۆر دڵگران بوو، پێکەوە چووینە (قەلەندەر خانە)ی پیرەمێرد، کە وەلامی ئەوەبوو: (ئەو نیوەی دووەمە لە ناو دەست و پێ ی پیت رێکخەری چاپخانەکەو پەڕە شڕەکاندا گوم بوە چونکە نیوەی یەکەمەکەش چاپکراوە نیوەی دوەم دیارنەبوەو کاتیش بەبەریەوە نەماوە بۆ تەواو کردنی ئەو ژمارەیەی رۆژنامەکە بۆیە خۆی بەو تۆزە هەڵبەستەی تەواویکردوە).

قانیعیش هەر ئەوەندەی بۆ مایەوە ووتی: (خاڵە من لە چل[٢] رۆژەی تەمەنمەوە بە؛ ستەم ڕاهاتووم بەلام منوو هێلەر کوجا مەرحەبا ؟؟..)و کۆڕەکە گوێزرایەوە بۆ ئاسمانێکی ویژەیی.

(قانیع)یش ئەو هەڵبەستەی تازە دانابوو، نوسخەیەکی دیکەی لا نەمابوو، هێشتەش نەهاتبوە بەری ئیترئەو نیوەکەی هەروا چوو. پیرەمیرد ئەم دەسکاریانەیشی هەبوون و زۆریان ئاگە دارم.

2 ـ هەڵبەستێکی دیکەی «قانیع» کە لە (ژین)ی، ژمارە: 770 ڕۆژی: 1945/1/4 ز. دایە کە لە دیوانەکەیدانیەو بە ناوی (نامەیەك بۆ موفتی تووتنچیی پێنجوین) هوەیە، کە لە پاشترا (موفتی) یش وەڵامی دایەوە.

3 ـ (ژین)، ژمارە: 1131 ڕۆژی: 1953/1/8 هەڵبەستێکی (قانیع)ی تیایە بە بۆنەی مردنی هونەری مەزنمان و هاواڵی گیانیم بەختیار زێوەرەوەکە لە سەر گۆڕەکەی ووتوویەو نەکەوتۆتە دیوانەکەیەوە.

جاری وەك ئەڵێن دەستم لە هەویرەو هەر ئەوەندەیم لە بیرەو نۆرەی پێشکەش کردنی هەڵبەستە چاپ نەکراوەکانیەتی:ـ

١ ـ هەڵبەستی یەکەم کە لە دوو سەرچاوەوە دەستم کەوتوە:ـ

یەکەم ـ لە کەشکۆڵە گرنکەکەی مامۆستا (مەلا عەزیزی ڕێشاوێ)، لاپەڕە 20یدا کە لە قەبارەی: 17 × 20سم دایەو نزیکی: 140 لایەڕەیەو لە ساڵانی: 1313 تاکوو: 1358 ك: دا بەرامبەر بە 1895 — 1939ز. دا نووسیویەتەوە کە ئوفسێتی ئەو کەشکۆلە هی مامۆستا (محەمەد عەلی قەرەداغی)یەو سەرەناوی هەڵبەستەکەش (كلام قانع)ە.

دووەم ـ لە کەشکۆڵێکی دەسنووسی هونەر مامۆستا (شێخ عەبدولرەحمان کاکە)ی سلەیمانی کە ناز ناوی (نەسیب) بوو لە ساڵی 1925 ز. دا ئەو کەشکۆڵەیانی نووسیوەتەوە لە قەبارەی 10 × 8سم دا لە: 80 لاپەڕەدا و بەرگی چەرم تێگیراو بوو، من لەپسپۆری ویژە مامۆستا (محەمەد عەلی (کوردی) عەقیدی کۆنە (ئامێر حامیە)ی (سلەیمانی)م وەرگرت لە ساڵی: 1938ز. دا لە سلەیمانیو ئەم هەڵبەستەیم لە بەر نووسیوەتەوە. لە ژێر ناوی (لە خۆش ئامەدی شێخ مەحموود دا ـ قانیع) دا نووسراوە: وە من لە بەراووردی ئەم دوو سەچاوەیەدا دووەمە کەیانم کردە (بنکە).

ئەم هەڵبەستەش لە سەر (کێش) و (پاشبەند) و (شێوە)ی هەڵبەستە بە ناوبانگەکەی (نالی)ی بلیمەتە کە لە کاتی خۆیدا بۆ دوا پاشای بابان (ئەحمەد پاشا)ی ووتوە کە لە جێگەی باوکی دانراوەو سەرەتاکەی:ـ

(تا فەلەك دەورەی نەدا سەد کەوکەبی ئاوا نەبو)ە[٣]

وە ئەم هەڵبەستەی (قانیع)یش بە پێی (سەرەناو)ەکەی کەشکۆڵی دووەم بۆ (خۆش هاتنەوەیەکی شێخ مەحموود)ی داناوە. بەڵام ئایا ئەبێ کام خۆش هاتنەوەی بێت ؟.

ئەبێ بزانین (قانیع) لە ساڵی: 1898ز. دا لە دایك بوە، کەشکۆڵی یەکەمیش لە ساڵی: 1939ز. دا کۆتایی هاتوە. ئەگەر (قانیع) لە: 13 ساڵی یەوە کەوتبێە هەڵبەست دانان ئەوا ئەم هەڵبەستەی لە نێوان ساڵانی: 1911 — 1939 ز. دا داناوە.

لە ناوەرۆکی هەڵبەستەکەیشدا چەند ووشـەیەکی وەك (دەوری گێتی)، (سـوارە) (پێتـەختی سلەیمـانی)، (ظولـەتی دونیـا) (لەیلەتـول ئـەسـرا)، (دەربەند)، (دەشتی بازیان)،(مەحموود) وە (تانە)ی تیایە، کـە ئەمـانە شـاد بوونەوەیەکی (قانیع) بە (شێخی مـەزن) ئەگـەیەنن‌و دیـارە ئەم ووشـانەش پەیوەندیەکیـان بەو (خـۆش هاتنـەوەیە) وە هـەیە. وەك مِن بـۆی ئەچم ئـەم هەڵبەستەی دوای جەنگی دەربەندی بازیان داناوە کە لە نێوان شۆڕشگـڕانی کورد بە سەرۆکایەتی (شێخی حەفید)و سوپای دڕندەی ئینگلیزدا لە 18-1922/6/22 ز.دا ڕوویداوە کە بە بریندار کرانی (شێخ)و بە دیـل گرتنی لە بن (بـەردە قارەمان)داو فرمانی خنکـاندن بـە سەرا دانیو نـاردنی بۆ شـاری (تانـە)ی (هیندستان) لە گەڵ (شێخ محەمەد غەریب)دا کۆتایی هات. بەڵام لە مەترسی کردن لە بێزاری‌و قینی کورد؛ ئینگلیزەکان نەیان وێرا بیخنکێنن‌و لە 1922/9/22 ز. دا گێـڕایانـەوە شاری (سلەیمـانی)ی (پایتـەخت) لە فـەرمـانـڕەوایێتی جـاری دووەمیدا.[٤] کە گومانم لەوەدا نیە (قانیع) ئەم هەڵبەستەی بو ئەو هاتنەوە خۆشە داناوە و پێشکەشی شێخ مەحموودی کردوو وەك لە لێکدانەوەی دواتاکیا دیارە .

بۆ پشت گیری تر کردنی ئەم ڕایەشم هانا بۆ ئەم دوو خاڵە ئەبەم:ـ

یـەکەم ـ (قـانیع) زۆر خـۆشەویستی بـەگزادەو ئـاغـاو شێخـەکـانی (کوردستان) بوو، لە گەڵ ئەوەشدا جـار جارە ئـەو بە هـەڵبەست لە سـەروو پۆتەڵاکیانی داوە بەڵام ئەوان هەر چاوێرییان کردوەو بە ڕێزەوە لە ناویاندا ژیاوە، ئەوەش لەوەوە نەبوە کە (شاعیر) ێك بوەو لە دەمی ترسابن وە یا بۆ دەمکوتانە بووبێ وەك ئەوی لە (شێخ ڕەضا)ی تاڵەبانی ترساون، چونکە (قانع) ئـەگەر (هەجو)یشی کردبن بریتی بوە لەوەی دەستی خستۆتە سەر خـراپیەکـانیان و ڕێگەی ڕاستی بۆ داناون‌و لە ئاکامی خراب هەڵی سڵەماندوونەتەوە، نەك وەك (شێخ ڕەضا) جنێوی پیسی دابێ‌و سووك‌و ترۆی کردبن. بە تایبەتی وەك خۆم ئاگەدار بووم و لە خودی قانعیشم بیستوە هەر لە سەرەتی فەقێیەتی‌یەوە (شێخ مەحموود) (قانیع)ی ناسیوەو خۆشی دیستوەو ڕێزی لێ گرتوەو چاوێری کردوەو،

وەك بڵێی پەیوەندیەکی (گیانی)ش لە نێوانیاندا هەبوە سەرەڕای ئـەوەی کە (قانع) لە بەرەشێخێکی ناودار بوەو (شێخ مەحموود) یش ئە وشنانەی بەر چاو ئەگرت.

دوەم ـ کـاتێ (قانیـع) زانی ی من لە ساڵی: 1922 ز. دا لە دایـك بـووم پێکـەنیو، ووتی: (من ئەو سـاڵە فەقێیـەکی گەنـج بووم لە (سلەیمـانی) کە پێشوازیە گرنگە کەی (شێخ)ی تیا کرا کە لە (هیندستان)ەوە بە فەرمانڕەوایی گەڕایەوە.) .بەلام باسی ئەم هەڵبەستەیم لێ نەبیستوە دیا رە ئەویش لەوەوە بوو خۆی هەڵئەکێشا. ئەم ساڵی هاتنەوەیەی (شێخ)ەش پشت گیـری‌یەکی تـری بوونی (قانیع)ە لەو ساڵەدا لە (سلەیمانی)و لەگەڵ دانانی هەڵبەستەکەی بۆ پێشوازیو خۆش هاتنەوەی (شێخ)دا یەك نەگرنـەوە کە ئـەو سایـە تەمـەنی (قانیع): 24 ساڵی بوەو ئەوش بەس بوە کە لە هۆنەریدا بچێتە جەنگی (نالی) یەوە بەو هەڵبەستەی کە لە (شێوە و (کێش)و (پاشبەند)ی هەڵبەستەکەی (نالی بوەو لە دەستووری وێژەی کـۆنیش دا بەوجـۆرە هەڵبـەستە هـاوچەشن (ڕەدیف) ووتراوە. ئەمیش هەڵبەستەکەیە:ـ

(لە خۆش هاتنەوەی شێخ مەحمووددا)

تـا کو عـەطری گوڵشـەنی، پڕ سـەوسـەنی پـەیدا نـەبـوو؛
دەوری گێتی، پـڕ فەرەح، وەك (یـەثریب)و (بەطحا) نەبوو.[٥]
تـا سوارەی پـەرچـەمی نـەڕژایـە سـەر حـەفحـەی حـەمـاڵ،
کـاتـبی بـادی صـەبـا، پـڕ نـەشئـەوو شـەیـدا نـەبـوو.
تـا نـەهـەنگی دڵ، بـە قـوڵلابی مـوژەی ئـەو دەرنـەهـات؛
مـەجمەعـولبەحـرەینی سینەم، شـەق؛ وەکوو دەریـا نـەبـوو.[٦]
تـا لە نێو (تـانە)ی (مـەحاق) دا بـوو، برۆی چـەشنی هیـلال،
خونچەیی دڵ، عەینی (پێ تەخت)ی (سولە یمان)؛ وا، نـەبوو.[٧]
تـا لە سـەر، (گـوڵ تـۆپ)ی کـوڵـی، وا نیـقـابی لا نـەدا،
ظولـەتـی دونیـا، میـثـالی (لەیلەتـولئـە سـرا)؛ نـەبـوو.[٨]
تـا لە (دەربەنـد)ی دەروونم، خاری خـوزنی هـەڵ نـە کـەنـد،
دەشتی سنگـی (بـازیـان)م، جـەننـەتـولـەئـوا نـەبـوو[٩]
تـا لە بازاڕیـا فەلەك، (مـەحموود) و (خـەزنە)ی جـەم نەکـرد.
جەژنی (قانیع) مونحەصیر، با: (قوم فـەئەنـذیر) هـا نەبـوو.[١٠]

2 ـ ئەم هەڵبە ستی دوەمی چاپ نەکراوی (قانیع)ەم لە لاپەرە: 138 ی هەمان کەشکۆڵەکەی (مامۆستا ڕێشاوێ) وەرگرتوە. کە ئەم هەڵبەشەیـان لە شێوەی (مەسنەوی) دایە، واتە: لە کێشدا دە بڕگەیی و لە پاشپەنەدا بە زۆری، هەر، تاك (بەیت)ەی پاشبەندی جیای لەوانی تری هەیە هەر چەند وایش، ئەبێ پـارچە هەڵبەست هەمووی لە سەر یە ك جۆرە پاشبەند (سەروا ـ یا ـ بەشاڤەند ـ یا ـ بە رشاوەند ـ یابەس بەند)ە.

هەر وەها ئەم هەڵبەستی دووەمینەی؛ (قانیع) بە (زارگوت ـ لەهجە)ی هەورامانی (هەورامی = گۆرانی)و وتویەتی، لە ژێر سەرەناوی (کلام قـانع برای شیخ محمد نویشته)؛ واتە: (ووتە قانیع بۆ شێخ محەمەدی نووسیوە).

لە کۆتایی هەڵبەستەکەشدا لە کەشکۆڵەکەدا نووسەرەکەی نووسیـویە: (تحریر شد از شب: (5) شنبه، سعات: 7 در ماه رمضان سنه: (1353 هجری،: 1434 میلادی). واتە (کات ژمێری حەوتی شەوی پێنج شەممە لە مانگی ڕۆژووی ساڵی: 1353 ك، بەرامبەر بە: 1953 ز. دا ئەم هەڵبەستە نووسرایەوە.)، بەلام ئەو (شێخ محەمەد)ەم بۆ ئاشکرا نەبـوو، کە: کێ یـە ؟هەر چـەند بـە هی دەورو بەری (هەڵەبجە)و (هەورامان)و بـە تایبـەتی (تەوێڵە)و (بیـارە)ی ئەزانم کـە دیارە دۆستێکی ئـەدەبدۆستی (قـانیع) بـوەو، ئەوسـایەش هـەڵبـەست دانـان بـە (زارگوت)ی (گۆران)ی باو بوەو، هەڵبەستەکەشی؛ وا پێدەچێ کە ئەو (شێخ)ە دلخوازەکەی (حەسەن) نـاوێك مـارەی کربێ‌و، (قـانیع)یش وەستـایانـە ئەو پێناخۆشیەی (شێخ)ی بە ناو بردنی هەندێ ڕەوشتی خراپی چەند ژنێـك خاو کردۆتەوە کە شارەزایی خۆی تیا ڕاگەیاندووە لە و (زارگوت)ەو لە مێژوویشدا. هەرچەند من ئاگەدارم کە ئەو شارەزای هەورامی کۆن بوو کە ڕەقتـرە لە هی ئێستە.

لە ڕووی دیاری کردنی کاتی نووسینی هەڵبەستـەکەوە نـووسەر تـەنیا نووسیویە (شەوی پێنج شەممەی ڕەمەزان) و ئاشکرای نەکردوە کـام. (پێنج شەممو)؛. کە من ساغم کردەوە پێنج شـەموەکـانی ئەو مـانگە بـەر ڕۆژانی: (24,17,10,3)ی ئەو مانگە (هیجری) = (کۆچی)یە ئەکەون و بەرامبەرن بەڕۆژانی: (25,18,11,4)ی مانگی (ئاب)ی ساڵی 1934ی[11] زابینی. کە دیارە ئەمهەڵبەستە لە یەکێ لەو چوار ڕۆژەدا نووسراوەتەوە، وە هەڵبەستەکە بەر لەو کاتە دانراوە، کە ئەمەیە:ـ

هەڵبەستی قانیع بۆ شێخ محەمەد)

ئازیز زویری !! ئازیز زویری !!
دوور با، جە گیانت، ماچان زویری !![١٢]
جە بازیچەی چەرخ، چەپگەرد دڵگیری ؟
گیرۆدەی مەینەت، بەند زنجیری ؟؟.

* * * * * * * *

شنەفتەم، دوور با، ئێش چەم داری،
(فروفردانه)، دەرد و خەم داری.[١٣]
باز؛ بێ وەفا، چەرخ چەپ کردار،
شانا، مۆری نەرد، وە سەد قین و قار[١٤]
ئەو نەو ڕەس نەو هاڵ، باغەکەی شادی،
ئەو سەروی جۆبار، رەوضەی ئازادی،[١٥]
ئەو باز شەش دانگ، تەڕلان تەوار،
ئەو قامەت عەرعەر، ئەو خەلف چنار[١٦]
ئەو غەزال وەحش، سەرعێل جەیران،
ئەو صەید بێ خۆف، ڕەوییەی هەردان،[١٧]
ئەو کەبك پڕ خاڵ، قەهقەهەی کۆسار،
ئەو گوڵدەستەی تەڕ، سەر بەزم گوڵزار؛[١٨]
چەرخەکەی بەد خوو نە داش وە ئازیز،
سارد کەرۆ مەیلەش، چون ساردی پاییز.[١٩]

* * * * * * * *

داش وە (حەسەن) نام، گیرۆدەی خەس بۆ،
پامال زەحمەت، جۆش هەرەس[٢٠] بۆ
دەك رۆحەش هەوای گۆڕ تەنگ کەرۆ،
هوونەش، پەردەی عەیش وەصل ڕەنگ کەرۆ[٢١]
نەکێشۆ پەنجە، نە تۆی یەخەی ناز
نەنیشۆ هەرگیز چەنیش وە دڵ واز[٢٢]
ماچ نەکا لەبان، وێنەی پەڕەی گوڵ،
نەگیرۆ چەنێش؛ مەقصوودات[٢٣] دڵ.

* * * * * * * *

با ووجوود ئازیز !! یاران بێ مەیلەن،
هەر کەس (مەجنوون)ە؛ ئەوان هەر (لەیل)[٢٤]ەن.
ویەرد بە ئەحوال، خەرابەی ئادەم،
حەضرەت (حەو، وا)، (دێك) ی کول عالەم.[٢٥]
چ ئیصرارەش کەرد؛ پەی گەندوم خواری،
(یاونا) ئادەم وە شەرمەساری[٢٦]
یا (حەرەم) (لووط)، کارەش چ طەور بی ؟
چەنی مسافر، وە جەفاو جەور بێ.[٢٧]
(شیرین ئەرمەن)، (فەرهاد) فەنادەر،
پەی قەتڵ (خوسرەو)، (شیرۆ) بەیا[٢٨] کەر.
هەر مەگەر (ژن) بی، (صەنعان) فریب دا،
(هارووت)و (ماروت)، حەپس کریان نە چا.[٢٩]
هەر مەگەر ژن) بی، (بەلعەم) وەست نە خەم،
(ژن) بی، وە سەبەب؛ (هابیل)و (ئادەم).[٣٠]

* * * * * * * *

باقی وەسسەلام نییەن مەجالم،
بەرێ دەرد تۆ، پەریشان[٣١] حاڵم.

ئەم هەڵبەستەی (قانیع) لە بەشی ناوەندیدا هەڵبەستە باڵاکەی (حەمە ئاغای دەربەند فەقەرە)مـان دێنییەوە یـاد و بەشـەکانی دیکـەیشی لەو پترن هونەرمەندیانەو پسیۆڕایەتییان تیایە.

3 ـ ئەم دوو هەڵبەستەی پێشوو سەرچاوەکانیان کۆنترو، هی سەرێنی مەلایەتی کردنیەتی لە گونداندا بەلام ئەم هەڵبەستانەی دوایی هی کاتی پێ خـوێندنی قوتابیانە لە قوتابخانە میرییەکاندا کـە لە دیدەنیـەکیدا بـۆ لام لە (پردێ) لە 1955 ز.دا لەدەمی خۆیم وەرگرتوون کەئەمە یە کە میانە:ـ

(سروودی نیشتمانی)

وەطەنمان بەجێ ماوە   هێزی ئەژنۆی نەماوە
تەواوی لێ قەوماوە
کوردە هیممەتێ   سادەی غیرەتێ
تاکەی ئەسیری جەهلی.

* * * * * * * *

عالەم سەربەستو شادە   لە بەری خەم ئازادە
عیراقمان بێ مرادە
کوردە هیممەتێ   سادەی غیرەتێ
تاکەی ئەسیری جەهلی.

* * * * * * * *

ئەم کوردە دەردەدارە   کەنەفتو خاکەسارە
بە خوێندن ئەکری چارە
کوردە هیممەتێ   سادەی غیرەتێ
تاکەی ئەسیری جەهلی

* * * * * * * *

ئەم میللەتە فەقیرە   بۆیە بێ ڕاو تەدبیرە
لە جەهلدا ئەسیرە
کوردە هیممەتێ   سادەی غیرەتێ
تاکەی ئەسیری جەهلی

* * * * * * * *

خوێندن باوك برایە   بۆ پشکەوتن چرایە
خوێندان ئەمری خودایە
سادەی غیرەتێ
کوردە هیممەتێ   تاکەی ئەسیری جەهلی

هەر (قانیع) بۆی گێڕاومەتـەوە کە ئـەم سرروودەی سـەرەوەو ئەم دوو سرروودەی دواییو گەلێکی تـریشی، خۆی ئـاواز (لەحن)ی بۆ دانـاونو فێری قوتابیەکانی کـردوون بۆ دەرسی گـۆرانی. لە ڕاستیدا خـۆیشی دەستی (دەنگ خۆشی)ی هەبوو. جار جارە بە لووت ویرە ویرێکی ئەکرد بەلاّم بە دەنگو ئاوازێکی دلّگیر. بە داخەوە ئاوازەکانیانم بیر نەماون.

4 ـ ئەم سر وودەش وەك ئەوی پێشوو هێشتە چاپ نەکراوە:ـ

(سروودی تێکۆشان)

بـەیانـە کوردە هـەستـە
هـەرچی کە بلحو سستـە
عالەم بە خـۆشی مەستـە
دامـاوە مـاتو حـەیـران

هەر بە جوولان خۆشە ژیان
تێکۆشان، تێکۆشان
* * * *

سروەی نەسیمو نەغمەی
تێکەلّ ئەبن وەکـوو نەی
تەیری بەیانە هەی هەی
ئـەلّێن ژیـانـە جـوولاّن

هەر بە جوولاّن خۆشە ژیان
تێکۆشان، تێکۆشان
* * * *

حـەیـوانی کێـویو مـالّی
هەر یەك بە گوێرەی حالّی
مـاسیو مێروو، و بـەبـالّی
ئـەکـۆشێ لە ڕێی ژیــان

هە ر بە جوولاّن خۆشە ژیان
تێکۆشان، تێکۆشان
* * * *

کـارواني، کـەوتنــە خـۆ
وا جووتیاریش بە: هۆ، هۆ..
شوان ڕوویکردە دەشت و کۆ
قاسپەی کـەوە لە کێوان.

هە ر بە جوولآن خۆشە ژیان
تێکۆشان، تێکۆشان
* * * *

جـوولە نیشـانــەی ژینــە
تێ‌نــەکـۆشن یــەك بینــە
کـارو پیشــە شـیــرینــە
نــاژمێــرڕێن بــە ئینســان.

هەر بە جوولآن خۆشە ژیان
تێکۆشان، تێکۆشان
* * * *

٤ ـ ئەمیش هەڵبەستێکی دیکەی چـاپنەکـراوی (قانیـع)ە کردوویــە بە سروود:ـ

(سروودی بخوێنن)

حـەیفە بـۆ لاوی زیـرەك
گەر عیلم نەکەن بە چـەك
پشت نەدەنە پشتی یــەك
دەبنــە خوێـرپی لا کۆڵان

بەرەو خوێندن ماندوو نابن
بخوێنن، بخوێنن
* * * *

دەسا با کێـووو دەشتی
ڕەنگینی وەك بـەهەشتی
ئـەم وولاتــە بــە گشتی
خۆش بێ، بەعیلمو عیرفان

بەرەو خوێندن ماندوو نابن
بخوێنن، بخوێنن.

* * * *

تـاڤگـەیبلووریی ئـاوی
هـاژەی چەمو خـوڕاوی
دەڵێن ڕۆڵە گـەر لاوی
بەرمەدە کـردەوەی جوان

بەرەو خوێندن ماندوو نابن
بخوێنن، بخوێنن

* * * *

لاوان نـەوەی کـیـبـارن
پــڕ هـێـزو پــڕ دەمــارن
گـەر هی لادێ یـا شـارن
هەموو هیوان بۆ کوردان

بەرەو خوێندن ماندوو نابن
بخوێنن، بخوێنن.

* * * *

ئێمـە هیـواو ئـاواتـین
ئێمـە بـەرەی خـەبـاتـین
ئـێمـە فـیـدایووڵاتیـنی
بـژی کوردو کـوردستـان

بـەرەو خـوێـنـدن مـانـدوو نـابـن
بخوێنن، بخوێنن

٥ ـ ئەم هەڵبە ستەو دوو پارچە هەڵەستی دوایش (قانیع) لە وانە (دەرس)ی لەبەرکردن (مەحفوظات)ی کوردیدا کە ئەوسا ئەخوێندرا داوێتی بە قوییان.

(شاگردی قوتابخانە)

ئێمە منالّین، شاگردی مەکتەب،
ئەکەین ئەحصیلی عولوومو ئەدەب.
ئێمە سەعیەکەین بۆ سەرکەوتنمان
زۆر چاك ئەخوێنین بۆ پێشکەوتنمان
ئێمە بۆ وەطن گیان فیدا ئەکەین
بە قووەی قەڵەم گەلمان سەر ئەخەین
ئێمە ڕەوشتی چاکە ئەگرین
ڕەگی جەهالەت لە بندا ئەبڕین
ئێمە کە ئیمرۆ لاوی وولاتین
سبەینێ پیاوی جیگەی ئاواتین

١

٦ ـ هەلبەسی:ـ

(ڕۆڵەکەی کوردم عیبرەتێ)

ڕۆڵەکەی کوردم بەسیە بێ عاری
سادەی تێکوشن بۆ خوێندەواری

دەرمانی دەردی میللەت خوێندنە
خوێندن بۆ وولات ئاوا کردنە
(غەربی)ش وەك ئێمە نەخوێندەوار بوون
بە دەردی جەهل ژارو بیمار بوون
لە سای مەکتەباو بە خوێندەواری
ڕسگار بوون لە دەست (دەرد)و (هەژاری)
چونکە تێکۆشین، بوونە ئەم پیاوە
ناویان مەشهوورە بە ڕووی دونیاوە
ئێوەش عیبرەتێ لەمە وەرگرن
بەر لەوەی لە ناو زیللەتا بمرن.

8ـ ئەمیش پارچە هەلبەستێکی دیکەی چاپ نەکراوی (قانیع). کە ئەمجارە پێشکەشیان ئەکەم، ئەم شەش هەڵبەستەی دواییان هی ساڵە چلەکانی ئەم چەرخەی بوون و ئەم یەکەشیانی بۆلە بەرکردنی قوتابیانی پۆلی (3)و(4) هەڵبەستوە:ـ

(قوتابی زیرەك)

من منداڵێکی بچووکی کوردم
مامۆستایەکەم وا فێری کردم
هەموو بەیانی کە لە خەو هەستم
پاك ئەشۆم چاوو ڕوومەت و دەستم
بەفرو، با، نەبێت سەریشم ئەشۆم
ئینجا بەرچایی چی هەبوو ئەیخۆم

بە بەرگی مەکتەب لەشم ڕێك ئەخەم
کتێب و دەفتەر لەگەڵ خۆم ئەبەم
بێ باك بە خۆشی بۆ مەکتەب ئەڕۆم
ڕەوانم کردوە دەرس و دەوری خۆم
ئەچمە ناو مەکتەب لەگەڵ ڕەفیقان
گۆرانی ئەڵێم یاریش ئەکەم جوان
کە وەختێ دەرس بوو ئەچمە دەرسخانە
لە لام خۆشترە لە سەد چایخانە
گوێی لە دەرس ئەگرم ئەیکەمە بەرم
ئەیشی نووسمەوە لە ناو دەفتەرم
جومعانیش سەری خزم و دۆست ئەدەم
بخۆشی و سەیران بەسەری ئەبەم
بۆ لەش و دەست و زوبان هەمیشە
پاك ڕاگرتنم کردوە بە پیشە
حورمەتی داك و باب و کەس ئەگرم
چاکەم کردوّ تە پیشە تا ئەمرم
لە مەکتەب فێر بووم ئەم ڕەووشتانە
مەکتەب سەرچاوەی عیلم و عیرفانە
ئاوابێ مەکتەب جێگەی خوێندنە
شوێنی تەربیەی چاك وەرگرتنە
بژی مامۆستام دەرسم ئەداتێ
ئەو ئەمگەیێنێ بە گشت ئاواتێ
ئاواتی چاکە بۆ حزمەت کردن
بۆ گەل و وەطەن بەرەوپێش بردن

9 ـ دیسان لە هەڵبەستی (قانیع)، تاکە هۆنراوەیەکی (فارسی) یەتی کە هێشتە نەکەوتۆتە دیوانەکەیەوە، وە من لە ساڵی: 1941 ز. دا لە دەمی خۆیم وەرگرتوە لە (سلەیمانی)، کە بە بۆنەی لابردنی (رضا خانی پەهلەوی) یەوە (لە پاشایەتی ئیران) دانیاوە، کە ئەمەیە:

(هەڵبەست)

تەئریخ سەرنیگون شودەنی شاه پەهلەوی

خود نام نەحس ئووست: (رەضا شاه پەهلەوی).

واتا:ـ
(مێژووی سەرنیگون بوونی شای پەهلەوی
خۆی ناوی نەگریسی بەخۆیەوەیە کە (رەضا شاهی پەهلەوی) یە.

بەپێی نەریتی ویژەی کۆن (قانیع) لەم تاکە هەڵبەستەیدا وەستایی خۆی بەوەدیاری کردوەکە پیتەکانی (رضا شاەپهلوی) بە ڕێنووسی کۆن وەبە ژمارەی (ئەبجەدی) ئەکەنە ساڵی ئەو سەرنیگون کرانە بە مێـژووی کۆچی (هیجری) وەك:ـ

(ر = ٢٠٠ + ض + = ٨٠٠ + أ = ١) و (ش = ٣٠٠ + أ = ١ + هـ = ٥ و (ب «پ» = ٢ + هـ = ٥ + ل = ٣٠ + و = ٦ + ی = ١٠) کە هەموویان ئەکەنە = ١٣٦٠، وە ئەم ژمارەیەش ئەو ساڵی کۆچییە یە کە (رەضا شا) ی تیا لە شاهێتی خراوە، کە ئەویش بەرامبەرە بە ساڵی ١٩٤١ز. جگە لەوەی کە قانیع ئەوەی دۆزیوەتەوە کە ناوەکەی کابرا بە (ئەبجەدی) بەرامبەرە لەگەڵ ساڵی لێخرانی و ئەمەش وورییایەکی تاییەتی پێویستە.

١٠ ـ دوا پارچەیەك لە هەڵبەستە چاپنەکراوەکانی (قانیع)، کە پێشکەشی ئەکەم و (دڵنیام هەڵبەستی چاپ نەکراوی تری ئەوم زۆرتر لایە) دیسان ئەم هەڵبەستەیشی هەر بەهەمان بۆنەی هەڵبەستەکەی پێشووەوەیەتی، (حەمە رەضا) ی کوڕی (پەهلەوی)مان لە شوێنی داناوە، وە ئەمیش هەر لەو ساڵەدا لە (سلەیمانی) لە دەمی (قانیع)م دەرگرت و، دانانی دوو هەڵبەست لەسەر یەك بۆنە بەڵگەی هەستێکی تاییەتیەتی بەرامبەر بەو دوشمنە. کەمیش هەڵبەستەکەیە:ـ

(هەڵبەستەکە)

لە ناو چاخانەو، جادەو بازاڕا، بوو بە قاوەقاو.
کەڕادیۆ حوکمی، (ڕەضا پەهلەوی) ی، ناوبرد بە ڕووخاو[٣١]
حوکمێکی هێندە، بێ ڕضاو پیس بوو، حەتتا تەنانەت
ئاغای؛ (ئیستعمار)، نەیگرتە خۆیو، کردی ئاوەوئاو[٣٢]
ئەو حوکمە شوومەی، هەر لە (ماد)ەوە، تاوەکوو ئیمڕۆ
خەریکی فەوتو، سەر کوتی (کورد)ە، بە سەد چاوەڕاو[٣٣]
لە جێی ئەو (خووگ)ە وا (حەمە ڕەضا) ی، کوڕی دانرا
بێ شکم ئەمیش، وەك ئەو گۆڕ ئەکرێو، ئەکەوێتە داو[٣٤]
خۆزگە بەمیشدا، بگەیشتمایە، کە (کورد) ی نەبەرد

تۆڵەی بەرود دوای، (کوردی ئێران) ی، لێ ئەسەند بە تاو[٣٥]
جارێ بۆ ئەویان، با تەئریخ دانێم، گەر منیش نەمام
ڕۆڵەمان زۆرن، تەئریخی ئەمیش، بگرنە بەر چاو
بۆ تەئریخی ئەو، چوومە سەر (تەل)و، بانگم کرد هەلاو
(سەگێك تۆپیوەو، ڕای ئەکێشنە، ناوەندی گەناو)[٣٦]

لەم پارچە هەڵبەستەی دواییدا، ئەگەر پیتەکانی دوا نیو باڵەکەی بە پێی ژمارەی (ئەبجەدی) گرد بکرێنەوە کە:ـ (س = ٦٠ + هـ = ٥ + ك «گ» = ٢٠ + یٚ = ١٠ + ك = ٢٠)و (ت = ٤٠٠ + ۆ = ٦ + ب «پ» = ٢ + ی = ١٠ + و = ٦ + هـ = ٥ + و) وە (ر = ٢٠٠ + أ = ١ + ی = ١٠ + أ = ١ + هـ = ٥ + گ = ٢٠ + یّ = ١٠ + ش = ٣٠٠ + ن = ٥٠ + هـ = ٥) وە (ن = ٥٠ + أ = ١ + و = ٦ + هـ = ٥ + ن = ٥٠ + د = ٤ + ی = ١٠) وە (ك «گ» = ٢٠ + هـ = ٥ + ن = ٥٠ + أ = ١ + و = ٦) کە هەمووی ئەکاتە ١٣٦٠ وئەمیش ژمارەی ئەو ساڵی کۆچی یەیە کە (رەضا خان) ی تیا ڕووخێنراوە و (حەمە رەضا) ی کوڕی ئەویان لە جێی داناوە کە بەرامبەرە بە ساڵی: ١٩٤١ ز.

لە کۆتایی ئەم هەڵبەست پێشکەش کردنانەدا (ئیتر ئەوە ئێوەو (نامەیەك)و ووتاریك)ی (قانیع) بە دەسنووسی خۆی. هیوا بارم لە پێزانیما بەرامبەر بەو دۆستو ماموستا مەزنەم لە جاری تریشا بکەومەوە دەرخستنی ئەو کەڵە هۆنەرەمان کە کۆتایی نایەت:

روژ ٣١ تموز ١٩٤٦ گەیشتبە دستم

بو برای دلسوز و لاوە دەزانای و بە قیمت کاکە هوشنگ
تمنا وی اشتیاق هردو دست اگوشم کاغذ و نامەکە گیشت زور
ممنون و تشکرتان پە وریم کردیت خدا امثالت زیاد بکات
و سلیمانی اوه دان بی کە برای وکو تو دلگرم و نشتمانی مان
بو چی اگە بنی کاکە گیان نوسیبوت کە تو زور لە سلیمانی بە خراپ ناوت
ابنی خوم ازانم کە رعایای کی یە بە شوینی سە ودە هیچ دربستی نیم
و گوی پی نادەم چون منی اگر خائنیم بم هیچ کاریکم لە دست نای و اگر خادم
بم هیچ کاریکم پی ناکریت قابل هیچ جمع و خرج نیم کاکە گیان ایستە منی همو
روژیک لە پیش حلیب دا اچە سر منبر لە مزگوتی جامعە یک ساعت تواو
خطبەی وجدت و دیانت و ملیت اخوینمەوە یا خوا وطنە کمان ٨ خائنی
وکو منی تیا بیت قەی ناکات رجا اکم ام ٣ روژەی شینی پاشی نوتە
لە زور جیگە بخوینرەوە ایتر هر بژید کاکە گیان — قانع

(نامەکەی قانیع بۆ (من بەدەسنووسی خۆی لەگەڵ وێنەیەکی منووئەو وەووتاریکی قانیع بەدەسنووسی خۆی).

ـ٢ـ ڕوژە شینی پاشی کوتنی کوردستان

ئەم لەڕیزە وەهاواری قانعە کە نسبەت بەتەواوی کوردستانات بیانی کردوە و قصە لەگەڵ کوردستانا ئاکات
سلاو خۆشەکەی بۆچی چاو جاکە + ئەوە نمونەی کوردی دلپاکە + دڵی غم باران هەرگیز سە شکێنە
چونکو مکلیشەی پیاڵەی پڕ خوێنە + زوانی قانع واسور و لوسە + نوکە قەڵەم بە جەوهەر نوسە
ئەوە منم کە داغی کوردانم دیوە ئەوە منم کە ئاگری تەفرەقە گیشتەمی چوە ئەوە منم کە بناڵە وازە و حسرەتەوە ئەچم بۆ شی
دالکە خۆشی و بێشتم خاکی کوردستان (ـ٢ـ ڕوژە شینی پاشی کوتنی بانی چی)

ئا پێوە تەماشا کە ئەگەر تفەنگی تا پڕ نەکرێ و هەموو ڕۆژێ بێ بوزاو لە پاشی دو مانگ محتاجە بە پاک کردنەوە و بردن بۆ دان ئەگەر پاک نەکرێتەوە تەماشا ئەکەیت لە پاشی شەش مانگ لولە ئاسنیکی بێکارە بێت هیچی تر نیە یا ئەگەر سەعات بکرێ بەرد قیمت زانینی خەت ... ٤ ساعتیکدا بە کوکی بکیت و زور باکوخ دیت هەلی نەگرێت لە چی لە پاشی چند سالیک ابنی پێوستی چرخەکانی و زنبلەکە چرا و ... پاشی ماخە لازبونە بێت هیچی ترنیە یا ئەگەر بالاخانە زور چاک و محکم دروست بکیت ئەگەر خانو وها بابستە نەکرێ ئەگەر هەر چند سال جاری بانکەی سوانغ نەدەوەو گلا باوە نکریت ... ئەبرلیناوە و بخرو مادە بارانی و هەروشی دلوپە دارێژێتە و ژورا لە پاشی مدتێ لە گروداری لە چکولەتیک زیاتر هیچی اثری دیارنیە (ـ٢ـ بوچی) تفنگ و سعات و خانو محتاجی بە تازە کردنەوە و پاریزکاری کوردی تر بەسرد بەدبخت محتاج نیە بقانونیکی ریک و پێک و کومەلیکی سر بە خو و بو دستوریکی بەهێزە (ـ٣ـ بوچی) هەموو قومی لە اقوامی عالم روژ بە روژ لە بەرز بونەوە دا و کوشتنی بلام کوردی بێکس بێ ... خراپ تر و بوبا شوە ها تو ترە مگر ایوە اقرار ناکی کە لە روژیکەوە ژینی لە ناو بنی ادم پیدا بوە وە دستا لە هشت هزار گیراوە هزاران ماموستای قانون دانەرها توتە کیاوە و هرکە قانونیکی یان داناوە کە عائدی بشرە لە طبقەو لە روزمانەکردویانە بە دستورالعملی بوخویان و پە ژیاون وهتا چند وقتی بە ساغی و دستوری تیا ماوە پاشان کم کم بە مرور زمان فوتا وە ... اسم نبێ هیچی تر نماوە چیجی لازم نیە قانونی دانای چین و هند و مصر و روم ناو بنیم وگوی بیل قانون و ترقی کردنی صنعت و دستوراتی ژیانی یان بلیم کە کە قانون کەدانا و کە گوری و بە چه خیالی گوریه لە وولاتی ازبرتە هەمانا (بسم الله) لە چی گەترینیە کە قانونی مقدسی اسلام مکم مثال کە لە منداڵی هشت سالەوە تا پیرمێری ٩٠ سالە لم قانونە دا سیمتر هیە و هرکس بنا سپی محیط ... قانونی مقدسی اسلام کە لە کاری نەکەوە ... عقل ... و فیلسوفانی عالم تیا داماوە

... اشارە خالقی عومومە ... قانونە دا ... عالم تیا سرگردانی

دپاش خلفای اربعه بە بارحاڵ و میلادی گۆڕا خدمت بو بە سلطنت امانت بو بە خیانت و بە
هرجورە آرزوی خۆیان بو قانونە مقدسیان بو اگۆڕی (بو چی) بو آرزوی بعضی چەند هزار
سیدی معصوم سربڕان و متوار رخاکی ایران بون والبتە علمای اوعصرە فتوایان لسر آرزوی امرا
بوە جا کوابو بوایە پێ لازمە کە هموسالێ ٣ روژ شینی پاش کوشتنان بیت کرادرە ٣ روژەدا کوملمان
بیت و علامتی عاجزی و پریشانی لقبیل ریش نەتاشین و جلورش لبرکردن و جاوتر بون بگریان و پێ
نکنین و وترکی صندوق گۆڕانی و عود لیدان و جیدە ریران بکین ولو ٣ روژەدا هریک دستە
سرتی سور ببستین بە قولانەوە ولو ٣ روژەدا هریک بیداخی سور بە قراخی بانەکانمانا داچقین
ناوی بنیین (٢ روژە شین پاش کوشتن) ولو ٣ روژەدا تماشا بکین کە مقرر بە بونشتمان
رفع بکین وکە قانونی بشری ببار خویا اگۆڕیت بۆ کوژین وکە بو عفایە شخصی غایەی عمومی لفوتین بۆ
خوتینین وکە بغیرە حق ادعا اکات دمی بدورین وکە استحقاق برزی هیە وجیگای نیە جیگای بو
درووست بکین لەروژێکەوە کە بنی آدم خولقاوە تاسیوە هرطایفە عادتی کین بوخویان داناوە کە او
عادتە یا بوشیونە وقدرتی وانەکابیت بە سبب قوی بونی معنویاتی او قومە وتشجیعیان اکات لە
سرگریانە وزاری وکوچرچیپە وکوتل و زلای قدیمی بگرادە جاف یا بوفرح وکیف وکولاپترکە
وترش بلەک کرژن وپیاوتیلکل ابن و هلاپرن کە هرگیز اوژن وپیاو نازانن مانەوبون چیە
(٢ روژە شینی پاش کوشتن) ناشی تواو چرچیپە ورش بلەکە جون اوان فقط یا دوروژ یا ٣ روژتاثیرا
وتیچە یان هیە بلام ام ٢ روژە نتیجەکی دە هزار سالێ درست اکات وتواوی نشتمان وکومل استفادە
لە اکات (خیلی ب اگاکو سدوستان) ای کوردستان اگرا وڵاوە کانت هموسالیک ٢ روژە شینی پاش
کوشتن بکەن بعبادت وتە کوشتنی با جیاکردنەوە پاک وبیسی لەیکتر خاطرجم لصد هشتا لخیانت کاران
وتەمیشکان وخوینی فقیرو هزار خوران اکوژریت ای کوردستان تماشا اکم هیچ خرابەی کت نیە
٣ لا امە بنی آدمی وو بو تقریبا بو صد نفری ای کوردستان هموتقاطی کوژە ارض چیوکە
١ انقلاب بعضی جار بە رزی اکات و بعضی جار دای انوینی تو بوجی هیچ جاری بنوکە بە رز
بیت ای کوردستان (بو چی) ارزاق و ثمرت لە روی جیهان زیاترە

بلام لەوە کانت هەمو برسا امرن (خطاب لەگل لاوان وتازە پێگیشتوەکان)

ای لاوان ای پێگیشتوەکان ای جگرگوشەی کوردستان لاوا وکو یە غم خوری هوزبیت پێگیشتوا وکو یە خذمتی فقیرولی قوماوی هوزبعات اوە کەی عالمە خوی پلاوو گوشت بخوات و براهاو خوینەکانی لە برسا بمرن اوە کەی زعیمە خوی لە سرقرە و پلە و دوشکی بە رزلینەی مخملی بدات بەخویا و مندا لە فقیرەکان وکو توتە لە سگی تازە لە دایک بو زروکە زروکە لە کولانانا تا بیانخناو قوتراوەکانا برزوکی نی اوە کەی ملیت وکوردیتی پێ الیین کەژنەکەی خوی خرجی یک روژحمامی بە دودینار تواونابیت بلام بیوەژنە هاوزمانەکانی وهاوخوینەکانی بە رووی سورەوە دەدوکان بگریت بو پارەیک کولیرە ای لاو ای گنج ای نشتمانی ای زانا ای خوینەوار امە کە قانونی یکیتی وتعصب قبولی کات توقوندرە فتوحی و جزمەی ارکانەحربی لە بی بکیت و لادی یە قور بە سرەکە بەپێی پێ خاوسە بچە کوشەوکالە بە بفرە کونی داربنی بە فروشیت بونانی یک شوی مندالەکانی جا کوا بو رجا اکم لە همو لاوان هیچ کس رووی نەبیت بلی من نشتمانیم وخذمتم هو اکم چونکە بە نشرکردنی گولدستەی شعرا و هنگاوی بو پیشی کوتنی و برا ووردیلی تاریخی فقیرتر نابیت و بیوەژنی ژروت . . . ناشارتیەوە بلکو اقرار اکم کە نشریات سببی پیش کوتنە بو وطن وملت بلام لە درجەی صدهما ٩٩ مادە واجب ترهە یە یا ام نشریاتە نم دی کە لە پشتە کەی بنوسریت مجانی = خورای وکو مرحوم فیلسوف نرم اینیە اسهارت که زرمیلوا هید لە گل نشریاتیکی تازە دراچیت بە رلوا بوپشیە بە رگە کەی اروانم بزانم لە اقتدارما هیە پێ کرم دوبارە رجا اکم لە همو لاوان کە لە سال دا (٣ روژەی شینی پاشی کوتنی) لە وختیکی معلومە دا لە تواوی نقاطی کوردستانا تەدا بە دستوری لیپشەوە عرض مقام آن کرا پی کنە تا ام ملتە قور بە سرە توزی ببوژیتەوە ایتر بە خوتان اسپیرم

پەراوێزەکان:ـ

١ ـ دیوانی قانیع ـ شاعیری چەوساوەکانی کوردستان ـ بورهان قانیع چاپی یەکەم ـ چاپخانەی زانکۆی سلەیمانی ١٩٧٩ ز.

٢ ـ ئەمە نیشانەیە بۆ ئەوەی کە لە تەمەنی: ٤٠ ڕۆژەدا بوە باوکی مردوە ولە پێرەوکەییدا دایکی و....هتد بڕوانە، ل/ (٥)ی سەر چاوەی پێشوو.

٣ ـ دیوانی نالی ـ مامۆستا مەلا عەبدولکەریم وکوڕانی ـ چاپخانەی کۆڕی زانیاری کوردی ـ بەغدا: ١٩٧٦ز. ل/ ٢٧٠.

٤ ـ چیم دی ـ ئەحمەد خواجە ـ چاپخانەی شەفیق بەغدا/ ١٩٦٥ز ل/ ٩٥ ـ ١٠٤.

٥ ـ لە کەشکۆڵی یەکەمدا لەجێی (پەیدام نوسراوە: (مینا)،(یەثریب) شاری مەدینەو (بەطحا) مەککە یە کە هەر دوو پیرۆزن لای ئیسلام.

٦ ـ لە سەرچاوەی یەکەمدا لە جێی (بە قوللابی موژەی ئەو نوسراوە (بە حەلقەی زولفەکانت).

٧ ـ ئەم تاکە لە سەرچاوەی یەکەمدا نیە. (تانە) شارێکی هندستانە کە (شێخ) تیا بەند بوو، (مەحاق) مانگی یەکشەوەیە کە نەبیزێت. (عەینی) بەواتە چەشنیو (چاو) یش ئەگرێتەوە. (پێ تەختی سولەمان) مەبەس لە (شاری سلەیمانی) یە و دیاردەیە بۆ (حەزرەتی سولەیمان) کەبە (شێخ مەحموود)ی پێ چواندوە. جوانی وێژەیی لەم تاکەدا زۆرە. و بەم تاکەوە هەڵبەستەکە بۆتە (٧) تاك کە پێشان ئەبوایە ژمارەی تاك (بەیت) تاك بێ لە پیرۆزی خواوە کە تاکە.

٨ ـ (لەیلەتولئەسرا) دیاردویە بۆ ئایەتی ١ سوورەتی (ئەسری) لە قورئاندا:ـ (سُبحان الذي أسرى بِعبِده ليلاً من المَسجِد الحرام ِ الى المسجد الأقصى) لە مەڕ چوونە میعراجی پێغەمبەرەوە کە (قانیع) هاتنەوەکەی شێخی، بە (میعراج) چواندوەو (ئەسری) بەوانە (دیل)ەکانیشە هەر مەبەس لە شێخو دەستەکەیەتی.

٩ ـ لە سەرچاوەی یەکەمدا لە جێی (هەڵ نەکەند) نوسراوە (هەڵ نەهات) وتیا شیا نوسراوە (نوسخە ـ هەڵنەکەند) واتا لەنوسخەیەکی تردا (هەڵنەکەند) بوو وەك لەم سەرچاوەی دوەمەدایە.

لە سەرچاوەی یەکەمدا لە جێگەی (دەشتی سنگی بازیانم) نوسراوە (دەشتی سینەم خۆش نوما). ئەم تاکە لە سەرچاوەی یەکەمدا پێنجەمینە.

١٠ ـ ئەم تاکە لە سەرچاوەی یەکەمدا شەشەمینە لە هەردوو سەرچاوەکەشدا دوا تاکە. لە سەرچاوەی یەکەمدا لە جێی (بازاریا فەلەك مەحموودو خەزنەی) نوسراوە: (بازار حەبیبی یار عیشوە)و لە (مەحموود) و (خەزنە) سولتان مەحموودی غەزنەویی کەشاری (خەزنە) پایەختی بوە مەبەستە وەك شێخ مەحمودو پایەختی خەزێنەی لە (سلەیمانی) بوەو هەردوو مەحموود وەك (جەم) پادشا بوون: (قوم فەئەنذر) دیاردەی ئایەتی ١ی سوورەتی (المدثر)ی قورئانە: (ياايها المدثر قُم فأنذر) کە فەرمانی خوایە بۆ پێغەمبەر تا مژدەی پەیا بوونی ئیسلام بدات وەك (قانع)یش مژدەی پەیا بوونەوەی شێخی داوە..

لە سەرچاوەی یەکەمدا لە جێی (جژنی) و ووشەی (دەردی) نووسراوە.

من کە لە نزیکەوە شارە زاییم لە وەستایی و، ووردەکاری (قانیع)دا هەیە، بۆیە هەر چەندە لە هەردوو کەشکۆڵە سەرچاوەیشدا شتێك لە سەر ئەم دوا تاکی هەڵبەستە نە نوسراوە، بەڵام هەر بە سەر زارەکی بە سەریا تێنەپەڕیمو، سەرنجی قووڵ ترم لێ گرت، هەتا توانیم ئەوە ساغ بکەمەوە کە ئەم تاکەی دوایی وەك لە جێگەی خۆیدا واتای جوانی خۆی ئەگەیەنێت، لە هەمان کاتیشدا پیتەکانی (جژنی) و (قم فانۆ ر) بە ژمارەی (ئەبجەدی) کە: (ج = ٣ + ز «ژ» = ٧ + ن = ٥٠ + ی = ١٠) لە گەڵ (ق = ١٠٠ + م = ٤٠ + ف = ٨٠ + أ = ١ + ن = ٥٠ + ۆ = ٧٠٠ + ر = ٢٠٠) ئەکەنە: ١٢٤١ وە ئەمیش ژمارەی ئەو ساڵی کۆچی (هیجری) یەیە و بەرامبەرە بە ساڵی ١٩٢٢ ز. کە شێخی مەزنمان لە دیلی ئینگلیزەکانەوە بە پاشایەتی گەڕاوەتەوە (سلەیمانی) کە لە تاکی چوارەمدا بە (پایتەخت) ناوی بردوە، ئەمەش بەڵگەیەکی تری ڕاستی بۆچوونەکەمە لە مەڕ بۆنەی هەڵبەستەکەو توانایی (قانیع)ەوە.

١١ ـ ئەم ساخ کردنەوەیەم بەپێی دەستوورەکانی: (التقويمان الهجري والميلادي ـ جی ئیس. پی. فريمان جرنفيل ـ گۆرینی ـ د. حسام محي الدين ئالووسی چاپخانەی جەمهووری/ بەغدا/ ١٩٧٠ز. کردوە.

١٢ ـ دووربا = دووربێ، جە = لە. ماچان = ئەڵێن.

١٣ ـ شنەفتەم = بیستم، بیستووە. چەم = چاو. داری هەتە. بە داخەوە ئەم (فروفروانە) یەم بۆ ساخ نەکرایەوە.

١٤ ـ باز = دیسان، وە مەبەستیش لە مەلی بازو ئەفسانەی پیرۆزیـەکەیـەتی. شانـا = هەڵیدا، فڕێیدا. مۆری نەرد = مۆری یاری دامە یا تاوڵەیە، وە سەد = بە صەد (سەد).

١٥ ـ نەو ڕەس = تازە پێگەیشتوو، نوێی ڕەخساو نەوهال. = نوێی هەڵچوو.

١٦ ـ نیو باڵی یەکەم لە مەڕ ڕواڵەتی لیهاتوویی بازی چاکی مەشق کردووەوەیە.

١٧ ـ جەیران = ئاسك. ڕەوییە = ڕەو کردوو.

١٨ ـ کەبك = کەو، قەهقەهە: بەواتە قاقای پێکەنیە بەڵام لێرەدا مەبەست لە قاسپە قاسپی کەوە. تەر = مەبەس لە نوینی، تازەیە.

١٩ ـ نەداش = نەیدا.

٢٠ ـ خەس = درك، ستری.

٢١ ـ هوون = خوێن.

٢٢ ـ نەکێشۆ = نەکێشێ، نەبات. نەنیشۆ = دانەنیشێ چەنیشی = لای ئەو، لەوەوە.

٢٣ ـ پێم سەیرە کە لێرەدا ووشەی (نەکا = نەکات)ی بەکار هێناوە کـە بە هـەورامیانـە (مەکەرۆ)یە، دیارە لەبەر کێشی هەڵبەستەکە وای ووتوە یا دەسکاریە. لەبان = لەسەر، لێوان، نەگیرۆ = نەگرێت، وەرنەگرێت.

٢٤ ـ مەجنوون ولەیلا مەبەستی شۆری ئەم جووتە دڵخوازو دڵدارە عارەبە یە.

٢٥ و ٢٦ ـ لەم دوو تاکەدا مەبەسی فریودانی باوە (ئادەم)، لە لایەن دایکە (حەووا) وە بۆ بێ

فرمانی خواو خواردنی گەنم کە: خوا لە بەهەشت، دەریکردن و خراپەو شەرمەسارییان بە سەراهات. (یاوبا) م بۆ ساخ نەکرایەوە .

٢٧ - دیاردەیە بۆ داستانەکەی (لووط) و جیا بوونەوەی لە خوا نەناسەکان و هەڵگەڕانەوەو دڵ لا بوونی ژنەکەی بۆ ئەو خوا نەناسانە کە خوا ئەویشی وەك خوا نەناسەکان لەناودا. و بوە مایەی دڵگرانی لووط.

٢٨ - مەبەست لە داستانی بە ناونگی شیرین و فەرهادە...

٢٩ - دیاردەیە بۆ سۆفیەکی وەك شێخی سەنعان کە ژنێکی خراپ فریوی داو دڵی پاکی پێ گۆڕی...

(هارووت) و (مارووت) جۆتێ جادووگەرن کە بە هۆی فریودانی ژنێکی جوانی ڕەوشت خراپەوە سزاوارو لە نەفرینی خوا دان لە بابل.

٣٠ - (هابیل) و (قابیل) کە برا بوون و هەردو کوڕی (ئادەم) بوون بەکەمیان براکەی خۆی لە سەر حەزلێکردن و ئارەزووی مارەکردنی خوشکی نەویکەیان (براکەی خوی) لە سەر ئەوە کوشت.

بەداخەوە لە قاوی (بەلعەم) وێی نەکەوتم چ باسە).

نیەن = نبە. پەرێ = بۆتۆ، لەبەرتۆ..

٣١ - دیارە هەر کە باسەکەی لە ڕادیۆ بیستوە کوتووپڕ هەڵبەستەکەی داناوە.

٣٢ - مەبەس لە خراپی ڕژێمی (رەضا خان)ە کە ئیستیعماری ئەنگلۆ ئەمریکیا دوای جەنگی دوەمی جیهانی لە گەڵ (رووس) دا ئێرانیان داگیر کردو ئەو پادشایەیان لابرد.

٣٣ - مەبەستی دامەزراندنی یەکەم فەرمانڕەوایی (فارس)ە لە ئێراندا لە سەر دارو پەردووی (ماد)یە کوردەکان کە لەوساوە فەرمانڕەوایانی (فارس) دوشمنی گەلانی ئیرانن.

٣٤ - (خووگ) بەرازی خرتە و مەبەستی (رەضا شا) یە. کە پێش‌بینی یەکەی (قانیع) هاتەدیی کە (حەمە رەضا) ی کوڕیشی ڕووخا.

٣٥ - بەداخەوە ئەم ئاواتەی (قانیع) نەهاتە دیی کە ڕووخانی (حەمە رەضا) یش ببینێ، بەڵام گەلی کوردی ئێرانن ئاواتە کەیان هێناوەتە دیی. هەرچەند لە جێگەی ئەو (خومەینی)ی چەپەڵ بە چەکە بۆگەنە ترۆکراوەکەیەوە کە (ناوی ئایینی) بە درۆیە هێشتا هەر کورد قەلاچۆ ئەکات و ناچێتە ژێر باری دان بە مافی گەلان دا نانەوە چونکە پەیڕەوی شایەکانی ئێران ئەکات کە (حەمە رەضا شا) یش لە پەیکاری پەیمانێکی بە (ناو) ئایینی دابوو لە پەنجاکانی ئەم چەرخەداو بۆ (خومەینی) بەجێ هێشت لەسەری بڕوات.

٣٦ - (تەل) مەبەستی پۆستە خانەیە، (ناوەندی گەناو) مەبەسی ناودەریایە کە (رەضا خان) یان دوورخستەوە بۆناو (جزیرەی مۆریس) لە دەریا دا و لە وێ لە ١٩٤٤ ز. دا سەری نایەوە کە زۆلە کوردێك بوو.

زه‌وی شوناسی

كه‌ریم زه‌ند

لوڕستان ـ

- ٢ -

٦ ـ ئیتیوه‌ند :

تیره‌ی ئیتیوه‌ند له‌ ناوو دوو مه‌ڵبه‌ندایه‌ ـ دوولیكان و گه‌ناوه‌ری ، له‌ خاوه‌ره‌وه‌ میهراب كێو ، له‌ خۆرئاواوه‌ ـ كاكه‌وه‌ند ، باشووری سه‌ركه‌شتی و بابای گه‌وره‌ ، باكووری خاوه‌ری ، میربه‌گ و نور ئه‌لی .

كشتوكاڵی ـ هه‌ر گونده‌ی ئاوی خۆی هه‌یه‌ بۆ كشتوكاڵ و ئاو خواردنه‌وه‌ ، له‌ كێوی سه‌ركه‌شتی گه‌چ و دارو خه‌ڵوزی لێ په‌یدا ئه‌كه‌ن ، به‌رهه‌می دێمی و به‌رئاویان هه‌یه‌ به‌رهه‌می ئاژه‌ڵیان زۆره‌ ، رێگه‌ی باخته‌ران و خوره‌م ئاباد به‌ ناوه‌ندی دوولیسكاندا ئه‌روات . كڕین و فرۆشتن له‌ته‌ك كرمانشاو هه‌رسین و گه‌نكاوه‌رو به‌تایبه‌تی باتولیسه‌ركان كه‌ ٤٨ كم دووره‌ .

لەبەرامبەر گوندی چراخ‌ئاوا لەسەر لوتکەی ئەو کێوە ئەشکەوتێك هەیە ١٥ ـ٢٠ گەز درێژە .

مەلالە شاگوندی ئەو ناوچەیەیە لە ناوەندی دوولیسکاندایە ، هەر هەمووی ١٦ گوندە ، ١٥٣ خانەوادەیە گەنکاوەری ـ بەهـۆی کانیـاوی ساردو رووباری گیزو سەرچاوەی قوماش‌و پەری‌یەوە کشتوکـاڵ دەکەن هەر گوندەی ئاوی خۆی هەیە ، کێوی سەرکەشتی گەچی هەیە ، بە کانی قەڵاسەنگ بەناوبانگە ، بەرهەمی نیوە دێمی‌و نیوە ئاوی‌یـە ، ئاژەڵداری ئەکەن ، بە دوای لەوەردا ئەڕۆن بۆگەرمیان ، بازرگانیان لە تەك کرمانشاو هەرسینە ، سـەخت‌ترین کێـوی ـ سەرکـەشتی‌و قەتکی پـەری‌و کێوی بزکەنە ، ئەم مەڵبەندە ١٧ گوندە ، ٢٤٣ خانەوادەیە .

٧ ـ ئەولاد قوباد ـ

خاوەری ـ تەنگی با ئاوەر

خۆر ئاوای ـ کاکەوەند

باشوری ـ کێوی گوڵ ئەندام

باکووری ـ گوندی سپی سەر بەناوچەی ئیتیوەند

بە هۆی رووبارو کانیاوی ساردەوە کشتوکاڵ ئەکەن بە تایبەتی لە رووباری بائاوەرو سەرچـاوەی زەردئالو ، سـەرچاوەی کـەبود ، کـانی دەرویش ، کانی دناب‌و کولەوزو درەو رووباری یادگار ، کانی کەرەم‌خان ، سەرەرای ئەوە ، هەردێیە ، کانیاوی خۆی هەیە ، لەکێوی کەشتی گەچ‌و دارو خەڵوز پەیدا دەکەن ، بەرەهمی نیوە ئاوی‌و نیوە دێمی‌یان هەیـە ، ئاژەڵداری ئەکەن ، بە زستان بەرەو گەرمیانی وردزو تەرهان ئەڕۆن .

بەرهەمیان ـ گەنم‌و جۆ ، گەنمە شامی ، بیستان‌و کڕین‌و فرۆختیان لە تەك نەهاوەندو نویسەرەکانە ، باشترین دیهاتیان وەنابە لە ناوەندی ئەم مەڵبەندەدا کە ٢٣ گوندەو ١٧٤ خانەوادەیە .

٨ ـ **کاکەوەنـد** ـ شەش تیـرەن ـ غەیبی غـولام ، ئەلی ئـەلیها ، دڵەوەند ، تاج‌وەند ، موزەفەر وەند ، باریکەوەنـد . خاوەری ئیتـوەند ، خۆرئاوای ـ هەرمین ، باکووری ـ خاکی خە زە ل ، باشووری ـ کێوی سەر کەشتی‌و سپی .

بە هۆی کانیاوی ســاردو دووریزە رووبـارەوە زەوی‌وزار ئاو دێـر ئەکەن ، بە تایبەتی لە رووباری تۆکە چەند لکێکی هەیەو بە رووباری کینی کۆتایی دێت ، لە ناو ئەولاد ـ کـوڕانی قوبـادا رووباری بـاریکەوەوەنـد سەرەرای ئەوە کە هەر گوندە ئاوی خۆیان هەیە . بەرهەمیان چواریەکی ئـاوی‌و سێ‌یەکی دێمی‌یـە ، لە بەرهـەمەکـانیان دانـەوێڵەو بیستـانـە . ئاژەڵداری ئەکەن ١٥٠ سەر مەرێکیان هەیە . رێگەی کرمنشا لە گوندی سپی تیرەی ئەلی ئەلیها بە رووباری تۆ لە ئیتوەندەوە تێدەپەرێت ، بەرەو خورەم‌ئاوا رێگەکە ئەروات ، لە تەك هەرسین‌و کـرمانشـاو گەنکـاوەردا بازرگانیان هەیە .

سەخت‌ترین کێوەکانی لە ناو غەیبی غولام‌دا ، جێگەی دزان‌و نوکەو گڵدزە لە نێوانی هەرسین‌و غەیبی غولامدایە .

هەموو کاکەوەند ١٠٨ گوندە ، ١١٣٥ خانەوادەیە .

٤ ـ **چیگنی**:

بە ناوی تیرەی چیگنی‌یەوە ناو نراوە لە نێوانی سپی کیوو رووباری خورەم ئابادو دروئابادایە .

سنووری :

باکووری ـ کێـوی‌سپی تا تـەنگی تیر درێـژ ئەبێتـەوە خاوەری ـ رووباری خورەم ئاباد بە کێو کۆتایی دێت .

باتیری ـ کێوی مەپل ، کراز تاکو تەنگی تیر باشووری ـ ڕێگەی شوسەو ڕووباری خورەم ئاباد ئەندازەی فراوانی زەوییەکەی (١٥٠) فرسەنگێ . بەرزاییەکانی ـ لەمەڵبەندی چیگنیدا کێوی سپی و یاقتەو کێوەرەش و مەپل ، وەراز ، کێوی ئافتاو ، کێوی زلکلول کە حەوت زنجیرەن و بریتین لە :

أ ـ کێوی سپی ـ لە باشووری خورەم ئابادەوە لە تەنگی گاوژمار ، ریزە چیای بوومی کۆتایی دێت ، لە تەنگی تیر لکی لێ ئەبێتەوە بەرانبەر زەردەلان کۆتایی دێت ، کێوە سپی ٤٢ کم درێژەو لکەکەی ٣٦ کم ئەبێت . ئەم کێوە چەند گوزەرگەیەکی هەیە وەکو :

أ ـ هەروەر لە ملەوە تا رەبات ٣ کم ئەبێت بە سواری .

ب ـ خرسوار ـ لەگیچەوە بۆ گەردنی کێوەکە ، ڕاستەوخۆ بەرەو بەستام ، پیادە ڕێگەیە ، زستان و بەهار بەفر دای ئەپۆشێت ، هاتوو چۆی سەختە ، لەملەی شەتەو تلوار زستانان هاتووچۆ ئەکەن .

کێوی سپی بەردەڵانیو جەنگەڵە ، لوتکەی بەرزی لەنێوانی خرسوارو سارداوا بە کریوی ناو ئەبرێت .

٢ ـ کێوی یافتە ـ بەرزو گرنگە لە نزیکی کلکەی کێوی سپییە بەردەڵانییە ، لە بابەعەباسی کشتوکاڵی لێدەکرێت .

٣ ـ کێوەرەش ـ لە کلکەی کێوی سپی بەو نزیکی تەنگی گاوژمارە ، کێوێکی گڵییە ، ڕووباری توشکان لای خۆرئاوایەتی .

٤ ـ کێوی ئافتاو ـ لە زنجیرەی کێوی سپییە ١٢ کم دوورەو ١٢ کم درێژە ، نزمو نەوییە لە تەپۆڵکە ئەچێت ، ئاودارە ، خێلی دولایی لە تەنیشتی ئەم کێوەن .

٥ ـ کێوی مەپل ـ ریزە کێویکی بەرزە ، درێـژی ١٢ کم ئەبێت . بەردەلانییە ، لوتکەی بەرزی هەیە ، دامینەکانی جەنگەڵە ، داری هەنارو ترشی هەیە .

٦ ـ **کێوی وەراز** ـ بەرزترین‌و درێژترینی کێوی ئەم ناوچـەیەیـە ٦٠کم درێـژە لە تەنگی تیـرەوە رێگەی لورستـان ئەبـڕی ، بەردەلانیـو جەنگەلە ، بە زستان لە هەموو جێگەیەکی‌یەوە هاتوو چۆ ناکرێت .

لە گوزەرگەکانی ـ داردارین ، زۆرباش نییە ، سوارەرێ ئەچێ بۆ ئەولاد ـ کوڕانی قوباد .

سوسەن ـ سوارەرێیە بۆ ئەولاد قوباد !

خینان ـ بەرزە پیادە رێیە ئەروا بۆ سەردەم لەکی .

گل‌گواە ـ پیادەرێیە بۆ کێو دەشت ئەروات .

داود رەش‌کراز ـ بۆ کۆ دەشت ، سوارەرێیە ، مام ناوەندی‌یە .

چنار ـ بۆ چنارو ئاوتاق ئەروا ، سوارەرێیە .

تاف ـ بۆ ئاوتاف ئەروا ، زۆرباشەو ئاسانە ، سوارەرێگەیە .

٧ ـ **کێوی زەنگلول** ـ نەوی‌یـە لە باکـووری خاوەریـەوە لوتکەی سەخت‌و نەوێیـە ، رووباری تـوشکان بـە تەنیشتیـدا ئەخشێت ، کـە ئەگاتەوە بە رووباری خورەم ئـاباد ، تـەپۆڵکـەیەکی بـەرز لە ناوەنـدی رووباری توشکان‌و خورەم ئابادا هەیە ، بە کێوی ئاسنگەران ناسراوە ، بەرانبەری ئەم ریزە کێوانە ، ریزی تەپۆڵکەیە لە سەریـەك تا دەشتـایی کشاوە .

رووبارەکانی ـ زەوی‌یەکەی ئاودارە ، یەك دوو خێڵی نەبێت هـەر هەمووی ئاویان هەیە ، رووباری خورەم ئاباد پێیدا تێدەپەرێت لە کەناری یافتە بۆشوراب‌و دەشتی چیگنی بە کەناری تەپۆڵکەی ئاسنگەراندا لە تەك رووباری توشکان ئەبن بە یەك ، قووڵی نیو مەترە ، رووباری توشکەن لە

تەنگی گاوژمارەوە لە دامینیکێوی مەپلو تەنیشتی ئاسنگەران تێدەپەڕێت لە تەك رووباری خورەم ئابادا ئەبن بە یەك ، دارستـان بە هـەردوولای رووبارەکەدا هەیە .

ڕێگەکانی ـ ڕێگەی شۆسەکراو لە خورەم ئابـادەوە بۆ سـەرئاوی جەنگانیو نـاوکەش ، سـەرئاوی دووریٚ ، تـوشکەن ، لە نـزیکی پردی شاپوری کۆن کۆتایی دێت . لە گەردنەی خاكدانەو ئاوتافەوە بۆ تەرهانو کێوی دەشت ئەروات ، ئەو پردە شوێنەواری مێژوویی یە . هەموو چیگنی ١١٨ گوندە ، موناتی ١٢ هەزار کەسە ، ٢٢٣٢ خانەوادەیە .

ئابوری ـ دانـەویلەو برنـجو گەنمـەشامی یـە ، بازرگـانی لە تەك خورەم ئابادو شارەکانی تردا هەیە ، بە تایبەتی ، خوریو رۆنو کەشك ، کە بەرهەمی سەرەکی ئەم مەڵبەندەیە ، لەوەرگای ، لە تەنگی گاوژمارو کـەناری رووبـاری کەشکـانو دامینی کێـوی بـابـەعـەبـاسدا هـەیـە ٢٠٠ ـ ٣٠٠ سەر مەری تێدا ئەلەوڕێت ، هەموو مەڵبەندەکە دارستانەو جەنگەڵە ، بەهۆی بڕینی دارەکانیەوە ، کەم بۆتەوەو بەرەو نەمان ئەچێ .

لە کانەکانی ، کانی گەچ لە ژێر تەنگتیرو سەربرە .

پردەکانی ـ پردی کەشکان لە بەر ئافتاو ، پردی کەڵور لە مێشگر .

٥ ـ سەگەوەند :

کەوتۆتە خاوەری لورستانەوە

سنووری :

باکووری ـ کێوی بلومانو نمەکدان

خاوەری ـ ریزە کێوی سەرنجەو گەردنگای کنگرزەردو مەڵبەنـدی هەنام کریت .

بـاشووری ـ کێـوی سیەمـەرەو جیگای کـاکەشـەرەفو گەردنی ساڵیڕێگەو گردی گەناو .

باتیری ـ کێوی بەردەسپی ، شەقامی کەماسوند ، ئیمام زادە ، مادکەهی ئەهمەد ، گەردنی گلنك‌زەن

رووبەری زەوی‌یەکەی ـ ٢٧٧ کم٢

(خێڵەکانی خاوەن سەگن ، بۆیە بەم ناوەوە ناسراون)

کێوەکانی ـ چوار ریزە وەکو ـ مەخمەڵو دامینی سیاکەمە ، کێوێکی بەردەلانییە ، لە باکووری ئەزنایە .

٢ ـ ریزە کێوی کنگرزەرد ـ کێو سەرنجە ، بەردەلانیو جەنگەڵە لە باکووری ئەزناوە .

٣ ـ کێوی سێ کلاوە ـ ٣ لوتکە بەردە وەکوو کلاو ، جەنگەڵی هەیە ، لە باکووری موهملەوە .

٤ ـ کێوی ئەزکەنە ـ لای خاوەری کیانەوە ، هەمووی بەرانبەری یەکن .

ریگاوبانی ـ

١ ـ رێگەی قەڵاتەجرە ـ دوژی هوسین خانی ساکی تاکوکەیان درێژ بۆتەوە .

٢ ـ دێدانکی ـ گەردنی کێوی بابە مەحمود ـ مەڵبەندی موهمیل .

٣ ـ رێگەی کەیان ـ موهمیل ـ ئەزنا .

٤ ـ رێگەی ئەزنا ـ گەردنی بابەخانی ـ کەماڵەوەند ـ کرکا .

٥ ـ ئەزنا ـ گەردنی ساڵەرێ ـ کاکەشەرەف .

٦ ـ موهمیل ـ ئەزنا .

٧ ـ سەی زیبا ـ گریت پاپی .

رێگە سەختەکانی سەگەوەند ـ ئەمانەیە ـ

١ ـ کەیان ـ تەنگی‌زیبا ـ موهمیل .

٢ ـ کنگرزەرد ـ ئەزنا ـ نرسی ـ گریت

٣ ـ موهمیل ـ گەردنی ٣ کڵاو ـ ئابستان

٤ ـ گەردنی دارسپی بۆ گوندی گەورەی ئابستان لە موهمیلەوە

٥ ـ کەیان ـ کێوی ئەزکەنە ـ سنووری سیلاخور

رووبارەکانی ـ رووباری بچووکی ئابستان لە قەلەکەدینەوە گوندی سنپی کەڵکی لێ وەرئەگرن ، دوای ئەوی ئـەرژێتە بچـوك تەنـگ زاهید شیرەوە .

رووباری کەیان لە سەر ئاوی تەویلەو سەرئاوی شـاو سەرئـاوی سیرکە لە دامینی کێوی چاڵەوە دێتەدەر ، مەڵبەندی موهمیل ، ئـەزنا ، سەیزیبائاو دێر ئەکات ، ئەچێتە ناو کاکەشەرەف بە کرکا تێدەپەڕێت ، ئەرژێتە رووباری خورەم ئابادەوە .

بەشەکانی سەگەوەند :

أ ـ ئابستان :

باکووری ـ کیو بلومان و ریزە کیوی تمەكدانی هەڕو

خاوەری ـ کێوی تەجرەو میل‌میلك ، تەنگی زاهد شیر .

باشووری ـ کیوی دارسپی ، بابەمەحمودو ئەنجیرك .

باتیری ـ کێوی زەردلیەو تەکەو ملەی تکە .

کشتوکاڵی ـ دنەویڵەو لوبیاو ماش و سەوزەو بیستانە

بازرگانی ـ خوری و رۆن و کەشك و مەڕ ئـەبەن بـۆ خورەم ئـابادو بروجردد ، کرین و فروختیان هەیـە لە تەکیـانداو ئـاژاڵداری ئەکـەن ، زستانان ئەچن بۆ گـەرمیان ، ئـەم مەڵبـەندە (١٤) گـوندە (١٩٥) خانەوادەیە .

ب ـ کەیان :

باکووری ـ ریزە کیوی زەردەلییە ، چاڵکیو ، ملەی شاپەسەندە .
خاوەری ـ کێوی ئەزکەنە ـ ڕێگەی مەیان راکان ـ گەردنی پلە
باشووری ـ یاسین تەپە ، لکەی بەرکورد ، ریزەکێوی ئەزکەنە
باتیری ـ گردەکانی ئابستان و ریزە کێوی دارسپی .

ئەم مەڵبەندە ، شیوو دەرەی فراوانی تێدایە ، ڕووبارێکی بچووکی تێدایە ، لە سەر ئاوی تەویلەو سەرئاوی شاوە دێتە خوارەوە ، کانیاوی زۆری هەیە وەکوو ـ سیرك لە دامین زەردەلی .

خاوەری کەیان ، تەپۆلکەی خاکییە ، بە قەڵا کەلاوەی گەبر بە ناوبانگە ، گۆرستانی گەبرەکان لە نزیکی یەوەیە .

کشتوکاڵی ـ دانەوێڵەو گەنمەشامی ، نیسک ، ماش ، لوبیا ، نۆك و کاڵەك و شووتی یە .

ئەم مەڵبەندە، ٦ گوندە ، ٥٨ خانەوادەیە

جـ ـ موهمیل :

لە باکوورەوە ٣ کڵاو ، کێوی جكلقی ، سیاکەمەر
خاوەری ـ تەنگی ئەزنا ، کێوی چك بەلکیس .
باشووری ـ کێوی خەرسیا ، گەردنی گریت
باتیری ـ تەنگی کەیان ، ریزە کێوی خەرسیاو دارای سپی

کشتوکاڵی ـ دانەوێڵە ، ماش وەکوو مەڵبەندی کەیان وایە ـ کڕین و فروخت لە تەك خورەم ئابادو بروجردا دەکەن .

هەمووی ٦ گوند ، ٥٨ خانەوادەیە .

د ـ ئەزنا ـ

باكووری ـ كێوی مەخمەڵ ، سیاكەمەر ، بابەمەحمود ، چكتەقی

خاوەرێ ـ كێوی میدمران ، تەنگی تاریكدەرە ، كیوی سەرنجە .

باشووری ـ گەردنی بابە خانی ـ گەردنی كلنكان ، كاكە شەرەف

باتیری ـ رێگەی كەماڵەوەند ، ریزە كیوی بابە مەحمود گەردن كەرەرێ .

لە هەموو مەڵبەندەكانی سەگەوەند مەزنترە ، لە دەشتاییەكی گەورەدایە ، رووبارێكی بچووكی پێدا ئەروات ، چاوگی لەكەیانە ، سەیزیباو موهمیل ئاودێر ئەكات بەرەو ئەزنا ئەروات ، دوای تەنگی سەیمەرو ، ئەچێتە كاكە شەرەف (پاپی) ، هەموو جۆرە كشتوكاڵی تێدا دەكرێت .

یادگاری مێژوویی تێدایە ، لە گۆزەو تەشتو گڵینە كە هێشتا هەڵنەكراوە ، هەمووی ٨ گوندە ، ٥٣٤ خانەوادەیە .

٦ ـ خورەم ئاوای فەیلی :

باكووری ـ كێوی سیاكەمەرەو تەنگی رەبات

خاوەری ـ گركانەو كێوی مدبەو رووباری خورەم ئاباد

باتیری ـ كێوی سپی

باشووری ـ كێوی مدبەو كوردگا .

خورەم ئاباد دەشتێكە پانی ٣ كمو درێژی ١٠ كم ، كیۆ ئابلۆقەی داوە ، لە پێشا بە خایدر ـ خایداو ناسرابوو لە سەردەمی عیلامیدا .

ئێستاش یادگاری مێژوویی ماوە لە نزیكی رۆشنگەی خورەم ئاباد لە

شارە کۆنەکە بەرانبەری پردو ئاشی ئاوەکان ، بەڵگەی بوونی کشتوکاڵی چەرخە دێرینەکان .

کەلاوەکانی شاپور ، شوێنەوارن ، رۆشنگەکە لە سەردەمی ئیسلامدا دروست کراوە ، جەنگی تێدا روودراوە لە چەرخی ئەتابگان وێرانبووە ، دوژی فەلەك ئەفلاك ـ قەڵای سپی تێدایە ، سەرچاوە ئاوی زۆری هەیە وەکوو ـ

گردئاو ، ئاوی‌ناسری ، لە رووباری خورەم ئاوا لە پاپی‌خاڵدارجوێ ئەبێتەوە بە دامینی کیوەکە تێدەپەرێت .

ئاوی گولستان لای سەربازخانەی پیادەوە یە ، ئاوەکەی زۆرە ، هەمیشە ناوبڕی ، سەرئاوی شائابادو سەرئاوی کیوئاوە .

بە هۆی لافاوی رووباری خورەم ئاواوە لە کاتی ئاوهەڵساندا چاڵو شوێنە نەویێەکانی بەروپشتی ئاوی تێدا ئەمێنیتەوە ئەبێتە هۆی پەیدابوونی مێشوولەی ئەنوفلس ، هێلکەی تێدا ئەکاو ئەتروکێ‌و لەرزوتا بڵاو ئەبێتەوە .

٧ ـ کەرکا

باکووری ـ خورەم ئاواو خاکی کەماڵەوەند

خاوەری ـ خاك پاپی

باشووری ـ شۆرابو باڵاکریو

باتیری ـ خاکی چیگنی

رووپەری ٦٠ کم[٢] ، زەوی‌یەکەی بەپیتە ، دەشتایی‌یەکەی بەم بەرزایی‌یانە ئابڵوقە دراوە ـ

سپی‌کێو ، کێوی وەران ، یـافتە ، ملەی مـدبە ، ڕیـزەتەپـۆڵکەی سپی‌دەشت ، کێوی شەهنشا ، کێوی تاف ، کێوی نەژوومان لە باشوورو باشووری خاوەرەوە .

دوو ئەشکەوتی هەیە ، بەکەمیان لە کێوی مدبە ، ئەوی تر لە کێوی ورانە .

ڕووباری - ڕووباری خورەم ئاوا بە بەشی باکووری ئەم دەشتەوا ئەڕوات ، لە باشووری باتیری کەرکا ئەچێتە خاکی چیگنی‌یـەوە ، دوای ئەوە ی زەوی بەشی کرکا ئاودێر ئەکات .

ڕووباری وشك - بەدرئاوا - لە کێوی تافەوە بۆ بەشی باتیری کرگا دێت ، لە خوارووی کرکاوە ئەرژێتە ڕووباری خورەم ئاواوە ، هەر بەهاران ئاوی هەیە .

چاوگەکانی - کانی شاهەنشا ، سەرئـاوی باس ، کـانی ساڵی کـانی سورەدێ ، کانی سەرئاوی جنگائی ، کانی سـەبور ، کـانی تاف کـانی سەرخەلیزە .

نۆکەندەکان - نۆگەندی دارائی ، نۆکەندی بەدرئاوا

ڕێگەکانی - ڕێگەی خورەم ئـاوا - دزفول - ڕیگـەی شاهـەنشا - چەشمەك - باڵاکریو - دزفول - سوارەڕێ‌و پیادەڕێ‌یە . ڕێگەی ماسور بۆ خاکی پاپی ، سوارەڕێگەیە ، ماسـور - چیگنی - تەرهـان ، ڕێگەیـەکی خۆشە ، سوارەڕێ‌یە ، هەموو کەرگا ٣٨ گوند ، ژمارەی خانـووی ٧٥٨ ئەبێت .

کشتوکاڵی - هەموو جـۆرە کشتوکـاڵێکی هەیـە ، بازرگـان لە تەك خورەم ئاوادا هەیە .

٨ - پاپی -

شوێنی - کەوتۆتە خاوەری لورستانەوە

سنووری :

باکووری - کێوی یاسین ، گەردنی سەی زیبا ، کەف شتر ، کنگرزەرد ، تەنگی‌سەی مەردو بەردکورد .

خاوەری - رووباری سزار ، چەم شوکر ، تەنگی‌سێ‌بادە ، کێوی هەلاك‌در .

باشووری - دەشتی‌لالە ، شازادە ئەحمەد ، چاڵکەدری ، کەرنامی ، کێوی تەخت‌سیر ، چاڵ‌سیر ، کێوی چاڵ‌میل ، کێوی ئاوتکان ،

باتیری - ریزەکێو تاف ، کرکا ، کێو بون ، هەشتاتەنیشتی ، مدبە چوارری ، مادەر کیك ئەهمەد .

رووبەری ١٢٥٠ کم^{٢}

کێوەکانی - تاف ، لازگیرە ، کەرپیلە ، تیل‌مەرو ، نوژیان ، یاوز ، تاکنان ، کولنك ، کلات ، هەلاك‌در ، کرناس ، چاڵپو .

هەمووی بە دارستان داپوشراوە ، داری‌بەرو ، هەرمێ ، گوێژو کەوتی زۆرە .

رێگەکان :

١ - رێگەی خورەم ئاوا بە هێڵی ئاسنەوە بە ئیستگەی کیشوەرەوە بەستراوە ، بەخاکی پاپی ، کەریگای لورستانە ، لە بەندەر شاپورەوە - ئەهواز - دزفول - خورەم ئاوا ، ئاراك ، قوم ، تەهران .

هەروەها ریی‌ئاسن‌لە پشت کیوی کرناسەوە بە بەش‌خاوەری دەشت‌لالەدا تێدەپەرێت .

٢ - رێگەی پیادەو سوارە - گەردنە - نۆیژیانە - کرکا .

٣ ـ پیادەرێ ـ ئەستریها ـ میربەهاری ، نیو فرسەنگی باشە ، ئەوی تری بۆ سوارە دژوارە .

٤ ـ رێگەی پیادەو سوارە ـ سیولە ، چلویەك فرسەنگی باشە ، ئەوی تری سەختە .

رووبارەکانی ـ رووباری ئەوتۆی نییە ، جۆگەی بچووکن ، لەوانە ـ

١ ـ چەمی گەیچنارگل ـ لە چنارگل هەڵئەقوڵێ ، مەڵبەندی کاك شەرەفو کرکا ئاودێر ئەکا ، ئەرژێتە رووباری خورەم ئاواوە .

٢ ـ چەمی کاکە شەرەف ـ لە دوولك پەیدابووە ، یەکەمیان لەچنار گڵەوە ، دوومیان لە ئەزناوە ـ سەرگەوەند ـ بە تەنگی سەیمەرودا ئەروات ، چەمی کاکە شەرەف پەیدا ئەبێت ، سنووری کاکە شەرەف ، ئاودێرئەکاو دێتە ناو کرکاوە ، ئەرژێتە رووباری خورەم ئابادەوە .

٣ ـ چەمی کربت ـ دوای مەڵبەندی کربت ، ئەچێتە سەرکانەو لیریائیو ئەستەریهاو میربەهاری ، جۆگەی لێ هەڵئەگرن ، پاشماوەی ئاوەکەی ئەرژێتە رووباری سزارەوە .

٤ ـ چەمی کیشوەر ـ لە دامینی کیوی تاف هەڵئەقولی ، ناوی چەمی دارکە ، پاپیکەبوو ناوچەی کیشوەر ئاودێرئەکاو ئەچێ بۆ جێگای چلو ئەرژێتە رووباری سزارەوە .

٥ ـ گەلی رووبارروچەمی تری هەیە وەکوو ـ سیرم ، لوری ، لوان . باخی پێ ئاوئەدەن و ئەرژێتە رووباری سزارەوە .

٦ ـ چەمی کرپناس ـ لە باکووری خاوەری کێوی کرپناس ، ئەرژێتە رووباری سزارەوە .

٧ ـ چەمی دمدم ـ لە گەرمیانی پاپی یەوە بەرەو تەنگیکز ، ئەرواتو ئەرژێتە رووباری سزارەوە .

٨ ـ چەمی بچووکی تری هەیە لە مەڵبەندی پاپی لە چاوگە ساردەکان پەیدا ئەبن ، ئەو مەڵبەندانە ، ئاودێر ئەکەن و هەموویان ئەرژێنە رووباری سزارەوە ، جگە لە چەمی چنارگڵ و کاکە شەرەف .

٩ ـ رووباری سزار ـ لە سنووری بەختیاری و لورستانەوە لە تەنگی بەحرینەوە تێدەپەڕێت و ئەرژێتە رووباری کاروانەوە .

تیرەکانی ـ خوانینی مورادی ، یاقوب وەند ، مودهەنی ،ماڵریزی لیریائی ، کیشوەری .

هەموو پاپی ٦٨ گوندو (١٠) مەڵبەندو ، ٥٧٢ خانەوادەیە . خوانینی ، گەلی تیرەیە وەکوو ـ موهەمەد ناسری ، هادی ، نەسیری ، زەهرە ، هەیدەرخانی ، موهەمەد ئەلی ، موهەمەد سادق ، موهەمەد جەفری .

یاقوب وەند ـ چەند تیرەیەکە وەکوو ـ مەلەك ئەلی ، شەلیارەوەند ، قاسم ئەلی .

مودهەنی ـ لە جەمالی و مەلا پێك‌هاتووە .

ماڵریزی ـ لە تورجاری ، کەرەمی ، دەرویش وەند ، کیمەدی ، پێك‌هاتووە .

لیریائی ـ لە خورشید ، رکی ، مەنجەری ، شورەئی ، پێك‌هاتووە .

مەڵبەندەکانی ـ

١ ـ کریت ـ چنار ـ سەرئاوی تەویلە ـ ٢ گوندو ٢٤ خانەوادەیە .

٢ ـ چنارگڵ ـ نۆش‌ئاباد ، سەرچل ، نوشادە ، ٣ دێ و ١٢٢ خانووە .

٣ ـ ترسی ـ تاریك‌در ، رەزا ئاوا ، هەنام ـ ٣ گوند ، ٣٦ خانووە .

٤ ـ كاكه شەرەف ـ ژێر قەڵا ، دو دی کیو ، قەڵا موهەمەد ناسر ـ ٣ گوند ، ٤٨ خانووه .

٥ ـ لیریائی ـ ١٤ گوند ، ٢٣٠ خانەوادەیه .

٦ ـ سەرکانه ـ ٤ گوند

٧ ـ شەبان ـ ٢٢ گوند

٨ ـ کیشوەر ـ ١٢ گوند ، ١٨٨ خانەوادەیه .

٩ ـ لرین ـ ٣ دێ ، ٢٩ خانووه .

١٠ ـ بن ریز ٢ دێ ، ٦٧ خانووه .

ئابوری ـ کشتوکاڵی کەمه ، زەوییەکەی شاخاوییـه ، بە زۆری ئاژاڵدارن ، دانەویڵەیان هەیـه ، جەنگـەڵەکان داری بـەڕو ، هەرمێ ، کەوت ، گوێز ، هەنجیرو ، هەنار ، چناریهەیه .

لەوەرگاکانی ـ لە کێوی کڵاو ، تەرس ، کریت ، کاننكوشابازان ، کوهیران ، دەرەگەرم ، مازاومیشان ، تاف ، تو ، پایتی شابازان ، جێگەی کەتیرمان ، ئەمانە لەوەرگای ٢ ملیون گیانەوەرە .

بازرگانی ـ بە زۆری لە تەك خـورەم ئاواو دزفـولو بەختیـاری ، کڕین و فروشتنیان هەیه ، خوری ، ڕۆن ، کەشك ، داروخەڵوز ئەبەن بۆ شارەکان .

کانەکانی ـ کانی قیر لە ساجیان ، خوێ ، لە شابان ، خەڵوزی بەرد لە کیشوەر ، گەچ لە گەرمیانی پاپی .

شوێنەواری مێژوویی ـ لە گردی قەڵا تەنگ ، لە قەڵا کۆنەکەی ، هی سەردەمی یەزدی گورد ، لە گەرمیانی پاپی ئادی دمدم ، شوێنەواری قەڵا شیخ ، بەردو جارو خشتی ماوه .

٩ ـ تەرهان :

کەوتۆتە خۆرئاوای لورستانەوە .

باکوورو خۆرئاوای ـ رووباری سیەمەرە ، لە باشوورەوە رووباری کەشکان ، خاوەری کێوی کراز .

رووبەری ـ ١٢٠٠ کم^{2} ، ریزە بەرزاییەکە ناوەراستەکەی دەشتاییە .

کێوەکانی ـ هەمووی بەرانبەری یەکترن ، هەشت ریزن ـ

١ ـ کێوی کراز ـ ٦٦ کم درێژە ، لە کەناری کەشکانەوە لە تەنیشتی تەنگی تیرەوە دەست پێئەکات ، لە کەناری سیەمەرە ، لە زەردەڵان کۆتایی دێ ، ئەم ریزە کێوە لە هەر جێگایەکیدا ، شێوەی جیاوازە ، لە حەیاتی غەریبەوە تا گەردنی چنارە ، کێوی کراز چەند گوزەرگەریەکی هەیە وەکوو ـ گوزەرگەی گرانە، چنار ، داود رەش .

لە زۆرترینجێگایدا هاتووچۆ ئەکرێت ، رێگەی ئەم مەڵبەندەتا ٣٠ کمی باشە ، کێوەکانی خاکو تەپۆڵکەیە لە بەرانبەری چنار تا کو کاکیزەو ئەولاد قوباد ، ریزە بانی پەیدا ئەکات ، نێوانی کێوەکەو ئەم زنجیرەیە ، بانێکە ٢ کم ئەبێ ، جێگایەکی پانە ، هاوین لە بەر بێ ئاوی خێڵەکان سوودی لێنابینن .

ئەم کێوانە بەردەڵانییەو جەنگەڵە ، بەرزایی کێوەکانی لە هەندێ جێگادا نزیکەی ٨٠٠ کم ئەبێ ، بە تایبەتی لە کێودەشت .

٢ ـ ریزی دووەم ـ لە خۆرئاوای کێوی کراز ، دەشتی ناوەندی تەرهان ، دوو ریزە کێو لە باکوورو باشوورەوە ، ئەم مەلبەندەیان ، ئابلوقە داوە . لە باکوورەوە سووردم لوری بە درێژی ٢٤ کم لە باشوور سووردمیلەکی ئەودیو بە درێژی ٢٤ کم .

ئەم دووریزە کێوە هەندی جێگای بەردەلانی یەو هەندێکی تری خاکی یە ، جەنگەڵ دایپۆشیوە ، سووردمی لەکی پانترو گەورەترە ، دەشتایی و گوزەرگەیان تێدایە .

٣ - **ریزە کێوی داراوا** ، هیزەماباد - لە گەناری کەشکانەوە دەست پێ ئەکات بە فراوانی ، بەرەبەرە نەوی ئەبێ بە دەشتی کێوماهور کۆتایی دێ ، کە بەردەلانیو جەنگەلادی یە .

٤ - **بەرزایی چولوهول** - بەرزو بێ ئاوە ، لەم کێوانە پەیدابووە - کەلەم کەبوت ، بەرزو رووتەنە ، شوێنی راوو شکارە .

کێوی زەردسوارە ، بەردەلانیو بێ گوزەرگەیە . کێوی هورە ، بەردەلانیو جەنگەڵە .

٥ - کێوی دەمشیران - وەندەلەرە - بلوران ، هەموویان بەردەلانیو جەنگەلاوی و بێ ئاوە ، تەنگی گەورەی هەیە ، ئەشکەوتی گەورەی تێدایە جێگای هەزار کەس ئەبێتەوە .

٦ - **کێوی سماق** - سەرکەف ، بەردەلانی و جەنگەلاوی ویە ، کانیاوی هەیە ، کێوی باخ تەمەرخان - خاکی و نەوی و ئاودارە ، کێوی خەیاران بەردەلانی و سەختە .

٧ - **کێوی خەروس دڕ** - بەرزو بەردەلانی و جەنگەڵیە ، کێوی سێوەندانە ، نەوی یە ، سێ لوتکەی هەیە ، کێوی ناژیتە بەردەلانی و ئەشکەوتی زۆری هەیە ، کێوی کور بەردەلانی و لەوڕگایە .

٨ - **کێوی ملە** - بەرزو بەردەلانیو ، ئەشکەوتی زۆرە ، کێوی ویزتها ، بەرزو جەنگەڵیە ، کێوی سەرکەچ ، نەوی و خاکی یە ، کێوی وزکور ، بەرزو بەردەلانییە ، هەندی شوێنی دارو درەختی هەیە ، لە پانتایی ئەم زنجیرەیەوە ، ریزە گردولکەیەکی گەچی هەیە بە پانی ٦ کم ، رووباری سیەمەرە لە نیوانیانەوە ئەڕوا .

رووبارەکانی ـ رووباری وای نییە ، لە باکووری تەرهان نەبیّ کە رووباری سیەمەرە لە تەنگی تیرەوە تیدەپەریّت ، لە سنووری تەرهانەوە بە کەناری وەزکورا ئەخشیّ ، هیّلی سنووری تەرهان ئەکیّشی ، لە گاومیشان لە تەك رووباری کەشکان ئەبن بە یەك ، دوو مەتر قوولّە ، سـوودی نییە ، رووباری کەشکان بە سنووری باشووری خۆرئاوای تەرهاندا ئـەروا بیّ ئەوەی کەلّکی لیّ وەربگیریّت . لە ناو تەرهاندا هەندیّ جۆگەی کەم ئاو هەیە وەکوو ـ جۆگەی مادیان ، ئاوی سیاب ، ئاوی قەلاّی ئەستان . تەرهان ، خۆی بیّ ئاوە کشتوکالّی دیّمیەو بەرئاوی زۆر کەمە .

ریگاوبانی ـ تەنها ریّگـەیەکی هـەیە لە چیگنی ، لە خـاکی‌دانەوە تیّدەپەریّت بە دامینی خاکی کـرازا بەرەو کیّـو دەشت ، ئەگـەر ریّگەی مەعمولان ، کیّو دەشت ـ کرماشا کـە (١٨٠) فرسـەنگە بکـریّتەوە ، سوودی ئەبیّ بۆ بازرگانی ، تەنها پردیّکی ئەویّ لەسەر ئاوی کەشکان لە مەلّبەندی کەلّوڕ ، ئیتر هەمووی دەشتایی‌یە ، لە کیّودەشتەوە بۆ ئەولاد قوبادو کەناری رووبـاری سیامـەرە ، لە سەر ئـەم رووبارەش پـردیّکی ئەویّ ، ئیتر تا سان‌روستەم دەشتایی‌یە ، ترومبیل تا کـرماشـا ئەروا ، ئەگەر تۆزی ریّگەکە چاك بکریّت .

ریّگەی دووەم ـ تەرهان ـ چەرداولّ ، لە کیّودەشتەوە بـەگەردنی نالّەشکیّنەدا بۆ سەری تـەرهان ، بـە کەنـاری رووباری سیـەمەرەدا ، ئەگاتەوە بەریّگەی چەرداولّ . هەر هەمووی هاتووچۆی پیّـدا دەکریّت ، جگە لە کیّوی وەراز کە سەختە .

هەموو تەرهان ٨٩ گوندە .

تیرەکانی ـ ساداتی شامووهەمەد ، ئاوینە وەند لە پشتی وەیسیان ، رەشنو ، ئاسنان‌گر لە کیّو دەشت ، ئەولاد قوباد لە کاگیرە ، ریکا ، موونی لە مادیان رووبار ، روومیاتی لە پشتی تەنگ هالّە ، رەحمان لالەوەنـد ،

سەبات نوری ، ئەمرائی سوری ، میروەند سووری ، ئومەرای روستەم خان ، لە روشکان ، میشە وەند لە ئەمیرئان ، خوشنامە وەند لە کێو دەشت ، ئەبو وەفائی لە تەماشی ، مەکرمە لە شاراموهەمەد گەراوەندو کوشکی تەرهان لە ریسان ، کورانی لە ژێر تەنگ ، سوراب وەندو پازەوەند لە پران پەرویز ، زبودار لە چۆڵ وهۆڵ .

ئابوری ـ تەرهان گەورەترین بەشی لورستانەو لە هەموویان بێ ئاوترە ، تەنانەت بەشی خواردنەوەیان نییە ، بێ ئاویو هێرشی کوللە ، ژیانی پێ تاڵ کردوون .

بەرهەمیان ـ دانەویلە ، تووتن ، بەڕوو ، هەرمێ ، گوێز ، داری ئەرخەوان و کەوت ، چنارو توو ، زەیتون .

باخی میوەی پڕ لە هەنجیرو هەلوژە لە تەنگ سیاب و پێ ئاستان ، قارچك و هەنگوین و لەوەڕگای باش پێنج سەد هەزار مەڕی تێدا ئەلەوەری .

بازرگانی ـ رۆن و خوری و کەشك و بەرهەمی تر لە رێگەی هەلیلانەوە ئەبەن بۆ کرماشا ـ باختەران .

کانەکانی ـ خەلوزی بەرد لە ژێر تەنگی تیر لە شاموهەمەد ، دمسان ، ئەولاد قوباد ، کانی گەچ لە رووبارئاوا ـ شورابە ـ سەرکەن ـ چۆڵ وهۆڵ و تەنگەکراز ، خوێ لە شوارابەو گۆگرد لە تەنگی ریسان ـ ئاوێنەوەند ، قیر لە ئەولاد قوباد ، کانی پیروزە لە کێش ماهور لە نێوانی شامووهەمەدو دەشتایی ، بەردی سەوزو بریسکەداری زۆرە ، مومیا لە کێوی ملە هەیە .

شوێنەواری مێژوویی :

١ ـ قەلای پای ئەستان سەلسال .

٢ ـ قەڵای بەردوچاڵاو لەسەر کێوی ریسان ، بە قەڵای فەلەك ناو ئەبرێ ، کە ناوی سەرداری ئەو مەڵبەندە بووە .

٣ ـ دوو قەڵای کۆن بە قەڵای ساسانی ناوئەبرێ ، لە کێوی دادە گڵەیە .

٤ ـ باخی زاڵ شوێنەواری شارێکی کۆنە لە دەشت کێو .

٥ ـ لە سووردەمی لوڕو . کێو دەشت لە گردی دزگەران نیشانەی قەڵای کۆن هەیە .

٦ ـ لە جێگادزان ، گۆرستانێکی گەورە هەیە کێلەکانی نووسینی مێخیو کوفی پێوەیە ، گۆزەو گڵینەو لەتە سواڵەتی شکاوی زۆری لێیە ، هەروەها لە گردی جێگائەهوانو لە سوردەمی لوڕی گۆرستانی کۆنی هەیەو لە شەش کەرەم نیشانەی قەڵاو دوژی کۆن هەیە .

٧ ـ لە سەر کێوی چناران خانوویەکی قایمو سەختی لێکراوە ، تاقەکانی ماون .

٨ ـ لە روومشکان ، نیشانەی شاری کۆنو کەلاوەکانی ماوە ، بە بەگەبربەند ناو ئەبرێت .

٩ ـ لە جێگایل لە ناو خێڵی سوراب وەند لە روومشکان ، جێگایەکی قووڵ ٧ ـ ٨ م ئەبێ ، تاقێکی تێدایە .

هەلیلان :

دەشتێکی فراوانو بەپیتە بەملاو ئەولای رووباری سیەمەرەدا بە درێژی ١٢ کمو پانی ٦ کم لە باکوورەوە جەلالەوەند ، لە خاوەرەوە ئەولاد قوباد ، لە باشوورەوە گرانەوەندی تەرهان ، لە باتیرەوە چەرداوڵ خاك پشتکو ئابلۆقەی داوە .

دوای کرماشا لە سان روستەم ، تەنگێکی بچووکە ، ڕێگـەی لای ڕاستی بـەرەو گردوڵکـەی ئیمام زادەو ڕێگـەی لای چەپی بـە بەرزایی باکووردا تێدەپەڕێت و دێتە دەشتی هەلیلان .

ڕووبـاری سیەمـەرە لە خـاوەرەوە بـۆ بـاتـیر ئـەخشێ لە نـزیکی کەهروقەلای خرابە بەرەو باشوور بۆ خاکی تەرهان دێت .

لەبـەرزایی باشـووری هەلیـلان لە ئیمام زادە گـومـەزێکی سپی ئەبینی ، شازادە مـوهەمـەدە کوری ئیمـام موسـای کازمـە لە ناوەنـدی دەشتەکەدا ، گردێکی بچووك ٣٠ م بەرزە .

لە کەناری ڕووباری سیەمەرە دوو ڕیزە گردوڵکە هەیە بـە درێژی ٢٠٠ م ، دەشتاییەکی ڕێك و چیمەنە ، هەرچەند باران بباریێ نابێ بە هۆی ناخۆشی ڕیگاکە .

ماوەی نێوانی گردوڵکەکانی باشوور تا ڕووبـار یەك کیلومـەترە ، ماوەی گردەکانی باکوور ٥ کم .

کشتوکاڵی ـ زەوی هەلیلان سێسەد جووتی تێدا ئەگەرێ بەرهەمی دانەویلە ، گەنمەشامی ، لوبیا ، ماش .

خێڵەکانی ـ باڵاوەند ، زەردەلائی ، تەرهانی .

١٠ ـ باڵاکریوە

کەوتۆتە خاوەری لورستانەوە ، لە باکوورەوە ـ کێوی هەشتا پاڵو ـ تاف ، لە خاوەرەوە ـ ڕووبـاریسزا ، لە بـاشوورەوە ـ ڕووبـاری دز تا سالح ئاوا ، لە باتیرەوە ڕێگەی خورەم ئاباد .

ڕووبەری زەوییەکەی ٤٣٠٠ کم^2

ڕووی باڵاکریوە ، شاخاوییەو سەختە ، سەری شاخەکانی کەمی

پانایی هەیە ، کێوی گێلان ٧٨ کم درێژو ٦ کم پانە ، لەپایینی ئەم کێوە ، ریزە گردوڵکەی بەردەلانییە ، شیوو دەرەی قووڵی تێدایە .

زەوییەکی فراوانی هەیە بە درێژایی ٣٠ کم ، لایەکی بە کێوی گیالان و لایەکەی تری بە شالیرێوەیە .

ئاژاڵیان لێرەوە تێدەپەرێت ، لە بەر تیژی بەردەکانی پێیان زامدار ئەبێ ، لە هەندێ دەرەکانیدا ئەشکەوتی هەیە ، ئاوو درەختی لێ نزیکە .

کێوی کەبوتەران ـ کیوی قەلاونج ـ کێوی بۆکان ، مسورخ ـ گردگانە ـ میشەکیو ، ئەمانە ریزی دووەمی کێوەکانی ئەم بەشەن .

کێوی دەهلیج ٦٠٠ کم بەرانبەری کێوی گیالانە ، کێوی کورد ، کێوی خەزاڵ ، هەشتا پاڵو ، لە کێوەکانی ئەم بەشەن .

رووبارەکانی ـ کەشکان لە باکووری خۆرئاوای بالاکریوەوە ، لە خۆرئاواوە ، سیەمەرە بەرەو خاوەر ، ئاوی سزار ، رووباری زاڵ ئەخشی ، چەمی بچووکی خەزاڵ لکی رووباری کەشکانە ، زەوی دەهلیج ئاودێر ئەکات .

ئاوی گول‌گول لە بادامکەوە دێت و تێکەڵی کەشکان ئەبێ .

ئاوی فەنی لە ناوەندی داربراوی گێلانەوە ئەروا تێکەڵ بە سیامەرە ئەبێ .

ئاوی لیلاق بە گیالاندا ئەروا تێکەڵ بە سیامەرە ئەبێ .

ئاووبای ـ گەرمەسیرە ، هەوایگەرمە .

رێگەکانی ـ مەڵبەندێکی شاخاوییە ، هاتوو چۆیسەختەو گوزەرگەی هەیە .

خێڵەکانی :

١ ـ دێرگوند ـ چواربەشە [بەهارەوەند ، قەلاوەند ، زلیخاوەند ، میر] ، هەر یەکە لەمانە گەلی تیرەن .

٢ ـ خێڵی جووتگی ـ ئاغارەزایی ، ئاغامیرزایی ، ١٥ گوندو ٨٢٩ خانەوادەن .

کشتوکاڵی ـ لەبەرئەوەی زەوی‌یەکەیان شاخاوی‌یە ، کشتوکاڵیان کەمە ، ئاژاڵداری ئەکەن ، لەوەرگای زۆریان هەیە ، دانەوێڵەیان کەمە ، لێرەواری زۆرە ، هەموو جۆرە داری بەری‌و بێ‌بەری هەیە .

کانەکانی ـ لەگول‌گول موینایی ، بەردی خەڵوز لە پاپی ، خوێ لە ژێر تەنگی پون ، نەوتی رەش لە هەزارپشت‌و تەنگی فەنی گۆگردی هەیە .

یادگاری مێژوویی ـ لە خەلیل تەنیشی قەڵای نەسیر پاشماوەی شاری کۆن‌و لەسەرئاوی گل کەلاوەکانی شاری مەیان‌کۆن دیارە ، پردی کچ ، کۆنە ، لە پشتی تەنگی پردی زاڵەوە تاقەکانی ماوە ، هی شاری زاڵی کۆنە ، لە کۆکان ئەشکەوتی هەیە ، تاقەکانی لەبەرد تاشراوەو ماوە .

١١ ـ لوڕی گەرمیان

لوڕی گەرمیان چواربەشن [گەرەکی ، مەنکرە ، ئەنارکی‌و قیرئاو ، دەشت‌لالەو کەهیران] .

أ ـ گەرەکی ـ لەناوەندی باڵاکریو دایە ، جێگایەکی شاخاوی‌و سەختە .

لە باکووری‌یەوە ـ کێوی گردخانەو بەهەشت‌کێو ، لە خاوەرەوە ـ کێوی کرس‌و بێ‌ئاو ، لە باشوورەوە ـ کێوی چاوانی ، لە باتیرەوە ـ تەختی جوت .

رووبەری ـ ٩٦ کم^2 .

کێوەکانی ـ گردکانە ، بە هەشت‌کێو ، چاوانی ، رەهیاب .

رووبارەکانی ـ زاڵ ـ لە چلگادەڕی بەرەو باشوور ئەخشی .

ئاووبای ـ مام ناوەندی‌یە ، کانیاوی ساردی هەیە .

رێگەوبانی ـ لە باکوورەوە ملەی مور ، ملەی خەروسان ، ملەی لاومی ، لە باشوورەوە ملەی تەلنی ، ملەی چوبە ، لە باشووری خۆرئاواوە رێگەی دیكو پردو ملەی شاڵی ڕێ .

دارستانی زۆرە ، داری بەروو کەوتو داری جەنگەڵی تر .

پاشماوەی دیرینی ـ لە ناوەندی گەرەکی لە تالبئەلی ، قەڵاو کەلاوەی کۆن هەیە .

ب ـ مەنکرە :

لە باکوورەوە ـ کێوی چاوانی ، لە خاوەرەوە ـ کێو باریك ناو ، چاوانی .

لە باشوورەوە ـ کێوی چنار ، لە باتیرەوە ـ چاوانیو تگمانی .

رووبەری ـ ٢٨ کم × ١٨ کم ئەبێ .

مەنکرە ، بەندەرێکی سەختی باڵاکریوە ، بەو کێوانەی لەسەرەوە باسکران ، ئابلوقە دراوە .

رووباری ـ چەمێکی بچووکی هەیە لە گردئاوەوە دێتە دەری ، لەپایینی مەنکرەوە ئەخشی بۆ سنووری قیرئاو رووباری ئەنارکی پەیدا دەکەن .

ئاووبای ـ مامناوەندییە ، لە کێوەکانی کانیاوی سارد هەیە .

رێگەی ـ ملەشیخ ، ملەی گڵکەبود ، بەرەو ملەی تکال لە خوارووی رێگەی گولکاو ، رێگەی ملەی چنارە ، لە باتیرەوە رێگەی کاس تا شانە .

کشتوکاڵی ـ زەویو زاری باشی هەیە ، سەد باخی هەیە ، لەکانیاوە ساردەکانی کێوەکانیەوە ئاودێر ئەکرێن . دانەوێڵەو گەنمەشامیو داری جەنگەڵی هەیە .

جـ ـ ئەنارکیو قیرئاو ـ کەوتۆتە خاوەری مەنکرەوە .

له باكوورەوە ـ كێوی بێئاو ، كوس ، له خاوەرەوە ـ كێـوی‌كاك‌و مەهمود ئەلی ، لەباشوورەوە ـ كێوی تەنگوان .

له باتیرەوە ـ سەنگ گرەوكێوی باریكاو ، چنارەو هوسەینی .

رووبەری ـ ١٨٠ كم٢

كێوەكانی ـ دەربەندی ئەنارکی سەختە ، كێوەكانی بـاكووری بێ ئـاوە ، له باشـووری قیراوەوە كێـوی تەنگـوان ، سەختـرین كێـو ئـەم مەڵبەندەیە .

رووباری ـ رووباری بلا له سنووری ئەنارکی‌و قیرئاوەوە بەرەوخوار له هاوینا وشك ئەبێ .

ئاووبای ـ رادەی گەرمی ئەگاتە ٥٠ پلەی‌سەدی لەبەر هەتاو

رێگەی ـ ملەی بەسبەس ، رێگەی سەر پرد .

كشت‌وكاڵی ـ بە زۆری دێمە ، دانەویلەو برنجی هەیە لە دەربەنـد درەختی بەری لە دەربەندی ئەنـاركی باخی هـەیە ، لەبـەر چاو دێـری نەكردنی ، بەرهەمی كەمە .

كانەكانی ـ نەوتی رەش لە قیرئاو ، خوێ لە نزیكی ئەمیر سـەیف مونایی لە خاوەری ئەنارکی .

پاشماوەی مێژوویی

أ ـ قەڵاو گۆرستانی كیسرا ، چاڵاوی بەرد لە چورەوەند .

ب ـ لە حاجی باریك ـ ئاوی قەڵایەك كە پاشماوەی ماوە .

٢ ـ دەشت لالەوكەهیران ـ كەوتۆتە باتیری باڵاكریوە . لە باكوورەوە ـ كێوی گڵ ، لە خاوەرەوە ـ قیرئاوو كێوی لەك‌و گیاكێو .

لە باشوورەوە ـ كێوی تەنگوان ، لە باتیرەوە ـ رووباری سزار .

رووبەری ـ ٧٢ فرسەنگێ .

كێوەكانی ـ كێوی‌دز ، لەك ، بێ‌ئاو ، تەخت‌قەڵا .

رووباری ـ رووباری سـزار ، چەمی دمـدم ، چەمی مـازو ، قەڵا شیخ .

ئاووبای ـ مام ناوەندی‌یە ، کـەهیرانیش وەکـو قیرئـاوە لە رووی ئاووباوە .

ڕێگەی ـ گدار ـ گریش ، لەگدار ـ تل‌مو ، لەگدار ـ سەرازکەن ، لەگدار ـ دەرەئان ، لەگدار ـ مەیان چاکان ، لەگدار ـ خازار .

کشتوکاڵی ـ بە زۆری دێمە ، درەختی جەنگەڵی هەیە .

یادگاری مێژوویی ـ لە دەشت لالە ، ئیمام زادە ، لە شازادە ئەهمەد گۆری کوری ئیمام موسای کازم .

١٢ ـ لەکستان

لە خاوەری باشووری کوردستانە تا سەرکەنداو ، بە هێڵی بەندەر دێلم و حەسارو بەندەر بوشەهر کۆتایی دێ ، تیشتگەی خێڵی لەکی مەزنە ، بریتی‌یە لە بەهبەهان ، پنکەی کێوی گێڵویەو فەیلی‌یانەو بـەندەر دێلم و حەسارو بوشەهرە ، کەبەندەرێکی بازرگانی گرنگی سەر دەریایە .

ئاوریشم‌و پیستەو قاڵی پێدا ئەروا بۆ دەرەوەو شەکرو چاو قوماش‌و شمەکی زۆری بۆ دێ‌و پێدا تێدەپەرێت ، زیندەگی ئەم ناوچەیە وەکـوو لورستـان وایە ، بـەشە شـاخاوی‌یـەکانی ، دانـەوێڵەو میوەی هـەیە ، ئاژاڵداری ئەکەن ، پیشە سازی دەستی وەکوو رستن‌و بـادان‌و تەنـین‌و دارتاشی‌و کاسەو کەوچك دروست‌کردنی هەیە .

جێگا شاخاوی‌یەکانی زستانی درێژو هاوینی کورتە ، دەشتەکانی گەرمو هاوینی درێژو زستانی کەمو خۆشە ، گەرمیان‌و کویستان ئەکەن .

پارس‌وپشت لەسەر ئەم ناوچەیەن ، هەرچەندە سەر بە ئاستـانی فارسە ، بەڵام پارچەیەکە لە لورستان .

چاوگ :

١ ـ شەرەفنامە ـ ئەمیرشەرەفخانی پەتلیس .

٢ ـ تأریخ الکرد وکورستان ـ ئەمین زەکی .

٣ ـ جوغرافیای نیزامی ـ عەلی رەزمارا .

٤ ـ مێژووی مەردوخ .

٥ ـ زانیاری خۆیی‌و گەلی سەرچاوەی تری بیـانی‌و دەست نووسی کەریم زەند .

شیعری خەڵکی کەی دەگاتە شیعری من بۆ ناسکی

کەی پەتك دەعوا لەگەڵ هەودا دەکا

ـ نالی ـ

دەستەی نووسەرانی خولی سێیەمی گۆڤاری «نووسەری کورد» هەر لەیەکەم ژمارەیەوە بریاری وابوو کە دەرگای سەربەستی بیرو باوەڕ بخاتە سەرپشتو، باوەری بە دلسۆزیی گشت قەلەمێکی کورد هەبێت، نەك هەر تاقمێك.. بەلام بێگومانیشە سەربەستیی پێویستی بە ئادەمیزادی سەربەست هەیەو، ئەوی دیلی شتێك، هەرشتێك بێت، ناتوانێت سەربەست بێتو، هیچ شتێکیش بەبێ لەخۆ بوردنو قوربانی بەدیی نایەت لە ژمارەی «٣»ی گۆڤارەکەماندا وتارێکی کاك (عمر مارف بەرزنجی) مان وەکو رای رۆشنبیرێك لەسەر کتێبێکی کوردی بلاوکردەوە ، وا لەم ژمارەیەشدا وەلامی پرۆفیسۆر دکتۆر عز الدین مصطفی رسول وەکوو خۆی چۆنی نووسیوە ئەوهای بلاو دەکەینەوە ، ئەگەرچی ئێمە وا دەزانین ئەم وەلامە پێویستی بەراست کردنەوەو چاککردنەوەو لێ لابردنی زۆر هەبوو، بەلام لەبەر ئەوەی دوکتۆر عزالدین پرۆفیسۆرێکی کوردەو، هەرگیز چاوەروانی ئەوەی لێ ناکرێت کە بەموو لە عیلمییەتو مەنهەجییتو مەوزوعییەت لابداتو، بەهیچ جۆرێك لە بیری پێشکەوتنخوازانەو دلسۆزانە دەربچێت... بۆیە بەبێ دەستکاری وەکو خۆی بلاومان کردەوەو، ئەو ئەدیبو نووسەرە کوردانەی پریشكو پلاری لابەلایان بەرکەوتووە ئەگەر خوا نەخواستە تووشی گیروگرفتێك بوون ئەوە گوناهی ئێمەی تیا نییەو پرۆفیسۆر ئەگەر ئەم گۆڤارەیش نەبێ دەنگی خۆی هەر دەگەیەنێتە جێی خۆی..... خوێنەرانە ئەوەندە هوشیارن لەراستیی ئەم مەسەلەو گشت مەسەلەکانی تر بگەنو ئێمەیش پشتمان هەر بەو بروایە ئەستوورە بۆیە بە دلنیاییەوە لەسەر خزمەتکردن بەردەوامین..

نووسەری کورد

کەسێ شێتانە بەردم تێگرێ

من بەرقی تێئەگرم(*)

نووسینی : دوکتۆرعیزەدین مستەفا ڕەسووڵ

ـ تا وا نەزانن بێدەنگی بێوەڵامیو سەنگەر چۆڵکردنە . وا بە تاقە نووسینێك لە پەنجەرەوە دێمەوە ئەو مەیدانو گۆڤارەوە کە لە دەرگاوە لێی چوومە دەرەوە .

قازی ڕەئیسی ئەووەڵ ، تۆش موددەعیی عموومی
ئەم کارە چۆن سەرئەگرێ ، لەعنەت لە بابی ڕۆمی
لە سایەی دەهری دوون پەروەر ئەمێستە لەك لە لەك ئەدوێ
بە کوڵێکلکەوە ڕێوی لەگەڵ کەوڵی دەڵەك ئەدوێ

شێخ ڕەزا

« نووسەری کورد » ڕەنگە بە مەبەسی دەرخستنی جیاوازیی ئەم خولەی بێ لەگەڵ دوو خولەکەی پێشوویدا لە ژمارەی یەکەمو سێیەمیدا هەندێ پلاری تێدا گیرایە هاوڕێم محەممەدی مەلا کەریمو وا بۆ ژمارەی

سێیەمیش بە دەستدروو شتێك پێکەیندرا کە عومەر مارف بەرزنجەیی ناوێك بووە بە مونەفیزو دەسکەلای هێرش‌بردنە سەر منو ووتاری بۆ بلاوکراوەتەوە .

تائێستا بەرپەرچی کەسم نەداوەتەوەو چی بەردم شێتانە تێکئێرابێ لێی بێدەنگ بووم . بەلام کە ئێستا لەم رۆژنامەی عەرەبیو ئەو گۆڤاری کوردیو ئەو کتێبی بێناوی خاوەندا هێرشێکی رێکخراوی نارەوام ئەکرێتەسەرو هێرشەکەش هەر شەخسی نییە ، بەلکو بیروباوەڕو باری ئایدیۆلۆژیو مێژووی ژیانو تێکۆشانو هەموو ئەوشتانەش ئەگرێتەوە کە لە نزیکەی سی سالی ژیاندا نووسیومن ، وەك بیانەوێ بلێن ، نە هیچم کردووەو نە هیچم نووسیوە ، لەبەر ئەوە زۆر لە هاورێ نزیکەکانم ئەلێن ، ئەبێ شتێك بنووسی ، چونکە ئەم شتانەی نووسراون رەخنە نینو بوختانن و لە هەستێکی پڕ لە رقو کینەی چەند سالەی چەند کەسو دەستەیەکەوە هاتوونو رقو کینەش بەرامبەر بە باری ئایدیۆلۆژییەو لەو کونجەوە مێژووی ژیانو تێکۆشانو نووسینم هەموو گرتۆتەوە . ئەمەش رقو کینەی تاقە کەسێك نییە ، بەلکو کۆکراوەتەوەو کەسی زمانو قەلەم ناپاکی بۆ هێنانەدی (تەنفیز) بۆ دۆزراوەتەوە .

ئەوەتە سەیری ئەم ووشانە بکەن « نووسەری کورد » لەمەوبەر نەیئەگرتنە خۆ : لەو ووتارەدا بەرامبەر بە من نووسراوە .

ـــ « زیاد لە پێویست لاپەڕەی ڕەش‌کردۆتەوە »

« بیروڕای نەشیاوو دەلاقەی گەورەی مێژوویی تیکەوتووە »

« ئەو نووسەرەی کە جلەوی سۆزو لەخۆڕازیبوونی بیسنوور بۆ قەلەمەکەی شل‌ئەکات » .

« ئیتر بەتەواوی لە پرۆگرامی زانستی‌یانە دەرئەچێت‌و جلەوی ختووکەو سۆز هێندە شل‌ئەکات‌و بەسەرهاتی لاوەکی تێ‌ئەترنجێنێ کە هیچ کامیان پەیوەندی‌یان بەوی‌تریانەوە نامێنێ‌و زوربەشیان جێی گومانن‌و لەم سەردەمەیشدا زۆر بە گران بەسەر خوێندەواراندا بازئەدەن » .

« هەر ئەم کارە دوور لە زانستی‌یەش نووسەری دووچاری چەندەها هەڵەی گەورە کردووەو لە بەرامبەریشدا زیانێکی فرەی بە مێژووی ئەدەب گەیاندووە » .

« بەڵام دوکتۆری پێشەکی‌نووس بە هەر مەبەستێک بێ : مێژووی ئەدەبی لە گریژەنە بردووەو ویستوویەتی کاروانی ئەدەبیمان بەرەو ئەو جێ‌یە مل‌بنێ کە خودی مەبەستەکانی خۆی تیا بەدی‌بهێنێت‌و هەر بۆیە لەمڕووەوە کۆمەڵێ هەڵەی لکاندووە بە مێژووی ئەدەبی کوردی‌یەوە » .

« نووسەر بە واتای خۆی بیری تیژە » .

« دووچاری ئاڵوزی‌ودرشتی‌یەکی تەواو بووە » .

« بێ‌موناسەبە چیرۆکێکی گوێ ئاگردانی کتێبی (شانۆی ناوماڵ) ی سەفوەت لە یەکەم لاپەڕەدا قوت‌کراوەتەوە » .

« خۆ یەکێکی وەکو (فەقێ ئەحمەدی دارەشمانە) نەبووە کە کەس نەوێرێ خۆی بکات بە خاوەنی‌و خواخوای دیزە بەدەرخۆنە کردنی تەمەن‌و بوونەکەی بێت !!! » .

« وەك عادەتی خۆی‌و بە بێ‌موناسەبە (ن. ئاری) ی مامی تێهەڵکێش کردووە » .

« پێشەکی‌نووس ... هێندە درشت‌و دەست‌کورت‌و بێ‌توێشەبەرە بێ »

« مەبەستم لەوە نەبووە کە سەفوەت شاعیرێکی هێند بەناوبانگەو نەتەوەی کورد پێویستی بە مێژووی ژیانی هەیە . بەڵکو مەبەستی سەرەکیم درشتیو دەستکورتیو هەناسەسواری نووسەرە لە کارەکانیدا » .

« ئەمەیش خەوشێکی گەورەیەو بە تەختی تەوێڵی کارەکەی دوکتۆرەوە لکاوە »

« لە پێشەکییەکەیدا چەندان قسەی تێهەڵکێش کردووە هیچ کامیان توخنی واقیع ناکەونو تێناگەم ئەم دەستهەڵبەستانە چی ئەگەیەننو لە چ کانیاوێك دەم تەڕئەکەن ؟ »

« شیعری کەسانیتری قارس کردبێو ترنجانبێتییە دیوانەکەی باوکییەوە »

« لەم ڕاستییە ڕووی وەرچەرخاندووەو بیروڕای سەیری دەربارەی شیعرەکان لەم پێشەکییەدا بە بێتێڕامانو هەست بە لێپرسینەوە کۆمەڵێ قسەی شەنوکەو نەکراوی خستووەتە بەرچاو »

« بە بیرازکراوی لە شاعیرانیترەوە وەرگیراونو تێکەڵ بە شیعرەکان کراون » .

« پەنجەی لەئاست ئەم وەرگرتنو دەست بەسەراگرتنەی باوکی بەرز نەکردۆتەوە » .

« بەڵام بۆ حسابی خۆی بەئاگاو زرنگە » .

« گرنگ ئەوەیە بۆ خەڵکی قەپانەکەی بچووکترین شت ئەخوێنێتەوەو بۆ خۆیشی لێکدانەوەیەکی جیاوازی هەیە » .

« کەچی دوکتۆر شیعرێکی ئەم جوامێرەی بە پەڕو باڵەوە داڵقوت کردووە » .

(ئەم ووتانەی مونەفیزی ووتار تەواو)

جا بەرامبەر بەم هەموو هێرش و بوختانەو بەرامبەر بەم ووشە سەیرانەی لە فەرهەنگی هیچ ڕەخنەگرێك و هیچ گۆڤارێکدا جێیان نابێتەوە ئەبی نەڵێم « لەجیێ سندان قوزەقورتە » و قوڕ نەدەم بەدەم ئەم چەشنە کەسانەدا تا ئیتر گوڤارێکی تر ڕووی نەیەت ئەم ووشانە بەرامبەر بە کەسانی وەك من « قوتکاتەوە » ؟

نووسینەکە بریتی یە لە دوو لایەن . یەکەم : بەدرۆخستنەوەی هەمووشتێکی دیار یا باش لە ژیانی خۆم و مامم و باوکم و باپیرم و هەموو کەس وکارمدا ، کە بە هەموو حسابێك ئەبێ من لە لاپەڕەی نووسینەوەو یادگاردا تۆماریان بکەم .

دووەم : بە پڕوپووچ و بێسوودو زیانمەند دانانی هەموو ئەوشتانەی خۆم و مامەکانم و باوکم و باپیرم نووسیومانن و دۆزینەوەی کونجێك بۆ تانووت تێگرتنیان . ئەمە لەلایەك ، لە لایەکی ترەوە کابرای مونەفیز بەدەم هێرش بردنە سەر ئێمەوە کۆمەڵێك نووسەرو شاعیری ناوداریشی گرتۆتەوە . کە ئەمەش پیشەی خۆی و یەکێك لە مامۆستاکانێتی ـ ڕق لە هەموو کەسێکی لێهاتوو و کارامەو دڵسۆزو پەسندکردنی کەسانی (بێ کارە) و تەپۆ گێرەشێوێن .

با بێمە سەر ئەو لایەنانە :

مونەفیزی ووتار لەبارەی ژیان و مێژووەوە ئەم درۆیانەی هەڵبەستووە کە یەکەیەکە وەلامیان ئەدەمەوە :

١ ـ بناغەی چەند لاپەڕەی لەسەر (درۆ) یەك بنیاد ناوە کە گوایە من لە نوسخەی بە ڕەووف بێگەرد بەدیاریدراوی دیوانی سەفوەتدا مێژووی لەدایکبوونی سەفوەتم کردووە بە ١٩٠٩ .

جا نازانم وەك مونەفیزی ووتار ئەڵێ : ڕەووف بێگەرد قورئانی بۆ خواردبێ کەئەمە خەتی منەو من گۆڕیبێتم یا نا ؟ . بەڵام ئەوە ئەزانم کە ئەمە (درۆیە) . بەڵێ من لە هەندێ نوسخەدا چەند هەڵەی چاپم ڕاستکردۆتەوە ، لەوانە ١٩٠٥ی یەکەم لاپەڕەم کردووە بە ١٩٠٦و هەرگیز بە ١٩٠٩م نەکردووە وەك مونەفیز ئەڵێ ، هەر بۆئەوەی بناغەی درۆکانی لەسەر بنیاد بنێ .

٢ ـ لەدایکبوونی سەفوەت :

« ... نەخێر بەخەیاڵما نەهاتووە لە باوکم بپرسم ڕێك کەی لەدایکبووی » . بۆچ ؟

ئەوانەی ئاگایان لە ژیانی من هەیەو ڕق و کینە چاوی کوێر نەکردوون ئەزانن کە من لە ساڵی ١٩٥١ بەدوواوە هەر بە سەردان شاری سلیمانیم دیوە ، لە ساڵێك کەمتری موعەلیمی نەبێ ، ئیتر ماوەی درێژی دوور کەوتنەوەشی تێدا بووە . (خوێندنی ماوەیەکی زانستگا ، دەرکردن لە زانستگا پاش بەشداربوونی ڕاپەرینی تشرین ، چەند جار گرتن و بەندیخانە ، ماوەیەك موعەلیمی لە قەلادزەو قەمچووغە ، دەربەدەربوون و ئاوارەیی شام . چوونە زانستگای بەغداو بۆ خوێندن ڕۆیشتن لە ١٦/٣/١٩٦٠دا بۆدەرەوە ... هتد) . جا لەبەر ئەوەو تا لە خوێندن گەڕامەوە بەخەیاڵدا نەهاتووە کە ڕۆژێك ئەبێ ئەکەومە چاپکردنی بەرهەمەکانی باوکم و پێویستم بە نووسینی مێژووی ژیانی ئەبێ . تەنانەت خوێنەران ئاگادارن کە لەپێش ئەم دیوانەدا چیم چاپکردبێ ، بێباسی ژیانی باوکم و مامم چاپم کردوون . (گولستان ، شانۆی ناوماڵ ، ڕابەری حەج ، هەروەها ـ هۆنراوەکانم ـی ن . ئاری) . بەڵکو دیسان بۆ مێژووی

پێوەندیی ناو کەڵەپیاوان و مەردان ئەیگێڕمەوە کە ئەمەش هەر پیاوی خۆی تێیئەگا ، کە مامۆستا عەلادین سوجادی زۆر دڵگیر بوو کە لە پێشەکیی (شانۆی ناوماڵ)دا پاش باسی پێوەندیی مامۆستایی و قوتابێتیی نێوان ئەوو سەفوەت نووسیبووم :

« ... بەڵام ئەمە لە ڕاستییەك کەمناکاتەوە کە دەبێ من لە جیاتی (سەفوەت)ی خوالێخۆشبوو دانی پێدا بنێم . ئەویش ئەوەیە کە (شانۆی ناوماڵ) پەیرەوکردنی (ڕشتەی مرواری)یە هیچ نەبێ دەرچوون و برەوی ئەو وای لە سەفوەت کردووە ، کە لەپاڵ چەندمەیدانی تری نووسین و ڕۆشنبیریدا کە قەڵەمی خۆی تیا تاوداوەو دووابەدووا بەرهەمی پێشکەش بە کتێبخانەی کوردی ئەکەین - دەستبداتە ئەم بابەتە نووسینەش »[1]

، چونکە مامۆستا سوجادی زۆر شانازیی بە مامۆستایی و باوکێتیی سەفوەتەوە ئەکرد[2] . ئەوەی پێ ناخۆش بوو لێرەدا من مامۆستاکەی کە باوکی خۆمە بکەم بە قوتابیی ئەو .

بەڵام وەك لە پێشەکیی دیوانی سەفوەتدا نووسیم . تێبینییەکی دوکتۆر کامیل بەسیر لە ڕادیۆی کوردیی بەغداوە دەربارەی (هۆنراوەکانم)ی (ن. ئاری) وایلێکردم کە بکەومە ژیان نووسینەوەی ئەوکەسانەی بنەماڵەکەمان کە بەناهەق پشتگوێ خراون و ئەگەر من باسی ژیانیان نەنووسمەوە وون ئەبێت . وائەزانم منیش یەکەم کەس نیم ئەگەر هەزارهەمیش نەبم لە مێژووی بیرو نووسیندا کە بەرهەمی بنەماڵەی خۆی چاپ بکاو شتێك دەربارەی ژیانیان بنووسی[3] .

وائەزانم هەرچی بەئینسافیشەوە تەماشای ئەو پێشەکییە بکات ، تێئەگات کە عاتیفە ڕاینەکێشاوم و ئەوی باوەڕم پێیهەبووە نووسیومە . جێیداخیشە کە ئەو دیوان و پێشەکییە لەڕووی ڕەسمییەوە بە بەردەمی

یەكێك لە دەستەی نووسەرانی تازەی ئەو گۆڤارەدا ڕەت بوو . تكاشم لێكرد كە ڕای خۆیم پێ بڵێ : بەڵام وادیارە كە ئێستا پاشگەز بۆتەوەو ئەیەوێ ئەوە بسەلمێنێ كە من (لە بەرەوڕوو مامۆستایمو لەپاش ملە وا نیم ..) (گەردنی ئازاد بێ) .

بەمچەشنە من ڕای كەسانی وەك كاكەی فەللاح و محەمەدی مەلا كەریمو شوكور مستەفاو عەلادین سوجادیم مەبەسەو هەمووشیان ئاگاداری ئەو پێشەكی یەن (پێش بلاوبوونەوە) ، ئیتر پێویست نی یە گوێ لە قسەی ناشی یەكی داخ لەدڵ بگرم .

ڕاستیی مێژووی لەدایكبوونی سەفوەت :

ڕاستی وەك ووتم ـ تا دوواڕۆژی ماڵئاوایی لەگەڵ باوكمدا زۆر مەبەسم نەبووە ئەم مەسەلەیە ساغبكەمەوە (زۆر كەسیش ئەمەی بۆ باوكی مەبەس نی یە ، من ئێستاش مەبەسم نی یە) . چونكە بۆ شاعیر زۆرتر چەرخ و سەردەمەكە مەبەسە ، ساڵ و مانگ و ڕۆژی مردن و لەدایكبوون لە هەندێ حاڵەتدا نەبێ ئەو بایەخەیان نی یە . هەرچەندە ووردترو ڕێكتر بن باشترە . خۆ ئێمە زۆر لە شاعیرانی كۆنمان تەنانەت چەرخی ژیانیشیان ساغ نەبۆتەوە ، ئەوەتا یەكێكی وەك مەلای جزیری لە سەدەی یانزەهەمەوە تا حەڤدەهەم دەبڕێت و هێشتا هەر تەواویش نەبووە . خەڵكی ئەو هەموو درێژدادڕی یەیان دەربارەی (نالی)و ساڵی مردنی بیست و هێشتا نەگەیشتووینە ئەنجام . ئەوەتا كەسێكی وەك ئەحمەد موختار جاف كە زۆر دەمێك نی یە شەهید بووەو ڕۆژی كوشتنی دیارە ، كەچی هەر لە سەرچاوەو دیوانە چاپكراوەكاندا ساڵەكە بە چەند جۆر نووسراوە . یا شاعیرێكی گەورەی وەك جەواهیری هەر لە ژیانی

خۆیدا ساڵی لەدایکبوونی بە چوار جۆر نووسراوەو خۆشی لە هیچیان دڵنیا نی‌یە . بۆ مێژووی لەدایکبوونی سەفوەت ، پاش ئەوەی بەشی زۆری کتێبخانەکەیمان دەستکەوتەوەو بەرهەمی زۆریم دی ، کە ئاگام لە زۆریان نەبوو ، کەوتمە سەر کۆکردنەوەو چاپکردنی بەرهەمەکانی ، مامۆستا گیوی موکریانی کۆمەڵی شیعری ئەوو شتێکی دەربارەی ژیانی بۆ ناردم ، لەوێدا نووسرابوو ساڵی ١٣٢٤ لەدایکبووە . کە دیارە ئەمە خۆی لەو گەشتەی مامۆستا گیودا بۆ سلیمانی ساڵی ١٩٤٦ بۆی نووسیوە . ئیتر لە گێڕانەوەو قسەی ناوماڵو تەنانەت لە پەساپۆرتێکی کۆنیدا کە نووسرابوو (١٨٩٧)و ئەمەیان لەبەر زۆر هۆو زۆر سەرگوزەشتەی ناو بنەماڵەکە بە ڕاست نازانم . بەمجۆرە (١٣٢٤)م کرد بە ساڵی لەدایکبوونی . کە خۆم بەپێی هاوکێشەکانی گۆڕینی هیجری بە میلادی لێکمدایەوە (١٩٠٥) دەرچوو . تەنانەت مامۆستا سوجادی کە لە زۆرکەس زیاتر لە سەفوەتەوە نزیك بووە ١٩٠٥ی بە ساڵی لەدایکبوونی داناوە[٤] . مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریسیش هەر ساڵی ١٣٢٤ی نووسیووە[٥] . زۆرجاریش نووسەران لە لێکدانەوەی هیجری بە میلادیی خۆیاندا ساڵو دوو ئەکەونە هەڵەوەو نموونە بۆ ئەمەش زۆرە بەتایبەتی چاپی دووەمی مێژووی ئەدەبی کوردی لە پەراوێزەکانیدا دەستنیشانی ئەم لایەنەی زۆر کردووە . بۆ ئەم گۆڕینە کە سەیری نامیلکەکەی ئۆربیللیم کرد ١٩٠٦/١٩٠٧ بەرامبەر بە ١٣٢٤ نووسرابوو ، ئاگاداری سەرپەرشتکەری چاپکردنی دیوانەکەم کرد کە ئەمە ڕاستکاتەوە ، بەڵام دیاربوو ناو پێشەکی‌یەکەی ڕاستکردبۆوەو لاپەڕەی یەکەمی لەبیرچوو بوو . کە کتێبەکەش دەرچوو لە هەندێ نوسخەی دیاریدا ئەوەو هەندێ هەڵەی چاپیترم ڕاستکردەوەو کردم بە (١٩٠٦) .

نە ئەوساو نە ئێستاش زۆر مەبەسم نی‌یە ١٩٠٦ بێ یا ١٩٠٧ یا ...

هتد . چونکە ئەمە هیچ لە ژیان و بەرهەمی سەفوەت ناگۆڕێ .

مونەفیزی ووتار کە سەرتاپای نووسینەکەیی پڕکردووە لە هێرش بردنە سەر (خۆم و بیرو باوەڕم و باوك و باپیرو خزمانم) ئەڵێ :

« مەبەستم لەوە نەبووە کە سەفوەت شاعیرێکی هێند بەناوبانگە نەتەوەی کورد پێویستی بە مێژووی ژیانی هەیە » .

نەخێر نەتەوەی کورد پێویستی بە مێژووی کەسێك یا مەلایەك نی‌یە ، کە بە هەموو ئازارو نەخۆشی و نارەحەتیی ژیانی خۆیەوە ٢٣ کتێبی بەکوردی نووسیبی و پێویستی بە مێژووی ژیانی مەلایەك نی‌یە کە لە ساڵەکانی سی‌دا ڕێکخراوەی سیاسیی بۆ کوردایەتی دروستکردبێ (بڕوانە دوو پاشبەندەکەی مامۆستا سوجادی و مامۆستا ناکام ـ نازانم چۆن خاوەنانی ووتارو مونەفیزەکەی ئەوانیشیان بەدرۆنەخستۆتەوە ، بڵێی نەیانوێرابێ ؟!) .

یا پێویستی بە مێژووی کەسێك نی‌یە کە زمانی کوردیی بردبێتە ناو زۆر مومارەسەی ئاینیی کوردەوە . بەڵێ سەفوەت لای مونەفیزو مامۆستاو هاوەڵە (کار)گوزارەکانی ئەوەندە پێوە خەریکبوون ناهێنێ . هەر لەبەرئەوە بۆ تەنیا جیاوازیی ساڵێك و بەتەواوی نەزانینی مێژووی لەدایکبوونێك بە من ئەڵێن : « ... مێژووی ئەدەبی لەگرێژەنە بردووەو ویستوویەتی کاروانی ئەدەبیمان بەرەو ئەو جێیە مل‌بنێ کە خودی مەبەستەکانی خۆی تیا بەدی‌بهێنێت و هەر بۆیە لەمڕووەوە کۆمەڵێ هەڵەی لکاندووە بە مێژووی ئەدەبی کوردی‌یەوە » .

بەڵێ باوابێ ـ ئەگەر هەڵەی تاقە ساڵێك ئەم تاوانە گەورەیە بێ کە مونەفیز ئەیڵێ ـ ئەی ئەو هەموو پڕوپۆگاندەیە بۆ جوولەکەیەتی و بیری سەهیونیی پیسی ڕەگەزپەرست لە سێبەری « فەرهەنگی نالی »و کۆمەڵی کتێبدا دەربارەی جوولەکە ڕۆژهەلاتناسەکان ئەبێ چی‌بێ ؟

دیاره مونەفیزو هاوەڵەکانی لەم جۆرە لەگریژەنە بردنانە بێدەنگن .
بەلام ئەگەر میژووی لەدایكبوونی باوك نەزانین بەلای ئەوانەوە لەگریژەنە بردنی میژووی ئەدەبە . با پییان بڵیم کە لە میژووی ڕاستەقینەی لەدایكبوونی خۆشم دڵنیا نیمو وەك ئەشزانن لە هەزارا نۆسەدو نەوەدو نۆ کەس یا زیاتر لە خەڵکی ئەم وولاتە یەکی تەمووز بەڕۆژی لەدایكبوونیان دادەنین ، کەواتە ئەبێ زۆربەی ئەم میللەتە چییان لەگریژەنە بردبێ ؟ بۆ ١٩٠٤ی کتێبی قوتابخانەش من نەمنووسیوەو منیش چیرۆکی (گوێ ئاگردانی !!) باوکمم قوتنەکردۆتەوە ، چونکە دیارە کە بەشی ڕیزمانی ئەو کتێبە من نەمنووسیوە . خۆ ئەگەر منیش نموونە لەو کتێبەوە بهێنمەوە ئەوا لام نەنگ نییە . با مونەفیزی ووتارو هاوەڵەکانی ئەوەش بزانن کە ئەو (هێمن)ەی ئەمڕۆ بە درۆ بە شانو باڵیدا هەڵئەدەن ئەیووت (شانۆی ناومال) بەرزترین پەخشانی کوردییە .

هێرشی نارەوای مونەفیزی ووتار لەئاستی خۆمو باوکما نەوەستاوە بەڵکو (ن. ئاری)ی مامیشمی گرتۆتەوە . حەزم ئەکرد خوێنەر خۆی بچێتەوە سەرووتاری ژمارە (٦٤٢)ی ڕۆژی ١٩٨٢/٦/١٧ی (هاوکاری) تا بزانێ به بێموناسەبە(ن. ئاری)ی مامم تێهەڵکێش کردووە یا ئەمانەتی نووسین ئەو شاعیرە دڵسۆزەی هێناوەتە ناوەوە . کە زۆرکەس ئاگاداری لاپەڕەی هەوڵدانو فیداکاریی ئەونو قەڵەمی بەپیتی تا مردن لە نووسین نەکەوت . بەلام چونکە مامی منە ئەبێ هێرشی نارەوا بیگرێتەوە ، جا نازانم چۆن مامەکانی ترمی نەگرتۆتەوە ؟ ئەبێ هێشتا مامۆستاکەی دیوانی (فائیز)ی پیشان نەدابێ ، یا وای شاردبیتەوە کە ئەو نەیبینێو مەملەکەتی « بیبلوگرافیا » گەریی هەردووکیشیان نەگەیشتۆتە سەر (فەیزی ـ مەلا محەمەد) ... هتد ئەگینا ڕقو کینەی ئەوان بەرامبەر بە منو بنەماڵەکەمان گەیشتە ڕادەیەك بەشێوەیەکی

نەخوێندەوارانە بوختانی وا گەورە بۆ مەولانا خالیدی نەقشبەندی دروستبکرێ کە دەبوو ئاسمانو زەویی بۆ بێـەلەرزە ، بەلاّم چونکە لە سەنگەری خۆیانەوە بوو سۆفیو شێخیش لێی بێدەنگ بوون .

ئەمە ئەم تەنیا ساڵە بوو کە مونەفیزی ووتاریوا لێکـردووە بریـار بەسەر (٢٠) کتێبو سەدان ووتاری مندا بداو بڵێ مەبەسی سەفـوەت نییە : (بەڵکـو مەبـەسی سەرەکیم درشتیو دەستکـورتیو هەنـاسە سواریی نووسەرە لە کارەکانیدا) . جا ئەگەر ئەم بـەرهەمـانە هـەموو ئەنجامی (درشتیو دەستکورتیو هەناسەسواری) بن ، منیش حەزم ئەکرد « وورد » بمو (دەستدرێژ بم ـ بەلاّم بۆ بەرهەمی خەڵكدزین نا)و (هەناسەشم درێژ) بێ تا کتێب ببن بە سەدانو ووتار لەجێی سـەدان هەزاران بن . بەلاّم ئەگەر خاوەنی ئەو کارانەی لای مونەفیزی ووتار خۆی (دەبنە سەرچاوە) (درشتو دەستکورتو هەنا سە سوار) بێ ، ئەبێ کام نووسەرمان ووردو دەسەلاّتدارو نەفەس درێژ بێ ؟ . وائەزانم لای ئەو کەس نییە . چونکە ئائێستا نەمدیوەو نەمبیستووە کە بەخێر نـاوی هیچ نووسەرو شاعیرێکی دڵسۆزو خاوەن ئیبداع بێنێ .

مونەفیزی ووتار نووسیویە : گوایا من ئاگادار نیم کە شاعیرێکیتر بە ناوی (سەفوەت)ەوە هەیە . ڕەنگە ئەم ئاگادار نەبوونەش تاوان نەبێ . بەلاّم من باسی ئەوەم نەکردووە کە (سەفوەت) تەخەلووسە یا (مستەفا سەفوەت) ناوی مورەکەبە . (ئای کە مامۆستاکەی لە گرێی نەبوونییەوە بەمناوە مورەکەبانە توورە ئەبێ) . پاشان ئەو سەفوەتەی کـوڕی ساق پاش مستەفا سەفوەت شیعری ووتووە . هەروەك مەرج نییە کـە باسی سەفوەتی زاناو نووسەرو شاعیر کرا ناوی هەموو سەفوەتەکان ڕیزبکرێ بەو مستەفا سەفوەتە لاوانەشەوە کە هەر بەخۆشیی ناوی ئەوەوە لە شاردا ناونراون مستەفا سەفوەت ، جارەهای جاریش باسی چەند (موخلیس)ی

شاعیر کراوەو لە کەسیش ڕاست نەبووینەتەوە کە بۆچی باسی حاجی مەلا ڕەسووڵی دیلێژە ناکەن .

٢ ـ باسی گرەوی ساڵی ١٩٢٠ی ڕۆژنامەی پێشکەوتن و بەشداریی سەفوەت :

کە بناغەی نووسینێك لەسەر ڕاستی دانەنرا ، ئەبێ دێڕبەدێڕیش بۆ ئەم ناڕاستی یە بگەڕێیت .

جاری من وەك مونەفیزی ووتار بۆم هەڵئەبەستێ لە لاپەڕە ٢٠٦ی (الواقعیة في الادب الکردی)دا نەمنووسیوە چیرۆکی لە (خەوما)ی جەمیل سائیب لە گرەوی ١٩٢٠ی مێجەر سۆندا (کە مونەفیزی ووتارو مامۆستاکانی ئەویش و ئەدمۆندسیش لە من باشتری ئەیناسن و وا بە ـ ئێلی بانستەر سۆن ناوی بردووە) بەشداریی کردووە . بەڵکو نووسیومە لە گرەوێکی ساڵی ١٩٢٥دا بێ دەست نیشانکردنی (مێجەر سۆن)و (پێشکەوتن) ، دیارە ئەم دوو قسەیەش لە یەك جیاوازن . بەڵی من بە بیستن بیستبووم کە جەمیل سائیب بەم چیرۆکە پاداشی وەرگرتووە . کاتێکیش کە هەزارەها کیلۆمەتر دوور لەو وولاتەوەو ، چارەکە چەرخێ لەمەوبەر ئەو کتێبەم نووسی ، نە ڕۆژنامەکانی ئێرەم لە بەردەستدا بوو ، نە ئەشمتوانی بێمەوەو نە ئەم مونەفیزەش ئەوسا بووبوو بە موفتیی « بیبلۆگرافیا »ی کوردی و ناویشی نەبوو تا نامەیەکی بۆ بنووسم و نە (لە (خەوما)ش چاپکرابۆوە . لەبەرئەمە ئەو تاقە دێڕەم نووسی و نە (دنیا قوڵپی)و نە (کابە کەچبوو) . ئێستا ئەڵێم ڕەنگە ئەوەی من بیستوومە پاداش و گرەوێکی تر بێت . یا هەر ئەوەی(پێشکەوتن) بێت و من وام بیستبێ کە ئەوە بۆ (لەخەوما) بووەو بۆ (بۆچڕووك) نەبووە . یا بۆ

ئەبێ لە کتێبێکدا کە کاتی چاپکردنی من لە گوندی (دەرگەڵە) ئەژیام‌و توانای بێرووت چوون‌و سەرپەرشتی کردنیم نەبووەو سەدان هەڵەی چاپی تیایە لە (ناوو ژمارە)شدا (کە لای هەندێك کەس بیرو ئایدیۆلۆژیا هیچ نی‌یەو هەر ئەمە مەبەسە) بۆ ئەمیش هەڵەی چاپ نەبێ‌و (١٩٢٠)ەکە ڕاست بێت .

پاشان نووسەر چوزانێ سەفوەت لەناو ئەو بەشدارانەدا نەبووەو بە ووتە پڕ لە ئەدەبەکانی خۆی ئەڵێ : (لە دوورو نزیکەوە سێبەری سەفوەت) دیار نی‌یە ؟ ئەگەر ناوەکان لە کاتی خۆیدا نووسراون ، ئەوا هەر نەیسە ، ئەی هەر لەبەرئەوەی ئەو لە دوو کەسی پرسیوە ؟ ئەی بۆچ ئەبێ ئەوانەی ئەو لێی پرسیون ڕاست بکەن‌و ئەوانەی من لێم پرسیون درۆ بکەن ؟ . یا کێ ئەڵێ مونەفیزێك کە ئەم هەموو درۆیە بۆ بەرژەوەندیی هاوسوێندەکانی خۆی بکا ئەو ناوەشی نەسڕیوەتەوە . پاشان ئێمە مامۆستا نەجمەدین مەلا دەناسین ، ساڵی ١٩٢٠ لەکوێ بووەو چی بووەو لە چ پلەیەکدا بووە تا ئاگای لە بەشدارانی گرەوێکی ئاوا بێ . ئەی مونەفیزی ووتار لە کاتی ژیانی نەجمەدین مەلادا تەمەنی چەند بوو ، تا لەگەڵ ئەودا دانیشێ‌و ئەم چەشنە پەرۆشەی هەبێ ؟

بە هەموو حاڵێ ئەم درێژەپێدانەی ناوێ‌و بەشدار نەبوونی گرەوێکی وا لە شاعیری‌و کۆششی سەفوەت کەم‌ناکاتەوە . بەڵام لێرەشدا ناڕاستی‌یەکی‌تر هەیە کە گوایە سەفوەت ئەودەمە تەمەنی ١١ ساڵ بووە . نەخێر بە هەموو ئەو حسابانەی باسکرا ١٤ ـ ١٦ ساڵ بووەو زوربەی ئێمەش لەوتەمەنەدا دەستمان داوەتە ئەو چەشنە نووسینانە . ئایا بۆ ئەمەش شایەت‌و قورئانی ئەوێ ؟

ئەگەر بشێ نموونە لە ژیانی خۆمەوە بهێنمەوە ئەوا چەند مامۆستایەکم ماون کە خۆیان یەکەمجار لە ڕۆژنامەی سەردیواری

قوتابخانەی فەیسەڵیەدا لە تەمەنی ١٠ ـ ١١ ساڵیدا نووسینی ساکاری خۆمیان بۆ بڵاوکردومەتەوە . ڕۆژنامە عەرەبی یەکانی ساڵی ١٩٤٨یشم لە بەردەستدا نی یەو عاشقانی دڕۆی بیبلۆگرافیا داوای ژمارە ئەکەن ئەگینا هەر لەوساڵەدا ژمارەو ناوی ووتاری عەرەبیشم بۆ ئەبردن . خۆ بەشدارانی نەورۆزەکانی ١٩٤٦ ، ١٩٤٧ ، ١٩٤٨ زۆریان ماون و ئاگادارن کە هەرساڵەیان لە پۆلێکی ناوەندیدا بووم و بە شیعرو ووتار (با ساکاریش بێت) بەشداری ئەو نەورۆزانە بووم ، خۆ باسی زوو چوونە بەندیخانەی بۆ ناکەم ، چونکە کەسانێکی کە پێوەندی یان بە کۆڕی تێکۆشانی نیشتمانی و شۆڕشگیری یەوە نەبێ لە ئازاری نیشتمانپەروەرانو تێکۆشەران ناگەن و ئەوەیان (لا مەبەس نی یەو بایەخیشی نی یە لایان بەڵکو بەپێچەوانەوە) .

کە باسی ئەو گرەوانەی کرد ئەبوو باسی گرەوێکی تریش لەوبارەیەوە بکات کە (ن. ئاری) تێیدا بەشدار بووە[٦] .

٣ ـ مونەفیزی ووتار ئەوەی لەبیرنەچووە کە بە موناسەبەتی باسی کتێبی (الواقعية في الادب الكردي)یەوە پلارێکی تر بگرێتە من کەوا بەو کتێبە شەهادەتنامەی (کاندیدات)م وەرگرتووە .

ئەمەش چەند وەلامێکی ئەوێ :

أ ـ بەڵێ ئەو شەهادەتنامەیە لە شوێنی خۆی (کاندیدات)ی پێ ئەڵێن ـ (کاندیدات) واتە (مرشح ـ پاڵێوراو) واتە (پاڵێوراو لە فلان زانستدا) ـ کەواتە وەك مونەفیزی ووتارو هەموو دوژمنانی زانستی سۆشیالیستی تێی ئەگەن ئەمە جنێو نی یە ، بەڵکو پلەی زانستی یە ، لەبەرئەوەش (پاڵێوراو)ە چونکە ئەمە سەرەتای چوونە ناو جیهانی زانایی یەتی . ئەم شەهادەتنامەیەش لە هەموو جیهاندا بەرامبەر بە (PHD) ی ڕۆژئاوا واتە (دکتۆرای فەلسەفە)یە . کۆماری عیراق دووای

هـەموو وولاتـانی جیهان لە سـاڵی ١٩٦٩دا دانی بەم ڕاستی‌یـەدا نـاو بەرامبەر بەو شەهادەتنامەیەی دانا .

ب ـ ئەبێ بووترێ کە لەپاش (کاندیدات) بە نزیکی دە ساڵێك پلەی (دوکتۆر ناووك) دەدرێ . واتا (دوکتۆرای زانست) چونکە ووشـەی (ناوکا) بە ڕووسی (زانست ـ عیلم) دەگرێتەوە . لەگەڵ ئـەم پلەیەدا لەقەبی (پرۆفیسۆر)یش ئەدرێ . لە عیراقدا تا ئێستا تەنیا دوو کەس ئەم پلەیەیان دراوەتی کە پرۆفیسۆر دکتـۆر کەمـال مەزهـەر ئەحمـەدو نووسەری ئەم ووتارەن . لە خەڵکی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستیشدا ژمـارەکە هەر یەکێکی‌تر زیاد ئەکات .

ج ـ هەقمە شانازی بکەم کە هەردوو پلەیانم لە ئەنجامی کۆشش‌و هەوڵی خۆمدا وەرگرتووەو ڕووشم هاتووە بیست ساڵ لەمەوبەر نامەی پلەی یەکەم‌و حەوت ساڵ لەمەوبەر نامەی پلەی دووەم بلاوبکەمەوە . ئەبـوو خەڵکی‌تریش وایان بکردایە . دیارە کە بۆ ئەم مەبەسانەش پەنام نەبردۆتە بەر بەسەر ماموستاو هاوەڵدا گریان‌و پاڕانەوەو هەڕەشەی خۆکـوشتن‌و کەسیش یارمەتیی نەداوم . (کەسێکیش کەسە ئەلفێکی بەسە) .

د ـ نازانم کە (١٩٢٥)ێك بووبێ بە (١٩٢٠) لە مەسەلەیەکی بچووکدا ، بەکام ویژدان هەر لەبەرئەمە ـ (ئەمەیش خەوشێکی گەورەیەو بە تەختی تەوێڵی کارەکەی دوکتۆرەوە لکاوە) ؟ . ئەگەر مونەفیزی وتارو مامۆستاکانی ئەوچەشنە خەوشەیان لە کارەکانیانا ئەوێ ، ئەوا هەر زۆر زۆرن . خۆ لایەنی کۆنەپەرستی‌و هەوڵی کورد بەدنـاوکردن‌و بـەرهەمی خەڵك دزینیش لەولاوە بوەستێ .

٤ ـ مونەفیزی وتار بە بێ‌شەرم (سەفوەت) بەدرۆ ئەخاتەوە چونکە بـاسی ئەوەی کـردووە کە لە منـداڵی‌یا شـەڕە شیعـری لەگـەڵ (مـەلا حەمدوون) کردووە ... هتد . بۆ وەلامی ئەمەش :

« ... لە منالیمەوە کە لە قوتابخانـەدا ، پاش خـوێندنی قـورئان‌و ئیسماعیل‌نامە دەستم بە خوێندنی (گولستان) کرد ، بـۆ جاری دووەم بەمەعنا خوێنـدم ، لە دەروونمەوە هـەستم ئەکـرد کە زیـاد لە هەمـوو خوێندنێك هەواخواهیم لەگەڵیا هەیـە ، تاڕادەیـەك ئەتـوانم بڵێم چیم لێ خوێندبوو ، شیعرەکانیم هەمووی لەبەربـوو . دێتە یـادم کاتی شــەڕی یەکەمی جیهانی بوو نزیکەی ٤٣ ساڵ پێش ئەمڕۆ ، (ئەمەی لە ١ ی مایسی ١٩٦١ دا نووسیوە ـ ع. م) مەلاکانی ئەودەمە ـ ڕەحمەتی خوایان لێ بێ ـ چووبوون بۆ سەیران بۆ (کارێزی حاجی مەلا عەلی) . ئەوانەیان لەیادمن (شێخ بابە عەلی)و (مەلا حسەینی پیسکەندی)و (مەلا عەبدوولعەزیزی موفتی)و (حاجی مەلا ڕەسووڵ)ی بـاوکمن . (مەلا حـەمدوون)ی حافزی کوێری بلیمەتیش لەوێ بوو ، بە باوکمی ووت : ئـا مستەفـام بۆ بانگ‌کە هەر باسی ئەکەیت . باوکم بانگی‌کردم . حەمدوون ووتی : شەڕە شیعر ناکەی ؟ ووتم : با . نـەمئەزانی حـەمدوون کێ‌یـەو شەڕەشیعـر چی‌یە ؟[٧]

پاش‌ئەوەی سەفوەت بۆ نەوەی تازەی شەرح‌ئەکا کە شەڕە شیعری ناو حوجرەو مەلایـان چی‌یە ، (کـە ڕەنگە مـونەفیـزی ووتار کـە لەناو خوێندەوارانا پەروەردە نەبووە هەر لەوێوە فێربووبێ شەڕە شیعر چی‌یە) پاش ئەمە نووسیویە :

« ... سێ‌چارەك سەعات لەگەڵ (حەمدوون) ڕۆیشتم . جا پەکی خستم . مەلا حسەین ووتی : حەمدوون هیچ هونەرنەبوو . ووتی : بۆچ ؟ وتی : تۆ خۆت کوتووپڕ شیعر ئەڵێیت لە تیپە گرانەکانا وەك (پ)و (ژ)و (ڤ)و (گ) . ئـەو منالە نـاتـوانێ شیعـر بـڵێ ، چی لەبـەرە ئـەوە ئەخوێنێتەوە . حەمدوون ووتی .وایە . حاجی مەلا ئاگاداری ئـەم کوڕە بە .

مەبەستم لەم چیرۆکە ئەوەبوو هەر لە منالیمەوە شەیدای گولستانی سەعدی بووم ، لەبەرخۆمەوە شیعرم دائەنا ، هەرچەند لە بازاڕی شاعیرو بوێژانا نرخی نەبوو ... »[٨] .

جا بەرامبەر بەو ئەدەبە بەرزەی مونەفیزی ووتارو پاڵپێوەنەرانی لە بەدرۆخستنەوەی (سەفوەت)دا ئەڵێم :

أ - سەفوەت خۆی دەستنیشانی ئەوەی کردووە کە ساڵ ١٩١٨ بووە .

ب - تەمەنی دیارە ئەودەمە ١٢ - ١٣ ساڵان بووە . واتە وەك خۆی ئەڵێ و ئێمەی کوڕەمەلاش باشی ئەزانین لەو تەمەنەدا هەموو منالێکی لێهاتووی سەر بە ئاوو هەوای خوێندەواری زیاد لە گولستان و ئیسماعیلنامە ، پەندی عەتتارو ئەیشودەی شێخی نۆدێ و (نصاب الصبیان)و ئەحمەدییان لەبەر ئەکرد .

ج - مونەفیزی ووتار چونکە کوڕە مەلاو کوڕە خوێندەوار نییە ، دیارە لەو ئاوو هەوایە ناگات . بەداخەوە لە ئاوو هەوای پێگەیشتنی نووسەرانی ئەمڕۆشمان نەگەیشتووە . لەبەرئەوە نازانم بە چ کومپیوتەرێ حسابی کردووە کە (سێچارەك سەعات) شەڕە شیعر (٣٠٠ تا ٥٠٠) دێڕ شیعری کلاسیکیی کوردیو فارسیو عەرەبی لەبەربوونی ئەوێ ؟ (جارێ بۆ ئەبێ هەر کلاسیکی بێو بە سێ زمانیش بێ؟ شەڕە ، شیعری جارانی ناو مزگەوت ئەم مەرجە بیبلوگرافیانەی تێدا نەبوو) .

خوێنەری خۆشەویست : باوەڕبکە ئەم هەموو پەنجەی گومان ڕاکێشانە ناهەقو ناڕەوایە وای لێکردم کە بە (سەعاتگرتن) تەجروبەیەکی شەڕە شیعر تۆمار بکەم . هەرچەندەمکرد بە بێهەناسەو وەستانی زۆریش هەر دەقیقەی ٥ - ٦ دیرە شیعری بەحری تەویل) ی بەرکەوت (کە ئەو بەحرەش مەرج نییە) . کەواتە :

٦ × ٤٥ = ٢٧٠ ÷ ٢ = ١٣٥ ، واته ١٣٥ دێڕە شیعر لەوچەشنە شەڕەشیعرەدا بەکاردێت . خۆ بۆ کەسێکی زیرەكو کوڕە مەلایەکی گەورەی شارەکەی وەك سەفوەت ، کەوا بزانم دوژمنەکانیشی شایەتیی لە زیرەکی زیاتریشی بۆئەدەن ، لەوتەمەنەدا زۆر لەوە زیاتری لەبەربووە . بۆچی ئێستا مندالی دەرچووی سەرەتاییمان نی‌یە لە ٣٠٠ دێڕ زیاتر (گۆرانی‌و سرووودو شیعر)ی لەبەرنبێ کە هەموویان بەکەڵکی شەڕەشیعر دێن . کەچی مونەفیزی ووتار کە مامۆستاکانی ئەڵێن ـ قوتابی‌یەکی زیرەك نەبووە ، ئەم ڕاستی‌یەشیان نازانێ . ئەوەش نازانێ کە ئەمە لەگەڵ (پاڤلۆڤ)ی ڕابەری من [نەك (بافلوف)ی لەمەڕ عیزەدین]و لەگەڵ (فرۆید)ی کەسانی هاندەری ئەویش ڕێكدەکەوێ . جا نازانم لەلای (ڕاحێل)و (ئەشکەنازی)و (نیتشە)ی لەمەڕ ئەوان چۆنە ؟

هـ ـ بەڵێ مەلا حەمدوون هەر زۆر بلیمەت بووەو هیچ نەبێ (سەفوەت) خۆی چەندجارو لە چەند شوێندا ، بەتایبەتی لە (شانۆی ناومالّ)دا باسی ئەوەی کردووە . بەلام کێ ئەڵێ بۆ شیعر لەبەرکردنیش هەر وا بووە ؟ ئێمە ئەزانین کە حافز زیاتر بایەخ بە لەبەرکردنی قورئان‌و موناجات ئەدەن‌و کەم شیعر لەبەرئەکەن . بەتایبەتی حەمدوون کە قورئان خوێندنیشی نەکردووە بە پیشە . هەروەك پێوەندیی ئەوکوێرە بلیمەتە لەگەڵ جیهانی شیعردا هەر ٢ ـ ٣ قەسیدەیەو بەس .

د ـ هەرچەندە حیکایەتەکە باسی سالّی ١٩١٧ ، ١٩١٨ ئەکات (چونکە لە ١٩٦١دا ئەڵێ نزیکەی ٤٣ سالّ پێش ئەمڕۆ) . بەلام ئەوەی مونەفیزی ووتار ئەڵێ کە گوایە حەمدوون سالّی ١٩١٧ مردووە ڕاست نی‌یە . حەمدوون پاش ئەوە مردووە . ئەگەر بشچینەوە سەر قەسیدەی سەفەربەرو باسی گرتنی (بەسرەو فاو)ەکەی هەندێ شتمان بۆ دەرئەکەوێ . دەمێکە بە هەندێ کەرەسەوە خەریکی باسێکی حەمدوون‌و

موناقەشەی سالّی مردنیم . با ئەمە بمێنێ بۆ دەرفەتی خۆی . بەلاّم ئەمەی ئێستا ئەوەندە بەگوێی هەندێ کەسدا بچرپێنم کە چ مونەفیزی ووتارو چ هەندێ لە مامۆستاکانی بەوەی کتێبو ڕۆژنامە کۆئەکەنەوەو لە خەلّکی ئەشارنەوە خۆیان کردووە بە سەرچاوەی ڕاستی بیبلۆگرافیای کوردی ، ئەمە ڕاست نی یە . تەنانەت کەسێك کە لە نووسیندا دەستپاك نەبێو نووسینی خەلّك بە ناوی خۆیەوە بلاّوبکاتەوە ، باوەڕ بە ڕاستیی بیبلۆگرافیا شارراوەکانیشی ناکرێ .

٥ ـ سەفوەتو تەفسیر :

چەند دێڕی بەوە ڕەشکردۆتەوە کە گوایە من (جلّەوی سۆزو نەگونجان)م شلکردووە . چونکە نووسیومە : سەفوەت « تەفسیری قورئان »ی هەیە .

خەلّکینە خراپم کردووە ، لیستەی ناوی کتێبە چاپنەکراوەکانی سەفوەتم بلاّوکردۆتەوە ؟ بۆئەوەی ئەمانەش وەك هەندێکیتریان نەفەوتێن . ئایا باسی ئەوەی کە سەفوەت تەفسیری قورئانی کردووە . (جلّەوی سۆزو نەگونجان) شلکردنە ؟ . ئای لە ویژدانو مەوزووعیەت .

بەلێ سەفوەت ئەو دوو تەفسیرەی هەیە کە لە سەرەتای دیوانەکەدا باسمکردوونو (گوایا) نی یە . پاش چاپی دیوانەکە چەند بەشێکیتری تەفسیرەکەیم دۆزی یەوە کە ناوی (چرای ڕێی بینین)ی لێناوە . ڕەنگە مودەعیو مونەفیز ئەمجارە لێم بێتە وەلاّمو بلێ : ئەی بۆ تائێستا باسی ئەمەیانت نەکردووە ، بەلێ ئەمەیانم پاش چاپی دیوانەکە دەستکەوت . لای کەسێك بوو کە وەکو مونەفیزی ووتارو کەسانیتر (شتی لای خۆیانو خەلّك ناکەن بەژێر خوّلەوە) .

هەرچی ئەوەش کە ئەڵێ : «تەنیا دەنگی هەیەو ڕەنگی نی‌یە » . با بفەرموێ پیشانی بدەم ـ خۆ ئەگەر (دیڤلۆپ)ی هەموویم پێ بڵاوبکرایەوە ئەوە چاپی ئاسانترە . ئەگەر ئەوانەی ئەم هێرشە نارەوایەیان ڕێکخستووە زۆریان پێ‌خۆشە چاپ‌بکرێ ، خۆ ئێستا دەستیان ئەڕوا ، لە من ئامادەکردن و لەوان چاپ .

مونەفیزی ووتارو مامۆستاکانی هەر بۆئەوەی ڕێی بڵاوکردنەوەم لێ‌بگرن یەکسەر ئەڵێن :

« لە لایەکی‌ترەوە ئەوەی بەلامەوە سەیرە کە ئایا ئەم پێ‌داگرتنەی دکتۆر لەمەر تەفسیرو ئەم بابەتانەدا تا چەند خزمەتی فیکری خۆی ئەکەن و گوڕئەدەنە بەر ڕەوتی مێژووی کۆمەلایەتی چۆن لەگەڵ فیکری خۆیدا جووتیان ئەکات » .

جارێ نازانم هەر ئەوەندەی نووسیبێتم سەفوەت تەفسیری قورئانی کردووە ئەمە پێ‌داگرتنە (لەمەڕ تەفسیرو ئەم بابەتانە) ؟ پاشان با تەواو خەم دایانبگرێ ، بمێنم چاپکردنی هەموو بەرهەمی ئەو بنەماڵەیە بە ئەرکی سەرشانی خۆم ئەزانم ، منیش فریایان نەکەوم کەسی‌وامان هەیە پاش من چاپیان بکەن . ئەمەش هەمووی وەك (سامان)و وەك ڕەنگدانەوەی بیری موسوڵمانی لەناو کورددا بەشێکن لە سامانی نەتەوەیی (تراث)و بڵاوکردنەوەیان تەواو لەگەڵ بیری پێشکەوتنخوازانەی مندا جووتەو بە هەموو بارێکدا تێگەیشتنی کورد لە هەموو سەرچاوەکانی بیر گوڕئەدەن بە ڕەوتی مێژووی کۆمەلایەتی . جا ئەگەر ئەمە زیان بدات لە پرۆپۆگاندەی هەندێك لەوانەی سەنگەری مونەفیزی ووتار ئەوە نازانم .

ماڵت ئاوا کاکە کاوس . ئەمە (ڕق)و (تامپۆن)ەکەی تۆ ئەسەلمێنێ [٩]

٦ ـ سەفوەت و زمانی بێگانە :

کە نووسین لە ڕق و کینەوە هەڵقولا ئەم چەشنە ووتانەی لێ پەیدا ئەبێ ـ مونەفیزی ووتار نووسیویە :

« دکتۆر لە پێشەکی یەکەیدا چەندان قسەی تێهەلکێش کردووەو هیچکامیان توخنی واقیع ناکەون و تێناگەم ـ ڕاستە تێناگا ـ ع. م. ر ـ ئەم دەستهەڵبەستانە چی ئەگەیەنن و لە چکانیاوێك دەم تەڕئەکەن ؟ ئەوەتا لە (ل ٩)دا جارێك بە ئینگلیزیزان و لە (ل ٣٣)دا وتویەتی کە هاتوچۆی (ڕەفیق حیلمی) کردووە بۆ مەسەلەی فەرەنسی زانین ... هتد » .

جا هەر ڕق و کینە نی یە ، بەڵکو بە بەرچاوی خەڵکەوە ڕاستی هەڵگێڕانەوەشە بەرامبەر بەو قسانە . بزانن من ووتومە « ئینگلیزیزان » بوو یا (بە فەرەنسی دوواوە) یا ووتوومە :

« لە سەرەتای سی یەکاندا ویستبووی ئینگلیزی فێر بێت .هاوڕێیەکی موعەلیمی دەستی دابووە فێرکردنی . بەلام زۆر خەڵك و بەتایبەتی هەموو مەلاکان لێی کەوتبوونە هەراو کتێبی ئینگلیزی هاتنە مزگەوتیان بە کافری دانابوو . بەناچاری وازیان پێ لێ هێنابوو ... » .

یا ووتومە :

« ... لەناو نەخۆشخانەکەدا چووبووە ناو دەورەیەکی فەرەنسی خوێندنەوە کە لەوێ سازدرابوو . کە هاتیشەوە ووردە ووردە بە فەرەنسی دەدواو کۆمەڵێك کتێب و فەرهەنگی لەگەڵ خۆیدا هێنابۆوە » .

کەواتە دەستدانە ئینگلیزی خوێندن و زوو وازلێهێنانی زۆر جیایە لەگەڵ « ئینگلیزیزان »ی و ووردە ووردە بە فەرەنسی دووان و هێنانەوەی چەند کۆمەڵێك کتێب و فەرهەنگ لەگەڵ خۆداو (یەكجار) (لەسەر ڕێوە لادانە) لای مامۆستا ڕەفیق حیلمی و داوای یارمەتی لێکردن بۆ مەسەلەی فەرەنسی زانین و چوونە دەورەیەکی فەرەنسیی ناو خەستەخانە کە تەنیا

تیپ و ژمارەو سەرەتای تێدا فێرئەبێ جیان لەگەڵ فەرەنسی زانینن و لادانی سەرەڕێی یەکجاریش جیایە لەگەڵ (هاتوچۆ) کردن .

بەڕاستی عەرەب ڕاستیان ووتووە کە ووتویانە : ئەگەر شەرمت نەکرد چی ئەکەی بیکە . ئەوەتا بە بەرچاومانەوە قسەکانم هەموو هەڵگێڕراوەنەتەوەو گۆڤارەکەش ئەوەندەی ئەرك نەداوەتە بەر خۆی ئەم دوو نووسینە بەراورد بکاو هیچ نەبێ (درۆ) بڵاونەکاتەوە . لەگەڵ ئەوەشدا چەند قسەم دەربارەی ئەم مەسەلەیە هەیە :

أ ـ من بۆ باسی زمان زانین ئەم نموونانەم نەهێناوەتەوە بەڵکو تەنیا مەبەسم لە عەقلیەتی کراوەی سەفوەت بوو ، کە بۆ ئەوانەی ئەیناسن شایەتیی زۆرلەمە زیاتری بۆئەدەن . ئەگەر مەسەلە زمان زانین بێت ، ئەوا لە نووسینەکانیدا دیارە کە « کوردی و عەرەبی و فارسی و تورکیی » باش زانیوە . کەچی ئەوەتا کەسی وا هەیە کوردیش باش نازانن چ ڕای زمانی تر ، کەچی بەم شێوە نارەوایە خۆیان فڕی ئەدەنە مەیدانی ئەدەبەوە .

ب ـ من باسی ژیانی کەسێك ئەکەم کە لە هەموو کەس زیاتری ئەناسم . هەرچەندە مامۆستا ناکام (ماڵی ئاوا) ئەیەوێ بۆ ڕاستی ووتن ئەوە دەرخا کە ئەو لە ئێمەش باشتری ناسیوە . لێرەدا دەمێنێتەوە سەر ویژدانی خەڵكو بریاردان بەسەر ڕاستگۆیی من و کەسانی وەك مامۆستا سوجادی و مامۆستا ناکام و زۆرکەسی تردا بەرامبەر بە لەخۆیەوە بەدرۆ خستنەوەمان لەلایەن مونەفیزی ووتارو هاوەڵان و پاڵپێوەنەرانی یەوە . ئەمەش هەر مێژووی ژیان و کۆڵنەدان و فیداکاری بۆ گەل و ووڵات ڕاستیان ئەسەلمێنێ .

ج ـ ئەو چوونەی لای مامۆستا ڕەفیق حیلمی پاش هاتنەوەی بوو لە لوبنان . بەڵام لەمەولا لەبەر چاوی کاڵ و زمانی پاراوی مونەفیزی ووتار کە ئاویشمان خواردەوە ئەبێ جامێ ئاو بۆ ئەو یا بۆ کاکی بەدری بنێرین .

ئەڵیم : مامۆستای ئینگلیزی‌یەکەی نەماوە لەبەرئەوە ناوی نابەم . بەلاّم مامۆستا بەکر مستەفا سالم‌و دوکتۆر موحسین جەمالەدین ماون (پیاوی هاوشانی خۆیان ئەیانناسن)و هەردووکیان لەودەورەیەدا لەگەڵی بوون .

زۆر گاڵتەجاری‌یەکاکی بەدری ، عەرەب ووتەنی : « هـزلت وربّ الكعبة .. » بەلاّم ئەوە کتێبی (فەڕەنسی) فێربوونەکەی (سەفوەت)و بە کوردی‌و بە خەتی خۆی ووشە نووسینەکانی . دیارە کە ئەمەش کتێبی

11

il a été corrigé. Farid est occu-
pé. Jamil corrige sa page.
151 153 155 157 159 161

4me Leçon.

Consonnes composées

Ch. cha, cho, che, chi, chu,
ché, chè, chê.

Gn. gna, gné, gno, gni, gne,
gné, gnè.

Cygne, vache, vigne, chute, signe, cheval, chasse, digne, charge, pêche, ligne, hache, chopine, chose, mèche, fichu, huche, signal, règne, signé, signature.

من نی‌یە . چونکە هاوەڵ خوێندنەکانم ئەزانن کە ئێمە (مادام البصیر) لە کتێبێکی‌تردا فەرەنسیی پێ‌ئەووتین ، خۆیشی ماوە دیارە ئێستا پەیامنێرتان هەیە با بچێ لێی بپرسێ . ئەوەش وێنەیەکی ئەو دەورەیە . ئەوەشتان لەبیرنەچی ، من ئەڵێم فەرەنسیم خوێندووە ، با نەمکا بە فەرەنسی‌زان .

40

affamé. parricide. étoffe. Hippolyte. La canne de papa est forte. L'abbé a donné l'accolade. Le garde a été attaqué sur le passage. La pomme est mûre. partage-la avec ce camarade. Une bulle du pape. Un accostage difficile. Une colonne toscane. L'acte a été annulé par un arrêté de police. Hippolyte arrive du village. il va à l'école, il apporte sa littérature arabe. L'immortalité de l'âme est sûre. La nappe est mise, le père arrive. il est affamé. Il apporte, il arrive. il ramasse une pomme.

Hippolyte arrive du village

Ludovic a lu avec difficulté.

د ـ وەك ووتم : دەستدانە فێربوونی زمان و فێربـوونی سەرەتـای زمان و ووردە ووردە قسەکردن جیاوازە لەگەڵ (زمان زانین) کە ئەمەش بۆ کەسێکی وەکو (سەفوەت) زۆر نی‌یە . بەلاٌم وادیارە مونەفیزی ووتـار لەخۆیەوە سەیری ئەم دوو مەفهوومە جیاوازە ئەکا .ئەوەتـا کەسێـك بە واتای هاوەڵەکانی سێ ساڵ لە بەکەلۆریادا لە ئینگلیزیدا دەرنەچووە و ووردە ووردە بە هیچ زمانێکیش نازانی قسە بکا (نەك ئینگلیزی)و موعەلیمێکی سەرنەکەوتووی سەرەتایی‌یە (بە واتای سەرپەرشتیکەرەکان) ، کەچی بـە زۆر سواری سـەری ئینگلیزی بـووەو بەخـاترانـە دەرسی ناوەنـدی ئەڵێتەوەو باسی ئەدەبی ئینگلیزی ئەنووسێ‌و مەلزەمەی قاچاغ بەزۆر بـە قوتابیان ئەفرۆشی‌و کتێبی زانایی پێ ڕاستئەکاتەوە ... هتد . ئەمەش هەر زەمانە !

٧ ـ دیسان ڕاستی هەڵگێڕانەوە :

من ووتـوومە ڕەفیق حیلمی سـەفوەتی زۆر خـۆشدەویستو بـە شاعیری باشیشی ئەزانی .

دیارە ئەمە ئەنجامی تێکەڵیی تەواوە لەگەڵ مامۆستا ڕەفیق حیلمیدا کە وا ئەزانم کوڕو کچەکانی شایەتی ئەوەن ، کە لە ساڵی ١٩٥٣ بەدوواوە من یەکێك بووم لە هەرە نزیکەکـانی ، ئەگـەر لە هەمـووشیان نـزیکتری نەبووبم . زۆر جەمسەری کۆششی ئەدەبی‌و سیاسیی ئەو سەردەمانە لە بەردەمی مامۆستادا ئەیکردم بە قوتابی ئەو . زۆر ڕۆژو گەلێك شەو پێکەوە دائەنیشتین . ڕای بەرامبەر بە زۆر مەسەلەو زۆر کەس ئاگادارم ! . جێی متمانەی بووم . لێرەدا مەبەس میحرابی مامۆستای مەزن ڕەفیق حیلمی نی‌یە . بەڵکو مەبەس ئەوەیە کەسێك شەرمنەکا درۆ بە ناوی ئەویشەوە بکات ، ئەمە چەندی بە چەند ؟

نـەئەبـوو چاوێـك بـە دوو لاپـەڕەدا بخشێننـەوە ، ئـەوسـا درۆ بڵاوبکەنەوە ؟

بەڵێ من لە باسی پێوەندیی سەفوەت و ڕەفیق حیلمیدا ئیشارەتم بۆ لاپەڕی ٦ی شیعرو ئەدەبیاتی کوردیی ڕەفیق حیلمی کردووە . بەڵام با بزانین مونەفیزی ووتار ڕاستیی ئەو لاپەڕەیەی چۆن هەڵگێڕاوەتـەوە کە ئەڵێ :

« لە ڕاستیدا نووسەر ـ مەبەسی ڕەفیق حیلمییە (ع. م. ر) ـ لە سەرەتای ئەو کتێبەیدا کە ساڵی ١٩٥٦ چاپی کردووە بەرگی دووەمینی لەوە دواوە کـە نەتـەوەی کورد شـاعیری زۆرەو بێجگـە لەو شاعیـرانەی لە کتێبەکەدا باسکراون شاعیرانیتریش هەن و کۆمەڵێکی ڕیزکردووە وەکوو مارف خەزنەدارو مەنگوڕیو تۆفیق ووردیو هـەوریو سەفـوەت » ... هتد . دە توخوا بۆ بینینی ڕاستی هەڵگێڕانەوەو گۆڕینی ڕاو قسەی کەڵە پیاوێکی وەکو ڕەفیق حیلمی بزانن ڕەفیق حیلمی بەوچەشنەی نووسیوەو هەر ناوی ئەوانەی بردووە یا ڕەفیق حیلمی نووسیویە :

« ... بەڵکو هەر لە ناوچەکانی سلیمانیو کەرکووك و هەولێرا ئەوەندە شاعیر هەڵکەوتووە کە تەنیا ناوەکانیان نامیلکەییکی لێ ئەنوسرێتەوە ، لەناو ئەمانەدا ئەوانەی بەرەحمەتچوون ، وەکو : نالیو مـەحویو هجـریو شێخ ڕەزاو مەولەویو شوکریو مصباحو تایەربەگو مەلا محمدی کوییو ڕەشیدی قادر ئاغاو ملا عبدالله (مفتی پێنچوین)و ئەختـەرو صافیو لە تـازەکان ئـەوانەی کـە شوکـر ماون ، وەکـو : سەعیـد فەوزیو شێـخ مصطفیی شێخ سەلامو قانعو ئەحمەدی شێخ غەنیو مەلا ئـەسعەدی مەحویو ڕۆژبەیانیو هـەردیو توفیق ووردیو بـرایم ئەحمـەدو هەژار (عزیز موکریانی)و مصطفی صفوتو کانیو معروف خەزنەدارو هەوریو مەدهۆشو بێباكو فایق زیوەرو مەنگوڕیو شارەزووریو آورەحمان بەگی

نفوس‌و .. هه‌موو شاعـرن‌و هه‌نـديكيان له‌وانـه‌ن كه ئـه‌شێ به‌تـايبه‌تی ناميلكه‌ييكيان ده‌رباره بنووسريته‌وه ... »[١٠] .

جا ئه‌وه‌ی ره‌فيق حيلمی نووسيويه له‌كوێ‌و ئه‌مه‌ی مونه‌فيزی ووتار هه‌ڵيگێراوه‌ته‌وه له‌كوێ ؟ ئايا سه‌فوه‌تی هه‌ر له‌گه‌ڵ ئه‌و چه‌ند كه‌سـه‌دا ناوبردووه كه مونه‌فيزی ووتار به شاعيريان نازانی‌و ناويانی هه‌ڵبژاردووه يا ناوی كۆمه‌ڵێ كه‌ڵه شاعيريشی بردووه .

هـه‌رچی پرسيـاری مونـه‌فيزی ووتـاره ده‌رباره‌ی نـاوی معروف خزنه‌دار ئه‌وه مونه‌فيزی ووتار باش‌ئه‌زانێ كه ناوبراو خۆی سه‌رپه‌رشتيی چاپی ئه‌و كتێبه‌ی بۆ ره‌فيق حيلمی كـردو خۆی نـاوی خۆی خستبـووه ريزه‌وه‌و هاتوچۆكه‌رانی لای مامۆستا به‌شير باشيان له‌بيره كه ره‌فيق حيلمی زۆری پێ ناخۆش بوو ئه‌شزانن بۆچ نـه‌يئه‌ويست له‌سـه‌ر ئه‌مـه له‌گه‌ڵی تێـك‌بدات ، ئـه‌و سه‌وده‌مـه ناوبـراو هێشتا كـاروبـاری ره‌فيق حيلميی رائه‌په‌راندو هێشتا بـه‌ته‌واوی نـه‌كه‌وتبـووه ئيش بۆ تـۆفيق وه‌هبی‌و بۆ يادگاری هه‌ندی هه‌وڵدانی شيعر نووسينی ئه‌و سه‌رده‌مه‌شی ده‌رفه‌تی‌تری هه‌يه . وابزانم مونه‌فيزی ووتار ئه‌م قسانه‌ی ئه‌ويست .

٨ ـ مزگه‌وتی حاجی مه‌لا ره‌سووڵ‌و ديسان قسه هه‌ڵگێرانه‌وه :

مونه‌فيزی ووتار ده‌رباره‌ی مزگه‌وتی باشچـاوه‌ش يا حـاجی مه‌لا ره‌سووڵ ديسانـه‌وه كه‌وتـۆته قسـه هه‌ڵگێـرانه‌وه . ئـه‌وه‌تا ئـه‌نووسێ : (سه‌باره‌ت به‌و مزگه‌وته‌ی كه باوكی پێش نوێژی تيا ئه‌كردو كاروبـاری ئيسلامی تيا به‌رێوه‌ئه‌برد له‌وه دواوه كه له بنه‌ره‌تدا مزگه‌وتی حاجی مه‌لا ره‌سووڵی باپيريتی‌و به‌هه‌ڵه به مزگه‌وتی (بـاشچاوه‌ش نـاوی زراوه) . كـه‌چی كه سـه‌يری نـووسينه‌كـه‌ی من بكه‌ويت وام‌نـه‌وتووه ، بـه‌ڵكـو

نووسیومە : « ... یەکێکە لەو مزگەوتانەی لە سەرەتای دروستکردنی سلیمانی یەوە دروستکراون . حاجی مەلا ڕەسووڵ هەر لەوکاتەوە کە بووە بە مەلا لەو مزگەوتە بووە . لەبەرئەوە لەناو خەڵکدا بە ناوی ئەوەوە ناسرابوو . پاش دروستبوونی حوکومەتی عیراق هەر خۆی لە کاروباری ڕەسمیدا بە ناوی ئەوکەسەوە کە دروستی کردووە ناوی ناوە مزگەوتی (باشچاوەش) (ئەم باشچاوەشە باپیری ئەورەحمان ئاغای ئەحمەد پاشایە) ... » .

جا ئەمجارەش بەراوردی ئەو دوو قسەیە بکەن و بزانن چۆن قسەکەمی هەڵگێڕاوەتەوە .

أ ـ من ووتوومە چونکە حاجی مەلا ڕەسووڵ یەکەم مەلای بووە ، یا یەکەم مەلایەتیی ئەولەوێدا بووە ، لەناو خەڵکدا بە ناوی ئەوەوە بەناوبانگە (نەمووتووە ناوی زڕاوە) .

ب ـ نەمووتووە بە هەڵە بە ناوی (باشچاوەش)ەوە ناونراوە : بەڵکو خۆم ئەڵێم (سەفوەت بە ناوی ئەوکەسەوە کە بینای کردووە لە ڕەسمیاتدا ناوی ناوە مزگەوتی باشچاوەش) .

ج ـ ئەوانەی شارەزای مزگەوتی سلیمانین ئەزانن کە زوربەی ئەو مزگەوتانە دوو یا سێ ناویان هەیە . هەندێکیان ناوی مەلاکانیانن ، هەندێ گەڕەك ، هەندێ دامەزرێنەرو زۆر جار هەموو ئەمانەش لە ئەوقاندا بە ناوێکی ترەوە تەسجیل کراون . هەر بۆنموونە :

مزگەوتی بابان = مزگەوتی گەورە = مزگەوتی کاك ئەحمەد

مزگەوتی شێخ جەلال = مزگەوتی قەزازەکان = مزگەوتی حاجی عەزیزی خەیات

مزگەوتی بابەعەلی = مزگەوتی شێخ عەبدورەحمانی ئەبووبەکر

مزگەوتی هەلاجەکان = مزگەوتی شێخ عەبدورەحمانی عازەبانی

مزگەوتی دوودەرگا = مزگەوتی شێخ عەبدوڵڵای هەولێری

مزگەوتی شێخەلی = مزگەوتی مەلا ئەمینی مام ڕۆستەم

مزگەوتی بن‌تەبەق = مزگەوتی عیرفان

د ـ سەیر ئەوەیە من خۆم ئەڵێم سەفوەت خۆی لە ڕەسمیاتدا ناوی مزگەوتەکەی بە (باشچاوەش) تەسجیل‌کردو وەك خەڵك ئەوساو ئێستا ناوی ئەبەن ناوی نەنا مزگەوتی حاجی مەلا ڕەسووڵو هەر خۆم لە دیوانەکەدا قەسیدەی بوردی‌یەکەیم بلاوکردۆتەوە کە سەفوەت خۆی نووسیویە مودەڕیسی مزگەوتی باشچاوەش . کەچی مونەفیزی ووتار خەڵك بە گێل ئەزانی قسەکەی خۆمم بە ناوی ڕاستکردنەوەوە پێ ئەفرۆشێتەوە .

هـ ـ نازانم بۆ هەر بۆ ناوی ئەم مزگەوتە ، خۆی لە نووسینەکانی مامۆستا سوجادی‌و مامۆستا ناکامو (علماؤنا)ی مامۆستای مودەڕیس گێل کردووە .

و ـ هەرچی قسە نارەواکانی ئەم بەندەی نووسینەکەیەتی ئەوە عەرەب ئەڵێ : وکل إناءٍ بالذی فیه ینضح .

ز ـ دیارە مونەفیزی ووتارو مامۆستا نەشارەزاکانی نازانن مزگەوتی هەڵەبجە بە ناوی (مەلیك)ی عیراقەوە ناونەراوە مزگەوتی (پاشا) تا بکرێ بە (کۆماری) ئەگینا وەك زۆر مزگەوتی بەغدا ناوی ئەگۆڕرا . بەڵکو مزگەوتی وەسمان‌پاشای جافە کە هەر ناوی ئەمێنێ .

٩ ـ سەفوەت و ئاشتیخوازی :

مونەفیزی ووتار نووسیویە .

« لەم پێشەکی‌یەدا بە بێ‌تێڕادان‌و هەست بە لێپرسینەوە کۆمەڵێ قسەی شەن‌وکەو نەکراوی خستووەتە بەرچاو ، لە (ل ١٢)دا ئەڵێ (لە سالانی پەنجادا هەندێك‌جار لەگەڵ ئاشتی‌خوازاندا ناوو ئیمزای هەبوو ،

ئەگەر سەیری ڕۆژنامەکانی سالانی ١٩٥٨ ـ ١٩٥٩ بکەین دیسان ناوو ئیمزای لەناو پشتگرانی بەرەی نیشتمانیدا دەبینین) ... » .

بەلێ من باسی سەفوەتو ئاشتیخوازیو ئیمزای بەرەی نیشتمانیم کردووە . لە دیوانەکەدا ئاشکرایە چۆن ژمارەی ئەو ڕۆژنامەو گۆڤارانـە جێی خۆیان نەگرت . بەلام ئەمە هەندێ ژمارەی سەرچاوەو هەندێ دڵۆپ (ئەگەر بەم گۆڤارە بلاو ئەکرێتەوە) :

[illegible] سید علاءالدین [illegible]

[illegible] هاتنی [illegible] زۆر [illegible]

[illegible]

کردووە :

بۆ [illegible] شیخ نجم‌الدین [illegible]

[illegible]

حاجی [illegible]

[illegible]

الجلي ٥ حضرة علي ٥ وهو من به فخري الشيخ حسن البصري ٥ وهو بدافع غم ٥ الشيخ حبيب العجمي ٥ وهو مولاي ٥ الشيخ داود الطائي ٥ وهو من حبه

بقلبي مأنوس ٥ الكرخي المعروف بمعروف ٥ وهو بكائي وقلبي ٥ الشيخ السري السقطي ٥ وهو باستادي ٥ الشيخ جنيد البغدادي ٥ وهو من منه الي وفي

الشيخ ابي بكر الشبلي ٥ وهو محي البال الرميم ٥ الشيخ ابي فضل التميم ٥ وهو ملبسي في طريقته عوج ولا اعوجاج ٥ الطرطوسي المكنى بابي الفرج ٥ وهو

وهو محبوب الملك الباري ٥ الشيخ علي الحكاري ٥ وهو مخدومي ٥ الشيخ سعيد المخزومي ٥ وهو بقطب الرباني ٥ الشيخ عبد القادر الجيلاني ٥ وهو محبوب

الملك الخلاق ٥ الشيخ عبد الرزاق ٥ وهو مصاحب الحبل المتين ٥ الشيخ الدين ٥ وهو من رجائه عند ربه غير مردود ٥ حضرة الشيخ داود ٥

وهو مروج دين المصطفى في الله ٥ الشيخ محمد غريب الله ٥ وهو بصاحب الفلاح الشيخ عبد الفتاح السياح ٥ وهو من ظله كرمه علينا دائم ٥

الشيخ محمد قاسم وهو من شد الطرائق ٥ الشيخ محمد الصادق ٥ وهو فخري ٥ الشيخ حسين البصري ٥ وهو من يقبل رجائي ٥ الشيخ احمد الاحسائي ٥

وهو بغوث الثاني ٥ الشيخ اسماعيل الولياني ٥ وهو من بفضله نفع ٥ الشيخ علي الدولم ٥ وهو بذي النور البصري ٥ الشيخ معروف النوري

وهو والدي الاجل ٥ وانا الحقير السيد كاكا احمد جعلت ولد المقبول ٥ في الدين والدنيا ٥ الملا رسول الدهليزي المجازي

في الحقيقة ٥ وخليفتي في الطريقة والشريعة ٥ كما اجازني وصيرني خليفة الوالد الماجد اللهم وفقه على الطاعة والعبادة وترويج

الدين المنيف ٥ والتدريس في العلم الشريف ٥ والوعظ ونصيحة المسلم والامر بالمعروف ٥ والنهي عن المنكر ٥ بحرمة فخر ربيعة ومضر ٥

آمين بجاه النبي الجعلي والسلام على من اتبع الهدى واجتنب الردى ٥

المجاز المبايع ذو الاذ...

فيهما السيد احمد النو...

... دري ...

بەڵێ من دەیان ووتاری عەبدولواحید نووریم وێنە گرتەوەو دام بە کچەکانی کە ئێستا بە کۆششی کاك مەحموود تۆفیق خەریکی ئامادەکردنی بەرهەمەکانین . ئەمەش مونەفیزی ووتار بە درۆ ئەخاتەوە کە جارێك یەخەی نووسەر ئەکرەم قەرەداخیو کوچکردوو ا. ب. هەوریی گرتووە کە گوایا عەبدولواحید نووری (... لەڕاستیدا سەرجەم ووتارەکانی لە پەنجەکانی هەردوو دەست تێپەڕ ناکەن ...)[11] . ئەوکاتەی کە بەرهەمی تەواوی عەبدولواحید نووری دەرئەچێ ، ئەوسا ڕاستیيو تەواویی ژمارەکانی ئەم بیبلۆگرافیا چییەتان بۆ دەرئەکەوێ . بەڵام سەیر ئەوەیە کە هەموو ئەرکی مونەفیزی ووتار لە مەیدانی نووسینی کوردیدا ئەوەیە کە نهێنگرانە بە چەند ساڵێك جارێك بێتە ناوەوەو بە ناوی بیبلۆگرافیا زانینەوە یەخەی نووسەرێکی ناسراو بگرێ بۆئەوەی ناوی پێ دەربکا ، کەچی ئەم نووسینەی یا لە ترسی ئەوەی لەو ڕۆژنامەیەدا ناوی دەرئەچێ یا بۆ مەبەسێکیتر بە ناوی خۆیەوە نەنووسیوەو بە ناوی (خوێندەوارێك)ەوە

بڕوانە :

گۆڤاری (الطريق) . ژمارەی تشرینی دووەمی ١٩٥٢ (بیرووت) .

ڕۆژنامەی : ئازادی ژمارەکانی تەمووزی ١٩٥٩ .

ڕۆژنامەی اتحاد الشعب ژمارەکانی تەمووزی ١٩٥٩ .

بۆ ووتە زۆر جوانەکانیشی هەر ئەڵێم : (وكل إناءٍ بالذي فيه ينضح) .

هەرچی دەربارەی شیعری (سەفوەت)ە لە (ژیان)و (ژیانەوە)دا ... هتد من نەمنووسیوە لەوێدا شیعری هەیە ، بەڵکو نووسیومە ڕەنگە هەبێ . خۆ ئەگەر هەموو ئەو ژمارانەم دەستبکەوتایەو شیعری ئەوی تێدا بووایە دیارە لە دیوانەکەدا جێمئەکردنەوە .

یەخەی ئەو دوو نووسەرەی گرتووە . بەڵام ئاگادار بوون لە کاروباری ئەو ڕۆژنامەیە ئەم ڕاستی‌یەی خستە بەرچاوم .

کە باس باسی (ژیانەوە)و (ژیان)و (ژین)ە ئەبێ بڵێم نە بۆ سەفوەت و نە بۆ عەبدولواحید نووری و نە بۆ ئەحمەد موختار جاف ژمارەی تەواوی هەموو ئەو ڕۆژنامانەم دەست نەکەوت ، دەبوو مونەفیزی ووتارو ماموستاکەی کە بە واتای خۆیان سەری کوێرەماریان لایە، نەیشارنەوەو هەڵیان نەگرن بۆ پاش بڵاوکردنەوە ، هەر بۆ ئیعتیرازو بۆ ناوبردنێکیان .

هەرچی باسی « ئەنجام و سەقامگیری هەڵوێست و باوەڕو نیهادی دەروون »ی سەفوەتیشە ئەوا (**كبرت كلمة تخرج من أفواههم**) . ئەی کە ئیشارەتی ڕووداوێکی ڕۆژی ۹ ی حوزەیرانی ۱۹٦۳م کردوووە ؛ بۆ خۆتان لێ لاداوە ، چونکە شایەتەکانی ئەو هەڵوێستە مەردانەیە زیندوون ، یا ناتانەوێ پشتی ئەو هەڵوێستانە بگرن کە ئازایانەو مەردانە پشت بە خەڵك و نەتەوەن . لێرەشدا قسە ئەدەمە دەست ویژدان و دەریاش وا بەئاسانی پیس نابێ .

۱۰ ـ مونەفیزی ووتار بێ بناغە ، هەر بۆ هێرش‌بردن ئەنووسێ :

(بەڵکو لە (ل ۳۵)دا ئەوەی درکاندووە کە حاجی مەلا ڕەسووڵ جی‌نشینی حاجی کاك ئەحمەد بووە) . مونەفیز بۆ بەدرۆخستنەوەی من و حاجی مەلا ڕەسووڵ و کاك ئەحمەدیش ئەڵێ : (بۆ ئەمەیان لێکۆڵینەوەیەکی فراوان ئامادەیە .. هتد) . دیارە هەر لە ڕقی ئێمە دەبێتە تۆمارکەری شەجەرەی هەموو شێخانی تەریقەتیش . بەلام بۆئەوەی « خولی سێیەم » ناچار نەبێ جارێکی‌تر سەری خەلك بەدرۆو دەلەسە

بیەشێنێو (حاجی مەلا ڕەسووڵو حاجی کاك ئـەحمەد)یش لە قـەبر ڕاستنەکەنەوە ئەنووسم :

أ ـ من نەمنووسیوە (جێنشین) ، نووسیوومە (خەلیفـە) . بۆ کەسێکیش ئاگاداری کەمێك لە مێژوو و تەسەوف بێ ئەزانێ ئەم دوو شتە جیاوازن .

ب ـ ئەمە لە لاپەڕە (٣٥)دا نیيە ، بەڵکو لە لاپـەڕە (٤)و لە لاپەڕە (١٠)و ل (٩٠)دایەو لە هەر سێکیانا (خەلیفە) نووسراوە .

ج ـ مونەفیزی ووتار خۆی لەم سێ شوێنە گێلکردووەو هاتۆتە سەر لاپەڕە (٣٥) کە لەوێدا باسی ئەوە کراوە کە لە دوو غەزادا حاجی مەلا ڕەسووڵ بە جێگریی کاك ئەحمەد بەیداغی دایـەدەست شێخی نەمـر ، ئەوەی لەڕاستیی ئەم مەسەلە مێژووییيەو لە زمانی کوردیيا ئاگادار بێ ئەزانێ کە ئەم جێگرییە نە خەلیفەو نە جێنشین ناگریتەوە .

د ـ ئەگەر بچینەوە سەر ڕشتەی مرواریی مامۆستا سوجادی ئەوا نوکتەی دەربارەی غەزای شوعەیبەو ئەو بەیداخەو « مەلا چاوڕەشەکەی کاك ئەحمەد » تیایە .

هـ ـ هەر ئەو بەیداخە بوو حـاجی مەلا ڕەسـووڵ بردیيـە سەر بەلەدیەو بەیداخی ئینگلیزی لەوێ داگرت و ئەوی لەجێ دانا . دیارە ئینگلیز چییەکان تازە حەق لە حاجی مەلا ڕەسووڵ ئەکەنەوە .

و ـ مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس لەمبـارەیەوە لە بـاسی حاجی مەلا ڕەسووڵدا نووسیویە :

« ... وانتسب الى حضرة السيد كاك احمد الشيخ قدس الله سرّه العزيز . وسلك وتربى عنده فصار من المختصين وخليفة له في إقامة حلقات الذكر والتهليل والوعظ ، والأمر بالمعروف والنهي عن المنكر ، ولا يخاف لومة لائم ، ويدخل المجتمعات والنوادي والمقاهي ويعظ أهلها ويزجرهم ويدعوهم الى الله تعالى وطاعته ، بحيث صار شعاره الوعظ والارشاد الى الصراط المستقيم . وسكن إماماً في مسجد بارچاوش ، ويصرف وقته ليل نهار كما ذكرنا . وترأس جماً غفيراً من المسلمين سنة ألف وثلاثمائة وخمس وثلاثين هجرية ،فتوجه من السليمانية الى ناحية (بيستان) في حدود (بانه) لمواجهة الروس القيصري والجهاد في سبيل الله . فجزاه الله خيراً ... »[١٢] .

یادگاریکی دلسوزیه بو زانای به ناوبانگ ،
خوشه ویستی کورد ماموستای به رزمان
جه نابی مستر ئه دموندس

معروف خزنه دار
المدرسة الاعدادية المركزية
بغداد : العراق ، ٢٢/٨/١٩٥٦م

معروف خــزنه دار

Ma'ruf Khiznadar
Central Secondary School
Baghdad.

Rec? 10.8.56.

اغاني كردستان

KHAZNADAR (Ma'rūf)

'Aghānī' Kurdistān. Poems. Translated from the Kurdish by Allab al-Kurdī. Arabic text. 1956
دی
227004

ئەوەی کە دیاریشە ئەوەیە کە حاجی مەلا ڕەسووڵ مەلا ئەحمەدو مەلا مەحمسودی کوڕی لەو شەڕەدا لەگەڵدا بووە . جا نازانم مونەفیزی ووتار لە ڕقی من بێ ، یا لە ڕقی قەیسەر ڕوخێنەران بێ ، هەقی ئەمەش لە حاجی مەلا ڕەسووڵ بکاتەوە .

لیس لی علیها اعتماد اذ کنت لدی حضرته مقبولا ودایما

اسمع المسئلة منه جعلنی رسوله ثم کنت دائما فی خدمته ملازما

بصحبته ولما کنت عنده محبوبا وبقربه الدخلیة منسوبا

واتخذنی ترجمانا وخلیلا وعلی قرائه مکتوبا بالمرشد

ودلیلا اردت ان اکتب اوراقا فی کراماته موضحا

فیها بعض خوارق عاداته فان کراماته وان لا تکاد

وخوارق عاداته لا تعد لکن مد یدل علی البحر فالقلیل

یدل علی الکثیر وقطرة تحمل ماء بحر واضحا فاما ان یکون

حلو واما ان یکون مالحا اعتمد اجماله واذکر اقواله

وابین احواله لیکون معلوما عند بعد عنه ولم یشبه

ثم امنه لو استفضته یکون حاضر المجلس ولو اعتقد

اشارة الى المخابرة الواقعة عند كتابنا المرقم ٥٥/٢٥٧ والمؤرخ في ٢/٢/١٩٤٦ ...
نتيجة محاكمة المتهمين في قضية اطلاق الرصاص على حلبجه وخورمال وبيارة تبين ان هؤلاء ينقسمون
الى ثلاثة اقسام :-

- قسم لم يظهر له علاقة بالقضيه وهم الشيخ صفاء الدين كاكه شيخ مدير مدرسة طويله ومحمد ... سعيد رشيد والشيخ عارف الشيخ احمد المدرسين في مدرسة ابي عبيده والشيخ عثمان ... علاء الدين وابنه الشيخ عبد الملك والشيخ عابد بن الشيخ خالد مولانا عارف بن ابو بكر ... شريف الطالب في الصف الرابع دار المعلمين الريفيه وافرج عنهم وفق المادة ١٥٥ من ...

- والقسم الثاني وهو نجم الدين الملا رسول المعاون الهيطري في حلبجه ومحمد امين كاكه ... مدير مدرسة ابي عبيده والشيخ زاهد الشيخ علاء الدين وان كان دار على الالسن بان ... ولكن لم تتوفر الادله لادانتهم باشد من اخبارهم على اعطاء الضمان بحسن السلوك فقد حكم ... كل واحد منهم باعطاء تعهد حسن السلوك بضمان اعتباري قدره (٣٠٠) دينار الاول لمدة سنة والاثنين الآخرين لمدة سنتين وفق المادة الثانيه من المرسوم .

- والقسم الثالث وهم رؤوف يحيى ومحمد امين الشيخ عبد الله المدرس في مدرسة حلبجه وكمال ... المدرس في مدرسة طويله والشيخ محمد الشيخ علاء الدين والشيخ حبيب الشيخ عمر والشيخ خالد الشيخ جميل ومحمود كاكه شيخ فحكم على رؤوف بتعهد حسن السلوك ... قدره مائة دينار لمدة سنه وعلى محمد امين الشيخ عبد الله وكمال محمود بتعهد ... بضمان نقدي (٢٠٠) دينار لمدة سنتين وعلى الباقين باعطاء تعهد حسن السلوك بضمان ... قدره (٥٠٠) دينار لمدة ثلاث سنوات ووضعهم تحت مراقبة الشرطة للمدة المذكوره عند اداء ... الضمان وفق المادة الثانيه من المرسوم .

... فهؤلاء وان وجدت بحوزتهم كتب وبعض نشرات تتعلق بحركات بارزان والاحوال الدائرة في ... ابلاغ واذربيجان وتعاليمهم والسعي في احداث اضطرابات في ادارة القضاء ... ليهم حتى ... القناعه بحكم رادع يلائم الظروف والاحوال المحيطة بالحادث لادانتهم وقد دل ... انه عندما وقعت هذه الحوادث صادف وجود توفيق قزاز في حلبجه ويتردد اسمه في التحقيق ... بعضهم ... حياء على الالسن ان بيانات السيد ماجد مصطفى في المجلس النيابي لها ... هذه الحوادث وقد يكون صحيحه لاتصاله الدائم بالشيخ قادر وتوفيق القزاز .

الاجراءات الفوريه التي اتخذت في هذه الحادثه وكذلك محاكمة المتهمين ومحاكمة ... مدنيين منهم وفق المرسوم كان لها تأثير كبير في محيط اللواء وردع الانتهازيين المضطربين الذين ... يهيئون الجو للسيد في اثناء العذر .

اما المدرسون فقد طلبنا الى مديرية المعارف العامه بنقلهم من حلبجه بالنظر ... الحالة ... السياسيه الدائرة في ابلاغ واذربيجان فورا والتفضل بتأييد طلبنا لديها لاجابته بسرعه . وقد نقل السيد نجم الدين رسول المعاون الهيطري من حلبجه الى الديوانيه ...

ز ـ ئەگەر کاکی بەدری بەڵگەی تری ئەوێ ، ئەوە دوو وێنە :

یەکەم : خەت و مۆری کاك ئەحمەد کە حاجی مەلا ڕەسووڵی کردووە بە خەلیفە .

دووەم : لاپەڕەیەك لە دەستنووسی کتێبی « تنزیه الروح » کە حاجی مەلا ڕەسووڵ ساڵی ١٣٠٦ ، واتە ساڵێك پاش مردنی کاك ئەحمەد نووسیویەتی و باسی ئەو پێوەندی یەی تێدایە .

سێیەم : لە دەستنووسەوە بۆ بەڵگەی مادی . حەزم ئەکرد مونەفیز یا هاندەرانی بێن و لە لای نەوەکانی حاجی مەلا ڕەسووڵ ، لە یادگارەکانی کاك ئەحمەد « داری عەساکەی » ببینن کە شێخ ڕەزا خۆی کردووە بە قوربانی ئەوو « سوڵ و سیواکی » ، یا کەواو گوللەبەندی ببینن . یا تەواوی دەستنووسی « مکتوبات »ەکەی کە ئێستا بەئەمانەت لەخزمەت مامۆستا مەلا عەبدولکەریمدان بۆ سوود لێبینینیان لە پرۆژەی وەرگێڕانەکەیدا . خۆ ئێمەش ئیدیعای دروستکردنی (متحف الآباء والأجداد)مان نەکردووە تا بڵێین لەوێدا بیبینن . ئامادەشین (سوڵ و سیواکەکە)شیان پێشکەش بکەین .

وابزانم لەمە زیاتر درێژە پێدانی ناوێ .

١١ ـ پاش ئەوەی حەوت لاپەڕەی بەم وورده باسە لاوەکی و ناڕاستانە ڕەش کردەوە ، ئەوسا دێتە سەر شیعرو تەنیا ٣ ـ ٤ دێڕ دەگرێ و دەیکا بە کەرەسەی باسی (ئەدەب و رەخنە ... هتد) ، ئەویش دوور لە باسی ئیستاتیك و هونەری شیعر ، هەموو ئەم باسەشی چوار لاپەڕەی چاپی گۆڤارەکەیە کە لەڕاستیدا هەر قەوارەی دوو لاپەڕەیە ، چونکە کۆمەڵێ دێڕە شیعری خەڵکی بە بۆڵدی گەورە تێ فرێدراوە[١٢] .

أ ـ مونەفیزی ووتار ئەڵێ : کورد لەمچەشنە شاعیرانەی زۆرە ، بەڵام کەسی وایان نەبووە دیوانیان چاپ بکا . لەبەرئەوە منیش بەوە تاوانبار

ئەکا کە پێش دیوانی خەڵکی دیوانی سەفوەتم چاپکردووە . بەم مەنتیقە ئەبێ من دیوانی هەموو ئەوکەسانە چاپ بکەم کە لە باوکم بە شاعیرتریان دەزانم ، یا نووسینی هەموو ئەوانە چاپ بکەم کە لە خۆم و باوکم بە نووسەرتریان ئەزانم ئەوسا بێمە سەر ئەم بەرهەمانە . وابزانم ئەگەر مونەفیزی ووتارو هاوەڵە دەستدارەکانی چاپخانەیەك و دەستگایەکی بڵاوکردنەوەشم بۆ بڕەخسێنن ئەم کارە نە بە من نە بە کەسی تر ناکرێ . کە ڕق و کینە بوونە هۆی نووسین ڕەخنەو بیریوا نامەمنتیقیش زۆر ئەبن .

پاشان ئەڵێ : گوایە من « لەو ڕاستی یە ڕووم وەرچەرخاندووەو بیروڕای سەیرم دەربارەی شیعرەکان هەڵڕشتووە . لە کام ڕاستی لامداوە ؟ لەوەی کە کورد شاعیری لە « سەفوەت » چاکتری هەیە ؟ کوا لەکوێدا ؟ ئەی لە پێشەکیی دیوانەکەیدا نەبێ لەکوێدا ئەو بایەخەم بە شیعری « سەفوەت » داوە ؟ یا لەوەی کە کورد ئەدەبیاتی هەیەو شاعیری هەیە ؟ ئایا منیش وەك یەکێك لە ماموستاو قارەمانەکانی مونەفیزی ووتار بەڕەسمی بۆ زانستگام نووسیوە کورد ئەدەبیاتی نی یە تا مێژووی ئەدەبیاتی هەبێ ؟ یا من بەزۆر بەسەر زانستگایەکمدا سەپاند کە ماددەی (مێژووی ئەدەبی کوردی) لە بەرنامەی زانستگادا لادەن و ناوی بنێن « هونەرەکانی ئەدەب » ؟ دیارە ئەمە کاری من نی یە ؟ ئەی با لێیان بپرسم ، ئایا زوربەی تەمەنی خۆم بۆچی سەرف کردووە ؟ ئایا ژیانی شەخسیی خۆم نەبەستووە بە ئەدەبیاتی کوردی یەوە ؟ بۆنەمدەتوانی وەك هەندێ لە قارەمانەکانی مونەفیزی ووتار ببمە پسپۆڕی ئەدەبیاتی دراوسێ و بێگانە ؟ یا زمانی تر . ئەی چەندین کتێب دەربارەی شاعیرانی کوردو ئەدەبیاتی کوردی و سەدان ووتاری نووسراوو بەڕادیۆ ووتراو چین ؟ ئەمانە هەموو ڕوو وەرچەرخاندنن لەو ڕاستییە ؟ کەمێ ویژدان !!

ئینجا هەر لەبەرئەوەی لە پێشەکیی دیوانی شاعیرێکدا باسی تەنیا

الحمد لله الذي ليس له بداية ولا نهاية ، وهو الذي أرشدنا إلى طريقة الحق والهداية ، وجعل أحباءه السالكين المرشدين ، وصيّر أعداءه آيبين

والصلاة والسلام على من ختم به النبوة والرسالة ، ومنّ عليه بأن استقام به موازين القسط والعدالة ، وعلى آله وصحبه الذين ببذل

جهدهم لاحت شمس الدين والشرع ، وبأيادي همهم ناست عمارة الزهد والورع ، وبعد فيا أخي إن الحقيقة شبيهة بالبحور

والشريعة فيها كالسفينة تدور ، وطائفة وهم الأولياء يستخرجون في تلك البحر الدرر واللآلي ، وزمرة هم العلماء يخدمون هذه السفينة

في الأيام والليالي ، ينجون بسبيلهم من مشى وسلك ، ومن خالفهم يغرق ويهلك ، فليس غير منكر وجاحد ، يعلم أن الطريقة مع الشريعة

كلاهما في الحقيقة واحد ، وإن اشتهر يا أخي الرائق أن الطرق إلى الله بعدد أنفاس الخلائق لكن اعلموا بأن اختلاف سلوك الطرائق للمريدين

حق كاختلاف المذاهب الأربعة المجتهدين ، كل طريقة معقولة لدى العلماء الباطنية الظاهرية ، لا سيما طريقتنا المشتهرة بالقادرية ،

واعلموا بأن طريقتنا هذه مبنية على الكتاب والسنة والشرع ، ومؤيدة بالزهد والتقوى والورع ، ومرشح بإدامة الصيام وتقليل

المنام والكلام والطعام وبمداومة الذكر والفكر و[illegible] بالسخاء ، وبذل الندا وكف الجفاء ، وحمل الأذى وترك اللذات ، والعفو

عن العثرات ، وترك خصومة المسلمين إلا في أمور الدين ، والأنس بالفقراء ، وقلة مخالطة الأغنياء ، وترك مصاحبة الأشقياء ، وبالتخلق

بصفات مرضية ، ودفع أمراض قلبية ، ولبس الصوف على الصفا ، ورمي الدنيا خلف القفا ، والسلوك على طريقة المصطفى

کول نابێ) . ئینجا ئەوەش بزانن کە یەکتری بینینی منو جەواهیری تاقە جارو دە جارو سەد جاریش نی یە ، تا دەرفەتم بینیبێو تەنیا باسی باوکمم بۆ کردبێ . ئەوە موناسەبەتی ئەو شیعرە بووەو ڕێك لە باسی (الی بائعة السمك في پراغ)ی جەواهیری یەوە باسی هات . هەر بەهۆی منەوە جەواهیری و سەفوەت لە میهرەجانی ڕەسافیی ساڵی ١٩٥٩دا یەکیان دی و ئەوەش کەرەسەی نووسینەوەی لاپەڕەیەکی ڕەنگینی یادگارە . لێرەشدا دیسان گلەیی ئەچێتەوە سەر نووسەرانی گۆڤارەکە ، چونکە ئەم ڕاستی یانە ئەزانن و بەزۆر ئەیانەوێ بە بڵاوکردنەوەی ئەم درۆیانە لە نرخی خەڵك کەمبکەنەوە .

دیارە مونەفیزی ووتار هیچ کۆڕو یەکتر بینینی نووسەرانو شاعیرانو دیداری تایبەتیانی نەدیووە . لەبەرئەمە وائەزانێ من باڵیۆز بوومو وەك نوێنەری یەکێتیی نووسەران ئەم شاعیری گەورە یا ئەوم دیوەو هەقیشی داوە بە خۆی کە پرۆگرامی ئەو یەکتر بینینەم بۆ دابنێ .

وائەزانم لە سوودی گشتی بەدەر نی یە کە پێی بڵێم : لەگەڵ نازم حیکمەتدا هەر باسی قەدری جانو گۆرانمان کرد . ئەحمەد فائیزی پاکستانی و پابلۆ نیرۆدا گۆرانیان بە هۆی شیعرو ئەندامێتیی ئەنجوومەنی ئاشتیی جیهانەوە ئەناسی ، لەبەرئەوە هەر باسی ئەومان کرد .

جارێك سارتەرو دی بۆڤوارم لەگەڵ وەرگێڕێکی ڕووسیدا لە کۆنگرەیەکی ئاشتیدا دی . بەڵام ئەو سەردەمە عەبەسی و وجوودی یەکانی هاوەڵی مونەفیزی ووتار لە جیهانی ئەدەبدا نەبوون تا باسیان بکەم . بە باشی باسی وەرگێڕانی (الشهداء يعودون هذا الاسبوع)م بۆ ئەلتاهیر وەتاریش دوو ساڵ لەمەوبەر کردووە .

کێی ترت ئەوێ ؟

« یەشار کەمال ، ڕەسووڵ هەمزاتۆڤ ، سلیمان ڕەحیمۆڤ ، میرزا

(زانا دانایە ، دانا توانایە)

مێژووی ئەدەبی کوردی

مێژو ، ئەدەب ، زانیاری

« تاریخی کورد لەبەرەبەیانی مێژوی ئادەمیزادەوە ، باوەڕی بێگانە بەرامبەر بەکورد ..

مێژوی ئەدەب ، ئەدەبی زمان ، داهاتنی ئەدەب لە عالەمدا ، ئەدەبی‌کورد ، چیرۆکی‌کورد ، پەندی پێشینان ، شاعرە هەرە گەورەکانی‌کورد ، ئەدەبی رۆژنامە ..

ئەدەب لە رۆژەلانی‌کۆندا ، بەراوردی ئەدەبی کوردی لەگەڵ ئەدەبی میسری‌کۆن ، فارسی‌کۆن ، چینی کۆن ، هیندی کۆن ، عیبری‌کۆن ، یۆنان ، رۆمان . »

علاء الدین سجادی

چاپی دووەم

١٣٩٠هـ - ١٩٧١م

لە چاپدانەوەی بەدەست خاوەنیەتی

چاپخانەی معارف - بەغداد

ئێوەو (الواقعية في الأدب الكردي) . کامەیە پلار . یا ئەوەی نووسیومە (نـازانستیـیانـە)یە وەك مـونەفیـزی ووتـار نـووسیـویـە ؟ بـەڵێ من نووسیومە :

[... بـەلاّم وەسفـکردنی سـروشتی کوردستـان لای مـەولەوی (١٨٠٦ ـ ١٨٨٢ ز) « سـروشتێکی کـوردانـەی هـەیـە . » لەمـەدا (بـەتـایبـەتی لەمـەدا) بلیمـەت مـەولەویـە ، لە هـەمـوو دێـڕێکی هەڵبەستەکانیا بەردێك لە هەڵدێرە سەختەکانی کوردستانی (لووتکـەی ئاتەشگا) بە بازرەقە بەستن تلئەبێتەوە ، شـەپۆلێـك لە قەڵبـەزەکەی سەرچاوەی زەڵم خۆی ئەدا بەسەر تاوێری بەرداو ئەبێ بە لافاوی کەف شـیر ، پەڵە هـەڵمێکی دووکەلاّوی لە سـەهۆڵەکـانی گۆمی زرێبـار بەرز ئـەبێتەوەو لەگـەڵ هەنـاسەی سـاردی مەولەوی خـۆی بەری ئـاسمان ئەگرن »[١٧] .

مەولەوی جگە لەوەی یـەکەم شـاعیری کـوردە توانیـویەتی بـە شێـوەیەکی داهێنـەرانە وێنـەیـەکی زینـدووی سـروشتی کـوردستـان بنەخشێنێ ، لە ژیانی تاڵو تفتی خەڵکیش وورد دەبێتەوەو تانەو تەشەر لە زەمانە دەداو ئازارو ئەشکەنجەی ئادەمیزاد ئاوێتەی سـروشتی ڕەنگین دەکا ، وەك بیەوێ جوانیی سروشتو ژیانی ئادەمیزاد هاوتای یەکتـری بکا .

« معدومی غفلت تا چەندو پـەی چی
گـۆش‌دەر وە ناڵەی سحـری نـەیچی »[١٨]

بەلاّم کە هەست بە زۆرداریو زوڵمو ستەمی داگیرکەرو ژیانی پڕلە کوێرەوەریی دەکـا ، پێوشوێنی « خـانی »و هەنـدێ شاعیـری ترمـان

هەڵناگرێ ، بەڵکو بانگی نووری خوایی پاکی پیغەمبەر ئەکا کە لە کوردستان هەڵبێ و ڕزگاری بکا :

بریقەش دەرۆ جە کۆی کوردستان
ڕسگار بین جە دەست نادان وەئاسان[19]][20]

جا بۆچی مەولەوی ڕێی خانیی نەگرتووە ؟ ئەوە پلار نی‌یە ، بەڵکو ئەمە لێکدانەوەیە. هەر شاعیرەو هەرکەسە ڕێبازی خۆی هەیەو نەك مەولەوی بەڵکو کەس لە ڕۆژی خۆیدا ڕێگەی خانیی نەگرتووە . خۆئەمەش پلار نی‌یە لە هەمووکەس . وابزانم مونەفیزی ووتار لە ژیان و لە مەیدانی ڕەخنەدا هەر لە پلارو شەڕەقسە تێ‌ئەگات و هەرئەوە فێرکراوە . لەبەرئەوە خۆی لەوە نادات کە من لە شوێنی‌تردا نووسیومە : « ... وەك خانی لووتکەی کرمانجیی ژووروو و نوقتەی هاتنە خوارەوەی بوو ، هەروەها مەولەویش لووتکەی شیعری هەورامی و نوقتەی هاتنە خوارەوەیەتی . »[21] .

یا بۆخۆی لەوە لائەدات کە لە موحازەرەیەکدا لەدەرەوەو لە یەکێ لە زانستگا دیارەکانی ئەوروپادا بەم‌چەشنە باسی مەولەویم کردووە کە ووتومە :

« ... مەولەوی عەبدولرەحیم (١٢٢١ هـ - ١٣٠٠ هـ) یەکێکە لەو شاعیرانە کە دەبێ لە باسی ئەدەبیاتی سۆفیدا بەشی تایبەتیی بۆتەرخان کرێ و لە هەموو مێژووی ئەدەبیاتی کوردیدا جێگەیەکی گەورەو شایانی بۆ دابنرێ و لە چەند مەیدانێکدا بە سەرئامەد دانرێ و لە شیعری تەڕو پڕسۆزی بدوێین .

مەولەوی لەپاڵ ئەو شیعرانەیدا کە بە گیانێکی سۆفیانە نووسراون بە

کتێبی بە شیعر نووسراوی « العقیدة المرضیة »و « الفضیلة »و چەند کتێبیتر لە ڕیزی دانەرانی ئەدەبی فێرکردن (تەعلیمی)ی سۆفیزمدا جێی خۆی کردۆتەوە . »[٢٢]

وابزانم زۆر کەس ئاگادارن کە بە دەیان ووتاری ڕادیۆ شوێنی مەولەویم بە بەرزی نیشانداوە . بەڵام دیارە هەندێ کەس لەڕاستی هەموو ڕاستییەك کەڕیش و لاڵیشن . سەیر ئەوەشە کە هەر لەسەر ئەم چەند دێڕەی باسی مەولەوی نووسەرێك بە بادینی لێم هاتبووە جواب و شتی سەیری نووسیبوو ، کە گوایە چۆن من مەولەوی لە خانی بە شاعیرتر ئەزانم لە وەسفی سروشتدا .ئەی بەڕەحمەتبی مەلای مەزبوورە .

١٢ ـ پاش کۆمەڵێ ووشەو ڕستەیتر کە جاران « نووسەری کورد » نەیئەگرتنە خۆی و پاش گێرەشێوێنی و کای کۆن بەباکردنێکی بەناهەق ، دێتە سەر ئەو چەند دێڕە شیعرەی هەر ئەوە کەرەسەی ئیعتیرازو دەسمایەی مەیدانی لێدوانی دیوانەکەیە لایان .

أ ـ گوایە دێڕێکی سەفوەت لە دێڕێکی حەمدییەوە وەرگیراوە . بەڵێ « سەفوەت » ئەڵێ :

خەیاڵی عەشقی هێند گەرمە لە سەرما
لە زستانا نییە باکم لە سەرما

(حەمدی)یش ئەڵێ :

خەیاڵی عەشقی ڕووتە وا لە سەرما
بە ڕووتی بۆیە نیمە باکی سەرما

بەڵێ لەیەكئەچن ، بەڵام جیاوازیشن . با بڵێین چونکە حەمدی شاعیرترە ، سەفوەت لەوی وەرگرتووە . بەڵام « سەفوەت » دە دێڕی لێ

دروستکردووه که هیچیان له شەش دێڕەکەی تری حەمدی ناچن . ئەم وەرگرتنەش لەناو شاعیراندا (اقتباس وتضمین)ی پێئەڵێن‌و سەدان نموونەش بۆ ئەم مەسەلەیە هەیە . ڕەنگە دەیان قەسیدەی عەرەبی هەبێ کە بە « یا لیل الصب متی غده » دەست پێئەکەن ، کە ئەمیش (معارضة)ی پێئەڵێن ـ دیارە ئەمە لە چەشنە موعارەزە هەمیشەیی‌یەکانی مونەفیزی ووتار نی‌یە . تەنیا ئەوەندە هەیە ئەگەر دێڕەکە بەتەواوی بەرهەمی شاعیرێکی‌تر بێت ، ئەوا لە خاڵبەندیی تازەدا دەیخەنە ناو دووکەوانەوە . بەڵام ئەمەی سەفوەت تەواو ئەوی حەمدی نی‌یەو هیچ زیانیشی نی‌یە دوو کەوانی بۆ دروستبکرێت . بەڵام دیارە مونەفیزی ووتار دوور لە جیهانی ئیبداع‌و ئیستاتیك ، شیعر هەر بە ژمارە لێك‌ئەداتەوە .

ب ـ قەسیدەیەکی سەفوەت‌و ئەحمەدی کۆر :

سەفوەت قەسیدەیەکی هەیە بەم دێڕە دەست پێدەکات :

دولبەرا تا کەی بناڵم دەم‌بەدەم هەر سوبح‌و شام
بۆچی ناپرسی لە حالم خۆشەویستی خۆش کەلام

لە پەراوێزدا نووسیومە :

(دێڕی یەکەمی ئەم پارچەیەو هونەرە شیعری‌یەکەی چۆتەوە سەر پارچەیەکی ئەحمەدی کۆر کە بەم دێڕە دەست پێدەکات :

دولبەرا دایم دەناڵم دەم‌بەدەم شام‌و سەحەر
جاری ناپرسی لە حالم چاو عوقابی خۆش خەبەر)

جا پاش ئەم ئەمانەت و ڕاستگۆیی و بۆچوونە ئەدەبی یە تەماشاکەن ڕق و کینەو بێئینسافی ئەمەشی چۆن هەڵگێڕاوەتەوە . مونەفیزی ووتار ئەنووسێ :

(کوت ومت ووشەو بیرو شێوەو ئاهەنگی سەرجەم شیعرەکە لە بەرهەمێکی « ئەحمەدی کور »ەوە وەرگیراوە . هەرچەندە دوکتۆر لە پەراوێزداو بۆ شوێنەونی ئیشارەتێکی بچووکی بۆ ئەم مەسەلەیە کردووەو بەلام تەنها ئەوەی درکاندووە کە هونەرە شیعری یەکەی چووەتەوە سەر (ئەحمەدی کور) ـ قسەی مونەفیزی ووتار ئەواو ـ

ئەبی بەرامبەر بەمە چی بڵێم ؟ من دیوانم چاپکردووەو دیراسەی هەموو شیعرو دێڕەکانم نەنووسیووە تا ١٠ لاپەڕە بۆ بەراورد بنووسم . ئەوەش ڕەنگە زیاد بێ ، چونکە هەر شاعیرێك ناوی (دولبەر)ی هێنا ئەبێ لە ئەحمەدی کوری وەرگرتبێ . ئەی ئەوانەی پێش ئەو ؟ یا هەر شاعیرێك کێشێکی بەکارهێنا یا هونەرێکی بەلاغیی وەك (رد الصدر علی العجز)ی بەکارهێنا ئەبێ دزیبێتی . وابزانم من خۆم باسی ئەحمەدی کورم نەکردایە ئەو هەر ئاگای لێ نەئەبوو ئێستاش ئاگای لێ نی یە . بە هەموو حاڵ دوو قەسیدەکە ئەگەر لەیەك چوونیشیان تێدا بێ هەر جیان ، جا هەر لەبەرئەو لەیەك چوونە ئەبوو ئەمیان بلاو نەکرێتەوە ؟ وابزانم کەسێ کەمترین شارەزایی لە جیهانی شیعرو ڕەخنەی ئەدەبی و مێژووی ئەدەبدا هەبێ ئەم قسانە ناکات و کەسێك کەمێك ویژدانی هەبێ بەرامبەر ڕاستگویی ئاوا قسەی خۆمم پێ نافرۆشێتەوە .

ج ـ قەسیدەیەکی کۆنی سەفوەتی هێناوەو ئەڵێ :

(هەر دێڕەی بیرو زادەی شاعیرێکەو لەئەنجامدا ئەم شیعرەی لێ دروستبووە) .

کەچی کە بە بەرچاوی کاکی ئاکرێیەوە تەواو خۆی ئەگوشێ ، لە

(١٨) نیوه دێڕ (میسرەع) ، تەنیا دوو (میسرەع)ی دوو شاعیریتر ژێرکەوتووانە ئەهێنێتەوە :

سەفوەت لە وەسفی شاری مووسڵدا ئەڵێ :

شەو ڕۆژە لەبەر بەرقی ئەلەتریکو چراخان

حەمدوون لە وەسفی جەنگدا ووتوویەتی :

شەو ڕۆژە لەبەر بەرقی قلیچو ڕمو سوننی

باسو مەبەس زۆر لەیەکدوورن . کەواتە هەر شاعیرێ ووتی (قژکاڵ) ئەبێ لە گۆرانی وەرگرتبێ . جا با وەری بگرێ . بۆئەمیشیان ئەوپەڕەکەی لە چارەکە دێڕێکدا دووکەوان بۆ (شەو ڕۆژە لەبەر بەرقی) دائەنرێو ئەمیش ئاسایی یە .

نیو دێڕی دووەم ئەوەیە کە سەفوەت ئەڵێ :

ئەم گەردنە بێگەردە کە وەك جامی بلوورە

هەردیش ئەڵێ :

ئەو گەردنە بێگەردە کە وەك تەختی بلوورە

بۆئەمەیان کورد بدوێنە شەرعی خۆی ئەکات . مونەفیزی ووتار لە پەراویزدا نووسیوی یە قەسیدەکەی هەردی لە (٢٤ ی ئابی ١٩٣٩)دا

بلاوكراوەتەوە . کەچی بەرامبەر بەوە لاڵە کە قەسیدەکەی سەفوەت وەك لە پەراوێزا ئیشارەتکراوە لە [٦ ی (ربیع الاول)ی ١٣٤٥ی هیجری ، موسادیفی ١٩٢٦ی میلادیدا نووسراوە] (دیارە ئەمە کاتێکیشە کە نەمن لەدایك بووم و نە باوکم ژنی هێناوە) .

بە هەمووحاڵ ئەگەر بەمچەشنە بە دیوانی شاعیراندا بگەڕێین ، بەتایبەتی ئەگەر بە دوو زمانی جیاوازیش بن ، ئەوا لە هەر دیوانەدا سەدەها تێبینیی وا ئەنووسرێ . یا ئەبێ « ئەدەبی بەراوردکاری »وباسی « کارتێکردن » لە فەرهەنگی مێژووی ئەدەبا نەهێڵین . هەر بۆ سوودی گشتیش دەڵێم ـ زۆر جار لە ناو دەروونەوە هەندێ شتی پەنگەوە خواردوو دێتە دەرەوە شاعیر وا ئەزانێ شیعری خۆیەتی بۆ ئەمەش لە کۆی یادگارا هەندێ نموونەم هەیە . بەلام (کنگرو ماست بۆ وەعدەی خۆی) .

د ـ چوارینێك هەیە ئەڵێ :

بێخود ! شەو ئەگەر هەتا بلێی تاریکە
ڕێگەیش بەخودا درێژو باریکە
کاروان هەموو باری کردو ڕۆیشتن تۆیش
خۆت گورجەوە کە کە ڕۆینت نزدیکە

لە پەراوێزی ئەم چوارینەدا نووسیومە :

« ئەم چوارینە لە دیوانی بێخوددا بە ناوی بێخودەوە تۆمارکراوە ، بە نووسینەوەی چەند جارەی بە خەتی سەفوەت لەناو شیعرەکانی خۆیدا ، دیارە شیعری ئەمەو لە شێوەی گاڵتەدا بۆ بێخودی نووسیوە . کە لە شوێنیتری دیوانەکەدا ئەمچەشنە گاڵتەیە هەیە »[٢٤] .

بەلام مونەفیزی ووتار ئەمەیشی پێ فرۆشتوومەتەوە فەرمانێکی شاهانەی بۆ دەرکردوومو ئەلێ :

(بەپێی ئەو سەرچاوەو دەستنووسە دەولەمەندانەی کە ئێستە لە بەردەستدان بەرهەمی بێخودەو لە جێی خۆیدایەتی کەبخرێتەوە دیوانەکەی مەلا مەحموودی بێخودەوە) .

بەلام کام سەرچاوەی دەولەمەند ؟ ئەی ئەگەر ئەم هەموو سەرچاوەو دەستنوسە دەولەمەندانەی لابوو بۆچی لە کاتی ئامادەکردنی دیوانی بێخوددا نەیدا بە کاکە (شێرۆ)ی برازای یا بە ئامادەکەری دیوان ، یا بۆ کاتی کۆڕە فراوانەکەی کە لە سلیمانی بۆ بێخود گیرا نەهاتە گوفتار ؟ جارێ من باوەڕم بە هیچ لەم (سەرچاوەو دەستنووسە دەولەمەندانە)ی نی‌یە کە پاش دەرچوونی ئەم دیوانو ئەو دیوان دەیانکات بە کەرەسەی نهێنگریو ڕەخنە لە خەلك گرتن ، کە هەر ئەمەش ئەزانێو بەس) پاشان دێمەوە سەر چوارینەکەو ئەلێم : هیچ ڕێی تێ ناچێ بێخود بەمچەشنە گالتە لەگەل خۆی بکا . بۆ پێوەندیی کەسانی وەك بێخودو سەفوەتیش ئەوە کاری کەسانی وەك مونەفیزی ووتار نی‌یە . لێرەشدا ئەبێ من بەوان بلێم :

موددەعی وازی لە هەق هێناوە
شایەت بۆ دیفاع هەلکێشاوە

ئامادەکەرو پێشەکی نووسی دیوانی بێخود مامۆستا محەمەدی مەلا کەریمەو خۆی نووسەرەوەو سەرپەرشتکەری زۆر لایەنی دیوانی (سەفوەت)بوو و دەستنووسەکانی (بێخود) لای ئەون . هەروەك کاك عەبدوڕەحمانی موفتي (شێرۆ) ئاگاداری ئەم دوو دێڕەیە .

چا بەرامبەر بەم فەرمانەشی ، نازانم مونەفیزی ووتار هەر بەوەی چەند جارێك چۆتە حەمامی موفتی بووە بە واریسی بنەماڵەی بێخودو موفتیی چاوماری دیلێژەیی ؟ . بە هەمووحاڵ ئەو دوو دێرە گاڵتە ئامێزە بۆکوێ ئـەبات بیبـات . حەزئـەکـا بیکـات بـە بنـاعـەی ئـەو (متحف الآبـاء والأجداد)ەی خۆیان کە دەمێکە نارەوا خەوی پێوە ئەبینن .

هـ ـ ئافەریم . لاتان‌وایە بۆ ئەم شەرفرۆشتنە مونەفیزی چـاکتان دۆزیوەتەوە . بۆئەوەی بەئاشکرا درۆ بکا ، رێك‌و رەوان خۆی لەوە کوێرو کەرو لاڵ بکا کە لە بەردەمی‌یا نووسراوە ، هیچ شارەزای هونەری شیعرو شێـوەی دیوان ئـامادەکـردن نەبێ‌و خـۆی بۆ شکـانـدنی شـاعیـران‌و نووسەرانی شوێن‌پەنجە دیارو پیاوچاکان بە (شۆرە سواری) هـەموو مەیدانێك بداتە قەڵەم .

رۆژێ لە کۆششی نیشتمانپەروەریدا بەشدار نەبووبێ‌و تاقە یـەك فیداکاریی بچووکیشی نەنوواندبێ ، کەچی گاڵتە بە هەمووکەس‌و هەموو فیداکارو شەهیدو باوکە شەهیدێك بکا . با بێینەوە سەر باسەکەی :

من لەژێر دێرە شیعرێکدا نووسیومە : (ئەم تاکە بە خەتی شاعیر نـووسرابـۆوە. نیوەی یـەکەمی شیعـری مەحـوی‌یە ، نیـوەی دووەمم نەدۆزی‌یەوە . رەنگە هەر تێهەڵکێشی خۆی بێت) .

دەبزانن ئەم راستی‌ووتنەشی چۆن هەڵگێراوەتەوە کە ئـەڵێ : « بۆ نیوەکەی‌تری ووتراوە کـە تێهەڵکێشی (سـەفوەت)ە » . جـا کە ووتـە نووسراوەکانی من ئاوا لەکاتێکدا بگـۆررین کە هێشتـا دیوانـەکە لەنـاو بازاردایە ، ئیتر چۆن ئەبێ باوەر بـەراستیی « بیبلۆگرافیـا »کانی‌تـری بکەین‌و چۆن ئەو هەموو قسانەی بەدەم (مردوو)ەوە ئەیکـا بە راست بزانرێن .

نەخێرراست ناکا ، نە ئەو نیو دێرە شیعری نەجمەدین مەلایەو نە

ئەمیش لە ژیانی نەجمەدین مەلادا (کە سالّی ١٩٦٢ مردووە) بە تەمەن‌و نە ئێستاش ئەو پلە ئەدەبی‌و کۆمەلآیەتی‌یەی هەیە کە چ نەجمەدین مەلاو چ کەسانی مردوویتریش کە بە درۆ شتیان ئەداتە پالّ متمانەی پێ‌بکەن‌و باسی شیعرو ئەدەب‌و بیبلۆگرافیای بۆ بکەن .

بە هەموو حالّێك ئەگەر ئەو نیو دێڕەش ئەبەن بۆ بناغەی ئەو (متحف)ە پیرۆزیان بێت .

و ـ هەلّگێڕانەوەیەکی‌تر :

ئەلّێ : (لە (ل ١٤١)یشدا چوارینێکی عەرەبی نیشاندراوەو خراوەتە خانەی شیعرەکانی (سەفوەت)ەوە ، کەچی لە بەرهەمەکانی (موفتیی زەهاوی)یە . دە سەیرکەن خوێندەواران ، من لەژێر ئەم چوارینەدا چیم نووسیوە :

« لەسەر بەرگی (فصوص الحکم)ی ابن عربی بە خەتی خۆی نووسیویە ـ دلّنیا نیم ئەمەیان شیعری خۆیەتی یا نا ؟ » .

ئاشکرایە کە من نەمخستۆتە خانەی شیعری سەفوەتەوەو لێی دلّنیا نەبووم . ڕەنگە بشپرسن ئەی کەواتە بۆچ تۆمارت کردووە . بەلّێ بەگومانەوە تۆمارمکرد . دەیان دیوانیشتان بۆ دێنم کەقەسیدەو داستانی تەواوی تێدایە کە گومانیان لێ ئەکرێ شیعری ئەو خاوەن دیوانە بن . بەلآم کە ساغ نەبنەوە بەگومانەوە تۆمار ئەکرێن . ئەوەتا تائێستا هەر چەند سالّە جارێك ئێمە موناقەشەی ئەوە ئەکەین کە « کلّکۆی تازەی لەیل » شیعری حەماغای دەربەند فەقەرەیە یا ئەحمەد بەگی کۆماسی ؟ بۆ نێوان نالی‌و سالم‌و کوردیش گەلێك نموونە هەیە ـ بەلآم کێ ئەلّێ ئەمە شیعری موفتیی زەهاوی‌یە ؟ بە کام بەلّگە ؟ ئەوەتا بۆ شوێنەوونی ژمارە (٣١)ی بۆ پەراوێز داناوەو پەراوێزەکەی نەنووسیوە . ئاوا فێلّ لە هەموو خوێنەران ئەکا .

ز ـ سەفوەت ئەڵێ :

سوئالم کرد کە چین بەربوونەتە ئەو نەحسی قیرسچمە
دوو لفکەی دابەیەکدا کاکە شێخ قادر ووتی : لچمە

مونەفیزی ووتار ئەڵێ: گوایە شێخ ڕەزا ووتوویەتی :

تەعەجوب گرتمی لەوەی پەربوو لەو نەحسی قیرسچمە
دوو لێفەی دابەیەکدا خاڵە مەحموود ووتی لچمە

جارێ ئەم دوو دێڕە جیاوازی‌یان لەنێواندا هەیە ، یەك نین ، هەر هیچ نەبێ لاسایی یەکن . بە هیچ جۆرێکیش ئەمەی دووەم لە سەلیقەی شاعیرانەی شێخ ڕەزا ناچێ ، شاش‌و لەنگە ، لە دیوانی شێخ ڕەزاشدا نی‌یە . پاشان مونەفیز نە دەستنووسی لایەو نە هیچ . تەنیا ئەو دوو دێڕەی بە خەتی کاك ئەحمەد حسین دراوەتی . هەروەك هەموو شاعیرێکیش بۆی هەیە لەسەر نەسەقی ئەوە شیعری ناشێخ ڕەزایانە بنووسێ . بەڵام بۆ ئەمەشیان ـ سەیری بوختان‌و قسە هەڵگێڕانەوە ئەوەتا من لە پەراوێزدا نووسیومە :

« لە بەرگی فەرهەنگێکی (المنجد)دا ئەم دێڕەش بە خەتی شاعیر بە نووسرابۆوە ، ڕەنگە ئەمیش هەر شیعری خۆی بێت چونکە لە دیوانی‌تردا نەمدیوە » .

کەچی مونەفیزی ووتار ئەم ڕاستی‌ووتن‌و گومانەی منی کردووە بە یەقینێکی پڕ لە ئیفتیراو ئەڵێ :

یەقینێکی پڕ لە ئیفتیراو ئەڵێ :

(کەچی دوکتۆر شیعرێکی ئەم جوامێرەی بە پەڕو باڵەوە داڵقوت کردووەو خزاندوویەتێ دیوانەکەی باوکی‌یەوە) .

بەڵێ هەمووی هەر قسەی خۆمە ، فێڵێکی پێ لە خوێنەران ئەکا ، چونکە لای‌وایە ئەوان ناچنەوە سەر دیوانەکە ئەوسا هەڵیئەگێڕێتەوەو پێمی ئەفرۆشێتەوە . هەرچی من ووتبێتم گومانی لێ ئەکەم ، بۆ هەڵخەڵەتاندنی خوێنەر پەراوێزو گومانەکانی منی قووت‌داوەو ئەوسا پێی‌ووتووم ئەمە شیعری ئەو نی‌یەو درۆیەکی دەربارەی ئارشیفی نەبوو و ناڕاستی خۆی کردووە .

هەرچی ترساندنیشە بە « تیغی زوبان »ی پاراوی مونەفیز خۆی یا شێخ ڕەزا ئەوە با ئەوانەی پێ بترسێنی کە شیعری لەنگ ئەدەنە پاڵ شێخ ڕەزا یا کەسانی « بێ‌دیرایەت »ی پێ‌بترسێنێ ، من لەوانە ناترسم چونکە من نەوەی ئەو (موخلیس)ەم کە ووتوویەتی :

شیعرێ کە لە بۆ مەدحە نەتیجەی هەیە لیللا
خێرێ کە لە بۆ هەجوی تەماع بێ نی‌یە کەللا
(موخلیس) لە (ڕەزا) ڕازی‌یە ئەی جەمعی ئەخیللا
(بەم حاڵە پەرێشانەوە باز ئەشهەدو بیللا
شیعرت تەرەب ئەنگێزە (ڕەزا) شاعیری چاکی)

١٤ ـ پاش ئەمانە هەمووی مونەفیزی ووتار بە (١٤) دێڕ بە ناوی خۆی‌و هەموو هاوەڵ‌و هاندەرەکانی‌یەوە دەرسی « ڕەخنەو فەلسەفەو پێشکەوتنخوازی »م پێ‌ئەدا . لە وەڵامی ئەمەدا ڕووئەکەمە نووسەران‌و خوێندەوارانی بەئینساف‌و بەویژدان‌و داوایان لێ ئەکەم کە ئەوان پێ‌یان بڵێن :

بەئەدەب بێرە حزوورو بە حەیا سوجدە بەرە
مەجلیسی دولبەرە قوربان ئەمە مەیخانە نییە

١٥ ـ پەراوێزەکانی مونەفیز :

هاندەران و ڕێکخەرانی ووتار ئەم مونەفیزەیان پڕ بە مەبەستی خۆیان هەڵبژاردووە . چونکە تائێستا لە چەند (جنێونامە) بەولاوە هیچیتری نەنووسیووە . جنیوەکانیشی بۆ کەسانی ناودارو ناسراوی جیهانی تێکۆشان و ئیبداع بووە . ئەوەبوویەخەی « کاکەی فەللاح و حسین عارف و محەمەدی مەلا کەریم ... هتد » ی گرتووە .

جارێك باسی بەرهەمێك کرا ، یەکێك لە مامۆستاکانی ئەم مونەفیزە ووتی : کامەتا چیی نووسیوە . بمدەنێ دەینێرم بۆ یەکێ لە پۆلیسەکانم لەسەری بنووسێ .

دکتور کاوس قەفتان و دکتۆر ئیحسان فوئاد پرسییان : پۆلیسی چی ؟ پۆلیس و نووسین ؟ لە وەلامدا ووتی :

ــ ئەی قابیلە پیاوێکی عەظیمی وەك ئەمن ، چەند پۆلیسی بۆنووسین نەبێ ؟ وەك : (... چەند ناوێکی ووت یەکەمیان ئەم مونەفیزی ووتارەی ئێستایە) . دیارە مەبەسیشی لەوەوە نەهاتبوو کە مونەفیزی ووتار پێی ووتبوو ـ زوربەی پۆلیسی شار لە شێخی بەرزنجە نییە بەدرۆ لەناو خەڵکدا خۆی کردووە بە شێخ . بەڵکو مەبەسی ئەوەبوو کە هەندێ کەسی هەیە وەك پۆلیس بەریان ئەداتە گیانی نووسەرانی لێهاتوو و خۆی دوور لە پشت دۆرگەو دەریاوە بێدەنگ دائەنیشێ . پاشان ووتی : بەڵێ ئەو ـ واتە پۆلیسەکەی ـ عادەتیە کە کەسێك سووك بکات لە پەراوێزدا ناوی ئەهێنێ .

جا خوێندەواری خۆشەویست : « ڕۆژ دێ و ڕۆژ دەڕوا » با بۆ ئەم

زەمانەی قەڵەم بەدەستی سەیری تێدا پەیدا کراوە ، ئاگاداری ئەم چەشنە عەقلیەتە بن ئەم سەرەتایەم گێڕایەوە . ئەوسا دێمە سەر پەراوێزە لا بەلاکانی مونەفیزی ووتارو هاندەرانی .

پ ٤ : ئەنووسێ : « دوکتۆر عیزەدین کە پێشەکی یان باسێکی ئەدەبی ئەنووسێ هێند باسی لاوەکی تێئەترنجێنێ کە زنجیرەی مەبەستی لە دەست ئەپچڕێ‌و هیچ بایەخێك بە پرۆگرامی زانستی نادات . زوربەی ئەو پێشەکی‌یانەی نووسیونی یان هێرش‌و پلارتێ‌گرتنی بێ‌هۆیە ، یان پیاهەڵدانی کەسانێکە کە مەبەستێتی ... » .

چا هەر لە ویژدانی دەستەی نووسەرانی خولی سێیەم ئەپرسم ، ئەگەر ئەو هەموو بەرهەمانەی من دوور بن لە (پرۆگرامی زانستی)یەوە ، ئەبێ بەرهەمی کام زانای کورد لەسەر ئەو پرۆگرامە زانستی‌یە بێ کە ئەوان ئەیانەوێ . بۆ باسی پرۆگرامی زانستی ئەبێ پسپۆڕو پیاوی خۆی بدۆزنەوە . کەمێك ڕێزی نووسین‌و زانستتان لا بێت . (هەمووشت بە خوی‌و خوێش بەمانا) . هەر ووتار بە دەست‌دروو دروست‌ئەکەن . ئەوە ئەبێ لە سنووری عورفی ئەکادیمیا قسە بە خەڵك بڵێن ، نەك موعەلیمێکی نەشارەزای سەرنەکەوتووی سەرەتایی ، کە پێوەندیی بە جیهانی زانستەوە نی‌یە بهێنن ، کەسێکی پێ بچووك بکەنەوە کە لەناو هەموو کورددا بەرزترین پلەی ئەکادیمی‌و زانستی‌و بەرزترین شەهادەتنامەی جیهانیی دراوەتێ . هیچ نەبێ تەجروبەیەکی‌ترتان لە بەردەمدا بوو واتان لەگەڵ منیشدا بکردایە . عەرەب ئەڵێن : « لو ذات سوارٍ لطمتني » .

مونەفیزی ووتارو هاندەرانی دیسان ئاگاداری بەلاغەت‌و باسەکانی (اسهاب وایجاز واستطراد) نین ، تا بەوپێیە باسی (لاوەکی‌و

تێ‌ترنجاندن) بکەن . کە ئەم بڕیارە گەورەیەش بەسەر هەموو نووسینەکانی مندا دەدەن ، دیسان هەر بە بەرچاوی دوکتۆری ئاکرەیی‌یەوە خۆیان ئەگوشن و لە باسی هێمن و چەند دێرێك بەولاوە کە من لە جێی خۆیدا و لە باسی قەلای دمدمدا لەسەر پێشەکی‌یەکی سەید محەمەد ئەمینی شێخو لئیسلامی (هێمن)م نووسیووە هیچی‌تر دەرناپەڕێنن . (٢٥)(٣١)

●

پ ٥ : منیش زۆر سوپاسی کاك ڕەئووف بێگەردو سەرنج ڕاکێشان و (٦) بە (٩) کردن و شایەتی‌یەکانی ئەکەم .

پ ٦ : خەلك ئەبێ لای مونەفیزی ووتار (هەلو) بن ، بەلام (عەبدولقادر ئەحمەد)ی ئامۆزام بە هەموو شکۆو قوربانی‌دان و دەردی‌سەری دیتن و سەر شۆڕنەکردنی‌یەوە ئەبێ سووك بکرێ . ئافەریم (چەرخی بایەخ و وەفاداری) .

عەبدولقادر شاعیرە . کەمی بلاوکردۆتەوە . بەلام شیعرەکانی لە گەلاوێژو ژین و هیوادا بە ناوی (ع. ق)ەوە دەنگیان ئەدایەوە . پاش ڕاپەڕینی ١٩٤٨ سالەهای سال لاوان ئەو شیعرو ئاوازەی ئەویان دەووتەوە کە یەکەمجار بە دەنگی خۆی بیسترا :

دلداری نەو گولێکم ... هوزاری سەرچلێکم
خۆزگە خوا بیکردایە ... دەستووری داهاتایە
بەرزی و نزمی نەمایە ... بەشەر وەك یەك بژیایە
ئەوسا زۆر بەئاسانی ... بێ‌ترسی بەرگ و نانی
بە خۆشی و کامەرانی ... ئەو نەوگولەم ئەهانی

گەلاوێژ ـ ١٩٤٨

● (لێرەدا چەند لاپەڕەیەك دەربارەی شاعیری خوالێخۆشبوو « هێمن » هەبوو ، لەسەر داوای نووسەر خۆی لابرا) . ن. ك

یا ئەڵێ :

گەر ئەڵێی ئاشتیم ئەوێو بۆمبای ئەتۆم توونا بکەن
دەستو پێ بەستە ڕەوانەی نوگرە سەلمانت ئەکەن

* * *

گەر ئەڵێی بۆ هەڵبژاردەی نوێنەران سەربەست نەبێ
نیوەشەو ، چاو پڕ لە خەو ، ڕاپێچی شارانت ئەکەن
ژین ١٩٥٤

یا :

نەسرین با بسڕین ئەسرینی شادی

هیوا : ١٩٥٧

کە لە کتێبێکی منیشدا یا لە کتێبێکی قوتابخانەدا جێی شیعری ئەو بۆتەوە هەر لەبەرئەوەیە کە لەو بابەتەی ئەو ئەووتراوە . بۆنموونە ـ ئەو چەند دێڕەی لە باسی ئافرەتدا لە (ڕیالیزم لە ئەدەبی کوردی)دا باسی کراوە . ئەگەر لەڕووی ناوەڕۆکەوە ئەو چەشنە باسە نموونەی تری هەیە ، با ئەوەی ئەو لابدەین . بۆ ئەمەی ئێستاش مونەفیزی ووتار دیسان مەسەلەکەی زلکردووەو گۆڕیویەتی . جارێ ڕاست ناکات لە لاپەڕە (٢٣)ی کتێبەکەدا هیچ شتێکی ئەو شاعیرەی تێدا نییە . لە لاپەڕە ١٢٤یشدا تەنیا چوارینێکی نووسراوەتەوە . ئەویش لە کۆتایی باسێکی ئەدەبیدا دەربارەی مانگ . کە بە شیعری بێکەس دەست پێکراوەو شیعری قەدریجان کراوە بەنموونە . دوو دێڕەکەش ئەمەیە :

وا مـانگی دەستکـرد ئـەسـووڕێـتـەوە
کـاروان لە مـەڕیـخ ئـەگـەڕێـتـەوە
تـۆ ئـەی میللەتـی لێقـەومـاوی کـورد
کـەی کـۆتـی دەسـتـت ئـەپـەوێـتـەوە

سەیر ئەوەیە کـە ناوی بێکـەس و قەدری جـان لای شیعرەکـانیان براوە . بۆ ئەم ناوی نەنووسراوە و هەر ووتراوە ـ شاعیرێکی کورد ئەڵێ .لە پەراوێزیشدا وەك مونەفیزی ووتـار ئەڵێ ـ هیـچ کورتـە مێژووی ژیـانی پڕشکۆشی نەنووسراوە ، بەڵکو تەنیا نووسراوە ـ عەبدولقادر ئەحمەد (ع. ق)و هیچی‌تر .

جا خەڵکینە من ئەبوو چی‌بکەم . بەپێی پرۆگرامی کتێبی قوتابخانە پێم‌سپێررابوو پارچەیەکی ئەدەبی پەخشان دەربارەی (گەیشتنە مانگ) بنووسم . ئەم دوو دێڕە پڕماناو ناسکەشم لەپاڵ دوو پارچەی‌تری شیعری کـوردیدا دەربـارەی مانـگ لە بەردەستـدا بوو کـە بخرێنـە ناو پـارچە پەخشانەکەوە . جا ئەبوو هەر لەبەرئەوەی شیعری ئامـۆزایەکی خـۆمە بەوچەشنەش بێ ناوبـردن و بێ باسکـردنیش سوودی لێ نـەبینم . هەر بۆئەوەی ڕق و کینەی مونەفیزو مامۆستاو هەواڵەکانی نە یەتە جۆش ؟

لەگەڵ ئەوەشدا ئەو عەبدولقادرەی‌ئێوە وا سـووك باسی‌ئـەکەن ، یـەکێکە لە کـۆڵەکە بـەرزەکان . شـاعیر ، دەنـگ‌خۆش ، مـەقـامزان ، تێکۆشەرێکە سالآنی درێژی لە چاڵی بەندیخانەدا بردوٚتەسـەر ، زوربەی بەندیخانەکانی ووڵاتی دیوە ، ژیـانی بە نـەبوونی و بـەسەربـەرزی‌یەوە بردوٚتەسەر ، قوربانیی داوە ، باوکی شەهیدێکی نەمرە . خوێندەوارێکە لە پلەی بەرزی زانین و زانستدا . بێ‌ئەوەی (حەرفی مەکتەبیکی) خوێندبێ شارەزایەکی باشی فیزیاو فەلسەفەیە کە لە هەندێ کـۆڕدا ئیشارەت بـۆ

ڕاکانی کراوه . ئێستاش لەم تەمەنیژوور ٦٥ ساڵی‌یەدا لە جەرگەی ژیانی کوێرەوەریی خۆیدا شەوو ڕۆژی ٢٠٠ لاپەڕە زیاد لە هەموو بابەتێکی زانین ئەخوێنێتەوە . بەڕاستی هاوشانی هەمووکەسێك نی‌یەو شایانی نی‌یە ئاوا ناوی ببرێ .

ـــ هەر لەم پەراوێزەدا مونەفیزی ووتار هەر بۆ تانووت دان لە من باسی کتێبی « زمانو ئەدەبی کوردی »ی پۆلی یەکەمی ناوەندیی ١٩٧١ ئەکات کە لەگەڵ دوکتۆر ئیحسان فوئادو سادق بەهادینا نووسیومانە .

بۆ تانووت‌دان لە من ستایشی « فس‌فس پاڵەوانێك »ی مەیدانی نووسین ئەکات کە کاتی خۆی شتێکی لەسەر ئەو کتێبە نووسی‌و بەشیر ووتەنی : « ئێمەش جوابمان‌دا »و ئیتر لە نووسین چۆوە . بۆ ڕاستی ئەنووسم :

ئەو تێ‌بینیانەی ئەو کابرایە نووسیبووی لە باسی « گۆرانی مەزن » دا نەبێ هیچی پێوەندیی بەو بەشانەوە نەبوو کە من نووسیبوومن . هەمووی دوو هاوەڵەکەمی ئەگرتەوە ، بەڵام ئەوان بێ‌دەنگ بوون .

ـــ لە باسی گۆرانی مەزنیشدا دیسان « جواب‌درا »و هەرچی ڕووبکاتە مانگی شەوی شیعری کوردی « گۆرانی مەزن » هەروەك ئەو جواب‌ئەدرێ‌و دیسان « کنگرو ماست بۆ وەعدەی خۆی » .

بەڵام وابزانم نە قانزاجی مونەفیز نە هاوەڵ‌و مامۆستاکانێتی کە ئەوچەشنە نەشارەزاو نەخوێندەوارە بخەنە ناو سەنگەری خۆیانەوە .

چونکە ئەو کابرایە نە هیچی بۆ کورد کردووەو نە هیچی بۆ نووسیوە بەڵکو ئەم کارانەی بەرامبەر کردووە :

أ ـ پاش ئەوەی لە عیراقدا جەژنی میللیی کورد نەوروز بەڕەسمی بە جەژن ناسرا ، نووسی : نەوروز جەژنی کورد نی‌یەو کاوە کورد نی‌یەو

فارسە . هەر بۆئەوەی بۆ مەسلەحەتو خۆشیدان بەشۆڤێنی یە پانئیرانستەکانی زەمانی شا هەستی کورد بریندار بکرێ .

ب - دەوری لە لابردنی مادەی « مێژووی ئەدەبی کوردی »وگۆڕینی بە « هونەرەکانی ئەدەب »دا هەبوو . ئێستاش لە بەرچاوی (خۆیش و بێگانە) هاوار ئەکات کورد ئەدەبیاتی نی یە تا مێژووی ئەدەبی هەبێ . چەند تێکستێکی ئەدەبیی هەیە با وەك تێکست بووترێتەوە !!

ج - هەر بۆئەم مەبەسە کتێبێکی « تێکستی ئەدەبی »ی نووسی . بە تێکستی خەڵکی قەوارەی زلکردبوو . شەرحێکی ساکاری کردبوو . لە (٩٠) شوێندا کوردیی بە لقی فارسی دابووە قەڵەم . بۆنموونە . خەوتن لە (خبیدن)ەوە ، ڕۆیشتن لە « رفتن »ەوە (ڕەسی لە رسیدن)ەوە هاتووە .. هتد . کۆمەڵێ پروپوگاندەشی لەبەر خاتران بۆجوولەکە تێدابوو . کتێبەکەی چوار خەبیر دیی .(د. مارف . د. ئیحسان . د. نەسرین - کە ئەو کاندیداتیان پێ ئەڵێ . هەروەها نووسەری ئەم چەند دێرە کە لەبەر دوکتۆر ناوکەکە : ماڵئاوا کاندیداتی ناو نەناوە) . هیچ یەکێ لەم چوار خەبیرە دانی خێری بە کتێبەکەیدا نەناو جواب درا .

د - بە خەتی خۆی لەسەر ئیمەمانانی نووسیبوو : (بابەتایەریشاعیری لوڕی فارسیان کردووە بەکورد) . هەروەك بە خەتی خۆی بە حیسابی ئەوەی لای ئەو کوردی فارسی یە ، شانامەی فیردەوسیی بە سەرەتای ئەدەبی کوردی دانابوو . دەستم لە هەویرە هەر ئەوەندەم لەبیرە .

جا ئەمەیە ئەو قارەمانەی سەنگەرەکەتان . ئەوەی ئەو کردوویەتی کەسێکی دەرەوەی سەنگەری ئێوە بیکات چیتان پێ ئەکرد . ئەوەتا ڕاستو ڕەوان فارسچی ، دژی کورد ، بەڵام هەر لەبەرئەوەی دوو هێرش ئەکاتە سەر کەسانی وەك گۆرانو عەلائەدین سوجادیو جگەرخوێنو منو دوو

قسه به بیرو باوەڕی پێشکەوتنخوازی دەڵێ - زۆرکەس لێی بێدەنگن و دەیانەوێ خەڵکی تریشی لێ بێدەنگ بکەن و مونەفیزی ووتارو مامۆستاکانی ڕێزی پێشەوەی سەنگەرەکەیانیان پێ بەخشیوە . نازانن سەنگەریان بەم چەشنە کەسە ئەشکێ - « وفي الهزيمة كالغزال » .

پ ٧ - مونەفیزی ووتار : « سەرنج و پێداچوونەوە »ی بەرامبەر بەو گۆشەی « ئەوانەی مردن و نامرن »ە هەیە کە من جاروبار لە (هاوکاری)دا ئەیاننووسم . بەرامبەر بە کامیان ؟ کەڵە نووسەری وەك عەلادین سوجادی و جگەرخوێن ؟ یا ئەحمەد شاڵی و ئەمینی میرزا کەریم یا قارەمانی گاڵتەوگەپی وەك خاڵە ڕەجەب ، یا لەتیف حامیدی جوانەمەرگ ، یا دڵسۆزوپیاوچاکی وەك حەمەی سەیبرایم و حەمەی سەڵتە ؟ یا تێکۆشەری وەك عوسمان دانش و هاشم عەبدوڵڵای هەولێری ، یا دوو حەمە ئەمینی زانا ؟ ئەمانەش هاوشانی هەمووکەس نین ، با « مردوو لە گۆڕدا ڕانەچڵەکێنن ، با زامی خاوەنانی ووشەی پاك و مەردانی ڕێی تێکۆشان نەکولێننەوە ، چونکە سزای ئەمەیان گەورەیە » .

پ ١٢ - « ڕیالیزم لە ئەدەبی کوردیدا » نامەی قوتابیەکی دوکتۆرا بوو ، چارەکە سەدەیەك لەمەوبەر نووسرا . بەڵام بوو بە سەرچاوە ، چارەکە سەدەیەکە لێی وەرئەگیری و ئیشارەتی بۆ ئەکری . زۆری وەك (مونەفیزی ووتار) لێی ئەدزن و[٣٢] ناوی نابەن . دەستنووسی پەسندکردنی زۆر زاناو نووسەری کوردو بێگانەم دەربارەیان لە بەردەستدایە . بۆنموونە « پرۆفیسۆر ، ئەکادیمیك حەمید ئەراسلی ، پرۆڤیسۆر میرزا ئاغای قولیزادە ، قەناتی کوردۆ ، رودینکۆ ، د. ڕەحیمی قازی ، د. عەلی گەلاوێژ . نەمر حەسەنی قزلجی . محی یەدین زەنگنە ... هتد » ئیتر ئەگەر کۆمەڵی هەڵەی چاپی تێدابێ یا چەند ژمارەیەك هەڵە

هەبێ ، لە بایەخی کتێبەکە کەم ناکاتەوە . شانازیش ئەکەم کە ئەو کتێبە (تانەی سەرچاوی) هەموو کۆنەپەرستانی کوردە .

پ ١٣ ـ هێرشێکی ناڕەوای (لە پەراوێز)دا کردوّتە سەر حسێن عارف نووسەر . دۆستە نووسەرەکانم ئەزانن کە من زۆر گلەیی دۆستانەو ڕەخنەی ئایدیۆلۆژیم بەرامبەر بە حسێن عارف هەیە . بەلام لەگەل ئەوەشدا حسێن عارف نووسەرێکی گەورەو دیاردەیەکی گەورەیە لە ڕێڕەوی ئەدەبیاتی کوردیدا ، ڕابەرێکی چیرۆك نووسینەو بۆ هەمووکەس نییە بچێتە مەیدانی ئەوەوە .

لە (چای شیرین)ەوە تائێستا لە بواری خۆیداو لەم مەلبەندەی ئێمەدا لە ڕیزی پێشەوەیەو تا ئێستا ئاواتی هەندێ کەس نەهاتۆتەدی کە بەرەی ئەو ڕابەری‌یەیان لەژێر پێ دەرهێنابێ .

پ ١٨ ـ بەڵێ ـ بەشی ئەدەبی ئەو شەش کتێبەی بۆ قوتابخانەی ناوەندو ئامادەیی دانراون من نووسیوومن . مامۆستایان : عەلادین سوجادی‌و فەرەیدوون عەلی ئەمین‌و د. ئەمین موتابچی کە ئەندامی لیژنە بوون لەگەڵما شەرەفی نووسینی هەموو بەشی ئەدەبەکەیان پێ‌سپاردم‌و جێی ڕەزامەندیان بوو و بەشداریی نووسینی‌بەشی خوێندنەوەشم لەگەڵدا کردن .سەیر ئەوەیە مامۆستایەکی مونەفیزی ووتار لە کاتی خۆیدا تاقە ڕەخنەی ئەوە بوو کە (بۆچ لەو لیژنەیەدا هێندەی هەر حەوت ئەندامەکەی‌تری هەموو بەشەکانی کتێبەکەم نووسیوەو لە پارەدا چون یەك بین ـ ئەمە قسەی ئەوە) بەلام وادیارە پاش ١٢ ساڵ ڕەخنەی تازەیان پەیدا کردووە .

ئەو کتێبانە لە ساڵی (١٩٧٣)وە تائێستا ئەخوێندرێن‌و جێی ڕەزامەندیی قوتابی‌و مامۆستایانی کوردن . چەند نەوەیان بە دەنگی

ڕەسەنی ئەدەبیاتی کوردی گۆش کرد . بەڵام ئەوەتا مونەفیزی ووتار ئەمیشی بەدڵ نی‌یەو ئەنووسی : « بەشی ئەدەبەکەیان پڕن لە هەڵەو کەموکووڕی » . دیارە هەقی بە سەربەشی ڕێزمانەوە نی‌یە ، چونکە من بەشداری نووسینی نەبووم . سەیری ڕق‌و کینە گەیشتۆتە کوێ ؟ ١٣ساڵە مامۆستاو قوتابی‌و نووسەران نووستوون‌و مونەفیزیش هەر لەخەودا بوو تازە هەستاوەو وەك کەڵەشێر بەم دەنگە ڕەوان‌و زوڵاڵەی ئاگادارمان ئەکاتەوە .

لێرەدا هەقم هەیە ئامۆژگاری‌یەکی گۆڤارەکە بکەم‌و بڵێم :

لەڕووی نووسین‌و ئەدەبەوە وا لیبرالی‌یانەو بێ‌هەست بە ئەنجام داوتانەتەبەری ، بەڵام کە کارگەیشتە مەیدانی زانست ، ئەبێ گوێ بدرێتە بایەخی زانستی .

لە زانستگادا کەسێك هەقی هەڵسەنگاندنی نووسەرێکی هەیە کە پلەی زانستیی ئەوی هەبێ یا زیاتر . بۆ ئەم چەشنە کتێبە وەزارەتی پەروەردە ڕا لە مامۆستایانی ئامادەیی قبوڵ ئەکات ، چونکە دەرسەکە ئەڵێنەوەو لە تەتبیقدا کەموکوڕیی دەبینن (ئەویش تەتبیقی) ، بەڵێ ڕەنگە بۆ ئێمە ـ ڕای نووسەرە گەورەکانمان وەرگیرێ ، با پلەی مامۆستاییشیان نەبێ . بەڵام بە هیچ داب‌و نەریتێك موعەلیمێکی سەرنەکەوتووی سەرەتایی بۆی نی‌یە لەسەر هەموو زاناو مامۆستایەك بنووسێ‌و ڕەخنەی هەڕەمەیی لە کتێبی هەموو پلەیەکی خوێندن بگرێ :

هەزار ڕەحمەت لە شێخ ڕەزا کە فەرموویە :

کێ دیویەتی ئەی شێخ عەلی ماڵی خەزوور بۆ زاوا
تۆ لەکوێ‌و تەکیە لەکوێ ؟ بزنەگەڕی مەزناوا

پ ١٩ ـ بەڵێ ـ وا قسەیەکی ڕاستی کرد . کتێبی « شیعرو ئەدەبیاتی کوردی »ی ڕەفیق حیلمی ساڵی ١٩٥٦ چاپکراوەو بەهەڵە لای من بووە بە ١٩٥٥ . ئەمە هەر ساڵی تەواوبوونی چاپی کتێبەکەیە کە لە ساڵی ١٩٤٣وە بەرەبەرە نووسراوە . بەلاّم ئەمە بوو بە چەند جار مونەفیزی ووتار ئەم تاقە ساڵەی گرتووە بەدەمەوەو هەر ئەیجوێتەوەو دەینووسێتەوە ؟

پ ٢٣ : « دوکتۆر بە واتای خۆی لەدایکبووی ساڵی ١٩٣٥ »ە . جارێ تەمەنی من ئەم هەڵچوون و داچوونەی ئەوی بۆچی یە ؟

بەڵێ من لە نفووسدا بە ١٩٣٤ نووسراوم . بەپێی نووسینێکی هیجری لە سەرەتای ١٩٣٥دا لەدایکبووم . چەند ئیشارەتی‌ترم لەلایە کە ١٩٣٤ یا سەرەتای ١٩٣٥ دەگرنەوە .. بە هەموو حاڵی من ئەوەندەم گوێنەداوەتێ ، ئەوەتا لەپێش ئەوەدا کە بە هیچ حسابیکیان نەگەیشتبوومە پەنجا ساڵ ، تەقاویت کرام و وای لێکرا کە بەداوای خۆم بووە . کاتی تەقاویتیش پلەی پرۆفیسۆرم دەمێك بوو هەبوو ، کە پرۆفیسۆری وولاّتان لە ٨٠ ساڵیشدا هەر ئەمێنیتەوە .

لەبەرئەوەی لە (تەسبیتی تەمەن)ی ڕەسمیی زانستگادا ساڵی ١٩٣٤ بوو بە ساڵی لەدایکبوونم و یادگارێکی پیرۆزی ئەوساڵەش هەر لەدڵمایە لەبەرئەوە ئێستا هەر ١٩٣٤ ئەنووسم . من دەربەس نیم ، کەواتە ئەم مونەفیزە بۆ کەوتۆتە گێچەڵ . خۆ قەرزداری نە شێخ نە مسکێنی بەرزنجە نیم ؟

ئەنجام :

بەڵێ وەك مونەفیزی ووتار لە سەرەتادا نووسیویە ، من خەریکم بەئیزنێ کە لە سوجادیی مامۆستام وەرگرت ، مێژووی ئەدەبی کوردی

ئەنووسم . وا دیارە لەو سەنگەرەی ئەوان ترسی ئەوەیان لێنیشتووە کە کتێبیکی لە « ریالیزم لە ئەدەبی کوردی »و « ئەدەبی فۆلکلۆری کوردی »و « ئەحمەدی خانی »و « شێخ ڕەزای تاڵەبانی »و « زمانی ئەدەبی یەکگرتووی کوردی »و « دەربارەی ڕۆژنامەگەریی کوردی » گەورەترو باشتر بکەوێتە دەستنەتەوەی کورد . لەبەرئەوە ئەم هەموو هێرشە چەند جەمسەری و یەك سەرچاوەیی یە ڕێكئەخرێ . تا پرۆژەکە بووەستێنن و بە کاری لاوەکی یەوە منیش و هاوڕێکەو (هاوشان)ەکانی منیش خەریك کرێن . ئەگەر تائێستا لەم چەشنە حەنەحەبەشی یە لاوەکی یانە خۆم پاراستبێ و تائێستا وەڵامی کەسم نەدابێتەوە . وا هەر ڕێمبدرێ بۆیان دێمە مەیدانەوە . هەر لەبەرئەوەی بێدەنگ بوون بە بێدەسەڵاتی و بێوەڵامی لێكنەدرێتەوە . بەتایبەتی کە هێرشە کە هەر نەکراوەتە سەر خۆم ، بەڵکو ئەکرێتە سەر بیروباوەڕو باوك و کەس و کارو بنەماڵەکەشم . هەر بۆ ئەوەش کە ئەم چەشنە پۆلیسانەی کۆڕی نووسین ئیتر شووڵی لێ هەڵنەکێشن و نووسەران لەڕێی خۆیان لانەدرین و لە کاری بەکەڵکی خۆیان نەکرێن .

ڕەنگە هەندێ کەس گلەیی ئەوەم لێبکەن کە نووسینەکەم تەنیا بە مونەفیزەوە نەوەستاوە ، بەڵێ چونکە لاموایە کە ئەمە تەنیا مونەفیزێکەو بەکارئەهێنرێ و ئەوانە دوورو نزیك دەستیان لە ڕابوردووو ئێستای (کار)ە ناڕەواکانی ئەم مونەفیزەدا هەیە . کەسێك کە باوك و باپیری (بەرەحمەت بن) کارێکی ئەوتۆیان بۆکورد نەکردووەو هەر دیار نین کێن ، شتی زلیان بۆ دروستبکا . بەلام لە ڕقی من بوختان ، بۆ باوك و باپیرم ڕێکخرێ . لە ڕقی من تاوانی گەورە بدرێتە پاڵ کەسی گەورەی وەك مەولانا خالیدو خەڵکیش لێی بێدەنگ بێ ، ئەوە ئیتر یادی مەولاناو باووباپیر

ئەمجووڵێنن و کورد ووتەنی : « لەجێی سندان قوزەلقورتە » و ئـەوانەی گلەیی ئەکەن با لەودەنگە ناسازانە بهاتنایە جواب .

دووا چرپەشم بۆ ئەم برایانی « بەدری و ئاکرەیی و شوان و شێـخ بزێنی و سندی و فندی » یەی خولی سێیەم ئەوەیە :

جاران دەسەلاتدارەکانی شار کە بیانویستایە زانایەك ، یا شاعیرێك (بە خەیاڵی خۆیان) سووك بکەن ، چەورەو دەمڕووتێکی[٢٣] شاریان لێ ڕائـەسپاردن لەسـەر ڕێگە دوو جنێـویان پێئـەدان ، یا لێیـانئەدان ، نموونەی ئەمەشم لا زۆرە . لەم بارەیەوە ووتەیەکی پیـرەمێردی نـەمرم دێتەوە یاد کە نووسیویە :

« منیش دەردەکـەی حاجی مـەلا ڕەسووڵی مـەرحوومی واعیـزم لێقەوماوە . وەعزی دەخوێند ئەبوون بە دوژمنی . منیش هەڵساوم زبان و ژیانی قەومێك دەژێنم بە گاورم دەزانن »[٢٤] .

وا دیارە ئێستا ئەمچەشنە مونەفیزەمان لێ ڕاست ئەکەنەوە ، باشە هەرئەوەندە لە خۆتان بپرسن : کەسێك هەموو نووسینەکانی ئاوا بن کە لەو ووتارەدا باسی کراوە ، وا دوور بن لە پێوانەی ئەدەبی و زانستی یەوە چۆن لە پێنج کۆنگرەی خۆتاندا زۆرترین دەنگتان دایەو کردتـان بە سـەرۆکی خۆتان و ئێستاش بە ئاواتەوەن بێتەوە ڕیزتان ؟

جاربەجار حەمدی گلەت گەر لێ بکا ناحـەق نی یە
جەردە ڕامەگـرە نەڵێن خـەڵقی کە جـانی جانتـە

(١) بڕوانه : مەلا مستەفا سەفوەت . شانۆی ناومالّ . بەغدا . ١٩٧١ پێشەکی . ل ٥ .

(٢) دەربارەی خوێندنی مامۆستا سوجادی لەلای سەفوەت چەند موناقەشەیەکمان لەپاش مەرگی مامۆستا سوجادی بوو . کۆمەڵێ بەڵگەی دەستخەتی مامۆستام لەو بارەیەوە لابوو . پێشکەشی کاکە برایمی میرانیم کرد کە لەسەر مامۆستا سوجادی دەنووسێ .

(٣) سەیر ئەوەیە مونەفیزی ووتار لای نەنگ نی‌یە کە کوڕی کەشاف (چاوەش)ێکی نەخوێندەواری شارەوانی بنووسێ (لە خێزانێکی دەرەبەگی گەورەی دێهاتی کوردستان)مو باسی باوکی وەك (موسەقەفێکی گەورەی عوسمانی) بکاو هەندێ یادگار کە لە کتێبخانەی خەڵك دزراون دابنێ بۆ (متحف الآباء والأجداد)ی خۆیو وێنەیەکی کۆنی باوکی گەورە بکاتو لەژێریا بە خەتی باشترین خەتنووس ناوی حەوت پشتی بنووسێو هەمووشیان ئاغایان پێوە بنێ . (کە ئەمە کەس لە مالّی خۆیدا نەیکردووە) . بەلاّم لای نەنگە کەسێکی تر دەیان کتێبی باووباپیری لە بەردەستدا بێو دەست بداتە بلاّوکردنەوەیان . خۆ کە بلاّویشیان نەکاتەوە ، ئەوا هەر لە سەنگەرەکەی مونەفیزی ووتارو هاوەڵەکانی‌یەوە ڕیشداریکی وەك مونەفیز لەسەر مینبەرەکەی باوکی‌یەوە جنێوی لەسەر ئەو بلاّونەکردنەوەیە پێ بدا .

(٤) علاءالدين سجادی . مێژووی ئەدەبی کوردی . چ ٢ . بەغدا ، ١٩٧١ . ل ٦٠٢ .

(٥) عبدالكريم محمد المدرس . علماؤنا في خدمة العلم والدين . بغداد ، ١٩٨٣ . ص ٥٧٢ .

(٦) بڕوانە ژیان ژمارە ٤٥ سالّی ١٩٢٦ . ژیان . ژمارە ٣١٢ ، ١٩٣٢/٢/٢٥ . ژمارە ٣٢٣ ، ١٩٣٢/٥/٢٦ .

(٧) گولستان . شاکاری سەعدیی شیرازی . مەلا مستەفا سەفوەتی حاجی مەلا ڕەسووڵ کردوویە بە کوردی . بەغدا ، ١٩٦٨ ل ٣ ، ٤ .

(٨) هەرئەوێ ، ل ٤ .

(٩) (ڕق)و (تامپۆن) دوو چیرۆکی هونەرمەندانەی دوکتۆر کاوس قەفتانن لە واقیعی ڕقو کینەی یەکێك لە مامۆستایانی مونەفیزی ووتارەوە بەرامبەر بە هەمووکەسێکی خاوەن ئیبداعو خاوەن بنەماڵەی دیارو خزمەتگوزارەوە پەیدا بوون .

(١٠) ڕەفیق حیلمی . شعرو ادبیاتی کوردی . ب ٢ . بەغدا ، ١٩٥٦ل ٥ ، ٦

(١١) بیری نوێ . ژ ٣٠٥ سالّی ٧ ، ١٩٧٨/٨/٢٦ . ل ٤

(١٢) عبدالكريم محمد المدرس . علماؤنا في خدمة العلم والدين . بغداد ، ١٩٨٣ . ص ٢٠٩ .

(١٣) وەك بیستوومە ئێستا گۆڤارەکە پاداش ئەدا بە نووسەرەکانی ، لەبەر ئەوە بۆڵدی گەورە بۆ قەوارە زلکردن باشە بۆیان . هەرچی ئێمە بووین ئەوا بە هەژاری و بە قەرزوقوڵە گۆڤارەکەمان دەرئەکرد بە سەروماڵەوە . لەبەرئەوە کەرەسەی زۆرمان تێ ئەترنجان .

(١٤) نازانم سجەلەکانی فەیسەلی یە ئێستا لەکوێن ؟ تا بچێ سەیریان بکات و بلێ چۆن کەسێك لە نفووسدا لەدایكبووی (١٩٣٤)ە ، لە (١٩٣٩)دا لە قوتابخانە وەرتانگیرتووە . هاوسەنگەرێکی مونەفیز دوکتوراکەی لە مامۆستایەکی ئەو سەندبۆوە ، نازانم ئەمیش شەهادەتنامەی سەرەتایی یەکم لێ ئەسەندێتەوە یا بەڕێوەبەرەکە دەرئەکات ؟

(١٥) ڕەنگە مونەفیزی ووتار کە بەزۆر لە ڕاستیی ژیانی من خۆی لائەداو وائەزانی زوربەی ژیانم لەبەر کتێبخانەیەکی کتێب فرۆشتنی سلیمانی و چاپخانەیەکیا ڕابواردووە . پێوەندیی منی لەگەڵ ئەمانە لا سەیر بێ . بۆ ناوی تۆفیق زیادیش کە لە فەلەستینی داگیرکراو ئەژی ، ڕەنگە لای ئەوو هاوەڵەکانی زۆر سەیر بێ کە یادگاری ساڵ و نیوێکی پێکەوە ژیانی مۆسکۆم لەگەڵ ئەم شاعرە گەورەیەی بەرگریی فەلەستینی هەیە .

(١٦) مەبەس لەمە تێگەیاندنی ئەم شاعیرانەیە لە زۆر لایەنی ژیانی کوردو ئەدەبی کوردی .

(١٧) گوران . ڕۆژنامەی ئازادی ڕۆژی ٨/ ١٠/ ١٩٦٠ . ووتارێك بە ئیمزای « دڵسۆز »و بە ناوونیشانی « بەرهەمی ویژەییمان ئەبێ چۆن بێ ؟ » .

(١٨) ڕۆحی مەولەوی . ب ١ . سلێمانی ١٩٣٥ . ل ١٠٦ .

(١٩) هەرئەوێ . ل ١ .

(٢٠) بڕوانە : الواقعية في الأدب الكردي . صيدا ـ بيروت ، ١٩٦٦ ص ٧١ . (تێ بینی : وەرگێڕانە کوردی یەکەم لەو ڕەشنووسەی وەرگێڕانی کتێبەکەوە وەرگرت کە (نووسەر فوئاد مەجید میسری وەریگێڕاوەو ئامادەی کردووە) .

(٢١) بڕوانە : « سەرنجێ لە زمانی ئەدەبیی یەکگرتووی کوردی » . بەغدا ، ١٩٧١ . ل ٢٤ ، ٢٥ .

(٢٢) بڕوانە بڵاوکردنەوەی ئەو موحازەرەیە . گۆڤاری « ڕۆشنبیری نوێ » . ژمارە ١٠٧ . ئەیلوولی ١٩٨٥ . ل ٥٩ ـ ٦٠ .

(٢٣) بڕوانە . دیوانی سەفوەت , بەغدا ، ١٩٨٤ . ل ٧٤ . پەراوێز .

(٢٤) هەرئەوێ . ل ٩٤ . پەراوێز .

(٢٥ ـ ٣١)ئەم وتارە بەشێکیشی دەربارەی هێمنی مەهابادی تیابوو کە مونەفیزی وتار ناوی لە وتارەکەیدا هێنابوو و کردبووی بە بیانووی کۆمەڵێ هێرشی تر . ئەو بەسە (٧) پەراوێزی لە (٢٥)ەوە تا (٣١) لەسەربوو . لەکاتی بەچاپگەیاندنی ئەم وتارەدا لەبەر ڕێزی مردوو ـ کە هێمن لەم دواییەدا کۆچی دوایی کردووە ـ ئەو بەشەم

بەپەراوێزەکانیەوە لادا . بەهیوام ئەم کارە ئامۆژگاری یەکی باشی بۆ مونەفیزو پاڵپێوە نەرەکانی پێوەبێ - ع. م. ر.

(٣٢) نووسەر فوئادی مەجیدی میسری لەو پێشەکی یە کوردی یەدا کە خۆی بۆ وەرگێرانە کوردی یەکەی خۆیی نووسیوە ، لەمبارەیەوە ئەڵێ :

« ئەم بەرهەمە کە ئێستا بە زمانی کوردی لە بەردەست خوێنەردایە زوربەی خوێنەرانی ئەم سەردەمە لێی بێ ئاگان . لەکاتێکا یەکێکە لەو سەرچاوانەی تا ئەوکاتەی کتێبخانەی کوردی بە باس و لێکۆڵینەوەی زانستیی تێرو تەسەلتر پڕدەبێتەوە هێزو پێزی خۆی دەپارێزێ . بۆ ئەوکەسانەیش کە بە توێژینەوەی ئەدەبیاتی کوردی یەوە خەریکن دەلاقەیەکی گەورەی لەناو باسەکانیدا پڕکردۆتەوە . بەڕادەیەك حاڵ گەیشتۆتە ئەوەی هەندێك نووسەر بە پەرەگراف و لاپەڕە ، بۆچوون و (استنتاج)ە زانستی یەکانی ئەم کتێبەیان وەرگرتووە ، بێ ئەوەی دەست بۆ سەرچاوەکەی درێژ بکەن .

یەکێك لەوانە « عومەر مارف بەرزنجەیی یە » . ناوبراو لە کتێبی « لێکۆڵینەوەو بیبلۆگرافیای چیرۆکی کوردی »دا بەشێوەیەکی لەڕادەبەدەر سوودی لەم سەرچاوەیە وەرگرتووەو بیرو ڕایەکانی دکتۆر عیزەدینی دەقاودەق نووسیوەتەوە بێ ئەوەی دەستنیشانی سەرچاوەکەی بکا . نووسەری ئەم چەند دێرە - واتە فوئاد - لە ووتارێکدا هەندێ لەو ڕاو بۆچوونە زانستی یانەی ناو ئەم کتێبەی لەگەڵ کتێبەکەی « عومەر »دا بەراورد کردبوو . بەڵام بەداخەوە لە بڵاوکردنەوەیدا زیاد لە چەند نموونەیەکی کوردی و عەرەبی یەکەی قرتێنرابوو . ... لێرەدا بە پێویستی نازانم سەرلەنوێ ئەو بەراوردە بکەمەوە . بەتایبەتی چونکە چیروکنووس (ڕەئووف حەسەن)یش لە ژمارە (٧٧)ی گۆڤاری (ڕۆشنبیری نوێ)دا (١٢) پەرەگراف بەنموونە هێنابۆوە . جگە لەوەیش خوێنەری بەڕێز کە ئێستا هەردوو بەرهەمەکەی (دوکتۆر)و (عومەر)ی لە بەردەستدایە ، دەتوانێ بە ئاسانی بەراوردیان بکاو حوکمی عادیلانەی خۆی لەسەربدا . (نووسینەکەی فوئاد تەواو) .

بەداخەوە تائێستا ئەو وەرگێڕانە نەکەوتۆتە بەردەستی خوێنەران ، ئۆباڵیش هەر لەسەر ئەستۆی خۆمە . هیوادارم ئەوکاتە ئەو بەراوردە بکرێ . لە لایەکی ترەوە بێجگە لە ڕەئووف حەسەن کە دوستی نزیکی مونەفیزی ووتارە دوکتۆر حەمشید حەیدەریش لە ژمارە ٣ ی گۆڤاری (هیوا)دا کە لە پاریس دەرئەچێ ، ئیشارەتی بۆ ئەم دزی یە نارەوایە کردووەو ووتارێکیشی بە ناوونیشانی (دزبگرن)ەوە بەڕێوەیە .

دیاره مونەفیزی ووتار هەر بۆ ئەوەی ڕاستی ئەوە بسەلمێنێ کە ئەبێ (دزخاوەن‌ماڵ بگرێ) خۆی‌کردووە بە داردەست بۆ ئەم ووتارەی ئێستای ، باوەڕیشم پێ‌بکەن من ئاگاداری ئەو بەدزی‌یەوە گرتنەی نەبووم .

(٣٣) ئەم‌چەشنە چەورەو دەمڕووتانە مارکس بە خڵتەی چینی کریکاریان دائەنێ . داردەستی چەوسینەرەوەن .

(٣٤) ژیان . ساڵی ١١ . ژمارە ٥٠٥ . ٧ ی کانوونی یەکەمی ١٩٣٦ .

کە من ڕۆییم جهەننەم پڕ مەکەن لێم
لەمن خاڵی مەکەن کۆشك سەراتان
منم سەرکردەتان بۆ لە شکری خەم
ئەترسم من بڕۆم بشکێ سوپاتان

- کوردی -

مامۆستا ڕەقیب و ڕەخنە زانستیانەکەی !

● حیلمی عەلی شەریف ●

لە گۆڤاری - نووسەری کورد -ی ژمارە (١)ی خولی سێیەمی ئازاری ساڵی ١٩٨٥دا بەڕێز مامۆستا عبدالرقیب یوسف بەناوی هەڵسەنگاندن - ەوە باسی کتێبی - مێژوو -ی دوکتۆر کەمال مەزهەر -ی کردووە ، تیایا بەم جۆرەی خوارەوە ناوی نووسەری ئەم سەرنجەو مامۆستا محەمەدی مەلا کەریمی هیناوە .

« تائێستا دووکەس لەسەر ئەم کتیبەیان نووسیوە . یەکەمیان بەڕێز کاک (حیلمی عەلی شەریف) ـە کە لە ڕۆژنامەی هاوکاری ڕۆژی ١٩/١/١٩٨٤ « ژمارە ٧٢١ »دا کتێبەکەی هەڵسەنگاندووەو نیزیکەی لاپەڕەو نیوێکی ڕۆژنامەکەی پێ گرتووەتەوە . ئەم گۆتارە سەربارى درێژی یەکەی هەر پێداهەڵدان و ستایش کردنێکی پەتی و ڕووتەو ، ناچێتە خانەی نرخاندنی زانستانەوە . ئەوە نەبێ کە چەند دێڕێکی لێ تەرخان کردووە بۆ سێ هەڵەی بچووك تێیدا ، ئەوانیش دوانیان زمانەوانین و ئەوەکەی تریشیان لەسەر شوێنی جیوگرافی شاخی (بیستوون)ە دووەمیان کاك (محەمەدی مەلا کەریم) کە سێ بۆچوونی نێو کتێبەکەی لە

روانگەییێکی فەلسەفەیی یەوە لێك داوەتەوەو ، هەڵەییێکی پیوەند بە وەرگیردراوێکی مێژوویی خۆیی راست کردووەتەوە . (بڕوانە : گۆڤاری ڕۆژی کوردستان ، ژمارە (٦٥) ، شوباتی ١٩٨٤) .

ئەم دوو برا نووسەرە یا دەبی کتێبەکەیان تەواو بەوردی نەخوێندبێتەوەو بەو کەمو کورتی یانەیان نەزانیبێ کە دوزێنەوەی هێندیکیان کارێکی دژوارو گران نی یە . یان دەبی لەبەر ریزی برادەریتی حەزیان بەوە نەکردبێ و چاو پۆشی یان لە ناتەواوی یەکانی کردبێ دەنا ئاوها بەسەریاندا رەت نەدەبوو بەشی (زانستی مێژوو) بەجێ هێلاوە چونکە یەکێك خەریکیەتی ئەم کتێبە سەرەڕای ئەو زانیاری یە بەجێو تازانەی کە تێیدا ن لە چەند جێ یەکدا کە لە بەری تێ کەوتووە ، وائێمە بە پێی دەرفەت و توانست بەشێکیان دەست نیشان دەکەین بەو نیازە کە توانیبێتمان لەم رووەوە هاوکاری یەکی دڵسوزانە بکەین . » بەمە دەقی پێشەیەکەی مامۆستا رەقیب تەواو بوو .

ئەوی راست بێت لەدوای بڵاو بوونەوەی ئەم نرخاندنەی مامۆستا رەقیب چەند دۆست و برادەرێك وایان بەباش زانی هەر چاو پۆشی لێ بکریت و ئەو مۆڵەتە بە مامۆستا رەقیب بدرێت با داخی دڵی خۆی بە دوکتور کەمال مەزهەرو ئیمەی نرخێنەری بەرهەمەکەی بڕێژرێت ! بەلام لەبەر ئەوەی مامۆستا رەقیب بەفیداکارو تێکوشەرو کۆڵنەدەرێکی خوێندەواری کورد ئەزانم هەرگێز ئەو جۆرە نرخ لێنانەی پێ رەوا نابینم ، بۆیە بە پێویستم زانی وەلامی بدەمەوەو بەم جۆرەی خوارەوە سەرنجی بۆ چەند خاڵێك رابکێشم کە بەڵکو لەمەو لا وردو زانستیانە و دەسەلاتدارانە تر وەکو خۆشی هەروای پێ خۆشە بێتە کۆڕی نرخاندن و ڕەخنە گرتنەوە .

جاری لەشەش کەس زیاتر نەك وەکو ئەو ئەڵێت دوو کەس کتێبی ـ مێژوو ـیان نرخاندووە ، ئنجا تکام وایە لە بەرێوەرانی بەرێزی گۆڤاری

نووسەری کورد دەقی نرخاندنەکەم بۆ بڵاوبکەنەوە تاکو خوێنەرانی کوردو مامۆستا رەقیب خۆشی بزانن ئایا تەنیا سێ هەڵەی پچوك ، دووانیان زمانەوانیو سێیەمیان جوگرافی دەربارەی بیستوون باس کراوە ! یان خاڵە گرنگەکانی کتێبی مێژوو هەمووی !؟

ئەمە جگە لەوەی کە هەندی باسو شی کردنەوە لەو نرخاندنەدا جیگایان نەدەبووەوە بۆیە بەڵێنی باس لێ کردنیانم لە داهاتوودا بەخوێنەرانی بەڕێزی کورد کەوا لە گۆڤاری ڕۆشنبیری نوێدا یەکێك لەو بەڵێنانەم دەربارەی « جیۆپۆلیتیکسو دەوڵەتو سیاسەتی دەرەوەو چارەنووسی جیهان » بەجێ هانیو چاوەڕوانی هەلو دەرفەتی لەباری تریشم بۆ باسکردنی خاڵەکانی تر .

بەلام داخم ناچێ کە مامۆستا رەقیب خودی خۆیو هەموو نووسەرانی شایستەی کورد بەدەست ناتەواوی کەرەسەو دەرفەتو هەلو مەرجی نالەباری نووسینو بلاوکردنەوەوە ئەنالێنن نەئەبوو ئاوا بەتوندیو وشکیو بە کۆنە قینەوە - شەلوکوێرم ناپاریزم - بهاتایە کۆری نرخاندنەوەو ئەو هەڵسەنگاندنەی بخستایە بەر چاوی خوێنەرانی کورد . بۆیە ئەم دوو خاڵەی ئەخەمە پێش چاوو هیوادارم بۆ لەمەو دووا ئەگەر خۆی لە بابەتی نرخاندنو رەخنە لێ گرتندا سەرنجیان بداتێ :

١ - سەبارەت بەوەی بەڕەنجو کوێرەوەریو تێکوشانێکی شایستەو بێ ووچانو درێژ خایەن خۆی خستۆتە کۆڕی مێژوو نووسینەوەو چەند بەرهەمێکی نایابو بەکەڵکی خستۆتە کتێبخانەی کوردەواریو پێش چاوی خوێنەرانەوە کە کەلێنێکی باشیان لە مێژووی کوردو کوردستاندا پڕ کردۆتەوە ، نەئەبوو بەم شاشیو درشتییەی ئەم هەڵسەنگاندنە ناپێویستە خوێنەرانی لە نووسینو کتێبەکانی خۆی بخستایە گومانەوە !

چونکە مێژوو نووس تا وردو لەسەر خۆبی ئەوەندە نووسینەکانی جێ

گرووجێ باوەڕو دڵگیرو پەسند تر ئەبێت ، وە بەپێچەوانەی ئەمەیەکێك لەماوەی چەند مانگێك‌دا گردێك بكات بە تەپۆلکە ئاخۆ ئەبێ لەماوەی دەیان سەدان ساڵدا گردیك بكات بەچی ؟!

٢ ـ سەبارەت بەوەی مامۆستا ڕەقیب فێرکارو پەروەردە کارەو هەزاران قووتابی کوردی پێگەیاندووە ئەبێ لەخەڵکی ئاسایی پتر دڵ فراوان‌و لێ بوردوو ڕێ نیشاندەرو لەسەرخۆ بێت . چاوەڕوانی ئەوەی لێ ئەکرێت کە کار هاتە سەر بەراوردکردنی توێکڵ‌و ناوەڕۆك ، قەوارەو گەوهەر ، توێکڵ بكات بە قوربانی ئەوی تر .

با دوکتۆر کەمال مەزهەریش لە کاتێکی ناکاتداو لە هەلوێستێکی بێ کێشو تەرازوودا سووکە هەڵەیەکی بەرامبەر مامۆستا ڕەقیب لە دەست ترازابێت ـ کە ئەگەر مامۆستا ڕەقیب مۆڵەتی بدامایە ، بەفری نێوان ئەم دوو مێژوو نووسە بەنرخەی کوردم ئەتوانەوە ـ نەئەبو ئێتر مامۆستا ڕەقیب نەك هەر ـ مێژوو ـی دوکتور کەمال مەزهەری لەبەر چاو بکەوێت بەڵکو شەش حەوت نرخێنەری بەرهەمە بایەخدارەکەی دوکتۆر کەمالی لاببێت بەدووان‌و ئەو دووانەشی لا ببێت بەستایش خوان !!

بەم بۆنەیەوە بە پێویستی ئەزانم چەند دێرێکی سەر پێ‌یی دەربارەی نرخاندن‌و ڕەخنە گرتن بخەمە پێش چاوی خوێنەرانی دڵسۆزی کورد .

ـ کە بەرهەمی نووسەرێك ئەنرخێنین ئەبێ پێش هەموو شتێك سەرنج بدەینە ناوەڕۆکی نووسینەکەوە ناوەڕۆك بکەین بە باڵا دەستی قەوارەو ڕووپۆشی ئەو بەرهەمە .

ڕاستە بەرهەمی نایاب‌و بەجێ‌و دڵخۆشکەر ئەو بەرهەمەیە توێکڵ‌و ناوەڕۆکی ، قەوارەو گەوهەری شان بەشانی یەکتری لە سەر پێ ڕابوەستن‌و لەگەڵ یەکتری‌دا بگونجێن ، ڕاستە ناوەڕۆکی نایاب‌و گەل‌و

وڵات بەرەو پێش بەر ، قەوارەی جوانو رازاوەو نازداری ئەوێت ، بەڵام ئەگەر نیازپاكو نووسین روو لە هەورازو ئامانج چارەسەر كردنی كێشەو بەرەو گیرو گرفتەكانی نێو كومەڵگای كوردستانو رۆشن كردنەوەی رەوتی بەرەو ئاسۆی ئاواتو ئامانج بوو ئەوا چاو پۆشی كردن لە هەندێ هەڵەی لابەلاو سەرپێ یی ناچێتە خانەی زانستی فەرامۆش كردنەوە .

هەموو نووسەرانی كورد ئەوراستی یە ئەزانن كە هیچ نووسەرێكی خامە رەنگینی كورد نی یە ئـەركی سازكـردنی ژیانو گـوزەرانی لە كۆڵ دامالرابێتو سەرو مرر خۆی بـۆ بیركـردنەوەو زانستی كـۆ كردنـەوەو نووسینو بـەرهەم هێنـانی سیاسی یـان كومـەلایەتی یـان ئابـوری یان ویژەیی ... تەرخان كردبێت تا بەوپێ یە بەرهەمەكانی ئاڵتون كێش لە تای تەرازوو بدرێت . خۆ گیرو گرفتی چاپو چاپەمەنی و بڵاوكردنەوەو گەیاندنە بازاری خوێندنەوە تا ئاستی نیوە وەرس بوون نووسەرانو دانەرانی كتێبو نامیلكەو بەرهەمەكانی تری مانـدوو كردووە . جـاری وا هەیـە دوو جار هەڵەی چاپەمەنی نووسینەكانم بەدەستی خۆم راست ئەكەمەوە ئنجا جگە لە هەڵەی چاپەمەنی دێرێك ئەچێتە ئەمسەرو دێرێك ئەوسەر !

٢ ـ نـرخانـدنو رەخنە لێگـرتن بابـەتێكـە فێـربـوونو زانستو شارەزاییەكی تایبەتی ئەوێت ، پیشەی نرخاندن گەلێك لەپیشەی نووسینو دانان گرانترە ، وە بە پیا هەڵپژانو بە هیچ كردنی بابەتێكی نرخێنراو رەخنە لێگیراو ناوترێت نرخاندن ، بەڵكو زیاتر واتای شی كردنەوەو دەست نیشان كردنی لاچاكەكانیو چارە سەركردنی لایەنە لاوازەكانی ئەگەیەنێت . ئەبێ گیانی دوستایەتیو برایەتیو پەروەردە كاری لە نرخاندنەكەدا زاڵو رەنگین بێت نەك رقو كینو تۆڵەسەندن .

٣ ـ وەكو لەپێشەوە باسكراوە نرخانـدنو رەخنەو رەخنـە لێگرتن بابەتە نووسینێكی تایبەتی یەو شارەزایی دەسەلاتی زانستیانەی تایبەتی

ئەویت ، لەگەڵ ئەوەشدا هیچ نرخێنەرو رەخنە گرێك ئەو دەسەلاتەی نی یە گەر یزی خامەی خۆی بگرێت کە ئەبێ هەرواش بێت ، دەست بداتە هەموو بابەتە زانستێك سیاسیو ئابووریو کۆمەلایەتیو زانیاریو هونەریو رۆشنبیری ... ئەمە جگە لەوەی نرخاندنی ناوەرۆکی بابەتێك شتێکەو جۆرە زانیارییەکەو لێ دووانی توێکڵو قەوارەو شێوەی بابەتێك شتێکی ترەو جۆرە زانیارییەکی تری پێویستە . بۆیە نابێ ئەرکی شی کردنەوەو لێکۆڵینەوەی هەموو سوچووکە لە بەرێکی بابەتێکی نرخێنراو بخرێتە ئەستۆی تاکە کەسێك .

وا لە خوارەوە دەقی ئەونرخاندنەی لەسەر کتێبی - مێژوو -ی دوکتۆر کەمال مەزهەر نووسراوە بلاو ئەکەینەوە .

هەڵسەنگاندنێکی « مێژوو »

نرخاندنی کتێبی « مێژووی »ی

دوکتور کەمال مەزهەر ئەحمەد

ئیستاش جارێکی تر بە بۆنەی دەرچوونو بلاوبونەوەی کتێبی - مێژوو - دیسانەوە باسی ئەم میژوو نووسە هەلکەوتووەی کوردو کوردستان ئەکەم - لە باسکردنو لیکۆڵینەوەی میژوو - کەیدا -کە ژیانی خۆی تەرخان کردووە بۆ ئەم لایەنە گرنگە کە بێ گومان کەلێنێکی زەقو دیار لە مێژووی کوردو کوردستان پڕئەکاتەوە .

مرۆڤی کورد بێ باکانە ئەتوانێت دڵ بەم مێژوونووسە خۆش کاتو لە نێو گەلانی دنیادا خۆی پێوە هەڵکێشێت چونکە لە نووسینە کانیا پشتی بە

هەندێ سەرە مەرجی بنچینەیی زانستی یانەی ئەوتۆ بەستووە کە بەردی بناخەن بۆ ئەم جۆرە نووسینانە . لەگەڵ ئەوەشدا بە زمانێکی کوردی رەسەن و پاراو بە گشتی و بە شێوازی کوردی رستە دارشتن نووسینەکانی دێنە بەرچاومان . وە لە نووسین و لێکۆڵینەوەدا پەنای بردۆتە بەر سەرچاوەیەکی زۆرو هەمە رەنگەی مێژوونووسانی کوردو کوردستان ناس و مێژووپەروەر .

لە هەمووی گرنگ‌تریش مێژوو بەزانست ئەزانێت بۆیە پشت بە زانستی دیالەکتیکی و ئایدیولوژی‌یەتی عیلمی ئەکەوێتە لێکدانەوەو تاووتوێ کردنی نووسینەکانی مێژوونووسانی کوردو کوردستان و بێگانەو بەو جۆرەش هی خۆی .

بۆیە بە پێویستم زانی کە کورتە باسێك لەسەر کتێبی مێژوو بنووسم کە نەك هەر بە شاکارێکی نووسینی خۆی ئەزانم بەڵکو هی ئەو چەرخەی گەلەکەشمان . وە بە ئاواتی هەموو خوێنەریکی کورد - یشی ئەزانم کە لەمەولاش کتێبخانەکانی کوردستان بەم جۆرە کتێب و نووسینانە لە لایەن هەموو مێژوونووسە زاناو زانست پەروەرەکانی کوردو کوردناسەوە برازێرێتەوە . ئەوی راست بێت بۆ نرخاندنی کتێبی - مێژوو - ئەبێ بە قەوارەی خۆی لەسەری بنووسرێت بەڵام لێرەدا بۆ ئەوەی دەست‌دانە بەردی سەنگین نەبێتە هۆی هەڵنەگرتنی وەکو پێشینیان ئەڵێن ئەم سەرنجانەم ئەخەمە پێش چاوی خوێنەرانی بەڕێز .

سەبارەت بەوەی کە خۆی لەم کۆرەدا سوارچاکێکی شایستەو زانایەکی لێهاتووە ، گری و کەموکوری خۆ بە کەم زانینی بە هیچ جۆرێك لە دڵدا نەماوە ، بۆیە هەمیشە هانی مێژوونووسەکان ئەدات بێنە کۆڕی نووسین و گەشەکردنی هەوڵو تەقەللا وە خۆ دورخستنەوە لە گۆشەگیری و کوچەگرتن . نەك هەر روو لەوانەش بکات کە ناسیاوو هاوڕێ و دۆستین

بەڵکو ئەوانەش کە بە ناهەق لەسەریان نووسیوەو لە نووسینەکانیاو تەقەلادانی بۆ گەیشتن بە پایەی هەندێ کۆڕی نرخاندن و تاووتوێ کردنی پروفیسۆری بزماری زەهراوی یان بۆ داکوتاوە ! بە پێچەوانەی کەسانێك کە بۆیان بڵاوئەکردەوە کە گوایا دکتور کەمال مەزهەر تەنانەت بەوەش زویر ئەبێت پێ ی بڵێیت هەڵەی چاپ کەوتۆتە نووسینەکانتەوە .

ئەم ئارەزووە بێ گرێییەو لەخۆ بوردنەی گەیاندوویەتی یە ئەو رادەیەی کە لە نرخاندنی کتێب و نووسینی مێژوونووسە کوردەکانا دەربارەی مێژووی کوردو کوردستان لایەنە چاکەکانیان چاکتر بنرخێنیت و کەموکوری و هەلەو ناتەواوی یەکانیان بە چاوپۆشین و کتێبەی دا بۆ بە ئەنجام گەیاندنی ئامانجەکەی کە پایەدانە بە مێژوو وە بەستنەوەی هەموو مێژووی دنیایە بە یەکتری یەوە باسی مێژووی کردووە لەگەڵ مێژووی هەموو گەلانی دنیاو مێژووی کوردو کوردستان . زۆر باش لەو راستی یە گەیشتووە کە تێ گەیشتنی مێژووی هەر نەتەوەیەك بە وردی و راستی ، شارەزایی ئەوێت لە مێژووی نەتەوە دراوسێ یکان و مێژووی هەموو گەلانی دنیا ، بۆ ئەوەی مێژووی دواڕۆژی هەرنەتەوەیەك ڕۆشن و ڕێبازێکی راست و ڕێ رەوێکی رەوانی هەبێت پێویستە بێ ترس و دوو دڵی کەڵك وەربگیرێت لە لایەنە راست و بایەخدارەکانی مێژووی نەتەوەکانی تری دنیاو پەندیش وەربگیرێت لە لایەنە هەڵەو نالەبارەکانی .

دکتور کەمال مەزهەر رەنگە بە نیازی گلەیی کردن لە لایەنێکی تاریکی مێژووی نەتەوەی کورد چیرۆکی ئەفسانەیی هەڵبەستراوی ناو رۆژنامەی پیشکەوتنی (٧)ی ئوکتۆبەری ساڵی ١٩٢٠ی بە نمونە هانیبێتەوە کە لە شاری سلەیمانی دەرچووەو تیایا ئەڵێت « کە دەنگو بانگی پێغەمبەریتی موحەممەدە لموستەفا رووحم بەصەدەقەی پێ گەیشت بە هەموولایەك و

غەلغەلەی خستە دونیاوە وای لیٚهات کەلەو وەقتەدا گەورە ترین سەلاطینی تورکستان حەلقەی بەندەیەتی ئەو سەروەرە بخەنەگویٚ . ئوغوزخان کە لەو وەختەدا گەورەترینی سەلاطینی تورکستان بوو لە پیاو ماقوڵانی کورد بەغدوز ناوی سەرو سەکوت ناشیرینی ناردە خزمەت پیٚغەمبەر . پیٚغەمبەر کە چاوی پیٚکەوت لەسەرو گویٚلاکی قیٚزی کردەوە . عەشایـرو قەبـایلی لیٚپرسی وتی لە ئەکرادم . ئەو حەزرەتەش فەرمووی خـوای تەبـارەکەن تەعالا ئەم تایفەیە موەفەق بە ئیتفاق نەکات ئەگینا عالەمیٚك لە دەست ئەوان بەتەنگدیٚن . ئیتر لەو رۆژەوە دەوڵەتو سەڵتەنەتی گەورە بۆ ئەمانەریٚك نەکەوتووە . » .

ئنجا دکتور کەمال لە لاپەڕەی ١٥٢ ی کتیٚبەکەیدا دوا بە دوای ئەم نووسینەی رۆژنامەی پیٚش‌کەوتن ئەنووسیٚت .

« بیٚگومان سەرتاپای ئەم قسـانە هـەڵەن ، لیٚرەدا ئـەوەندە بەسە بڵیٚین ئایینی ئیسلام ساڵی ١٨ ی کوچی ٦٣٩ عیسایی واتە دوای وەفاتی پیٚغەمبەر لە روزگاری فەرمانرەوایی عومەردا گەیشتە خاکی کـوردستان وە دوای ئـەوەش بە مـاوەیەکی زۆر ئنجـا گـەیشتـە تورکستان » .

ئەم بەربەرچ دانەوەیە ی دوکتور کەمال ئەمەشی ئەویٚت کە بڵیٚین بەغدوز نـاو ئەگـەر لەوەش ئیٚسك‌گـرانو دەعەجـانی تریش بـوبیٚت کە رۆژنامەی پیٚشکەوتن باسی کردوە نویٚنەری سوڵتانیٚکی تورکستانی بووە نەك هی پاشا یان میریٚکی کوردو کوردستـان جگە لەمـەش پیٚغمبەرانو پیـاو چاکانی خدا کاریان بەسەر شاجوانی‌یەوە نـەبووە بـەڵکو بـەپیٚی خوو رەوشتو کردەوەی جوانو جوامیٚریو خواناسی لەگەڵ خەڵکیدا رەفتاریان کردەووە « إن أكرمكم عند الله أتقاكم » جگە لەوەی کە بەئاگری تاکە کە-سیٚك هەرگیز گەلیٚکیان نەخستوتە خانەی خراپانو بەدکارانەوە .

ئەوی راست بێت ئەبێ ئەم ئەفسانەیەی رۆژنامەی پێشکەوتن بەپێی ئەقڵو هوشیاری نووسەرەکەی هەر بۆ ئەوە نووسرابێت کە گلەیی لە کوردو مێژووی کورد بکات کە دوو بەرەکیو ناتەبایی لەناویانا پەنگی خواردۆتەوە ، وە بەم تیروتوانجە جەرگ برە کورد هان بدات چارەسەرێکی ئەم دەردە کوشندەیە بکات .

وە لە لایەکی تریشەوە ئۆباڵەکەی لە سەر گەلی کورد لابردووەو فڕێی داوەتە سەر ئەستۆی بەغدوزی ئێسكگران !

بێگومان نووسەری ئەم ئەفسانەیە نەیتوانیوە دەستبخاتە سەر هۆیە زانستیو ماددییەکانی ئەم لایەنە تاریکەی مێژووی کورد کە لە لێبوردنەوە بخاتە پێشچاو وە هەقو نازناوی مامۆستا بە هەموویان خەڵات بکات .

ئنجا هەر لەسەر ئەم رێبازە هەوڵی داوە مێژوو لای خوێنەران خۆشەویستتر بکاتو بیکات بە بەردی بناغەی زانستییەکان تاکو زیاتر لە گەڵیا خەریك بنو لەسەری بنووسنو هانی نووسەرانی بدەنو تێرو پڕ مێژووی گەلو وڵاتی خۆیان بزانن بێگومان بەم کارە هوشیاری نەتەوایەتی بەرەوپێش ئەباتو ئەمیش پاڵ بەبزوتنەوەی نەتەوایەتیو کۆمەڵایەتیو زانیارییەوە ئەنێت کە بە هەنگاوی گەورە بەرەو ئامانجەکانی خۆی بڕوات بەرێوە .

هەروەکو هیگڵی زانای بەناوبانگی دیالەکتیك خوازی ئەڵەمانیا ناکۆکی ناو کۆمەڵ بە هێزی بزوێنەری بەرەوپێشچوونی مێژوو ئەزانێت هەروەها مێژووش بەلای ئەمو هەموو زانایانی هەڵکەوتوو لێهاتووی زانست خوازەوە رەنگدانەوەی ئەم هێزە بزوێنەرەیە .

رەنگە گەلێ کەس هەبن تەنانەت لەناو رۆشنبیرانیشا مێژوو بەباسو نووسینێکی سەرپێیی لەقەڵەم بدەن وە بایەخێکی شایستە نەدەن بە

مێژووی نەتەوەکەیان چ جای هی سەرجەمی دنیا یان پێوەندی ئەم مێژووە بەسەرکەوتنی خەباتی ئیستاو دوا رۆژی گەل و وڵاتەوە . بەلام بەتەواوەتی بە پێچەوانەی ئەم لێکدانەوەو بۆچوونە ، هیچ رامیارو پارتی و کاربەدەست و بریار دەری - صانع القرار - دەولەتێك ناتوانێت نەخشەیەکی رامیارانەو راست و دروست و رێبازیکی سەرکەوتووانە بگرێتەبەر ئەگەر بە وردی لە مێژووی گەل و وڵاتەکەی نەکۆڵێتەوەو عیبرەت و پەندی لێوەرنەگرێت و لایەنە راستەکانی نەکات بەسەرچاوەی ئیشوکارو لایەنە خراپ و هەڵەکانی نەخاتە لاوە .

هەموو نەتەوەیەك بەپێی تەمەنی خۆی و بە درێژایی زەمانەو لە ئەنجامی ئەو بەسەر هاتە مێژووییانەی هاتونەتە رێگای ، کەلەپورێکی تایبەتی و داب و نەریتێکی جیاواز لە هی نەتەوەکانی تری بۆ ئەبێت بەبەشێکی گرنگ لە رەوشت و خاسیەتە تایبەتی یەکانی ، کە بەمەو بە مەرجەکانی تر وەکو زمان و زەوی و پلەی ئابوری ..لە نەتەوەکانی تری دنیا جیا ئەکرێتەوەو قالب و قەوارەیەك ئەکێشریت بە دەوریا ، وە ئەم داب و نەریت و خاسیەتانەش پێوەندی یەکی زۆرو گرنگ و لە جیابونەوە نەهاتوویان هەیە لەگەڵ شێوازو جۆری خەبات و رێبازی هاندانی بزوتنەوەی نەتەوەیی لە پێناوی گەیشتن بە ئامانجە ئاسایی و رەواکانیا .

بۆ نمونەو رون کردنەوەی ئەم لایەنەی باسەکە هەموومان ئەزانین کە نەتەوەیەك بە ئازایەتی ناوبانگ دەرئەکات و یەکێکی تر بە هونەرە جوانەکان یان بەخواردەو پەخشندەیی ونەتەوە هەیە پێی ئەڵێن ساردو هێمن و لەسەرخۆیەو هی تر درۆشەرەنگێز .

جا ئەگەر کەسێك بە خەبات و تەقەللای نەتەوەکەیەوە خەریك بێت و بیر لە دواروژێکی ئاسودەو روناکی ئەو نەتەوەیە بکاتەوە ، چۆن ئەتوانێت بێ شارەزابوون لە مێژووی نەتەوەکەی خۆی نەخشەی خەباتی

ئیستای نەتەوەکەی و شێوە سیستەمی دواڕۆژی بکێشێت ئەگەر لە ئاستی مێژوودا تەقەی سەری بێت ؟!

وە وەکو هیگل - ی فەیلەسوف وتەنی مێژوو لە ناکۆکی یەوە پەیدا بووبێت و پێشکەوتنی ئابوری و پیوەندی یەکانی بەرهەم هێنان و دوو بەرەکی نێوان چینە زوردارو زۆرلێکراوەکانیش بەری ئەم ناکۆکی یە بێ ، ئەبێ هەموو رامیارێکی ناو کۆمەڵ شارەزاییەکی تەواوی هەبێت دەربارەی رەوشت و خاسی یەتی دروستکەرو دروستکراوی ناکۆکی و مێژوو .

لەم کلاوڕۆژنەیەوە هوشیاری و زانایەتی خاوەنی کتێبی مێژوو وە بەرهەمەکەی وەکو بەرهەمێکی نایاب و بەنرخ دێنە پێش چاو . ئنجا لەم ئەنجامی هەلکەوتی جیوپۆلیتیکی (السیاسة الجغرافية) ستراتیژی یانەی خاکی کوردستان و دراوسێتی لەگەڵ خاکی ژمارەیەك ئیمپراتۆری یەتی گەورەی ئەوسای دنیا وەکو فارس و عوسمانی و رومان و ئنجا دوای ئەوان سێ ئیمپراتۆریەتی گەورەی تر هی قەیسەری روسی وبەریتانیای گەورەو فەرەنسا کە هەموویان لە پێناوی داگیرکردن و ژیر دەستەکردنی ئەم وڵاتەو گەلەکەیدا هەموو هەوڵ و تەقەللایەکیان داوەو زۆر زیرەکانە پیلان و نەخشەکانی خۆیان هەڵسوراندووە تا سەردارو میرەکانی کورد لە داوی خۆیانیان بئالێنن یان بیانکەن بە دەستکەلای خۆیان و یان بیانکەن بە گژ یەکتری دا . لە لایەکی تریشەوە لاوازی میرو میرنشینەکان ناچاری کردوون هەندێکیان لە ترسی ئەم داگیرکەر ، یان ئەو داگیرکەر ، یان ترسی یەکتری پەنا بەرنە بەر دەوڵەتێکی گەورەی نزیك .

خۆ دەرەبەگایەتی چارە رەش و عەشیرەتگەری کوێرانەنەش کارێکی بنچینەیی تەواوی کردۆتە ئەم بارەی مێژووی کوردستان کە هەر دوو سیستەمەکە ناکۆکی و دوو بەرەکی و پارچە پارچە بون و ناتەبایی نەتەوەن .

هیچ گومانیشی تێدانی یە کە ساغ بوونەوەی زوربەی هـەرە زۆری خەڵکی کوردستان بە لای ئایینی ئیسلامداو بڵاوبونەوەی مەزهەبی سونەو شیعە لەم پارچەو لەو پارچەی کوردستاندا وەکەڵك وەرگرتنی لە جیاوازی ئەم دوو مەزهەبە بە لای خراپا بەشی خۆی بەناهەق بەکارهێنراون ، بۆبەش بەش کردن و بڵاوکردنەوەی ناتەبایی لەناو سەرجەمی خەڵکی کوردستانا ئەمە جگە لەوەی لە دوای ئیمپراتۆری یەتی میدیای باپیرە گەورەی کوردەوە تا پێش شەڕی یەکەمی جیهان بزوتنەوەیەکی جەماوەرانـەو سەردارانی هوشیارو نەتەخواز نەهـاتونـەتە کـوڕێ مێژووی کـوردەوە کە یـەکێتی نەتەوایەتی بکەن بەرێبازی تێکوشانی خۆیان تـا کورد لە دوو بـەرەکی‌و ناتەبایی رزگارکەن . ئەوی راست بێت ئەم باسەی نەتـەوەی کورد زۆر دورو درێژو پڕ لە خەم‌و خەفەتە با جارێ ئەوەندەی بەس بێت .

هەروەکو لە پێشەوە باسم کرد دکتور کەمال مەزهەر ئەوەندە عاشقی مێژووە نەك تەنیا مێژووی کورد بەڵکو مێژووی هەموو گەلان ، عەشقێك کە خستویەتی یە سەر شەقامێك کە هەندێ لایەنی خودی مێژووی بە جارێ پچوك کردۆتەوە هەروەکو لە بنەڕەتـا نەبێت . لە لاپـەڕەی ١٣دا ئەڵێت « یەکێك لە تایبەتێ گرنگەکانی زانست ئەوەیـە کە وەستـانی بۆ نی یـە ، هەمیشە بەرەو پێش دەڕوات کیمیافیزیای سەد ساڵ لەمەوبەر بە زەحمەت دەگاتە قولەپیێ کیمیاو فیزیای ئیمـڕۆکە ، ئـەمیشیان دەبێت بـە دوربین بروانێتە کیمیـاو فیزیـای پاش سـەد ساڵی تـر ، ئەم یـاسایـە مێژووش دەگرێتەوە .

ڕەوڕەوەی مێژوو هەمیشە بەرەوپێش دەڕوات ، لەوانەیە بۆماوەیەك بوەستێت ، بەلام هەرگیز بەرەو پاش نـاگەڕێتـەوە هەمـوو زەبرو زۆری هـوڵاکۆ نـەیتوانی کـاری مزگـەری‌و زەرەنگەری‌و ئـاسنگەری یـا پلەی خوێندەواری‌و روناکبیری عیراقی یەکان بگێڕێتەوە سەر دۆخی ڕۆژگاری

سومەرو ئەکەد . ئەسکەندەری گەورەو شارلەمان و رەشید وەك هەموو گەورە پیاوانی رابوردوو گەر ئیمڕۆ زیندو ببنەوە دەبێت لەگەڵ کۆپەرنیکۆس و گالیلۆو ئەدیسون و هەموو زانایانی رابوردوودا پێکرا روو بکەنە یەکێك لە شێتخانەکانی ئەم جیهانە پان و بەرینە . » .

ئەم لێکدانەوەو بۆچوونەی دکتور کەمال بۆ هاندان و ورە بەرزکردنەوەی کوردو گەلانی تر کارێکی ئیجگار بە کەڵکە ئەگەر لە خۆ نیشان داو کۆبونەوەیەکی جەماوەری خەڵکدا قوتابییەك بی‌وتایە . بەڵام بۆ دکتور کەمال و لەکتێبێکی زانستی‌یانەی بایەخداری وا دا لام وایە باسکردنێکی ئەوێت . راستە کیمیاو فیزیا هەربەرەو پێش ئەڕۆن ، وەئەو ئاستەی پێ ی دەگەن ئیتر لێ ی نایە خوارەوە ، پسپۆڕەکانی دەرمان ـ سازی ئیتر جارێکی تر دروست کردنی پەنسلین ـ یان لە بیرناچێتەوە هەروەکو فرۆکەی تیژرەوو تەلەفیزیون و بۆیە دروست کردن لە وڵاتێکی وەکو سویدو فەرەنساو سۆڤییەتدا جارێکی‌تر نابنەوە بە گالیسکەو گرامەفۆن و رەنگی خومخانەی توێکڵە هەناروو مازوو ، بەڵام ڕەوڕەوەی مێژوو رەورەوەی دارو ئاسن و لاستیك نی‌یە ، بەڵکو مەبەست لە دەسەڵاتداریتی نەتەوایەتی و چینایەتی و پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی و پێوەندی‌یەکانی بەرهەمهینان و ئازادی گەل و نەهێشتن‌یان بەرە بەرە کەم کردنەوەی چەوساندنەوەی بەشە زۆرەکەی گەلە کەجەماوەری زەحمەت کێشە . یان مەبەست پاراستنی سەربەخۆیی و دەسەڵاتداریتی گەل و وڵاتێکە لە پەلاماردانی دوژمنێکی دەرەوە کە بەهێزێکی گەورەتر لە هێزی ئەو وڵاتە لە دەسەڵاتی سیاسی و ئابوری خۆی بێ‌بەش بکات ، یان مەبەست پاراستنی قەوارەی نەتەوەو رەوشت و خاسی‌یەتەکانێتی لە تواندنەوەو تێکەڵ بوون بە نەتەوەیەکی گەورەو دەسەڵاتدارتر .

ئەگەردوکتور ئەم نیازو مەبەستە بسەلمێنیت سەدان نمونە هەیە کە

پێمان ئەگەیەنێت کە گەلێك جار ڕەورەوەی مێـژووی نەتـەوەیەك بـەرەو پـاشەوە چـووە یان بـەرەودواوە براوە ، سـا گونـاه لە نەتـەوەکـەو سەردارەکانی‌یەوە بو بێت یان لە زۆردان‌و داگیرکەران‌و دەسەلاتدارانی بێگانە هــەردوو لایانــەوە بوبێت . هــەروەکو خـۆشی ئەی سـەلمێنیت کە ڕەورەوەی مێژوو ڕەنگە ڕاوەستانی هەبێت ، بەلام ئەم ڕاوەستانە خۆی لە خـۆی لە خۆیـا بەرەو دواوە چـوونە . چـونکە هــەر سـات‌و کـاتێـك لە کیس‌چوون ، وە لە کیس‌چوونی هەر پێشکەوتن‌و سەرکەوتنێکی چاوەڕوان کراو یان دەستکەوتوو بە دواکەوتن ئەژمێردرێت .

ئەگەر دوو خوێندکار بەیەکەوە پێ‌بنێنە پۆلی یەکەمی زانکۆیەکەوەو یەکێکیان هەموو سالێك بێ‌گیروگرفت بە پایەیەکی باش پۆلی خۆی بەرەو یەکێکی ژوورتر ببڕێت . وە لە کات‌و ماوەی خۆیدا زانکۆ تەواو بکات‌و ئەوی تریشیان بە شپرزەیی سالێك بە دوو سال تەواو بکات ئایا خـوێندکـاری دووەمیان بە دواکەوتوو ناژمێردرێت ؟

چاوخشانێك بە مێژووی دروست‌بوونی نەتەوەی ئیتالیادا وەهی ئەو چەند سالەی دوایی ئەمەریکاو دروست‌بونی نەتەوەی فەرەنسا ئەوەمان بۆ ڕون‌ئەکاتەوە کە گەلێك کەمایـەتی نەتـەوایەتی یـان لە هەنـدێ جێگای ئەفەریقا نەتەوەی خاوەن خاسی‌یەتی نەتەوایەتی تەواو تواونەتـەوە ، نە دەنگیـان ماوەو نـەڕەنگ‌و هــەندێکشیـان وەکو لە قـوولایی بیرێکـدابن نوزەیەکیان دێت‌و نایەت ! مێژووی سیاسی ڕژێمە جۆراوجۆرەکانی دنیا پڕە لە نمونەی زەق‌و دیاری ئەم باسە .

لە ناوچوونی شۆڕشی گەلی ئیسپانیای ۱۹۳۷ لە پێنـاوی ڕژێمێکی جمهوری دیموکراسی وە سەرکەوتنی فرانکۆی دیکتاتورو سەر بـە ڕژێمە فـاشستی‌یـەکـانی ئـەلەمـانیـاو ئیتـالیـاوە دامـەزرانـدنی ڕژێمێکی کۆنەپەرستانەی گۆشەگیرو ئاقەڕۆزکراو لەسەر ئیسکوبوسکی هــەزاران

شەهیدی ئازادیخوازی ئیسپانیایی تا مردنی فرانکۆو هێنانەوەی شاخوان کارلوس بۆ سەرتەخت بەڵگەی راستی ئەم بەرەودواوە چوونەیە .

درێژەکێشانی رژێمێکی دیکتاتوری نزیکەی نیوە سەدەیەك وە رێگەگرتن لە دامەزراندنی رژێمێکی دیموکراتی شۆڕشگێڕانە وە بێبەش کردنی گەلێك لە مافی ئازادیو سەربەستیو دیموکراتیو گوزەرانێکی ئاسودە ئەم ماوە دوروو درێژە نەبێت بە رەورەوە وەرچەرخان بەرەودواوە ، ئاخۆ رەورەوە وەرچەرخان بەرەودواوە ئەبێ چۆن بێت ؟!

هەرچەندە ئەو دڵخوشیدانەوەی دکتور کەمال خۆشو هیوا دروستکەرە لە دڵی خوێنەرانی مێژووداو بڕوا پەیداکردنە بە خەباتی کاریگەری گەلان بەلام لە هەمان کاتدا کەمتەرخەمیو بێباکی لە دڵی تێکۆشەرانی گەلاندا دروست ئەکات کە ئەمەش رێگا ئاواڵە ئەکات دوژمنان بە ئەرگو تەقەللایەکی کەم چرنوکی ژەهراوییان لە دڵی نەتەوەو کۆمەلانی خەلکیاگیر بکەن . هەروەها دووانی دەربارەی سەرکردەش سەرنج رائەکێشێت . لە دامێنی لاپەڕەی چواردەوە تا لاپەڕەی هەڤدە باسی گەلو سەرکردە لە مێژوودا ئەکاتو ئەڵێت :

« رەورەوەی مێژوو یەکجار گەورەو زەلامە ، بەرەو پێش بردنی هەرگیز لە وێزەی تاکە کەسێکدا نەبووەو نییە ، بێگومان خاوەنی میژوو گەلە . بە چاكو بەخراپ ئەرکی گەورەی هەموو بەسەرهاتو رووداوێك دەکەوێتە ئەستۆی کۆمەلانی خەڵك ... »

ئیتر ئەم باسە بەشێوەیەکی رازاوەو جوانو پشت بە چەند نمونەیەکی زیندوو دیار وەکو هی شۆڕشی بیستی عیراقو چالاکی سیاسی ناپلیۆنو محەمەد عەلی گەورەی میسرو سپارتاکوسی قارەمانو سەرکردەی شۆڕشی کۆیلە رۆمانییەکانی دو هەزارو پەنجا ساڵ لەمەوپێش ئەهێنێتەوە کە پێمان بسەلمێنێت گەل بنچینەی دروستکەری مێژووەو سەرکردە بەتاقی

تەنیا هەرهیچ نی یە ، کە مەرجەکانی مێژووش هاتنەکایەوە سەرکردە پەیدا ئەبێت یان پەیدا ئەکرێت .

هەرچەندە زۆر پێویست و لەبارە کە ئەم باسەی وروژاندووەو نەش ئەبو لە کتێبێکی بەنرخ و شایستەی وادا ئەم باسە گرنگ و بە پێزەی تێدا نەبوایە ، بەڵام دیسانەوە نەئەبو تا ئەم ئاستە بایەخ و وەستایەتی و هەڵکەوتوویی سەرکردەی لێوەشاوەو راستەقینەو هەڵبژاردەی سەرەو ژێر بکردایە .

چونکە چەندە کەرەسەی خانوویەك زۆرو چاك و نایاب بێت ، وە لە پێویستیش زیاتر کرێکاری لێکۆیکرێتەوە ، بەبێ ئەندازیارێکی شارەزاو زیرەك و بێ چاودێری کەرێکی لێزان نایکەن بە کۆشکێکی جوانی رازاوە .
هەروەها ئەگەر سەلاحەددینی ئەیوبی ئازاو زیرەك و قارەمان و لێهاتوو نەبوایە با فرەی لەشکرەکەشی کوردبووبن و لە ژێر ئالای پیرۆزی ئیسلامیشدا کاری کردبێت ، چۆن ئەیتوانی فەرمان رەوایی ناوچەیەکی وا فراوانی دەرەوەی کوردستان بکات و بەرەنگاری هەموو لەشکری سەلیبی یەکانی ئەوروپاو دوژمنەکانی ناوخۆ ببێت ؟! ئەی بۆ دوای لەنێن و هەر لە ولاتی شورەوی داو لە ژێر سێبەری هەمان رژێمدا ئیتر سەرکردەیەکی بەرادەی ئەو تواناو ژیرو ئاغرو دیموکراتی و دڵ نەرم و خوشەویستی هەموو لایەك نەهاتە کۆڕو مەیدانی ولاتی سۆڤییەتەوە ؟

ڕاستە دوکتور کەمال ئەڵێت « هەزار سەرکردەی بلیمەت لە بیابانی ئەفەریقاو لوتکەی ئیڤرستی هیمالایە هیچیان بۆ ناکریت » بەڵام سەرکردەی ئازاو ژیرو بلیمەت و لێهاتو چ تاکە کەسێك بێت یان کۆمەڵە کەسێك یان پارتی یەك بێت ئەتوانێت لە هەمان زروف و مەرجی مێژوویيدا خەباتی گەل و نەتەوە یەك لە ژێر کەوتن بپارێزێت و بەرەو سەرکەوتنی مسۆگەر بی بات بەرێوە .

ئەوی راست بێت ئەگەر کورد نەبومایە رەنگە ئەوەندە ئەم باسە سەرنجی رانەکێشامایە ، بەڵام مێژووی گەلی کورد ئەو راستی‌یەی ساغ کردۆتەوە کە سەرکردە دەستێکی دیارو ئاشکرای هەبووە لە گەلێك لەو نوچ دان و ژێرکەوتنانەی دووچاری بزوتنەوەی نەتەوایەتی کوردو کوردستان بوون . بزوتنەوەی نەتەوایەتی کورد بەشێوەی نوێ و لە قالبی بزوتنەوەیەك ئامانجی پەیداکردنی قەوارەیەکی تایبەتی هەبێت بۆ پاراستنی نەتەوەی کورد لەتواننەوە وەگەشەکردنی مەرجەکانی پەیدابوونی نەتەوە لە چەند ساڵێکی پێش شەری یەکەمی دنیاوە دەست پێ ئەکات و هەوڵ و تەقەللای شەریف پاشاو هەڤاڵەکانی لە کۆنکرەی ئاشتی لە فەرەنسا لە ساڵی ١٩١٩ داو پێشکەش کردنی یادداشتێك دەربارەی مافە نەتەوایەتی یەکانی گەلی کورد بەو کۆنگرەیە وە بریارەکانی پەیمانی سیڤەری بەناوبانگ دەربارەی هەقی چارەنووسی نەتەوەی کوردو مافە رەواکانی بەڵگەو رەنگ دانەوەی ئەم باس و مەسەلەیەن لەگەڵ ئەوەشدا ئەم بزوتنەوەیە هەر بێ بەش بوونی لە سەرکردەی ژیرو شارەزا لە خاسی یەتە جۆراو جۆرەکانی نەتەوەی کوردو لە پێوەندی‌یەسیاسی یەکانی نێوان دەوڵەتە گەورەکانی ئەوسای دنیا سا ئەو سەرکردەیە کەس و چەند کە سێك بوبێت یان پارتی و کومەڵەیەك ـ بەروونی پێوەی دیاربووە .

سەرکردەی هەڵبژاردە ئەبێ مێژووی گەلەکەی باش بزانێت و لە قوناغی مێژوویی و ئابووری وڵاتەکەی و پێوەندی‌یەکانی بەرهەمهێنان و رەوشت و نەریتی گەلەکەی شارەزابێت ئەبێ پێوەندی‌یەکانی نێو دەوڵەتان و کێش و تەرازووی سیاسەتی نێو دەوڵەتان رەچاو بکات . ئەبێ بەوردی بزانێت گەل و پیشرەوەکەی چی‌یان لەباردایە .

بێ ئەم مەرجانەی زانین هیچ بزوتنەوەیەك لە خۆیەوە رەورەوەی بە هەورازا هەڵناگەرێت .

نابێ ئیمه ئۆبالی هەموو شکستی بزوتنەوەکانی کورد بخەینە ئەستۆی ریککەوتی جێگاو شوێنی جیۆپۆلیتیکسانەی خاکی کوردستان یان فرەبوونی ناحەزو دوژمنانی کورد ، دیمتروف پێشەوای گەلی بولغاریا لە کتێبی کادیرا ئەلێت « کادیر بڕبڕەی پشتی پارتییە » بەم پێیە سەرکردەش وەکو لە پیشەوە وتراوە بڕبڕەی پشتی بزوتنەوەی گەلێکەو سەرکردایەتی ئۆبالی پیشکەوتن‌و سەرکەوتن یان شکست‌و ژێرکەوتن ئەگرێتە ئەستۆ .

هەروەها زاناٰ بورژوازییەکانی ئابووری لەو بڕوایەدان کە قازانج‌و دەستکەوتی هەموو کارگەو فابریقەك بەرهەمی رەنج‌و شارەزایی‌و دانایی رێك‌خەرە (منظم) واتا هەر هەمان بایەخیان داوە بەسەرکردەی ئابوری کە دیمترۆف ئەیدات بە کادیری پارتی‌یەك .

پێویستە لێرەشدا ئەوەش باس بکرێت کە سەرکردەی خراپ‌و ناتەواو زیان زۆرتر ئەگەیەنێت بەبزوتنەوەی گەلەکەی لە چاکەی سەرکردەیەکی چاك هەروەکو ئەندازیارێك بە یارمەتی هەموو کەرەسەو پێویستی‌یەکانی تری راست‌کردنەوەی کۆشکێك تا ئەندازیارێکی روخێنەر کە ئەتوانێت بە چەند سەعاتێك کارکردن هەمان کۆشك بە چەند کیلۆیەك تەقەمەنی لەبن هەڵتەکێنێت !

دیارە هەر نووسەرێکیش چەندە زاناو لێهاتوو بێت لە کارو فرمانێکی وا گەورەدا هەر دووچاری هەڵەو کەمووکوری ئەبێت بەڵام لە هەموویان زەق تر ئەوەم هاتە پێش‌چاو کە لە لاپەڕەی (٤٥)دا ئەڵێت « بیستونی نزیك هەمەدان .. » کە بێستون وا لە نزیك کرماشانەوەوەوەکو سەرچناری شاری سلەیمانی ئەمیش بووە بەسەیرانگای کرماشان . وە لە مەیانی شێوازی نووسین‌و زمانەوانی‌دا هەرچەندە بە کوردی نووسیوێتی‌و بە

کوردی بیری لێکردوتەوەو گەلێك پاراوو جوان و رەسەن بۆی هاتووەو پێی نووسیوە بەڵام هەوڵی داوە کەڵك لە شێوازەکانی تر وەرگرێت ، داخم ناچی لەم مەیانەدا بۆی نەهاتووە چونکە هەوڵەکەی لە چەند ووشەیەك لە پەنجەی دەست زیاتر تێنەپەڕیوە کە ئەو وشانەش هی جوانترو بەهێزتر هەبوون بەکاریان بهێنێت هەروەها (في الحقيقة)ی عارەبێ راستەو راست کردووە بە کوردی و ئەڵێت « لە راستیدا » کە کورد ئەڵێت « راستت ئەوێت ، راستی‌یەکەی ، ئەوی راست بێت ... » . ئنجا بە کارهێنانی « ژمارە » بۆ مرۆڤ وەکو ئەڵێت « ژمارەیە زانایان ... » کە لە زمانی کوردیدا چەند مرۆڤ بەکارئەهێنرێت وەکو چەند کەسێك . چەند پیاوێك . جاروباریش دوو جۆر - رێنووس -ی بەکارهێناوو دوو وشەی بۆ یەك واتا بەکارهێناوە وەکو کۆچی دوایی و وەفات .

لە ئەنجاما ئەڵێم چەندم مێژووم خۆش و یستووەو لام بایەخدارو بەکەڵك بووە ئەوەندەی تر دوکتور کەمال لای بەکەڵك و خۆشەویست تر کردووم هیوادارم هەموو خوێنەرێکی کورد بەرهەمە رەنگینە نایابەکانی بخوێنێتەوەو ئەمیش هەموو مەرجەکانی نووسینی لا کۆبێتەوە تا لەمە زیاتر سامان بە کتێبخانەی کوردو کوردستان بدات .

بێگومان ئەم سەرنجانە کتێبەکە زیاتر ئەخەنە پێش چاوو کۆڕی لێکۆڵینەوە ، جگە لەوەی کە ئەم بیروڕایانەی دکتور کەمالیش هاوڕایان زۆرە . بیرورای خوێنەران دەربارەی ئەم باسانە هەرچۆنێك بێت ، کتێبەکە لە سەرەتایەوە تا دوا پەڕەی هەمووی مامۆستایانە بە بیرورای جوان و شێوازێکی نایاب و شایستە رازێنراوەتەو قەوارەو توێکل نەخشین و ناوەڕوك بەنرخ و بایەخدار .

لەبەر ئەوەی موناقشەو رەخنەی ئێمەلەئاستی زانستیو عیلمیانەی دەرنەچیو نەبێتە توانجو تەشەر بەسەر خاوەن قەڵەمو بیروبروای خۆشەویستی بۆ ئەدەبو نووسینی کوردی وامان بە باش زانی ئەم وتارە کە بەخامەی مامۆستای ئەدیب حەمە کەریم هەورامی نوسراوە دوایی بە وتارەکانی مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانیو محەمەد عەلی قەرەداخی بێنین لەگەڵ رێزمان بۆ هەردوو مامۆستایان

نوسەری کورد

چەند تێبینییەك لە نێوان

هەڵسەنگاندنو داش بەداش دا...

حەمەکەریم هەورامی

گۆڤاری «نووسەری کورد»ی ژمارە (٣)دا ، مامۆستا محەمەد ئەمین هەورامانی وتارێکی بە ناوو نیشانی : «هەڵسەندنگاندنی هەڵسەندنگاندنە رەشبینییەکەی مامۆستا قەرەداخی» بڵاو کردبووەوە ، لە ژمارەی (٤)ی هەمان گۆڤار دا ، مامۆستا محەمەد عەلی قەرەداغیش لە ژێر سەردێری : «داش بە داشو چەواشەکردن»دا بە وتارەکەی مامۆستا هەورامانی دا چوو بووەوە..

لە وتارەکەی مامۆستا هەورامانی‌دا ناوی من‌و چەند زاتێکی تر ناوەخەن کرابوون ، لە پاش دەرچوونی گۆڤاری نووسەری کوردی ژمارە (٣) کە وتارەکەی مامۆستا (هەورامانی) م خوێندەوە ، سەبارەت بەو ناو هێنانەو بەو چەشنەو لەو شوێنەدا پێم پەسەند نەبوو ، گەلێ دڵگیریش بووم ، ئەو دڵگیری‌یەم وەك کەسەرێك قووت دایەوەو دەنگم نەکرد ، چونکە دەمزانی مامۆستا هەورامانی لە رووی دڵسۆزی‌یەوە ناوی ئێمەی هێناوەو من‌و ئەو زاتانە لە لای ئەو جێگەیەکی تایبەتیان هەیە ، با هەندێ شتیشی لە دەس دەرچوو بێ.. هەر وەها پێم وابوو ناو هێنانمان لەو راددەیەدا کۆتایی پێ هات‌و برایەوە ، بەڵام کە وتارەکەی مامۆستا قەرەداغی لە ژمارە (٤)ی «نووسەری کورد» دا ، ئەم ووشانەی کە سەبارەت بە ئێمە کرابوون فوی پیا کردنەوەو دووبارە چاخ بوونەوە ، دووبارەش دڵ شکاندنەکەی ئێمە[1] نوێ بووەوە ، ئێتر مافی ئەوەی دامێ کە بێ دەنگ نەبم‌و لە سنووری ناو هێنانەکەی ئێمەدا بافتی ئەوەی هەیە کە ئەم تێبینیانە بخەمە بەر دەم خوێنەرانی بەرێز تا بزانن بەو تیلایی چاوە کە بۆ ئێمەیان ئاراستە کردووە رازی نین‌و نیگەرانی پێشان دەدەین.. هەر وەهاش تا هەر دوو نووسەر — بە تایبەتی مامۆستا هەورامانی — بزانن : کاردانەوەی ئەو ناهێنانە — بەو جۆرە — لە دڵ‌و دەروونی ئێمەدا تا چ راددەیەك بووە.. لام وایە لێیان زویر نابن چونکە ئەوان دەرگایان کردووتەوەو ئێمەیان هێناوەتە قسە..

دەبێ ئەوەش بزانرێ کەناو هێنانی ئەم‌و ئەو — بەوجۆرە — لە هەر وتارێکیدا هەبێ مافی هیچ کەسێك نی‌یە بە تایبەتی ئەگەر وتارەکە

---

(١) بەکارهێنانی وشەی «ئێمە» لەسەر جێ‌مە ئەم وتارەدا مانای ئەوە نی‌یە من لە جیاتی خۆم‌و مامۆستایان: ئەمین نەقشبەندی‌و عوسمان هەورامی قسە دەکەم. نا.. مەبەستم خۆمە..

شتێکی بابەتی و زانیاری نەبوو بەڵکو بریتی بوو لە مشت و مڕێکی پڕ بە خۆ هەڵ کێشان و توورە بوون . ئەمە جگە لەوەی ئێمەش مافی ئەوەمان نی یە بکەوینە نێوان ئەم دوو نووسەرە لێ هاتووەوە.. پشت گیری یەکێکیان دژ بە ئەوی تریان ناکەین..

وتارەکەی مامۆستا هەورامانی تا دەگاتە نزیك ناو هێنانی ئێمە بە درشتی نووسراوە و پڕیەتی لە هەڵچوون و سوور بوونەوە . بەڵام لەو شوێنەدا کە ناوی ئێمەی بردووە . رستەکانی کرژ کردووەتەوە و گرێی زۆریشی لێ داون و. دوو دەستەواژەی پڕ توانج و تەشەری خەستی لێ دروست کردوون.

من لەوێدا وا هەست دەکەم و تەنیا خۆم دەدەمە بەر شیسپی نەبرشتی ئەو دوو دەستە واژەیە . حەقم بە سەر کەسی تریشەوە نی یە.. لە لاپەرە (٢٨) ی گۆڤاری «نورسەی کورد»ی ژمارە (٣) لە دێری دەهەمەوە تا دێری حەڤدەهەم – مامۆستا هەورامانی – ئاوری بە لای ئێمەدا . داوەتەوە . ئەو هەشت دێرە کراوە بە دوو بەشەوە . باگوێ لە مامۆستا هەورامانی بگرین . لە بەشی یەکەمدا چی دەڵێ :–

١– (ناشوکری نەبێ . رۆشنبیرە هەورامانی زانە ئەدەبدۆستەکان زۆر کەمن و ئەتوانین بڵێین . کە لە شێخ ئەمین نەقشەبەندی و حەمەکەریم هەورامی و عوسمان هەورامی بەو لاوە هێشتا کەسی دیکە سەری هەڵنەداوە .) .

چەند تێبینی یەك لە سەر ئەم بەشە :–

ا– ناشوکری نەبێ : ئەم جۆرە شێوازە لە ئاخاوتندا لە هەڵوێستێکدا بە کار دێت کە یەکێك خۆی بە خاوون داراو دەستەڵات بزانێ و لە دەستەڵات داریدا پڕ بووبێتەوە و خەرمانەی دابێ و لە بڵندی خۆیەوە بڕوانێتە خوارەوە . یان بڕوانێتە بەردەم خۆی و بەزەیی بە چەند

کەسانێکی کەساس و بێ نەوادا بێتەوە کە هەوڵ بۆ شتێ بدەن و نەیگەنێ ، یان کلۆڵ و سەر گەردان بن و بە سەر هێزو توانای خۆیاندا شکابنەوە . ئیتر لەم هەڵوێستەدا مرۆڤ ئەشکی بەزەیی پیا هاتنەوەیان بۆ دەرێژێ و لە پاشدا دەڵێ — ناشوکری نەبێ — واتا : خوایا لێم نەگری هەر ئەمەندەت داونەتێ و کاری خۆتەو . ئەوانیش ئافەریدەی تۆن.. شوکریش لە سەر نازو نیعمەت دەکرێ و ناشوکریش لە سەر نەبوونیەتی . ئەمەش نیزیکە لە کوفرەوە . بۆ ئەوەی بە کوفر نەدرێتە قەڵەم دەوترێ : خوایا ناشکری نەبێ و بەکفری نەزانی..

من سوپاسی مامۆستا هەورامانی دەکەم کە لە ساتی لە خۆ بایی بووندا ئێمەی لە یاد بووە.. خوایا ئەو تێڕوانینەی بە گوناح لە سەر نە نووسێ و بە کوفر بۆی لە ئەژمار نەدەی.. ئامین..

ب : هەر وەها دەڵێ :(رۆشبیرە هەورامانی زانە ئەدەبدۆستەکان زۆر کەمن و ئەتوانین بڵێن کە لە شێخ ئەمین نەقشبەندی و حەمەکەریم هەورامی و عوسمان هەورامی بەو لاوە هێشتا کەسی دیکە سەری هەڵنەداوە .) .

مامۆستا هەورامانی دەیەوێ ووشەی هەورامی لە سەر لێوی هەموو خوێنەرێکی کوردو هەورامی یەك بسرێتەوەو بە زۆرە ملی فێری ووشەی هەورامانی یان بکات و ئەو کاتەش رێگە خۆش کات بۆ ئەم زاراوە داتاشراوە ناقۆڵایە : (هەورامانی زان) کە زۆر جار بە کاری دەهێنێ و . وا لێرەشدا لە جیاتی هەورامی زان ، هەورامانی زانی بەکار هێناوە.. لە چاو ئەودا مامۆستا قەرەداغی زمانەوانی نازانی و حەقی ئەوەی نی یە خۆی لە قەرەی بدا[٢] کەچی ئەو بۆی راست کردووەتەوە..

(٢) تەماشای نووسەری کورد ژمارە (٣) لاپەڕەی (٢٠) دێری پێنجەم بکە..

ج – نووسەر : (مامۆستا هەورامانی) کە قەرەداغی تەکی پێ هەڵ دەچنێ پەنا دەباتە بەر ناوی ئەمین نەقشبەندیو حەمەکەریم هەورامیو عوسمان هەورامی.. وەك بیەوێ گەلە کۆمەیەك دژ بە قەرەداغی دروست بکات.. نە دەبوو مامۆستا هەورامانی وا بکات . هەر وەها . نە دەبوو بەلێکۆڵینەوەو رادەربرینی قەرەداغی نیگەران بێ..

ووشەکانی هەورامانی وا دەگەیەنن : چونکە قەرەداغی – هەورامی نی یە – هەورامی نازانێ.. بێگومان ئەوەی هەورامی بێ مەرج نی یە هەورامی زان بێ . ئەوەش هەورامی نەبێ هەر مەرج نی یە هەورامی نەزان بێ.. لێرەشدا مەبەست زانینو نەزانینی ئەدەبیاتی شێوەی هەورامی یە..

د – هەمووومان دەزانین زاراوەی ئەدەبدۆست بەو کەسانە دەووترێ کە چێژ لە ئەدەب وەربگرن – هەر جۆرە ئەدەبێك هەبێ – بەڵام بەرهەمیان نەبێ . دیارە مامۆستا هەورامانی ئەوانە بە ئەدیب نازانێ . ئەگەر وایان دەداتە قەڵەم ئەی بۆچی لۆمەیان دەکات ! .

بەکار هێنانی زاراوەی ئەدەبدۆستەکان لە واتادا دووپات بوونەوەی مانای ناشوکری نەبوونەکەیەتی.. من لێرەدا ئەم پرسیارە دەکەم : تۆ بڵێی هەورامانیێك بەو پانو بەرینی یە هەر ئەوەندە ئەدەبدۆستی تیا هەڵ کەوتبێ؟..

نووسەر دەبوو ئەوەی لە یاد نەچێ کە هەر ئێمە ئەدەبدۆست نین . بەڵکو سەدان رۆڵەی ناوچەی هەورامان هەن کە ئێستا هەموو پرتو بڵاونو لە کاتی بێ کاریدا لە چایخانەکانی هەڵبجەو سلێمانیو هەولێرو ناحیەی سیروانو تەنانەت لە بەغداش کۆ دەبنەوەو باسی وتاری گۆڤارەکان دەکەنو هەواڵی هەڵسو کەوتی نووسەرانو هونەرمەندان بە یەك دەگەیەنن . جارو باریش شیعر بۆ یەکتری

دەخوێننەوەو باسی بێ نەوایی و بێ دەرتانی خۆیان بۆ یەکتری دەکەن ، هەندێ جاریش هەناسەی ساردو کاڵ بۆ شاخەکانی هەورامان هەڵ دەکێشن..

هەر ئێمە ئەدەبدۆست نین خوا نەیبڕێ لە ئەژمار نایەن.. ئیتر ناشوکری بۆ چی یە؟.. هەر ئەمە نا بەڵکو هەموو هەورامی یەك یان هەموو کوردێك – بە مانایەکی تێکرایی – ئەدەبدۆستە ، کەس نی یە دژ بە ئەدەب بێ..

ڕەنگە لە بەر خۆیەوە وا بزانێ ناو هێنانی یەکێکی وەك من لە ناو وتارێکی وادا لە خۆشیا من بخاتە باڵەفڕێو هەلەکە سەما.. ئەی چۆن؟!.. ووشەو ڕستەکانی مامۆستا محەمەد ئەمین ئەو هەموو مانایانە دەبەخشن و نابێ خۆی لێیان بێ بەری بکات ، چونکە زادەی فیکری خوێنی و ڕەنگە بە ئەنقەست وای لە چەرخ دابن کە یەك بار نەبن..

من لێرەدا ناشێ باسی نووسینەکانی ئەمین نەقشبەندی و عوسمان هەورامی بکەم ، هەر ئەوەندە دەڵێم : کتێبخانەی کوردی بەنووسراوو بەرهەمەکانیان دەوڵەمەند بووەو هەر دووکیان لە ڕیزی نووسەراندا وەك ئەستێرەی بەر بەیان دەرۆشێنەوە..

سەبارەت بە خۆم ، مامۆستا هەورامانی چاك شارەزای سروشت و بیروڕای منەو دەزانێ چی دەنووسم و بەچی یەوە خۆم خەریك دەکەم و لە بەرچیش من لە ڕێبازی خۆ خەریك کردن بە کۆنینە کۆ کردنەوەوە لام داوە..

بابێینەوە سەر گوێ گرتن لە بەشی دووەمی ووتەکانی مامۆستا هەورامانی :

٢ – (لە لایەن دەزگا ڕۆشنبیری یە کوردی یەکانیشەوە ، هەر بۆ سوودی گشتی و سوودی خۆشیان ، زۆر کەم بیریان لە کورد واتەنی یە کوردی یە کردووەتەوە کە دەڵێ : «نان بۆ نانەواو گۆشت بۆ قەساب»

زۆربەی وەخت لەو رووەوە ، کەوتوونەتە دوای رازە کوردەواری‌یەکان ، کە ئەوەی بۆ ئەم شیاوە لە بەر ئەودا ، دانراوە کە بۆی نەشیاوە ، بیگۆمان کردەوەی وەها جێگای لۆمەیە..)..

ا — بەشی پێشو یان دەستەواژەی پێشو واتاکەی خۆی وەك زنجیرە داوێك لە زەینی خوێنەردا لە ملی ئێمە دەئاڵێن کە بیری دەگوێزێتەوە بۆ سەر ئەم بەشە وا هەست دەکات ئێستا داوەکان لە ملی لایەکی تر دەئاڵێن . ئەم هەستە بە ئاستەم دێ تا دەگاتە وێرگولی یەکەمی دەستەواژەکە لەوێدا تووشی تەنگەبەرێك دەبێ ، کە دەگاتە سەر وێرگولی دووەم هەمدیسان واتاکان لە تەك ئەوەکانی پێشودا گرێ دەدرێنەوە ، تەنیا ئەوەندە هەیە لە پەراوێزی هۆشدا دەزگا رۆشبیرەکان بینا دەکرێن ، کە چی لە «مەتنی» ئەو بینایەدا هەر ئێمەین ، بە تایبەتی بە کارهێنانی (راناوە لکاوەکان (خوش یان) (بیر یان .) بۆ هەر دوولا دەچنەوە.. چ بۆ نزیك ، چ بۆ دوور.. لێرەدا بیری خوێنەر دەبێ بە دوو لکەوە :—

لکی یەکەمیان وا دەدا بە دەستەوە کە دەیەوێ راستەو خۆ لۆمەکەی بخاتە ئۆباڵی دەزگا رۆشبیری‌یەکان کە نانیان بە قەساب راسپاردوەو گۆشتیان بە نانەوا.. بێ گومان ئەم بەرواژی کردنەوە لە تەك لۆجیك‌و فیکرو تاقیکردنەوەی رۆژانەی کورد — دا نە گونجاوەو نا گونجێ ، مانای لۆمەکەی دەباتەوە سەر مانای رازە کوردی‌یەکە کە لە دیمەنێکی ئەو رازەدا (رازی دڕ دووك‌و باڵابان) لە دام‌و دەزگای دێوە ناهەموارەکەدا ئێسك خراوەتە بەر رەشە وڵاخ‌و کا خراوەتە بەر سەگەل.. کە ئەم دیمەنەش هەر نان بۆ نانەواو گۆشت بۆ قەسابەکە دەگرێتەوە.. لێرەشدا نە دەبوو مامۆستا هەورامانی شان بداتە بەر ئەو لۆمەیە ، چونکە وا پیشان دەدا کە مامۆستا قەرەداغی کە هاتووە لێکۆڵینەوەو توێژینەوەی لە سەر «میرزا ئولقادر»ە کەی ئەو کردووە ،

وەنەبێ دەزگا ڕۆشبیری یەکان داوایان لێ کردبێ ئەوە بکات ، تا ئەویش بێت گلیّ ی یان لێ بکات..

لکی دووەمیان ، تەوژمی گلەیی کردن ئۆباڵی دەزگا ڕۆشبیری یەکان وەنەبێ ئەوەندە پوختەو بێ گەردو ڕاست ئاراستە کرابێ تەمی توانجو تەشەر لە سەر شانی ئێمە ڕامالێت ، هەر وەکو ووتم داوی مانای ووشەکان لە مل ئێمە ئاڵاونو لە بیری خوێنەر ناچنەوەو تەوژم بە سەر (نان بۆ نانەواو گۆشت بۆ قەساب) دەبەنو دەرژێنە بان (ئەوەی بۆ ئەم شیاوە لە بەر دەم ئەودا دانراوە کە بۆی نەشیاوە) ئەو وەختە لۆمەکە دەبێ بە شەتاوێك جگە لە دەزگا ڕۆشبیری یەکانو ئێمە ، مامۆستا قەرەداغیش ڕادەپێچێ ، ئێتر خوێنەر وا دەزانێ ئەوەی ئێمە بیری لێ دەکەینەوەو پێیوە خەریکین هی نانەوایەو هی قەساب نی یە ، ئەوجا نازانرێ ئایا ئێمە نانەواینو قەرەداغی قەسابە یان بە پێچەوانەوە ، لە مەشەوە ئەو کاری هەر دوولامان بە پوچەڵ دەزانی ، من لەوە دڵنیام کە مامۆستا هەورامانی ڕاستەو حەز مەبەستی لۆمەی دەزگا ڕۆشبیری یەکانە بەڵام دەستەڵاتی بە سەر ڕستەکانیا نەشکاوە ، ئەوانیش وەك منداڵێکی گوێ نەگر مەبەستی دەروونی قوڵی ئەویان درکاندووە.. لەوانەشە بووترێ : دارشتنی دەستەی واژەی دووەمی نووسینەکەی مامۆستا هەورامانی جۆرە وازی یەکی واتاییو داپۆشینی تیایە.. ئەو کاتە وادەگەیەنێ خۆ خەرێك کردن بە ڕازو چیرۆکی کوردی یەوە شتێکی نەشیاوو بێهودەیە.. بڕواناکەم مامۆستا هەورامانی ئەم ڕایەی هەبێ ، جا ئەگەر واش بێ مانای ئەوە نی یە ئەوەی ئەو پیّ ی باشر نەبێ باش نی یە ، یان بە پێچەوانەوە.. تۆ بڵێ ی کە ئەو هەشت دێرەی سەبارەت بە ئێمە نووسی لای وا بووبێ خەڵك لە گوێ ی گادا نووستووەو

نازانیٚ ، خەڵك – نەك كاغەزی رەش – كاغەزی سپیش دەخوێنێتەوە..

ب – مامۆستا قەرداغیش لە (داش بە داش...)ە كەیدا لە نووسەری كوردی ژمارە (٤)دا ، روبەروی مامۆستا هەورامانی دەوەستێتو دەڵیٚ : (تا ئێستا چەند كتێبی باشیان بۆ ئەم دەزگایانە بردووەو ئەوان دەرگایان لە روویاندا كۆڵۆم كردووەو یارمەتیان نەداون؟..) . ئەمەوا دەگەیەنیٚ كە هەر دوو نووسەر وەك ئاگاداری هەموو شتێكی دەزگا روشبیری یەكان بن و خۆشیان سەرپشك بن.. دەنا نەیدەوت (چەند كتێبی باشیان..) كامەیە باش و كامەیە نا باش؟ ئەی ئەوان پێناسەیەكی تایبەتیان نی یە بۆ یارمەتی دانی نووسەران؟..

من ناڵێم مامۆستا قەرەداغی یەكێكە لەو كەسانە كە شتی باش بە شتی زۆرو زلۆر دەناسن ، دیارە ئەوەی لە یاد چووە كە لە لایەن دەزگا رۆشبیری یەكانەوە جگە لەوەی كە پێناسەكەیان كاری خۆ دەنوێنیٚ ، میزاج و جۆری پەیوەندی و هەڵوێستی نرخێنەر كاری خۆی دەكات.. لە بەر ئەمە جیٚ ی خۆی نەبوو لە داوێنی قسە لە دەزگا رۆشنبیری یەكاندا ووشەی باش و ناباش بێتە كایەوە..

من بەش بە حاڵی خۆم گلەیی دەزگا رۆشنبیری یەكان ناكەم هەر كتێبێكم بۆیان بردبیٚ یارمەتیان داوم ، هەر چەند ئەوان بە پیٚ ی هەڵوێستی خۆم سەر شانی بەرهەمەكانمیان قورس كردووە ، ئەو ماوەیەی كتێبم لایان گیری خواردبیٚ خۆم پیشانیان نە داوەو دوورە پەرێز راوەستاووم ، لە دڵیشەوە هەر سوپاسیانم كردووە...

مامۆستا هەورامانی ئەم راستی یە چاك دەزانیٚ ، چونكە لە گەل ئەوەدا ئێمە تێكەڵاوی یەكی زۆرمان هەیە كەچی لەو ماوەیەدا كە لیٚ پرساوی

روشنبیری بوو لە دەزگای رۆشنبیری‌و بڵاوکردنەوەی کوردی لەو ماوەیەدا دراما ی «خەونەو خەون نی‌یە»م بۆ نارد یەك ساڵ لە لای ماوەیەوە دوای ساڵێك بۆم گەڕایەوە ، بە بێ ئەوەی بە نامەیەکی «رەسمی» هۆی رەت بوون‌و دانە داوەوەکەی باس بکرێ.. تا ئێستاش نازانم هۆی چی بوو.. ئێستا وا «خەونەو خەون نی‌یە» بە یارمەتی ئەمینداریێتی‌ی گشتی‌ی‌و رۆشنبیری‌و لاوانی ناوچەی کوردستان کەوتووەتە بازارەوە لە بەردەست نووسەراندایە.. ئەگەر هی خۆم نەبوایە لەوانەیە جگە لەوەی لەسەبارەتیا بڵێم : ئەدەبی درامای کوردی گەیاندووەتە پلەیەکی بەرز شتی تریشم دەوت...

١٩٨٦/٦/١٤

ئەوی بدرەوشێتەوە، مەرج نییە زێڕ بێت

ڕێبین

لە ڕۆژنامەی هاوکاریی ژمارە ٧٦٧ی ڕۆژی ١٣/١٢/١٩٨٤ دا، کاک عبداللە عباس بەناوی (ع. ب. م. پێنجوێنی)یەوە لە ژێر ناونیشانی (ئەو کەسەی کەسە ئەلفێکی بەسە!)دا وتارێکی سەبارەت بە پێشەکی کۆمەڵە چیرۆکی (ڕەشپۆشێکی جیهانی چوارەم)ی کاک مستەفا ساڵح کەریم بڵاوکردەوە، کاکڵەی وتارەکەی بریتییە لەوەی کە دابڕانی کاک مستەفا لەساڵی ٩٦١ەوە بۆ ٩٧٠ لە جیهانی چیرۆك پەیوەندی بە بارودۆخی ئەو سەردەمەوە نەبوە، بەڵکو بەهۆی ئەو نووچدانە ئەدەبییەوە بوە کە لە ئەنجامی ئەوەدا تووشی هات، ڕۆژنامەی بڕوا پەردەی لەسەر ئەو ڕاستییە حاشا هەڵنەگرە لادا کە کاك مستەفا دوو چیرۆکی میسری کردوە بە کوردیی و وەك بەرهەمی خۆی بڵاوی کردوونەتەوە؛ هەر کە زرمەی نارنجۆکی ئەم وتارە هات ئیتر گەلەکۆمەکێی ئەدەبیی و داکۆکی کردنی تیرەگەرییانە سەری هەڵدا، ئەوە بوو لە هاوکاریی ژمارە ٧٦٩دا کاک فوئاد حەمە خورشید بە ناونیشانی (ئەمجارەیان نۆرەی کێیە؟) هاتە

وەلام ، بەلام نەکەم نە زۆر بەلای ئەو شتانەدا نەچوو بوو کە کاك عبدالله وورووژاندبوونی ، بەلکو تەنیا گرنگی بەوەدا بوو ، کە هەر وتارێ بەناوی نهێنی یەوە بلاوبکرێتەوە ئەوە هیچ بایەخی نییەو پێویستە دەرگای بەڕوودا دابخرێ ، دیارە کاك فوئاد بۆی نەچوە ، چونکە وتار ، شیعر ، چیرۆك ، شانۆیی ، بەپێزو سەرکەوتوو بەهەر ناوێکی نهێنی یەوە ، یا بەهەر نازناوێکەوە رووناکی ببینێ ، هیچ لە گرنگی بەرهەمەکە کەم ناکاتەوە ، سەید موحەممەد ئەمینی شیخەلیسلامی موکری ئەگەر لە بری هێمن هەر نازناوێکی تری بۆ خۆی پەسەند بکردایە ، ئێستا وەك شوێن لە شیعری کوردیدا هەر هەمان هێمنی شاعیر دەبوو ، عبدالله بەگی سلێمان بەگیش لە بری گۆران ئەگەر هەر نازناوێکی دیکەی لە جێ ی ناوی خۆی بنووسیایە ، هیچی لەو راستییە نەدەگۆڕی کە عبدالله بەگ یەکێکە لە لوتکە هەلکشاوەکانی ئەدەبی کوردی .

پاشان کاك مستەفا بەناوی خوشکە ئەرخەوانەوە ، بە ناونیشانی (چەند تێبینییەك لەسەر وتارەکەی ع. ب. م. پێنجوێنی) لە هاوکاری ی ژمارە ٧٧١دا چاکی داکۆکی کردنی لە خۆی لێکردوە بە لاداو دەلێ : (دەبوو ع رەخنەی زانستییانەی لە کۆمەلە چیرۆکەکەی کاك مستەفا بگرتایە نەك پێشەکی یەکەی .) کە ئەمە خالێکی لاواز نییە لە نووسینەکەی کاك عبداللەداو مافێکی رەوای خۆیەتی ، چەند سالێك لەمەوبەر چەندین نووسەر باری سەرنجی خۆیان سەبارەت بە پێشەکی کۆمەلە چیرۆکی (سێبەری ئەسپە شێ) دەربڕی و کەسیش گلەیی لەوە نەبوو کە بۆ ئەو نووسەرانە هێندە لەسەر پێشەکی ئەو کۆمەلە چیرۆکە دەنووسن ؟

کاك محەمەد نوری تـوفیق یش لە هاوکاری ژمارە ٧٧٧دا لەژێر سەردێڕی (کام باری سەرنج ؟)دا هەمان بۆچوونی بەناو خوشکە ئەرخەوانی دووبارە کردۆتەوەو ئەمیش هەر گلەیی ئەوەی هەیە کە دەبوو

کاك عبدالله زووتر ئەو وتارەی بڵاوبکردایەتەوە ، کە بە بیرو ڕای من ئەم بەرگریکردنەی کاك محەمەد نوری بە زیان بۆ کاك مستەفا گەڕاوەتەوە ، چونکە خوێنەر بۆی هەیە بپرسێ .. بۆچی کاك محەمەد نوری گلەیی ئەوە لە کاك عبدالله دەکات کە درەنگ هاتۆتە قسە ، کەچی هەمان ڕەخنە لە کاك ئەحمەد سەلام لە ساڵی ١٩٧٨دا مەسەلەکەی تازە نەکردەوە نەهاتە قسە .
ئەگەر کاسەی بەرگریکردنی ئەو نووسەرانە لە کاك مستەفا بێ ژێر کاسەیە ، کەواتە بۆچی کاك فوئاد حەمە خورشید کاتی خۆی داکۆکی لە (کاك لەتیف هەڵمەتی شاعیریان لە ئەدیبو نووسەری دیار کاك محەمەدی مەلا کەریم نەکرد ؟) بۆچی کاك محەمەد نوری تۆفیق ئەو کاتەی کە لە گۆڤاری رزگاری دا (ساڵی ١٩٦٩) چاوپێکەوتنەکەی لە تەك کاك مستەفا دا کرد بەرپەرچی ئەوانەی نەدایەوە کە گومانیان لەدەست پاکی کاك مستەفا هەبوو ؟

دوای ئەم سێ وتارە جارێکی تر کاك عبدالله عباس بە ناونیشانی (روونکردنەوەیەك بە بەڵگەی دیارەوە) لە هاوکاریی ژمارە ٧٧٢دا دێتەوە مەیدانو پێ لەسەر بۆچوونەکانی خۆی دادەگرێو دەڵێ : (ئەوی نیازی وەڵامدانەوەی هەیە با وەڵامی ئەم پرسیارە بداتەوە : ئایا کاك مستەفا ئەو چیرۆکانەی وەرنەگرتووەو زادەی بیری خۆین ؟) کاك عبدالله مەبەستی لەم چیرۆکانەیە :

١ ـ کم تدفع ؟ی محمد حمدی کە کاك مستەفا بەناوی خۆیەوەو بە ناونیشانی چەندم لێ ئەسێنی ؟ یەوە بڵاوی کردەوە .
٢ ـ الدرس الأخیری ئەلفۆنس دۆدیە کە بەناوی خۆیەوەو بەناونیشانی نیشتمانی جوانەوە بڵاوی کردەوە .
٣ ـ مفتاح الحظی اسماعیل حبروك کە بەناوی خۆیەوەو بەناونیشانی دەستم دامێنت کلیلە بۆرەوە بڵاوی کردەوە .

دوای وتاری دووەمی کاك عبدالله ، کاك مستەفا بە وتارێکی دوورو درێژ لە هاوکاریی ژمارە ۷۷۸و ۷۸۱ دا بە ناونیشانی (ئەوی لە کاسەدا بێ بە کەوچك دەردێ) داکۆکی لە هەڵوێستی خۆی دەکاو هەوڵ دەدا وەڵامی پرسە بنچینەییەکانی کاك عبدالله بداتەوە ، بەڵام چونکە داکۆکی لە مەسەلەیەکی ڕەوا نەکردوە نە بەڵگەی سەلمێنەری هێناوەتەوە ، نە بیروڕاکانی لەسەر زەمینەیەکی پتەو وەستاندوە ، نە ئەوی ڕاستگۆیی هونەریی و مێژووییش بێت ڕەچاوی کردوە ، بابزانین چۆن ؟

کاك مستەفا دەڵێ : (لە چاپی دووەمی شەهیدانی قەڵای دمدما ئەوەم وتوە کە بەتەواوی کەوتبوومە ژێر کاری چیرۆکنووسە میسرییەکان ، هاوکاریی ژمارە ۷۷۸ .) شەهیدانی قەڵای دمدم بۆجاری دووەم لە ساڵی ۱۹۸۲دا چاپ کراوەتەوە ، کەواتە دەبوو کاك مستەفا بیستو دوو ساڵ پێشتر ، واتە لە چاپی یەکەمدا ئەو قسەیەی بکردایە ، ئەگەرچی نەك هەر لەژێر کاری چیرۆکی میسریدا بوە ، بەڵکو چەند چیرۆکێکی میسریشی گۆڕیوەتە سەر کوردیی و بەناوی خۆیەوە بڵاوی کردوونەتەوە .

بێجگە لەمانە پێم وایە ئەگەر کاك نوری وەشتی لە ساڵی ۱۹٦۱دا ئەم مەسەلەیەی نەورووژاندایەو کاك ئەحمەد سەلامیش لەساڵی ۱۹۷۸دا دووبارەی نەکردایەتەوە ، کاك مستەفا نە لە ساڵی ۱۹۷۹ دا دەهاتە قسەو نە لەچاپی دووەمیشدا باسی ئەوەی دەکرد کە لە ژێر کاریگەری چیرۆکی میسریدا بوە . پێویستە خوێنەر ئاگاداری ئەوەش بێت کە کاك مستەفا هەر لە خۆڕا باسی ئەوەی نەکردوە کە لەژێر کاری چیرۆکنووسە میسرییەکاندا بوە ، بەڵکو دوای ئەوەی کاك ئەحمەد سەلام لە گۆڤاری ئاسۆی زانکۆیی ژمارە هەشتی ساڵی ۱۹۷۸ دا لە وتارێکدا بە ناونیشانی (ئەو دەلاقانەی لە ـ چیرۆکی هونەریی کوردی ـدا بەرچاو دەکەون .) سەرنجی خوێنەری بۆ ئەوە ڕاکێشاوە کە کاك حسین عارف بەهەڵە چیرۆکی (چەندم لێ

ئەسێنی)ی بۆ کاك مستەفا تۆمـار کردوەو راستییـەکەی ئـەو چیرۆکـە بەرهەمی چیرۆکنووسی میسری محمد حمـدی یە ، ئینجـا کاك مستـەفا لەژمارە یەکی ئاسۆی زانکۆیی ساڵی ۱۹۷۹دا لە باسێکدا بە ناونیشـانی (ئەو ئاوێنەیە مەشکێنە کە خۆتی تێدا دەبینی) ناچار بوە بێتە قسەو نەشی توانیوە داکۆکی لەخۆی بکات .

کاك مستەفا دەڵێ : (بڕوا ڕۆژنامەیەکی زەرد بوەو لە نێوان منو کارگێڕانی بڕوا دا جیاوازی بیروڕا هەبوە ، هەر بۆیەش دژیان نووسیم . ئاسۆی زانکۆیی ژمارە یەك ساڵی ۱۹۷۹ .) با بڕوا ڕۆژنامەیەکی زەردیش بووبێت ، بەڵام ئەمە کەی ڕێگە بـە نووسـەرێك ئـەدا چیرۆکی میسـری بەبەرهەمی خۆی لە قەڵەم بدا ؟ یان ئەگەر کاك مستـەفا دژی ڕۆژنـامە زەردەکان بوە ، ئەی نهێنی لەوەدا چییە کە هاوکاری لەگەڵ گۆڤاری پەیام دا کردوە ، ئەگەرچی پەیام زمان حاڵی باڵیـۆزخانـەی ئەمـەریکا بـوە لە بەغدا ؟ تۆبڵێی کاك کەمالی میرزا کەریمی سەرنووسەری بڕوا لە سەفیری ئەمەریکاش کۆنەپەرست تر بوو بێت ؟ هەر لێرەدا پێویستە ئەوەش بڵێم ئەگەرچی کاك حسێن عارف لە (چیرۆکی هونەری ی کوردی)دا سەرنجی خوێنەری بـۆ ئەوە ڕاکێشـاوە کە کـەمانچـە ژەن چیرۆکێکی تـورکی یەو پیرەمێرد کردوویەتی بە کوردی ، کەچی کاك عومەر مەعرووف بەرزنجی بەوەش هەر قایل نییـەو دەڵێ : (چەنـد شکسپیر پـەیوەنـدی بە شێـخ زوبێرەوە هەیە هێندەش مەسەلەی کەمانچە ژەن لەم کتێبەدا ـ چیرۆکی هـونەری ی کـوردی ـ جێ ی دەبێتەوە .) (ل ١٦ ، ١٧ لێکـۆڵینەوەی هونەری یان هەڵبزرکاندن ـ عومەر مەعرووف بەرزنجی .) بەڵام نەك هەر رەخنەی ئەوەی لە کاك حسێن نەگرتوە کە چیرۆکی چەندم لێ ئەسێنی ی بە بەرهەمی کاك مستەفا لە قەڵەم داوە ، بەڵکو کاك عومەر خۆیشی هـەمان چیرۆکی وەك چیرۆکێکی رەسەنو سەرکەوتووی کوردی تۆمـار کردوە .

(ل ۱۱۳ لێکۆڵینەوەو بیبلۆگرافیای چیرۆکی کوردی ـ عومەر مەعرووف بەرزنجی) .

کاک مستەفا لە ل ٥٤ی چاپی دووەمی شەهیدانی قەڵای دمدمدا دەڵێ : (بڕیارم دا چیرۆکی شەهیدانی قەڵای دمدم لەم بەرگە نوێیەدا هەر بەو شێوەیەی ئەو سای لەچاپی بدەمەوە .) ئەمە لە کاتێکدا چیرۆکەکە لە چاپی دووەمدا هێندەی گۆڕان بە سەرداهاتوە ، کە لەگەڵ ئەوەی چاپی یەکەمدا هەر خوایان یەکە ، چونکە سەر لەنوێ . دای رشتۆتەوەو سەراپای زمانی نووسینەکەی گۆڕیوەو سەدان هەڵەی زمانەوانیی راست کردوتەوەو بە دەگمەن رستەی تێدا هێشتۆتەوە ، نەی گۆڕی بێت ، بۆ نموونە لێرەدا چەند رستەیەك بەراورد دەکەین :

١ ـ بەمەیان رازیم بەو شەرتەی .. ل ۸۲ی شەهیدانی قەڵای دمدم چاپی یەکەم ۱۹٦۰ .

بەوەیان قایلم بەو مەرجەی .. ل ٤٦ ی چ ۲ ـ ۱۹۸۲ .

۲ ـ دەستەیە خزمەتکاریش .. ل ٦۱ چ ۱

دەستەیە لاویش .. ل ۱٥ چ ۲ .

۳ ـ دنیا ساردە ، بایەکی هەیە ، تف هەڵدەی ئەی بەستی . ل ٦٦ چ ۱

دنیا سارد بوو ، بایەکی ئەهات ، تفی هەڵدراوی ئەبەست . ل ۲۲ چ ۲

٤ ـ دەنەختێك بنوو . ل ٦۸ چ ۱

کەمیك چاوەکانت لێك بنێ . ل ۲٥ چ ۲ .

٥ ـ شەرتە دەردێکت بدەمێ بەخەویش بەخەیاڵتا نەهاتبێ ، تۆڵەی هەزارەها جوانی وەك ڤیانت لێ بسێنم ، بتکەم بەنموونە بۆ هەموو خائنێك . ل ۱۰ چ ۱ .

شەرتە بتكەمە نموونە بۆ هەموو ئەبوو رووغالیك ، تۆڵەی هەزاران جوانی ئەم قەڵایەت لێ بسێنم . ل ٤٤ چ٢ .

لەگەڵ ئەم هەموو دەستكارییەشدا هێشتا دەڵێ : (دەبێ خوێنەرە بەرێزەكان ئەوە بزانن كە ئەم چیرۆكە لەكاتی خۆیدا لەچ بارودۆخێكدا نووسراوە ، لەبەر ئەوە نابێ بە پێوانەی هەشتاكان بارودۆخێكدا نووسراوە ،لەبەرئەوە نابێ بە پێوانەی هەشتاكان حیسابی لەگەڵا بكرێ . ل ٥٤ چ ٢ شەهیدانی قەڵای دمدم .)

هەروەها كاك مستەفا لە ل ٦ی چاپی یەكەمدا دەڵێ : (لێرەدا تەنیا یەك چیرۆكیان پێویست بە لەسەر دوانە ، ئەویش چیرۆكی شەهیدانی قەڵای دمدمە ، بۆ ئەم چیرۆكە لە رووی مێژووییەوە زۆر شتم خوێندۆتەوە كە دەربارەی كارەساتی قەڵای دمدم دوا بێ لەوانە :

١ ـ تەئریخی كوردو كوردستان ـ مامۆستا ئەمین زەكی .
٢ ـ پەراوەكانی مامۆستا حسین حوزنی موكریانی .
٣ ـ شەرەفنامە . چاپی عەرەبی .
٤ ـ نووسراوێكی مامۆستا انور المائي لە رۆژنامەی المجتمع .

ئەمانەم خوێندۆتەوەو چوارچێوە مێژووینەكەیم پاراستووەو لەسەر ئەو بناغەیە ئەم چیرۆكەم دارشتوە .)

كەچی لە چاپی دووەمدا دەڵێ : (كارەساتی قەڵای ـ دمدم ـم لە كتێبی شەرەفنامەدا خوێندەوە زۆر كاری تێكردم ، چەندەها شەو خەوی لەچاوم حەرام كرد ، تا ئەهات گینگڵم پێوە ئەدا ، بەرە بەرە هاتمە سەر ئەو رایەی ئەو چەند دێرە مێژووییەی لەو كتێبەدایە بیكەم بە سەرچاوەو چیرۆكێكی هونەری هاوچەرخی لێ هەڵبهێنجێنم .)

لێرەدا لە خوێنەر دەپرسم : ئایا ڕاستگۆیی بواری ئەوە دەدا ، چەندین سەرچاوەی مێژوویی لەچاپی یەکەمدا ببێتە چەند دێڕێك لەچاپی دووەمدا ؟

کاك مستەفا لەوکورتە ڕازەدا کە بۆچاپی دووەمی شەهیدانی قەڵای دمدمی نووسیوە دەڵێ : (ئەشێ هەندێ بپرسن : بۆچی بە تەنیا شەهیدانی قەڵای دمدم چاپ بکرێتەوە ؟ بۆ هەموو چیرۆکەکان سەرجەم چاپ نەکرێنەوە ؟) لە وەڵامدا دەڵێ : (لە ڕاستیدا ئەو چیرۆکانەی تر زۆربەیان لە گۆڤارەکاندا بڵاوکرابوونەوە ، بەڵام ئەمیان ئەوی کتێبەکەی نەبێ ئیتر لە هیچ چاپکراوێکی ترا نەی خوێندۆتەوە . ل ٥٤) .

پرسیارەکەی چەند بەجێیە ، وەڵامەکەیشی ئەوەندە دوورکەوتنەوەیە لە ڕاستگۆییو خۆ لادانە لە کاکڵەی پرسیارەکە ، چونکە ڕاستییەکەی ئەوەیە کاك مستەفا وەك چۆن دڵنیایە لەوەی شەهیدانی قەڵای دمدم بەرهەمی خۆیەتی ، هەرواش بێگومانە لەوەی ئەو چیرۆکانەی تر هەندێکیان بەرهەمی خۆی نینو تەرجومەی کردوون ، بۆیە دڵنیا بوە بە لە چاپدنەوەیان تووشی گێرمەو کێشە دێتو نووسەرێکی تری لێ پەیدا دەبێت ، برینەکەی بڕوای ساڵی ١٩٦١ نوێ بکاتەوە ، بەڵێ بۆیە ویستوویەتی خۆی لەو داوە بپارێزێ .

کاك مستەفا لە هاوکاریی ژمارە ٧٧٨دا دەڵێ : (گیروگرفت و کێشەی زەحمەتکێشەکان لە هەموو کۆمەڵگایەکی دوا کەوتووی هاو شێوەدا وەك یەکن ، بۆیە نووسەری پێشکەوتنخواز وەك یەك چارەسەری ئەو مەسەلەیە دەکات ، (ئەمە جگە لەوەی) من بەتەواوی کەوتبوومە ژێر کاری چیرۆکنووسە میسرییەکان .)

نووسەرە بەهرەدارو هەڵکەوتووە هەست ناسکەکان دەزانن هەر تەنیا خۆ خواردنەوە دادیان نادا ، بۆیە پێ لەسەر زەوی ـ نەتەوەکەی ـ

خۆیان دەچەقێنن‌و دەرگاو پەنجەرەکانیان بەرووی ئەدەبی جیهاندا دەکەنەوە . (ل ٦٣ ئەدەبی بەراوردکاری ، عەزیز گەردی .) هەر بۆیەش بەدەگمەن نووسەرێکی مەزن هەڵدەکەوێ لە ژێر کاری ئەدیبێکی تر یا ئەدەبی وڵاتێکی تردا نەبێ بەڵام ئەمە نەك هەر رێگەی ئەوەی پێنادا کە بەرهەمی ئەو ئەدیبە یان ئەو وڵاتە وەربگێڕێتە سەر زمانی نەتەوەکەی‌و وەك بەرهەمی خۆی بڵاوی بکاتەوە ، بەڵکو (نووسەری بەهرەمەندو لێهاتوو بەزەحمەت کاریگەر ئەدەبی بێگانەی پێوە دەبینرێ ، بۆیەش پێوەی نابینرێ چونکە ئەو شتەی کە وەری دەگرێ زۆر چاك هەزمی دەکاو وای لێدەکا نەناسرێتەوە ، کەچی نووسەری بێ دەسەڵات خۆی لەدەست کاریگەری ئەدەبی بێگانە پێ‌رزگار ناکرێ‌و مۆرکی کاریگەرییەکەی زەق پێوە دیارە . ل ٤٦ ، ٤٧ ئەدەبی بەراوردکاری .) هەروەها پۆڵ ڤالیری دەڵێ :

(هیچ شتێ هێندەی سوود وەرگرتن لە بیروڕای کەسانی تر کەسایەتی نووسەر دەرناخات ، شێر تەنیا چەند بەرخێکی هەرس کراوە . ل ١٨ الادب المقارن . الدکتور محمد غنیمی هلال .) بەم پێیە (چەند چیرۆکێکی کاك مستەفا !) ناچێتە خانەی ئەدەبی بەراورد کارییەوەو ناتوانین بەوە قایل بین کە مەسەلەکە تەنیا کارتێکردنی ئەدەبییە ، چونکە : (ئەدەبی بەراوردکاری ئەوە پیشان دەدا کەی‌و چۆن‌و لە کوێوە ئەدەبی نەتەوایەتی کەوتۆتە بەر شاڵاوی کاریگەری ئەدەبی بێگانە ، چۆن سوودی لێ بینیوەو چۆن شان‌بەشانی سوود وەرگرتنەکەش رەسەنایەتی خۆی پاراستوەو نەلەقاوەو سیمای نەتەوایەتی خۆی نەدۆڕاندوە . ل ١٤ ئەدەبی بەراورد کاری .) بەڵام کاك مستەفا سوودی لەو چیرۆکانە وەرنەگرتوە بەڵکو تەرجومەی کردوون . راستە نووسەرە پێشکەوتن خوازەکان لەیەك روانگەوە سەرنجی کێشەکان دەدەن ، بەڵام ئەمە هیچ لەو راستییە ناگۆڕی کە : (تەنانەت رۆشنبیریی نیۆ نەتەوەییش خاوەنی

پێناسەی نەتەوەییە . ل ٣١ الاشتراكية والثقافة . گۆڕینی محمد الجندي .) گۆرگی پێی وایە : (ڕۆشنبیریی هەر یەكێ لە كۆمارەكانی یەكێتی سۆڤییەت ئەگەر چی وەك كرۆك سۆشیالیستییانەیە بەڵام لە شێوەدا نەتەوەییە . ل ٩٣ الاشتراكية والثقافة .) لۆناچارسكیش دەڵێ : (مرۆڤایەتی بە هەنگاوی درێژ بەرەو ڕۆشنبیریی نێو نەتەوەیی دەڕوا ، بەڵام بناغە نەتەوەییەكە تا داهاتوویەكی دوور ، یان دەشێ هەتا هەتایە بمێنێ . ل ١٣١الاشتراكية والثقافة .) ئەگەرچی یەشار كەمال و ماركیز لەیەك ڕوانگەوە سەرنجی كێشەكان دەدەن بەڵام هەر یەكەیان شتی تایبەتی خۆی هەیە ، بەڵام هاژەی ڕووباری بەرهەمی هەر یەكەیان دەنگی تایبەتی خۆی هەیە .

وەكو وتم مەسەلەكەی پەیوەندی كاك مستەفا لەگەڵ چیرۆكنووسە میسرییەكاندا مەسەلەی كارتێكردن و كاریگەری و شتی لەم بابەتە نەبوە ، بەڵكو كاك مستەفا چەند چیرۆكێكی میسری كردوە بە كوردی و بە بەرهەمی خۆی لە قەڵەم داون ، دیارە بنكەی ئەم قسەیە گیرفانی خۆم نییە ، بەڵكو فەرموون ئێوەو ئەم بەڵگە حاشا هەڵنەگرە :

كاتێ كاك نوری وەشتی لە ڕۆژنامەی بڕوای ژمارە ٢٢ ی ساڵی ١٩٦١ دا پەردەی لە سەر ڕووخساری مانگی ئەو ڕاستییە لادا كە كاك مستەفا چیرۆكی (كم تدفع)ی چیرۆكنووسی میسریی محمد حمدی كردوە بە كوردی و بە بەرهەمی خۆیی لە قەڵەم داوە ، هەر ئەو كاتەو لەهەمان وتاردا لە كاك مستەفای پرسی بوو : (جا توخوا ڕاست ناكەین ؟ ئەگەر ئەڵێی نەء با بە زنگغراف بۆت چاپ بكەین .) كاتی خۆی كاك مستەفا وەڵامی ئەم پرسیارەی كاك نوری نەدایەوە ، تا ئەویش بۆی چاپ بكات ، بەڵام ئەوەتا ئێستا وەڵامی داوەتەوەو لە هاوكاریی ژمارە ٧٨١ دا دەڵێ : (كارەساتی چیرۆكی چەندم لێ ئەسێنی لە گەڕەكی شێخ جافەر لە سلێمانی

ڕووی داوه .) بۆیه لێرەدا وێنەی لاپەڕەیەکم لە چیرۆکی کم تدفـع ی محمد حمدی لەبەر گۆڤاری ـ الهلال ـی میسری کە لە ساڵی ١٩٥١ دا ئەو چیرۆکەی بڵاوکردۆتەوە ، گرتوەتەوەو هەروەها وێنەی هەمان لاپەڕەم لە چیرۆکی چەندم لێ ئەسێنی کۆپی کردوە کە کاك مستەفا بەبەرهەمی خۆی لەقەڵەم داوەو تائێستاش سوورە لەسەر ئەوەی کەچیرۆکی خۆیەتی ، با خوێنەر بەراوردی دەقە عەرەبی و کوردییەکە بکات و پاشان خۆی سەرپشك بێت .

واتلمس بيدى جبينه الساخن المندى ثم لا املك غير ان اصلى من اجله وادعو الله ان يرفع عنه البلاء ...

واشاروا على بان اذهب به الى الطبيب ، ودلونى على مكانه وذهبت اليه احمل ولدى العليل ورجوته فى توسل وفى استعطاف

وقل « وكم تدفع ؟ » واطرقت بدورى ثم رفعت اليه بصرى وقد غامت عيناى وقلت « وكم تطلب ؟ » وسمعته يقول « عشرون جنيها » واردفت قائلا « جنيهان ... هى كل ما املك . » ولم اسمع ردا ، وحاولت ان القى على الطبيب نظرة . فلم أر شيئا .

ان يدفع عنه الشر ويجنبه الموت

وراح الطبيب يفحصه ثم التفت الى وقال « ان ابنك فى حاجة الى عملية جراحية . » قلت له « اذا كان لابد منها فعليك بها . » واطرق الطبيب قليلا ثم رفع الى بصره وقد لمعت عيناه

فقد كانت الدموع تحجب عنى كل شىء . ومضت لحظات قبل ان اتمكن من الرؤية ، ثم جلت ببصرى فى حجرة الطبيب ابحث عنه فلم اجده . وسرعان مادخل علينا احد الممرضين ، وسرعان ماسمعته يأمرنى بالانصراف ، فحملت ابنى ... وانصرفت

لاپەڕەیەك لە چیرۆکی کم تـدفـع وەك لە گـۆڤـاری الهـلال دا بڵاوکراوەتەوە .

، دەستم ئەدا

لەناوچەوانە گەرمەکەی . . لەپاشان هیچم بونەمایەوە ئەوە نەبی راکەمە سەر بەرمالەکەو لەخوا پاریمەوە . بەرو دراوسی ناوی دکتوریکیان بوهەلدام کە بو روژی دوایین بیبەمە لای ، منیش جوامیرم گرتە باوەش ونوساندم بەسەر دلەوە تاگەیاندمە لای دکتورەکە ، لەوی کەوتمە پارانەوە لی ی کەچاریکی کورەکەم بکات ، پاش سەیر کردن وئەم دیوەو دیو کردنی رووی کردە من و ووتی :

— کوری تو من چاکی ئەکەم لەخوت .

زمانی باش نەئەزانی بەلام توانی من باش تی بگەیەنی ، منیش سەرم هەلبری و روم تی کرد :

— باشە جەنابی دکتور بەگ خوا دەس بەعەمرت بگری ، بەلام با بزانم (چەندم لی ئەسینی ؟)

— پانزە دینار .

منیش بە پارانەوە ووتم :

— بەخوا جەناب تەنیا سی دینار شك ئەبەم .

ئیتر گویم لەوەلام نەبو ؛ ویستم سەیریکی دکتور بکەم بەلام فرمیسك بەری چاوی گرتم وهیچم نەینی ، لەپاش ماوەیەك یەکی لەبەردەستەکانی پەلی گرتم. ودەرگای دەرەوەی پیشان دام .

هەمان لاپەڕە لە چیرۆکی کم تدفع بەکوردی کە کاك مستـەفا بـە بـەرهەمی خـۆیی لەقەڵەم داوە . (ل ٤٢ ، ٤٣ ی شـەهیدانی قـەڵای دمدم . چاپی یەکەم ١٩٦١ .)

چونکە لە ڕووی چۆنێتی‌یەوە سەیری مەسەلەکە دەکەم ، بۆیە تەنیا یەك بەڵگەم خستە بەر دەستو دیدەی خوێنەر ، دڵنیام خوێنەر دەزانێ ئەوەی ئامادە بێت چیرۆکێکی میسری بە بەرهەمی خۆی بداتــە قەڵەم ، ئەوا بۆ زیاتریش سڵ لە هیچ ناکاتەوە ، کە دەڵێین ئێران خــورماڵی تــۆپ بارانکرد ، ئەگەر خورماڵ چــوار تۆپ ، یــان چواردە ، یــان چل تــۆپی بەرکەوتبێ هەر تۆپ باران دەگرێتەوە ، ئەوی کەسێك یان دووان یان دەی کوشتبێ ، هەر پێی دەڵێن بکوژ ، لە بواری ئەدەبیشدا مەسەلە هەروا دەکەوێتەوە .

کاك مستەفا دەڵێ : (لە چاپی دووەمی شەهیدانی قەڵای دمدمــا ئەوەم وتوە کە بەتەواوی کەوتبوومە ژێر کاری چیرۆکنووسە میسرییەکان نازانم ئەگەر ئەمە بەڕاستگۆیی دانەنرێ ، ئەبێ بەچی ناو ببرێ ؟ ژمارە ٧٧٨ی هاوکاری .)

لە گومان بــەدەرە (دەبێ لە کاتی پێــویستو لەباردا هــەست بە هەڵەکانی خۆمان بکەینو بەگورجی ڕاستیان بکــەینەوە .) دەبــوو کاك مستەفا هەر ساڵی ١٩٦١ دوای وتارەکەی کاك نوری وەشتی دانی بەوەدا بنایە کە چەند چیرۆکێکی کردوە بەهی خۆیو پەشیمانە لەو کارەی ، نەك چاوەڕێ بێت تا کاك ئەحمەد سەلام لە ساڵی ١٩٧٨دا مەسەلەکە دووبارە دەکاتەوەو ئەوسایش هەر ڕاستییەکە بشارێتەوە ، پاشان جارێکی تــر لە ١٩٨٢ داو دوای ئەوە لە ساڵی ١٩٨٥ یشدا هەر ڕاستی بزر بکاتو کەچی لافی ڕاستگۆییش لێبدا . دەپرسم هۆی چی‌بوو کاك مستەفا لە ١٩٦١ەوە تا ١٩٧٩ وەڵامی کاك نوری وەشتی نەدایەوە ؟ ئەگەر بیانووی ئەوەیە کە لە سەرەتای ساڵانی شەستدا بڕواو ژینو الاخبار هەر یەکەی لەبەر هۆیــە وەڵامەکەیان بڵاونەکردۆتەوە ، لەم حاڵەتــەدا دەی‌توانی لە نــاوەڕاستی ساڵانی شەستدا لە (رابەر)دا کە خۆی دەری دەکرد وەڵام بداتەوە ، یان

با لە سەرەتای سالانی حەفتادا لە دەنگی مامۆستادا کە خۆی یەکێ بوو لە دەستەی نووسەرانی ـ نەك دامەزرێنەرو سەرنووسەری ـ بەرپەرچی کاك نوری بدایەتەوە ، ئەمانە بێجگە لەوەی بە حوکمی ئەوەی پەیامنێری التآخی بوو ، چوار سال ئەندامی دەستەی بەڕێوەبەری نووسەرانی لقی سلێمانی بوو ـ نەك چوار سال سکرتێر ـ ، لە تەلەفزیۆنیشدا بەرنامەی هەبوو ، بۆیە دەی توانی لە سەرەتای سالانی حەفتادا چ لە دەنگی مامۆستاو چ لە رۆژنامەی التآخي و چ لە گۆڤاری نووسەری کورداو چ لە ڕێی بەرنامەی ئەدەبو ژیانەوە داکۆکی لە خۆی بکات .

کاك مستەفا لە ئاسۆیی زانکۆیی ژمارە یەکی سالی ١٩٧٩ دا ، لە وەلامی کاك ئەحمەد سەلام دا دەلێ : (ئەگەر مەسەلەکە کۆنە قین نەبێ ، ئەحمەد سەلام نووسینێکی هەژدە سال لەمەوبەری نەدەکرد بەمال بەسەرمنەوە .) لە هاوکاریی ژمارە ٧٧٨ یشدا لە وەلامی کاك عبدالله عباسدا دەلێ : (کاك عبدالله ٢٥ سال ئەمانەی بۆ من خستۆتە توورەکەوە .)

ئەوی لە سەر کاك مستەفا بنووسێ ، ئەگەر نووسینەکەی ستایشو پێدا هەلدان بوو ، ئەوا نووسینێکی مەوزوعیو رەخنەیەکی زانستیو لێکۆلینەوەیەکی ئەکادیمییانەیە ، خۆ ئەگەر نا ئەوا کۆنە قینەو قسەو قسەلۆکەو دەرچوونە لە دابو نەریتی رۆژنامەگەریو پێویست ناکا خوێنەر بەو شتانەوە خەریك بکرێ . (دالاس) کە وەزیری دەرەوەی ئەمەریکا بوو دەیوت : (ئەوی خێری ئەمەریکای تێدابێ ، خێری دنیای تێدایە .) کاك مستەفاش پێی وایە ئەوی سوودی خۆیی تێدابێ ، قازانجی میللەتی تێدایە ، ئەگەر نا زیان بەخشە .

کاک مستەفا دەڵێ :

(چل ئەدیبی ناسراو لە پێشەکی وتارەکەی کاک عبدالله ناقایل بوون . هاوکاری ۷۷۸ .) ئەگەر ئەمە هەر قسەی رووتیش نەبێ هێشتا حەقیقەت لە چل ئەدیبی ناسراو بالاتره ، ڕاستە (لە ڕوانگەی ئەو بۆقەوە کە لە بنی بیرێکدایە ، ئاسمان ئەوەندەی دەمی بیرەکەیە .) بەلام ئاسمانی ڕاستەقینە گەلێ بەرینو فراوانو بەربلاوترە ، کاتێ کاک عبدالله دەڵێ : چەندم لێ ئەسێنی چیرۆکی محمد حمدی‌یە ، وەك ئەوە وایە بلێت : بەغدا پایتەختی عێراقە ، ئەوانەی کە پێیان وایە : (ئەبێ دژی هەموو ئەو شتانە بین ، دوژمن پشتگیرییان لێدەکاو پشتگیریش لە هەموو ئەو شتانەبکەین دوژمن دژایەتیان دەکا .) ئەوانە لە ڕاستی دوور دەکەونەوە ، ئەگەرچی کاک مستەفاو کاک عبدالله نەك هەر دوژمنی یەك نین ، بەڵکو لە ناوەڕۆکدا لەیەك سەنگەردانو جیاوازییەکەیان تەنیا لە شێوازدایە ، من پێم وایە نەك چل ئەدیب ، هەموو ئەدیبانیش لایەنی کاک مستەفا بگرن ، لەو مەسەلەیەدا هەر کاک عبدالله راستی وتوە ، چونکە مەسەلەکە ئەدەبییە ، هەڵبژاردن نییە ، کێ دەنگی زۆر هێنا ئەوە سەربکەوێ ، سبەینێ کاک عبدالله خۆیشی لایەنی کاک مستەفا بگرێ ، مانای ئەوە نییە چەندم لێئەسێنی چیرۆکێکی کوردی رەسەنەو بەسەرهاتەکەی لە گەڕەکی شێخ جافەر لە سلێمانی ڕووی داوە .

کاک مستەفا دەڵێ : (هەر کەسێ ڕابوردووی نەبێ ، ئێستاو دوا رۆژیشی نابێ . هاوکاری ۷۷۸) ئەمە ڕاستە بەلام ئەوە ناگەیێنێ ، تا ڕابوردووت تاریکتر بوو بێت ، ئێستاو دوارۆژت روونا کتر دەبێت ، گەرچی زایۆنییەکان پێیان وایە (ڕابوردوو تا خراپتر بێت ، ئێستاچاکتر دەبێت . ل ۲۱۰ ارض المیعاد - کولیسنکوف) بەلام لە ڕاستیدا رووبار هەمیشە سەرچاوەکەی روونترە ، من بەش بە حاڵی خۆم ، هێندەی ژیاننامەی

نووسەرانی جیهانم بەرچاو کەوتبێ ئەدیبێکی مەزنی وام لە یاد نییە سەرەتای ژیانی ئەدەبی ی بە زەوت کردنی خەرمانی بەرهەمی نووسەرێکی پێگانە دەست پێکردبێ .

کام مستەفا دەڵێ : (من خۆم ئەو ساتە قاڵ بووی خەبات بوومو لەریزی نیشتمان پەروەراندا بووم . هاوکاری ٧٧٨) پاشان دەڵێ : (کە نیشتمانی جوانم بۆ گۆڤاری شەفەق نارد وام نیشان دابوو کە بەسەرهاتەکەی :

١ ـ رووی نەداوە بەڵکو خەوەو هیچی تر .

٢ ـ خەوەکەش لە ئەندەلوس بینراوە . هاوکاری ٧٨١)

سەیرە نووس ری قاڵبووی خەبات بێ ، کەچی هێندە بەترس و لەرزەوە بنووسێ ، لەوەیش سەیرتر ئەوەیە ، رژێمێك ئەوەندە بەستەزمان بێت سڵ لەو نووسەرە بکاتەوە .

دوا جار پێم خۆشە خوێنەری بەرێز ئەوە بزانێت ئەگەر بەهۆی ئەم نووسینەوە کەسێك ئازاری پێگەیشتبێ یا بریندار بووبێت ، لە ناچارییەوە بوە ، (وەك چۆن دوکتۆر لە کاتی نەشتەرگەریدا ناچارە ئازاری نەخۆش بداتو برینداریشی بکات .) بەلام سەرئەنجام ئەو ئازاردانو بریندار کردنە لە بەرژەوەندی نەخۆشەکەیە ، لەم وتارەیشدا بە هیوام ئازاردانەکە لە بەرژەوەندی ئەدەبی کوردی بێت ، هەروەها پێم خۆشە ئەم نووسینە بە داکۆکی کردن لە کاك عبداللە لێك نەدرێتەوە ، چونکە راستییەکەی بریتییە لە لایەنگرتنی ئەو حەقیقەتانەی چارەکە سەدەیەك لەمەوبەر وتراون و کاك عبداللە تەنیا تازەی کردوونەتەوە ، حەزیش ناکەم کاك مستەفا وا تێبگات منیش کۆنە ڤین هانی داوم ، چونکە تەنیا کۆنە ڤین بەس نییە بۆ ئەوەی کەسێ بتوانێ تاوانێ بداتە پاڵ نووسەرێ یان رەخنەیەکی بەجێی لێبگرێ .

چوار سترانێت خەریبیێ

نافع ئاكرەیى

- ١ -

د ناڤ دونیا بەرین‌دا
بەفرو باران
سەرما هەستی شکێن
ل دەوروبەرا یا توند دبیت
د ئودێ‌دا بیمە حەپسی
ل چوار دیوارا چو یێ دی نە
وەکی ماسیێن د ناڤ شیشادا
دلێ منێ تەنگتر دبیت
ل سەر وێ هندێ جەورا یارێ
هیواو هیڤی بێ‌جان بێت ماین
روندکێن خوینێ ل جەرگی هاتن
حالێ منێ پیستر دبیت
دونیا روشەن پر تاری‌بو
هەوای بێهن خوش ل من گەنی‌بو
بەسە ئەی یار ئازار بو من
برینا دلی هەر یا دکەلیت
ئەو جگارا ئەز دکێشم
بێ خوشی‌یە
ئاڤا زەلال کو ئەز ڤەدخوم
بێ تام بی‌یە
نان‌و خارنا بو من دهێت
یا بێ رەنگ‌و بێ وێنەیە
هێزا چاڤا یا کێم دبیت
رۆژا ئەڤی کەنگی یارێ ...
دێ هەلێتن ..؟
برینا پر کێم ... جانا منێ ...

دێ چێبیتن ...؟
هەناڤ ئێشان ... شەپرزەیی
دەستێن فەلەج .... چاڤێن کورە
گیانی بێ جان .... نەفەس تەنگی
دێ پاشڤەچن ...؟
ئەزژی دگەل تە جانا منێ
ب دەنگێ خوش
دگەل بلبلا
د ناڤ گولا
بایێ ئازادیێ ...
دێ هەلکێشین ..؟

* * *

- ٢ -

ئەگەر بلبل یێ بێ پەربیت
یێ ناچارە .... دناڤ رکادا
ئاوازا بخوینیت
ئەگەر گولێن جوری بێ دڕك بن
ب ئاسانی هەمی دەست ...
دێ شێن ... ئەوان ژێکەن ...
ئەگەر شێر بێ پەنج و دودان بو
ریڤی یەك دێ شێت
ب سەرو مێشکادا بمیزیت
ئەگەر ژن بێ پەردەبو
ل دەوروبەرا وەك سەیێت هار
مروڤێت دڕوندە .... دێ لێ کۆمبن
ئەگەر دونیا هەمی شەڤ بو

تیشکێت رۆژێ لێ یاخیبوون
رۆیێ ئاخێ پر گریو ... دێ هەر رەش بیت
ئەگەر گول ل دونیایێ چونو نەمان
هەنگێن رەنج کێش ... دێ هەر گەریێن
خلێفکێن وان دێ ویرانو ...
بێ هەنگڤینبن
ئەگەر گەرمی ل چو جیها نەما
زڤستانیش ب سەردا هات
چو ڤیان ژی لەو لا نەما
ل وی دەمی یێ ناچارە مروڤێ هەژار
ل بەر سپتەما سروشتێ نەیار
وەکو کەڤرا رەقو تەق بیت
ئەگەر مروڤێ هەستدار
ل بەر سەرما زڤستانێ کەرو لال بیت
ل بەر گەرما تابستانێ کۆر خێج بیت
ل تەمەنی بەهارو پائیزا قەد نەبینیت
ل بەر زولما مێژویا نەیار بێ مێشك بیت
ل بەر شکەنجا چەند مروڤا بێ رەوشت بیت
ماف یێ وی‌یە .. ئەو وە لێ‌بێت ..؟!
ل پاش ڤان هەمیا بێ هەست ژی بیت
ئەگەر یارەك یارا خو ژی ژبیر بکەت
ڤیانا خو گەهو گور کەت
بێژتە یەکێ .
تو ڤیانا دلێ منی
بو تە رۆژێ د کەمە رستك
هەیڤو ستێرا د کەمە پردەك
لێ ڤەپەری بو بەهەشتێ
ل وی دەمیدا ... ئاخفتنێت وی ... ل دلی نەبن
بو یەکا دی ... هەروە بێژێت ...

ماف وی نی‌یه
ئەو دوژمنێ ڤیانێ‌یه
ئەو دوژمنێ مرۆڤایه
دەبیا ئەو کەس .. د ژیانێ‌دا
چو زەمانا خوشی‌و شادی‌یا ... قەد نەبینیت .

* * *

- ٣ -

« ماین[١] »ێ مەزن
بۆ یێ بێ گوهی
ل ژانێ من تێناکەهی
گەر ئێشێت من ب تە بکەڤن
ل بەهارێ‌دا دێ تو بەهی
ب ئارامی‌و بێ وشەوش
تو تێدپەری ئو نامەهی

* * *

« ماین »ێ مەزن ...
دێ من ببینە
ئەز خەریبم وار من نیە
ئەگەر بزانی خەریبی‌یا من
چەوا هات ... چەوا چێ‌بو
ل من نەما ژینە
ئەی رویبارێ جوان‌و ئارام
ل خەریبیێ ئەزێ پڕ تام

---

(١) ماین : رویبارەکە د ناڤ شارێ فرانکفورتدا تێدپەریت د ئەلمانیا رۆژئاڤادا .

ئەی رویبارو دێ ژ تە پرسم
ئارامی‌یا تە ل چێ بی تەمام
رویبارێت مە د شەپرزەنە
بۆچی وەك تە نابن ئارام ..؟
ئاڤا تە یا پر نەهنگە
ل دروندا ئاڤا پەنگە
د زکێ تەدا تەژی مارن
جەرگو هەناڤ پری دارن
چۆن ب ئارامی بریڤە دچی
شولقێت پێلا ل تە ناچی
رویبارێت مە د پر ماسینە
بێ تاوانو تەژی ژینە
چەوا وەها زۆر دتێژن
رویبارێت مە هەر د لێژن
بێ نەهنگو مارو ئاژەل
هەر یێ دپرن ل شولقو پەل

* * *

« ماین »ێ مەزن دێ بێژە من
بۆ چی وەسا هەر تایە ل من
« ماین »ی گوتی :ـ
« ئەرێ هەڤال
شەپرزەیا ئاڤا زەلال
تو ل دلێ خوە یێ‌پێڤە دچی
رویبار دەبیا بچن ب دەلال ..»
ئەرێ « ماین »و تە نەبیستی‌یە
زێیێ پر ئاڤ تە نەدیتی‌یە
سیروانو خابیر چەند دلێژن
ئێشا دیجلەی تە نەمێتی‌یە

بەلێ تیژیا رویبارێت مە
باش بناسە ....
ئەو نە شێتی‌یە
ل داخێت ژانا ... ئاف هێشك دبیت
ل خەریبی‌یێ ئەو دبنە بەست
گەر جارەکێ
ئاخا مە ببینی
توش وەکی وان دێ مینی مەست
مەستی‌یا تە .... مەی هۆ نابیت
ل بەر ژانا
ل تە نامینن چو بیرو هەست

* * *

تە دیتی‌نە « ماین »ێ مەزن
ل چیا روندك ...
ل کەوا نالین
ئاخ‌و ئوفێت ... رویبارو کانیا
ل دار بەری‌یا کۆل‌و برژین
نیرگزو هەلال بتنێ مایی
ل مرۆڤا دل هەلپەرین
بەلێ « ماین »ێ هێژاو مەزن
چما ل تە بی‌یە ئێش‌و گازرین
دیارە گولو ....
زمانێ من تێناگەهی
ل تە نەبی‌یە دەردو ئەڤین
ئەگەر وەك من خەریب ببی
باش دزانی چەوا دکەڤین
گەر وەکی تە .... « ماین »ێ مەزن
خوشی‌و شادی مە ژی هەبا

تایێ رۆژێ مه ژی دیتبا
تشتی دویر ژمه ....
خەریبی با
هەوای سپێدێ دگەل مەبا
وارێ مه ژی د دەست مەبا
کێلان و چاندن هەر بو مەبا
توڤێ چاندی ...
دروین بو مەبا
مه ژی وەك تە خەیبی نەددیت
دا شادی یا ژینێ ...
هەڤالێ مەبیت

* * *

بەلێ چێ بکەم « ماین »ێ دەلال
ئەم دپرین ... بەلێ د بەتال
ل مه دەردەچن قاری و گازی
شاهی نینه ... ل مەیە تازی
هیڤی یا مه ... یا بەرزەبی
هندی دکەین دیار نابی
بەلێ کەلو ....
ئەم د پر هیڤی نه
چەند ببوهێژین ...
قەیدی نینه
روژەك دێ هێت
ئەم روبار
ب خوشی بژین
ببینه یار
ل وی دەمی دێ تە گازکەین
دا ل شاهێت مه
تە بەشدارکەین .

* * *

تو یا سل بیو من نەنیاسی
ل بەر چاڤێن تە گەر تێپەرم
روی وەردگێری
وەك تە چوجا ئەز نەدیتبم
ل ناڤبەرا مە .... دیوارێت رەشیێ
ئا ڤادکەی
بو ل من سل دبیو .... من نەنیاسی
* * *

دێ بێژە من .... یارا جوان
گەر جوانیاتە بو من نەبیت
د هوزانێت مندا ....
جێگیر نەبیت
دگەل فریشتێن مێشکی ...
ئاشنا نەبیت
دگەل ئاوازێت د دلێ مندا ...
هەڤال نەبیت
کیـیە جوانیا تە .... نەمر بکەت
دگەل تێشکێن روژێ ... دابەش بکەت
د ناڤ بادیێ مەیێ ... سەرخوش بکەت
مەستیـیا پەروانا ... بو وان گولا ... کارا بکەت
گەر ئەز نەبم
جوانیا دگەل خوٚ نەبەم
دگەل هەوای سپێدی ...
بو پشیا خوٚ هەلنەکێشم
سەد نەقشێت جوان
ل سەر رویێ لاپەرێت دلی ... بو نەکێشم

جوانیا تە ... دێ مینتەڤە
بێ بەهاو نرخ
وەك زێرێ ل بن ئاڤێدا
دێ مینتەڤە
چەوا یارێ
ل من سل دبیو من نەنیاسی
گەر من بینی
روییێ خو تو وەردگێریو
من نەنیاسی

* * *

ڤیا نا تە یارا ئەڤی
گەر وەکی ئاڤەکا سار
ل سەر هەناڤێت تیهنییەکێ توند ...
نەهێتە خار
وەکی بێهنا گولێن جوری
نەهێتە دفنا گەنجێ جوان
وەك خەتیرا پر روناهی
تێکنەدەتن تاریا شەڤا
دێ هەر مینیت ...
وەکی گولا ل سەر کیفەکا
نەکەس دبینیت ...
نەکەس بێهن دکەت
گەر ئەز نەبم
ڤیانا تە بو خۆ نەبم
وەك قاشەکا جوان ... د زێری نەگرم
ئەز ژی د خوینا خۆدا
ل کورکێن دلی ...
ڤیانا تە پر رەنگ نەکەم

دگەل لاڤژێن خو
هەمی دەما ئەز نەبێژم
دێ مینیت و دێ ژەنگ گریت
ل کوژێن دنێ بێ بەهابیت
چەند توبچی ... خو سل بکەی
من نەنیاسی ...
جارەکا دی پەشیمان بی
نرخا تە ژی کەس نزانیت
جگە ل من
چەوا ... ل ....من ...
تو سل دبی و
من نەنیاسی

* * *

دی بپرسە ژ لیڤێن خو
رەنگێ ماچێت من
ل بن پێستێ واندا ... یێ د لڤلڤن .
دێ بپرسە ژ پرچا خو
کا چەند جار ل من ئالیایە
هەناسا من تێکەریایە
بیهنا ئارەقا لەشێ من
هەتا نهو وەکی مسکێ
د ناڤدا مایە
دێ بپرسە ل مەمکێن خو
کا چەند جارا بڤان تلیا
گڤشینە
شینەوارێن دودانێت من

هێشتا د دیارن چێنەبینە
گەر ژ وان بپرسی ...
دێ بێژنە تە ...
ئەم وی دناسین
بەلێ چەوا یارا بتنێ
تو سل دبیو من نەنیاسی

* * *

گەر ل مێشکێ خوٚ تو بپرسی ..؟
گەر ل گیانێ خوٚ تو بپرسی ..؟
سەد هوزانو
هەزار ئاواز
د پێچێن مێشکێ تەوا دزڤڕن
دێ ببێژە خو ...
ئەو یێ د کێنە ..؟
ل بیراتە چو مەستیيا تە ...؟
ل دەمی تە کوهـ ددا شیعرێن من ...!
ل بیرا تە جو سەرخوشیيا تە ..؟
ل دەمی تە کوهـ ددا لاڤژێن من ..!
ئەوێ مەیا مە چێ دکر
دەندکێت تری مە دکفشین

دگەل ئاوازا تێکهەل دکرن
پاشی پێکڤە مە دنوشی
مزەی مە بو ماچێت لێڤا
سەیرانا من مەمکێن تە بوون
دلخوشیا من دگەل تە بوو
شەڤا تاری تە ل من روون دکر
ل هەمی شەڤا ...
وەکی تە دگوت
شەمالا رەوشەن ...
ئەز بو تە بووم
بەلێ یارێ بۆ چی نهو ..؟
تو ل من سل بووی ...
من نەنیاسی
شینەوارێت دول و چیا
هەموو لەش و گیانێ تە
پرچ و چاڤ و لێڤ و برو
قەدێ بلند ...
جوانیا بێ درو
من دناسن ...
ل من سل نینە
بۆ چی یارێ تو ل من سلی
ئاشنایا من تو نەنیاسی

بەچـــــــرپە

بۆ خاوەن ووتاری «بەچرپە» پێشکێشە.

عبدالرزاق بیمار

(١)

ئەی دەفتەری یادگاری شاعیرێکی بەوەفاو مەست
ئەی شێتی ی پەرچەمو دەریاو دڵو هەڵبەست
دێڕ پەڕەی نیازت
بێ نیازەو ئاواتت کردگارێکە
رەشەبایە، شنەی فێنکی هاوینە
شەونمێکی لقی گوڵە
ژیانێکە.
تۆ نیگاری ئەو ژیانەی
ژیان بەبێ تۆ کەی ژینە ؟
نووسینی تۆ گوایا دەڵێن بە چرپەیە
بەلام ئەی هاوار ! هاوارەو
شۆڕشێکی خۆ مات داوو
ئاگرێکی بە کلپەیە،
نووسینەکەت بە چرپەیە
تەزوو و مووچڕك و خورپەیە
چرایە، زادە، دوعایە
سروودە، مەی بە کلپەیە.

* * *

دێر دێر ناو بانگی دلداریت
سەرلەوحەی رازی ژیان و
خۆشەویستی و نەمرییە،
ئاخر چۆن لە رووی بای وادە
سروەی مزگێنیی داراوس
پەنجەرەی کۆشکی کەیکاوس
دادەخەیت و لەگەڵ سۆزی تاوەگۆزی
شیعری خەمگین هەڵدەگۆزی ؟
مەولەویەکەی تاوەگۆزی
بەنانی رەق و سەرگەرمی مەی فەنتازیا
بە پەنجەی رەق
شمشاڵی لا لێو سەردەخاتە ژوور هەورو
لە هەرکونێک ئەستێرەی ئاوازی گیانی
گەشە دەکا.
پۆل پۆل پەری دێنە سەما
چیت لە خەمی سۆز داوە ؟
هۆ دلدارە بە چرپەکە
خۆشەویستیی تۆم مووفەرکی
کیسەی دراوە
ماڵی گەشی بۆ رۆژی رەش هەڵگیراوە.

* * *

کچی چاو جوان، وامەزانە
بێ هیوایانە هەنگاوم
کەڵای رێگەی پاییز دەکاتە بەردەباز
من بەهاری خۆشەویستیت تاوی داوم
بینایم کەیل و کل رێژی تیشکی تۆیە
گیان لێوا و لێوی پرشنگ و گرو تاوم
من تەلێکم نام ژاکێنێ دەنگی ناساز
هاتووم، بێ باک دەنگ هەڵبرم
گۆرانی بۆ ژیان بچرم.

دالدە

(٢)

هۆ دڵداران ! توو بەشقی خوا، فریا فریا
کە ناری لێ وونە دەریا،
بە سەر جەنگەڵی سووتاودا
تاکەی ؟ لێکدەم باڵ بەتەنیا.

*   *   *

هۆ دڵداران ! هانا هانا
کێ جڵەوی ئەسپی دەر بە دەرێك دەگرێ ؟
لە ناو کۆڕی عاشقانا
بە بەستەی خوێن گیانی خۆی گەرم کاتەوە ؟
پشکۆی زاددتان
لە قوولاییدا بەر بگرێ ؟

*   *   *

چوارلام ئەفسانەی سەحرایەو عەبا بەشان
پەتی سمێڵی جەنگیزخان
تەنیویەتی،
هەتا دەڕۆم هەر نیازەو هەرتاسەیە
لە ناو چاوان
لە سەر لێوان بەستوویەتی.
بێگانە نیم...
دەرو کووچەو کۆڵانی شار
پێ دەزانم
بێگانە نیم، تاق و پەنجەرەی دڵی گشت
ڕۆڵەی خەمبار
ڕۆڵەی هوشیار
پێ دەزانم.
کە کتێبێك، کە گوڵدانێك، کەوا دیاریی
خۆشەویستیم لێ دانا بوو

وەکو مالیکی ئاوا بوو.
ئەو کەرەکە گولزاری بیری رۆشنە
هۆو مالەیان هێلانەی
ئێشك گرتن‌و نە نووستنە.
ئەو شەقامە
ئەوەندەی تیشکی چلچرا
دلّی لاوانی پڵدەدا
بێگانە نیم، من لە ئێوەم
ئێوە زادەی دلّی منن
من هەلاتووم، بە دوامەوەن
دێن کون بە کون دەیپشکنن،
خۆ من چ نیم
تەنیا رەمزی لە پاییز یاخی گولّ خونچەی
باغی میللیم،
وامن لە شەوی دەیجوونێ
وامن لە مانگژی کانوونێ
بۆ بەرکوانووی سنگی ئێوە
شوێنی رێگام هەلگرتووە
نا.. رێگەم ون نەکردووە.
چوون دەزانم دلّی کچانتان کانیاوە
بیری لاوانتان ئاسمانە
دەفەکانتان بەپلّپلّەو هەلهەلەوە
سەرگورشتەی رابردوومان دەگێرنەوە
کۆری عەشقی سۆفیانەتان
بە جەزبەو بە کەلّکەلّەوە
هێشتا گەرمە، وا هاتمەوە
بەلام داخوا
رێبواری رێ وون نەکردوو
یاخی، قەفەز بە کۆل، ماندوو
دەناسنەوە ؟

بەغدا/ ١٩٨٥

هەناسەیەك

محەمەد بەدری

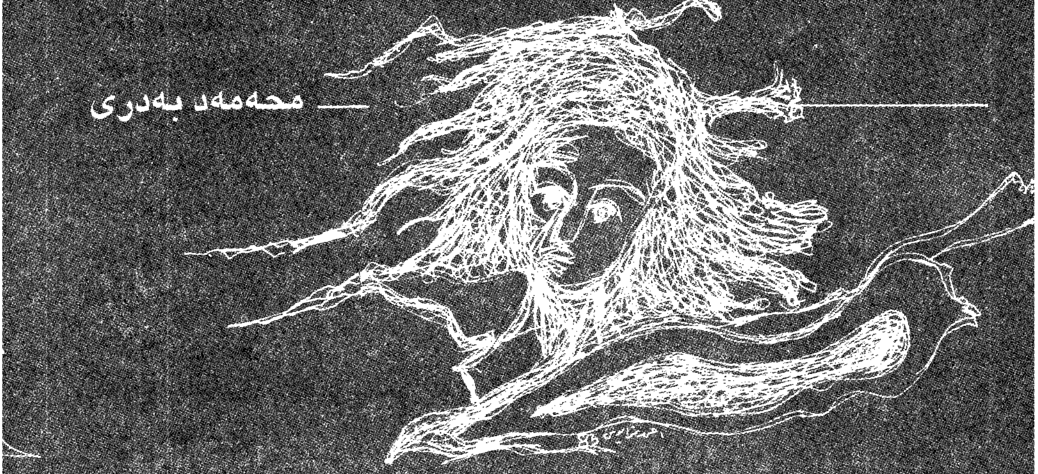

خۆشەویستم
نەکەی رێگەیان پێ بدەی
پڕ بەدەمیان بڵێن ئۆخەی !
ئاگادار بە
نەڵێی ی ئەوەی شەیدای من بوو
هاژەی عەشقی کپ بووەوەو
پەنای هێنا بۆ جامی مەی ..
چونکە ئەوەی تۆی خۆش ئەوێ
لە ئاسمانی دڵداری‌دا ووشەیەکە
لەهەر شوێنێکدا دابنرێ
بەهەر شێوەیێکدا بخوێنرێ
رەنگەکەی دەنگ نەداتەوەو
بۆ چێشتنی بزەی لێوی ژوانێکدا
ئەبێتە نەی ...
خۆشەویستم
دڵدارەکەت
ئەو دڵدارەی کە هەمیشە
سوورمەی نازداری چاوت بوو
کە لە خۆشی‌و ناخۆشی‌دا میوانت بوو
کە سەرچاوەی خەم‌و پەژارەو
ژانت بوو ..
ئەو دڵدارەی

مەبەستیان بوو لەبەر چاوتا
چەواشەی کەن ..
مەبەستیان بوو
لە زللکاوی بێ وەفایی و رق و کینە
ئاوارەی کەن ...
تا ئێستاکە شەیدای تۆیەو
خۆیە .. وەک خۆی ..

* * *

خۆشەویستم
نەکەی ڕێگەیان پێ بدەی
بڵێن ئۆخەی ..

نەڵێی ئەو یارە دێرینەم
بۆ وای لێ هات
بۆ لێم تۆرا
بۆ کەوتە ڕێی هات و نەهات ؟!
لێی مەپرسە
لێی مەترسە
چۆنکە هەر ئەو دڵدارەیە
کە سووتاندیان و نەسووتا
کە ویستیان ژەهری دەرخواردەن
کەچی وەک تیشکی رووناکی
شەوی کرد طەی ...

کامیل ژیر

نازە: من نازدارم، نازەنینم، لەبەر ناز پێم ئەڵێن نازە
ناسك وەكو پەڕەی گوڵم، لە جوانیدا بێ ئەندازە
داخوازیی خۆم بەئاسانی نادركێنم من بەنازم
پێناسەی خۆی باپێشاندا ئەوی ببێ بە داخوازم
لاوبەگ: نازە نازە: من لاوبەگی گوندی خۆمم، كوڕی بەگم
خانەدانم ، ئاغای زەوی، سامانی زۆر، خاوەن چەكم
بەژن‌و باڵات لەسەر تاپێ ئەكەم بەپەیكەری ئەڵماس
پیرۆزت بێ خانمێتی‌و ژیانی نوێ ئەی بووكی خاس
نازە: من خۆم نادەم بەزەوی‌و زێڕ، خۆم ئەڵماسم، خۆم سامانم
من هەواڵی بەگ‌و ئاغاو سەرمایەدار هەر نازانم
لاوجوان: ئەی نازەنین: نازی جوانی ئەبێ جوانێ هەڵیگرێ
هاوشانی جوانیەكەی تۆ بێ تابتوانێ دڵت بەرێ
من هیچ ناڵێم خۆت ئەمبینی چ لاوێكم، ئەشێ ئەوین
لەگەڵ مندا بسازێنیت، ببیت بە مەم بە خاتوو زین
نازە: جوانی تەنیا بە لەش نیە، نەبۆ كچان نە بۆ كوڕان
تەنیا جوانی كەڵكی چیە بۆ من منی بێ ناوو نیشان
لاوبیر: ئەی نازداری شۆخ‌و شەنگم: ئەزانم تۆ ڕۆشنبیریت
شەیدای كوڕی خوێندەواری جیهاندیدەی وریاو ژیریت
من لەوانەم بڕوا نامەی بەرزم هەیە، خاوەن پایە
هەڵبەت ژیان لەگەڵ مندا واتایەكی بەرزی تیایە
نازە: بڕوا نامەو ڕۆشنبیری‌و خوێندەواری من لەگەڵیام
بەوەش كارم تەواو نابێ، ئای لەم بارەی منی وا تیام !
لاوتێر: منیش ئەڵێم جوانیی نازە سامانێكە هەندە زۆرە
بەلایەنێك تەواو نابێ، ئێوە لاچن بۆمن نۆرە

مـن جـوانـیـشـم بـازوو پـتـەو، هـاوتـەمـەن‌و خـوێـنـدەوارم
پـایـە بـەرزو خـانـەدان‌و بـەنـاو بـانـگ‌و سـامـانـدارم
نـازە: رێـزم هـەیـە بـۆ هـەمـووتـان، بـابـەتی من رووکـەش نیـە
مـن کێـشـەکـەم کێـشـەی خـۆم‌و بـەخـتـی سپـی یـا رەش نـیـە
مـن دایکـێکـم هـەیـە هـەر چـەن زۆر گـەورەیـەو تـەمـەن درێـژ
بـەڵام ئـێـسـتـاش شـا جـوانـێـکـە شـانـی ئـەدا لە گـەلاوێـژ
ئـەو دایـکـە جـوانـە نـازدارەم هـەر چـوار پـەلی شـکـێـنـراوە
هـەرچـی رۆڵەی ئـەو بـێ وەك مـن یـا دەربـەدەر یـا لێـدراوە

لاوتیمـار: من پـزیشکم هـەزار دەست‌و قـاچی شکـاو ئـەکـەم تیمـار
نـازدارەکـەم: وەرە ئـەی جـوان بـبـین بـە هـاوسـەرو بـەیـار
دایـکـێ کـچـی وەك تـۆی هـەبـێ دیـارە ئـەبـێ هـەر شـاکـار بـێ
چـۆن ئـەگـونجێ دایکی نـازە کـەفـتـە کـار بێ، بـەبـێ چـار بێ !
نـازە: بـریـنـدارە دایـکـی نـازە، بـریـنـەکـەی بـە داو دەرمـان
چـارە نـابێ، زامی سـەختـە خـاك بـەسـەرم، هـەش بـەسـەرمـان
لاوکـار: من ئـەزانم چـەنـد خـاوێنـە، چـەنـدە بـەرزە هـەستی نـازە
ئـەم نـازدارە ئـەم گـەڕانـەی بـۆ لاوێـکـی پـیـشـەسـازە
چـاك ئـەزانـی‌پـیـشـەسـازی ئـەمـانـبـاتـە دواهـەم نـهـۆم
نـازدارەکـەم: مـن لاوکـارم، ئـەنـداز
یـارم، هـا دڵی خـۆم
نـازە: جـارێ سـامـان بـاهـەر خـاو بێ، پیشـەسـازی کـاتێ سـازە
بـەری پـیـشـە نـەکـریـێ بـەدار بـۆ لێـدانـی دایـکـی نـازە

لاوچـاك: کـچـێ نـازە، کـچـێ نـازە: کـۆتـایـی بـێـنـە بـەم رازە
ئـەم گـوڵـەزە لێـرە لادە، نـازانـی مـن رێـم هـەورازە !؟
نـازە: ئـەرێ لاوە تـۆ بـۆ سـەری ئـەم جیـهـانـەت لێ‌گـیـراوە ؟
من پێـنـاسـەی تـۆشم ئـەوێ، مـەبـەستم کـێشـانـەی پـیـاوە
لاوچـاك: بـرو نـازە، بـڕۆ نـازە: تـرسـنـاکـە پـێـنـاسـەی من
بـە سـووتـاویش خـوڵەمـێـشـم ژیـلـەیـە بـۆ چـاوی دوژمـن
نـازە: بـاشـە لاوە: پـێـم نـاڵێ‌تـۆ دڵ ڕەقـت بـەردە یـا دار !؟
هـەسـتـت هیـچـی گـرتـوتـە خـۆی لە دڵداری، لە وشـەی یـار ؟
لاوچـاك: نـەخـێر نـازە، مـن چیـم داوە لەم گێژاوە، مـنیش دوچـار
دایکـێکی جـوانـی بـریـنـدار، چیبکـەم لەیـار، چیبکـەم لەیـار !

منو تو لەیەك نزیكین، تۆ پێم نالێی چی رووی داوە ؟
وا دایكی من دراوسێی دژ لێی ناگەڕێن دەوریان داوە
ئەی دایكی تۆ چی لێی داوە، بەچی دەستو پێی شكاوە ؟
لاوچاك: نازە: تەنیا بەدراوسێ دایكم دەستو پێی نەشكاوە
دایكم مشتۆی هەمانەكە لە هەناوو دڵی داوە !
نازە: لاوە لاوە: تێی گەیشتم، ئەوەش دەردی دایكی منە
بەشتۆی هەمانەی خۆمان دایكی منیش پشتی كونە
لاوچاك: نازە نازە: ئێمە یەكین، رێبمان یەكە، رێ هەورازە
بێنە دەستی هەرەوەزی، وەرە بگرین رێگەی تازە
نازە: لاوە بەوەی لەم جێیەدا یەكی خستین سا هەرچیە
دەستم نادەم تا پێم نەلێی ئەو دایكەی تۆ ناوی چیە
لاوچاك: نازە وس‌بە، دارو دیوار گوێیان هەیە، كار بە مەنگی
نیشتمانخان دایكی منە، تۆش پێم بڵێ بەبێ دەنگی
نازە: دایكی منیش هەر وای ناوە، لاوە دڵمان لەیەك پاكە
هەر خۆم وتم بۆ سەرنجی راكیشام ئەم لاوە چاكە !
لاوبیر: ئەی لاوینە: یەك گرتنی نازەو لاوە راستەو تەواو
لە بیرتانە نازە وتی ئەگەرێ بۆ كێشانەی پیاو !؟
دەی خۆ ئێمەش لاوین، پیاوین، بە سەربەستی لەدایك بووین
ئەی بۆ ئێستا كەرو لالو دەستە ئەژنۆ لێی دانیشتووین ؟
دەسا وەرن با یەك گرین هەرچی دایك پەلشكاوە
لە دووی نازە، لەدووی لاوە، رۆژی پیاود
ئەوانیتر: هاتووین، هاتووین، ئێمەش هاتووین، ئێمەش لاوین ئێمەش پیاوین
ئێمەش كوری شاژنێكی سەرو دەستو پێ شكاوین
نازە: ئەی لاوینە: جێی سوپاسن، شایانی رێز، بۆ ئێمەی ژێر
یەكێتیمان ئەبێ لەسەر بنچینە بێ، بنچینەی بیر
بەكێتی گەر بەر ئەنجامی هەڵچوونێكی لەپر بێو بەس
وەكو بەفری زستان، بەهار ئەتوێتەوەو دێنێت هەرەس
لاوبیر: یەكێتی بیر، یەكێتی بیر، دەولەمەندین یا هەژارین
لە خالێكدا هەموو یەكین، هەموو دایك برینداریـن
لاوچاك: ئێستا كاتی ئەوەمانە هەموو بگرین رێگەی تازە
ئەو رێیەیە چاری دایكی منو ئێوەو دایكی نازە

بیرۆکەی ئەو ڕێبازە زۆر گران نییە کۆمەڵیە
بیرۆکەی تر هی خۆ نەبێ ئەنجامی دەست بەتاڵییە
لەم بیرەدا گرێی دەروون ئەکرێتەوە، کەسایەتی
دەرئەکەوێت، نابین بە پێخۆری شەڕی برایەتی
لاوبیر: ئەمە ڕاستە، کەمن هەستم بەخۆم کردو زانیم کە هەم
فریو ناخۆم بە سامانو پلەو پایەو بە قاڵەی دەم
لە مێژوودا دەر ئەکەوێ مشتۆی هەمانەو پوازە
بوونەتە هۆی شکاندنی دایکی ئێمەو دایکی نازە
نازە: دەی باهەموو یەکەم وانە مێژووی خۆمان باشی لەبەرکەین
پەند لە هەڵەی ئەو ساو ئێستا وەرگرینو چیی‌تر نەکەین
لاوکار: ئەگەر نەمامی تەمەنمان بەرێ نەگرێ چڵ بۆچی
ئەوی شایانی ڕێز نەبێ، بێز لەبەرچی لەدوای کۆچی !
لاوجوان: کەسێ گوڵی گەشیش نەبێ ئەتوانێ خۆی نەکا بەخار
لەم ڕێیەدا گرێ نەبێ، ئەبێ بەپاڵپشتو بە یار
هەموو: بژی نازە، دایکی نازە، ئیتر ئەمە ڕێگەمانە
باکەس نەبێ بەدێز، پوان، یا بە مشتۆی ناو هەمانە
لاوبەگ: لەم بیرەدا یەکێتیمان لەسەر بنچینەی باوەڕە
زەمینەی ئەم بیرۆکەیە وێنەی کێڵگەو زەویی تەڕە
بەرووبوومی هەموو کاتێ سەوزو گەشە بەرهەم بەپێز
تابیبڕی زیاتر دەر دێ، بەهاش پتر، شایانی ڕێز
لاوتیر: ئەم باوەڕە ئیتر باوە، هەرچی کەسیش پێی خزاوە
ئەتوانێ بکشێتە دواوە، دەرگا لەکەس دانەخراوە
لاوچاك: نازە کێشانەی داناوە، نیازی بەراوردی پیاوە
ئەوی گوڕێکی تیا ماوە، بابێت ڕێزی لەسەرچاوە
لاوتیمار: بژی نازو پێوانەکەی، ئەم نازدارە گوڵی گەشە
ژیان بۆ دایکە جوانەکەی، دایکی نازە هی ئێمەشە
هەموو: «نازە هەڵئەگرنو بەرزی ئەکەنەوەو ئەیخەنە سەر دەستیانو
چەند جارێك ئەڵێن:

بژی نازە، دایکی نازە، سەرفرازە بیری تازە
ئەم هەورازە، ئەم ڕێبازە، بەم ئاوازە کۆکو سازە

«تەواو»

● شەوێکی تر لە شەوانی سیمرغ ●

● صلاح شوان ●

ئەمشەو لەجێگای خۆمەوە
وەك هەمیشە زیندانییەك
سەر هەڵئەبڕم
سەیری ئەستێرەکان ئەکەم:
ئەم ئاسمانەم
تاریكو لینجەو
وەکو گۆڕ
گۆڕەو شاری یەك بەیەك
ئەستێرە کزەکان ئەدات
لچێکی خۆی داوە بەسەریاناو
بێدەنگ
سەیریان ئەکات
سەیریان ئەکەم
سەیرم ئەکاتو
دەلاقەی ئاسانم لەسەر دائەخات
لەترسانا چاو دائەخەم

– بابە ئەمشەو لەخەومابوو
چوار ئەستێرەی گەشم بینی
لەگەڵ وردە ماسییەکاندا
شەڕە ئاویان ئەکردو
ئەزرووقانەوە

بووم بەماسی
هەڵاتێم بەئەستێرەکان ئەکردو
هەڵا تینیان پێئەکردم
بەچوار دەستە
بەرەو حەوتەبەقەی ئاسمان
ئەیانبردم
لەوێ دەستیان لێ بەرئەدامو
ئەکەوتم
ئەبووم بەکڵاو کورەیەك
هەڵئەکشامەوە بۆ لایان...
... بەڵام بابە...
جاری شەشەم بوو – نازانم – یاحەوتەم بوو
دەستیان لێ بەردامو کەوتم
هەرچەندم کرد پەڕوباڵم لێنەڕوا
هەرچەندم کرد
نە سیمرغێ..
نە پەرییەك نەبوو
دەست بداتە بەرم
ترسام بابە
گریام بابە
هاوارم کرد..

هیچ کەس بەدەنگمەوە نەهات
زەویم بەقەد چاروگەیەك لێوە دیاربوو
کەس دیار نەبوو
ئاسمان بیرێکی تارێك بوو
چەندم ئەکرد نەئەگەیشتمە بنەکەی

– ئیستاو ئەوسایش نەگەیشم
زۆر براکانم کراسە خوێناوییەکەمیان بردەوەو
بە گورگان خواردوویی لێرە جێیان هێشتم
چل شەوو، چل رۆژە ئیستا
لە ناو گەدەی نەهەنگێکدام
ئەکولێنرێم و..
.. ناکولێم

سەر هەڵئەبڕم
ئەستێرەکان دیار نەماون
نە بەیانی و.. نەئێوارەو
نەمانگ و نەساڵم لێوە دیارماوەو
نەئەزانم ئەمانە کەی دێن دەچن
بەئاسمانێکی ئەستوورو
وەکو بیر قووڵدا، سەرەخوار
وەك دار بەڕوویەکی وشك
هەڵواسراوم
من دار بەڕوویم و کەچی
ئەمەوێ رەگ بەزەویدا
دابکوتم
لە دڵی گەرم و نەمردووی ئەم خاکەوە

ئاو هەڵمژم
بیکەم بەخوێن و سەر لەنوێ
جەستەی برینداری ئەوی
پێ ئاو بدەم
من رەهێڵە نیم و کەچی
ئەمەوێ وەك بارانی شەست
دایبکەم و رانەوەستم

تالێوی وشکی شەقارو
برینەکانی سەرجەستەی
کچە شۆخی ئەم خاکە شەقار شەقارە
ئاو نەدەم و

نەشۆمەوە..
رانەوەستم

•••

ئەمشەو لە جێگای خۆمەوە
سەر هەڵئەبڕم
سەیری ئەستێرەکان ئەکەم
سەیرم ئەکەن
چاو دائەخەم

دار بەرووی وشکی لەشی من
سەر بەرەو خوار هەڵواسراوەو
ئیستا بەدەم گشت شەپۆلێکەوە دێت و دەچێتەوە
ئەوەی ئەمهەژێنێ ئیستا

نە دەریا – خەونەکەی جاران
نە ئەو روبارە خوڕەیە
کە من خۆم دایە دەمیەوەو
ئەو نەیبردم
– خۆت دایە دەم روبارەوەو
پشتی روبار چەمایەوە نەگەیشتی
خۆت دایە دەم زریانەوەو
زریانی سەخت
وەك کۆترێکی دەستەمۆ
گەڕایەوە ناو لانەکەی‌و
داکاسی
خۆت دایە دەم
غەمی سالێکی برینگ‌و
نەهاتەوە
غەم هەڵیگرتی بردیتی
شەو درەنگ داهات‌و
نەبووی
وتمان سبەینێ دێتەوە
سالێ درەنگ داهات‌و
نەبووی
وتمان بەهارێ دێتەوە
بەهار نەبووی
هاوین نەبوویت‌و گڕەکەت
نەونەمامە تینووەکانی ئەپروکاند
زستانێکی تەڕو تووش بوو
دنیا بەرگی سپی‌و ساردی

بەفرێکی زۆری پۆشیبوو
لە بەرگێکی سپی و ساردا
بەچوار دەستە
سیروانو زریانو غەمو
مەرگێکی ناکام هێناتیان
دارە مەیتەکەت کۆڵەگەی
خێوەتەکانی هەواری ساڵی دڵدارییەکەمانبوو
کفنەکەت بەفری تەنکی
زۆر کراسی ئەو کچۆڵە – بەهارە بوو
کە خوێنەکەی بەفیڕۆچوو
چاوەکانت ئەستێرەکانیان ئەژمارد
ئەستێرە لەبن ناهاتو
چاوی تۆیش تەسکینی ناهات
ئەمشەو بەدیار لاشەکەتەوە دانیشتووم
گەلەگورگی برسی هەموو یادگارە
تاڵو سوێرەکان
لەناو بەفرو بەستەڵەکی ئەم شەوەدا
دەورم ئەدەن
قەپاڵی برسی لە جەستەی سڕم ئەگرن
سەر هەڵئەبڕم
سەیری ئەستێرەکان ئەکەم..
سینگی ئاسمانو
دڵی من
لە جێگای زامەکانەوە تروسکایی ئەدەنەوەو
بەدەم شەپۆلی تاریکی شەوگارەوە
ئەهەژێنو..
زۆر ناکەون

ئەمشەو بەسەر زنجە چوڵەکەی هەناوما
بەفر ئەبارێ
بەفری دێرینی عەشقەکەت
هەمو لوتکەو
نسێکانی دەروونمی داگیرکردووەو
بەری نادات

ئەمشەو سوپای بەفر پۆل پۆل
لەدامینی مانگە شەوی جووت بوونو
لێك دابڕنەوە
دێنە خوارێ

ئەمشەو دڵم
وەکو چوڵەکەی تازەفڕ
چاوەڕوانی ڕۆژبوونەوەی بۆ ناکریٚو
لەناو سینگمەوە بێئارام
خۆی هەڵئەدات

لەسەر لقی پیرە دار توویەکی گەرمیان
خۆی ئەگرێتو
ئەجریوێنیٚو خەوی نایا
تاکو ئەبێت بەکۆرپە مانگێکی بێگەرد
نەهەنگی شەو
وەك گەردەلوولێك بۆی دێتو
هەڵی ئەلووشیٚو
بەرەو خوار

وەکو بۆ ناو بیرێکی قووڵ بەرەوەبێت
هەرچەند ئەکات
دەستی لە هیچ گیر نابێ خۆی پێوە بگرێ
نوقم ئەبێ

رائەپەڕم

نەخەوەو.. نە موتەکەیە
نە وڕێنەی دەم گەرمەتای تەنیاییە
شەوەو تاریکی ئەم ڕییەت
وەك ڕەش مارێکی بریندار
خۆی لەلاشەی وەکو بەفرت ئاڵاندووە
هەڵت ئەگرمو

بەتەنیا سەر هەڵئەگرم

— بۆ کوێ ئەڕۆی؟!
ئاڵێرەدا

کە ئیتر داوە تیشکەکەی
پێیدا دەهاتی پساوە
ئەشکەوت: گەرووی نەهەنگێکە
لووشت ئەکاو

هەڵئەخزێ
دنیا تاریكو زەلکاوە
هیچ ڕێگایەك لێرەوە ناچێ بۆ بانە
ئەو تروسکاییەی ئەیبینێ:
شەوچراغێکی دزراوی
گەردنی دیلە شازادەی
وڵاتی بەفروهەتاوە
ئێستا لەناو گەدەی ڕەشە نەهەنگێکی
دەریای زوڵماتدا خنکاوە

لێت تێك نەچێ!
ئەوە ئاگری شوان نییە
بەقەد پاڵی شاخێکی گەردن کەشەوە
پێکرابێ

ماڵە هەژارێکیش نییە
رووی تێبکەی
لێت تێك نەچێ
ئەوە ئەوسەری شکەوتی
دۆزەخەکەی دەورت نییە
رووی تێمەکە
بەهیچ کوێەکەت ناگەیەنێ
مەڕۆ

راوەستاوی ڕ
رەشماری غەم
لە باڵای نەونەمامی گشت
رۆژو شەوانت ئاڵاوە
نەباڵندەی ئاواتێك بەلاتا دێتو
نەشنەی با
دەنگێکی خۆشت بۆ دێنێ
پەڵە هەورەکانیش دوورن
بەرزنو
پەرتو بڵاون
ئەم بایە بای باران نییە
گەر بشبارێت پەڵە نادات
ئەم خاکە زۆر تینوو ترە
لەوەی بەم نمە بارانە
قەڵەشەکانی ساریژ بێ
ئەم دڵە زۆر پایز ترە
لەوەی بەتەنها یەك گوڵێك
بەهار بۆ جەستەی بهێنێت

ئالێرەدا.. کە ئیتر هەر خۆت‌و خۆتی
کەسیش نییە گوێت بۆ شل‌کاو
کە بێدەنگ بووی
«شەوەو دنیا وەکو زولفت سیا پۆش»ەت بۆ بڵێت‌و
بەباسی کچە ئاسکەیەك دابینت کا
کە سبەینێ
لەناو رەزێکدا، لەپێچێ
بە دزی ئەم دنیایەوە
«سەری کاست بخەیتە سەر دڵی نەرمی»و
خەوێکی خۆش بتباتەوە

گەر ئەم ئەشکەوتە — نەهەنگە
هەڵیشت بهێنێتەوە
تازە چاوت بەرووی خۆردا هەڵنایەت‌و
لەشی لە دۆزەخ خووساوی
ئەم وەرزە تەرو تووشەی تۆ
بەرگەی گەرماکەی ناگرێت
تا پەرییە باڵدارەکانی یونسیش
ئەم ناوەیان جێهێشتووەو
سێبەر لە لەشی تۆ ناکەن
تۆ بریندار نیت‌و لەشت
سەر تا پا هەر.. غەمی سوورو
خوێنی رەشی
لێئە چۆڕێ

ئەمشەو لە جێگای خۆمەوە
سەر هەڵئەبڕم
یەك یەك پەردەکانی دڵم
لەسەر خۆدائە دەمەوەو
مۆمی یادە بەسوێکانت
هەڵئەکامو
بیر لەشەوە تەماوییەکانی بارانت
ئەکەمەوە

ئەم کوچەو کۆڵانە بێ‌تێ گەڵاریژانی خەزانە
گەڵاریژانە.. بێ باران ئەم کوچەو کۆڵانەبێ تۆ
دڵەکەم بە چۆڵی ئیستا
شەوی گۆڕستانە بێ تۆ

گەر ئاسمان ئەبووم
نەمدەهێشت
ئەستێرەکەی تۆ ئاوابێ
گەر گریان ئەبووم
نەمدەهێشت
چاوەکەی تۆ پێم ئاشنابێ
گەر بەدەست من بووایە هەرگیز
ئەم دنیایە
وەها نابوو

عبدالخالق سەرسام

یەکەم جارە من لەسەرووی
تارستان و ڕوونستانا
دێم و دەچم ...
سنوورەکان دەپچڕێنم
تەمەن دەڕوا بەداوی شوێنم

* * *

خاك بەتووندی
لەژێر پێما ڕادەکێشرا ...
بۆ دواوە ...
هەستم دەکرد « فارگۆنەکە »
هەڵواسراوە ...
پەنجەرۆکەی کارگەی چیا بوو
ناوە ناوە دەشتایشی فڕێ ئەدا
ئەی چۆن نەبێ ئەم چیایانە
« باوا جیێکی » تێدا نەبێ
شا خانزادێك سینگ بەفرینێ
بەکونکی دۆ ....
کوێستان بەرەوپیل نەهێنێ
وورده وورده دارکاژەکان
قیت ڕاوەستان .....
ئیستکەییێکی خنجیلانەی شووشە بەند بوو
قژی زەردو گوڵی زەردو زەردەخەنەی

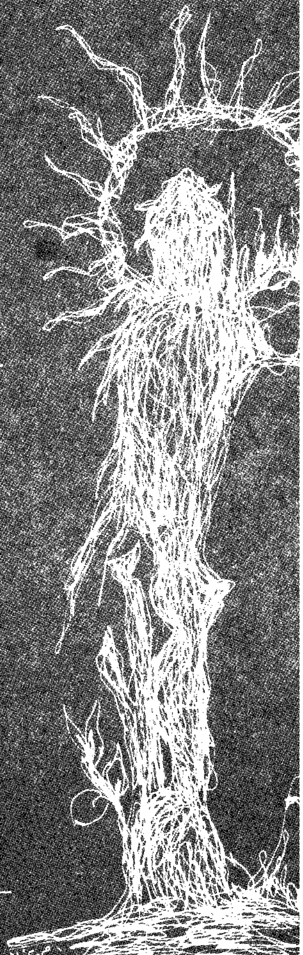

کەلای ئەدا ....
دەرگایەکە نووشتایەوە بەلای مندا
کوڕیەکانی بە ماچ کردن بەجێ ئەهێشت
ـ هەلەو ..
ـ هەلەو
کالرینکی دوو بەژنی بوو جانتاییکی سەوزی پێ بوو
لەتەکمەوە ... دووکەلی نێو قەلوونەکەی
بۆ ئاسمان چوو ..
ـ پێش ئەوەی قەلنەت هەلمژی
پێم بلێ تۆش لە « چیا » دەژی
ووتی : ئەوا دەڕۆمەوە . لەشارێکی دووری ووڵات
کرێکارم ....
هەر لەوێشدا ....
هەورو دووکەل بۆتە دەستاڕی
هەناسەم لەسەر یەکدا ....
لەژوورێکی بچکۆلانەم ...
چیا لە کەل منا دەژی
چیا لە ئاخ منا دەژی

* * *

سەرنج :
ئەم هەلبەستەم تروسکەی کانیاوی سەفەرێکم لە دەرەوەی ووڵات بەروارەکەشی کاتی پوخت کردن و ناولێنانی زاگرۆزە .

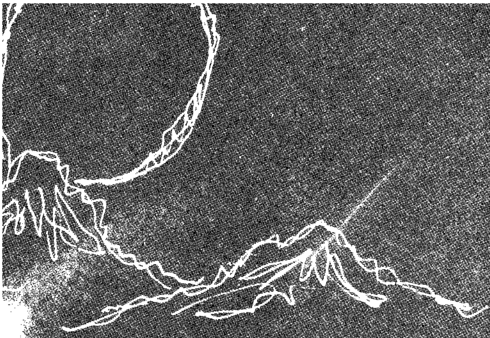

هەیڤ و عاشق

رمضان عیسی

هەیڤ کەشا
شەڤا درێژا عاشقان
ژکوێراتیا تارستانا ئەڤی چەرخی
سەرێ خۆ هلداو ل دوور کوینێن تاریێ
رند چەرخی

× × ×

ژنیڤا شەڤ رەشێ ویڤە
نەو هەلاتو
وێ تڤا خۆ ژوردا بەردا
بەرەڤ هیڤە
هەیڤ عاشقەو عاشقا رند
کەتە وارێ کەڤنە ڤینێ و
چو تەوافا کوێن بلند
کەڤر کەڤر
سەحەک لێ کر
خالوێن بەفر
خۆ تێوەرکر
ژدل مێتن لیڤێت شەڤێ
ژدل مێتن لیڤێت شەڤێ

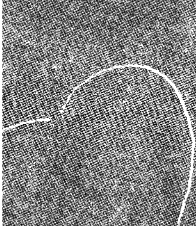

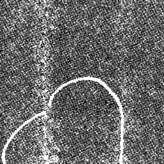

× × ×

شەوڤا شەپال
دا زوزان و فەرەشینا

ئاراما تەڤ کەهنی و رویبارا ئینا
هێوریەك دا دارستانا
گیژو کەزان و مازی یا
هەر دکاڤیدا
کوڤەند دناڤدا گرێدان
کەوو بلبل و بازی یا

× × ×

چتوڤ هەیە
هو خەملێ مینا بیکا
هێدی هێدی بوی خەملێڤە
مەشیا ناڤ باغ و جنیکا
هیش ژ دویرڤە بو گرنژین
سیڤە سورێن ماین ب بنیڤە
ماین ب بنیڤە
ئەوەی کەنگی
شنی روهن بو ئەو زیندانا مەم و تیڤە
چ قاسی روهن بو زینا وی عاشقی بسپیڤە
یێ کو قەستا یاری دکەت
داکو زێکا بکەهیتی و دگەل ئەلندی
سینگو بەری بکەت خێڤە
سینگو بەری بکەت خێڤە

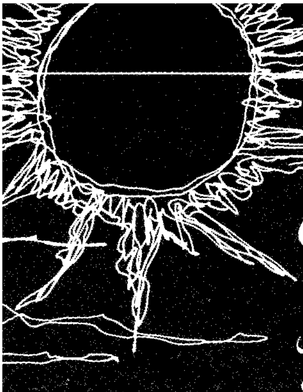

ناسنامەی بێ ناونیشانان

مەهاباد قەرەداغی

١٩٨٥/٩/٧

بەغدا

هەموو شەوێ
پێش ئەوەی پێڵووم لێك بنێم
بڕیار دەدەم
سبەینێ ژیان سەر لە نوێ دەست پێ کەم
تۆ لە مێشك و دڵما نەبی
کەچی سپێدە پێش ئەوەی
پێڵوم هەڵدەم
تۆ وەك هەتاو لە ئاسۆی بیرم هەڵاتووی
باوەجوو بۆ ؟
گشت چرکەیەك
ئەبی بە من ، ئەبم بە تۆ
لە ناو یەکا ئەتوێینەوە ..و
لە بۆتەی خۆشەویستی‌یا
ئەبینە نیشتمانی گشت ئەو دڵدارە ئاوارانەی
بنار چیا ..و
دامێن کەژ ...و
سایەی بەڕوو جێ ژووانی گشت کاتیانە

تووله ڕێیە ئەنگوستە چاو
ڕێگای هات و نەهاتیانە

* * *

لە ئاوێنەی نیشتمانی هەردەم خەزانی دڵەوە
ڕووانیم ڕێبوارێکی شەیدای ڕێگاکەمی
ڕووانیم وەك من
بازووت ژەنگی کۆتی پۆڵای پێوە دیارە ..و
لاقت پێوەند
بووینە هاوڕێ ... بووینە هاودەنگ
ئێستاش هەموو دەمێ لە ناو بۆتەی گەورەی
خۆشەویستی
ئەتوێینەوە ... و ئەبینە یەك
ئەبینە نیشتمانێکی گەورەی گشت بێ نیشتمانێ
ئەبینە ناسنامەی
هەموو ئاوارەو بێ ناونیشانێ

دلشاد مەریوانی

«بەرکوڵ»

دەنگی ڕەشەباو زریانێکی سەختە. جارنە جارە بروسکەی کتوپڕ شانۆ ڕووناک دەکاتەوە. کۆمەڵێک ئادەمزادی ڕووتەڵە، هەمە تەمەنی نێرو مێ، بە بەرگی پەڵاسەوە.. وەك سوپای بەدیل گیراو، دەستیان لە پشتیانەوە گرێ دراوە. کووڕ، سست، خاو، بەناو بینەراندا دێنە سەر سەکۆی شانۆ.

بە دەم ڕێگەوە.. دەنگیان تێکەڵ دەنگی مۆسیقاو زریان و تۆف و با دەبێ. بە ئاهەنگێکی پڕ لە زەلیلی دەڵێن:

زریان: ژینی لێ تاڵ کردووین
برسی و ڕووت و ڕەق هەڵاتووین
بۆ تۆزێك گەرمایی وێڵین
کڵۆڵی خۆمان دەکێڵین
چارمان نییەو بەهیچ ناگەین
ئاگر لەکوێوە پەیدا کەین ؟!

لە سەر شانۆ بەرامبەر بینەران چۆك دادەدەن، سێ جار دوایین دێڕ دەڵێنەوە:

ئاگر لەکوێوە پەیدا کەین ؟!
ئاگر لەکوێوە پەیدا کەین ؟!
ئاگر لەکوێوە پەیدا کەین ؟!

«پەردە ـ تاریکی»

چەپکێك ڕووناکی دەکەوێتە سەر چیرۆك خوان. چیرۆك خوان:

ئازایزانم
لەو ڕۆژگارانەی ڕابوردوو
هێشتا مرۆڤ
ئاشنا بە ئاگر نەبوو
شارێکی ئەم سەر زەمینە
زریانێك تیا هەڵکردبوو
سەرماو سۆڵە
پرزەی لەو شارە بڕیبوو
کەمتر میرو پیاو ماقووڵان
زۆرتر ڕووتەڵەو هەژاران
لەو سەرمایە هەراسان بوون
عەودالی تۆزێك دەرمان بوون
دەرمانی سەرما ئاگرە
ئاگر: تەنیا تروسکەکەی
لەو دیو شاخێکەوە دیار بوو
سەخت و نەهات لە دوورەوە هەر بەئاستەم
وەکو سەراب
تیشکی دەهات
بەڵام ڕێگا
بەرەو چیا
زۆر سەخت بوو
کێ دەی وێرا

هەتا ڕۆژێك.. جام لێی پڕ بوو
لێوەی ڕژا
خەڵکی شار پەنایان هێنا
بۆ کۆشکی میر
کۆبوونەوە لەبەر دەرگا
داوایان کرد
میر چارێکی دەردیان بکا.
ئەویش بەپۆشتەو پەرداخی
هاتە دەرێ
بە هەموویاندا هەڵشاخی

«چیرۆك خوان وون دەبێ. ڕووناکی لەسەر خەڵکە ڕوو تەڵەکان بەرامبەر کۆشکی میر دەردەکەوێ. میرو خانمیو دەستو پێوەند بەرامبەریانن.».

میر:
ئێوە بێ مێشكو بێ کەڵکن
هەموو گەوجن
دەنا فەرموون
ئەوە چیا
تیپێك ڕێك بخەن بابڕوا
ئاگر بێنێو ڕزگارمان بێ..
لەدەست سەرما.

یەکەم:
میرم، ڕێی چیا زۆر سەختە
ڕۆیشتن پیایدا؛ دوو بەختە
زامن نییە، چەندمان لێ دەگاتە ئەوێ
زامن نییە، کەی دەگەینو چیمان لێ دێ

دووەم:
قوربان، ئێمە ڕووتو قووتین
بەرگەی ئەو ڕێیە ناگرین
بەڵەد ـ نینو هەموو دەمرین

سێیەم:
گەورەم، ئێوە تیژو پۆشتەن
ئێوە گەورەی ئەم بەندەنەن
ئێمە تیپی ئاگر هێنەر درووست دەکەین
بەڵام فەرموون ئێوە لەگەڵمانا وەرن
فەرموون ڕێ نماییمان کەن !

خانمی میر:
دیارە فەرموودەی میر دەرچوو
ئێوە گەوجن
چۆن زیانی میری خۆتان
دەدەنە دەست
گەردەلوول و تۆف و زریان ؟!

میر:
ئێوە بڕۆن. تیپ ڕێك بخەن
بەرگی ڕێگەو چەك و خواردن
هەمووی، ئەوانە، لە سەر من

خانمی میر:
ئەها.. ئەوە ئاگرەکەیە
تروسکەی دێ.
گەر ڕاست دەکەن
تیپەکەتان.. بخەنە ڕێ.

«خەڵکەکە بەیەکدا دێن و دەچن. چرپەو ڕاوێژە. بزووتنەوەی بازنەیی و نیو بازنەیی دەنوێنن. لەئەنجامدا دێنە سەرچۆك. بە ئاهەنگێکی پڕ لە لاڵاندنەوە:»

کۆرس:
سەرما، تواناو تینی بردووین
زیندوویەکی؛ نیوە مردووین
جومگەکانمان؛ ژەنگ لێی داوە
ئێسك و پروسکمان پوواوە

ئامادەین ئەو ئاگرە بێنین
دزی زریان، دایگرسێنین
بە فەرمانی میرمان دەکەین
تیپی گڕی بۆ ڕێك دەخەین

«ڕووناکی نامێنێ. چەپکێك تیشك دەچێتە سەر چیرۆك خوان:».

چیرۆك خوان:
زۆر زۆر سەیرە !
میریان خۆی لە دیوەخانە
بەرگی خوری ی لە بەردایە
لە نوێنی گەرمو گوڕ دایە
گلەیی لەو خەڵکەش دەکا
کە بۆ ئاگریان بۆ نایە ؟!
ئەی ئەو خەڵکە بێ چارەیە
چۆن ! سەر شۆڕو ئەڵقە لە گوێ ی
ئەو مارەیە !
تۆ بڵێ ی کەسیان تیا نەبێ
قسەی میری بە دڵ نەبێ ؟!

«ڕووناکی لای چیرۆك خوان نامێنێ. دێتەوە شانۆ. خەڵکەکە ڕیز بوونو سەرەیان گرتووە. توورەکەو کەلوپەلیان پێیە. نیازی چوونە چیایان هەیە».

کۆرس:
بە فەرمانی میرمان دەکەین
تیپیگڕی بۆ ڕێك دەخەین.

«سێ کرێکار ڕیزەکە ڕادەگرنو بێدەنگیان دەکەن. میرو دەستو پێوەند، دێنە دەرەوە. کرێکارەکان بەرامبەریان دەوەستن»

یەکەم:
ڕۆژێك نییە لەم شارەدا
لە کوڕو کاڵ، پیرو لاوان
ڕەق نەبێتەوە بە زریان.

دووەم:

میرمان دەڵێ:

من چاکەی هەژارم دەوێ
خۆی ئاگری پێ نایە
بە ڕێگەی چیا ناوێرێ
کەچی لە کۆشکی خزاوەو
ئێمە بۆ ئاگر دەنێرێ.

سێیەم:

چاری ئێوە لەم خاکەیە
ئەم خاکە: وەك پڕ زریانە..
خاکێکی بەپیتو جوانە
پڕ لە خێرو پڕ لە گڕو ووزەی گیانە !

میر: «پێ دەکەنێ»

خاکی زریان..
پڕە لە گڕو ووزەی گیان ؟!!!!
ئای لەم هەرزەکارانە ! ئەمانە کێن ؟!
کێ وای لێ کردوون بشێوێن ؟!!!

خانمی میر:

میرم ئەمانە بێ ئەقڵن
کۆمەڵێکی شێتو وێڵن
شەوو ڕۆژ زەوی دەکێڵن
گوایە گڕی لێ دەردێنن !!!
بە تەمای کانی خەڵوزن
ئەمەندە گێلو نابووتن !!!

«خانم پێدەکەنێ. میریش بە قاقایەکی قەبە بەدوایدا. خەڵکە ڕەشو ڕووتەکەش زۆر بەیان بۆ مجامەلەی خانمو میر دەست دەکەن بە پێکەنین».

یەکەم:

چۆن گاڵتەمان پێ دەکەن ؟
چۆن پێکەنین.. لەگەڵ میر ـ دا، یەك دەخەن ؟!

ژینمان بەدەست زریانەوە، هەراسانە
تروسکەی چیا: سەرابە

دووەم:
ئاگر، هەرگیز، ناخوازرێ
بەڵکە ئاگر، درووست دەکرێ
وەرن کۆمەکمان پێ بکەن
وەرن ئێمە کۆمەڵێکین
بە ڕەگی خاکدا، ڕۆ دەچین
تا دەگەینە کانی خەڵووز.
هێزی بازوو دەخەینە کار
سەر هەتا خوار
زوقمی پێ دەتوێنینەوە
ئێمە دڵنیاین، کە ئەنجام
گەرمی دەبووژێنینەوە
بە بەرهەمی تێکۆشانمان
بەتین و ووزەی گیانمان
شارستانی درووست دەکەین
ئەم ژیانەمان پێش دەخەین

سێیەم:
خاوەنی کاری خۆتان بن
لە ڕەتاندن ڕزگار دەبن

خانمی میر: «لەگەڵ میرێتی»
زۆر گوناهن
من دڵم پێیان دەسووتێ.

میر: «پەلی خانم دەگرێ و دەیباتە کەنارەوە»
دەترسم ڕۆزگارێك دابێ
خەڵکی پێیان هەڵ خەڵەتێ !

خانم: «بە گاڵتە جاڕی یەوە»
ئا.. بەمانە !!!

ئەم شیتانە ؟!!
«بە دەنگی بەرز»
خەمت نەبێ، ترسیان نی یە
بۆ ؟ گەلەکەت گوێرەکەیە
ئەوەتا ئاگری چیا
لە بەر چاویان؛ گلپە دەکا
ئادەی کورگەل؛ بکەونە ڕێ
بزانم کێ ؟
یەکەم هەنگاوی هەڵ دەنێ ؟!
لە بەر دڵی میری خۆتان
کە زۆر سەغڵەتەو پەرێشان
بۆ ئێوەی بەر تۆف و زریان

«میر، قۆڵ دەکا بە قۆڵی خانمەکەی دا. بەرەو کۆشك دەکەونە ڕێ. بەڵام بە جۆرێك قسە دەکا، کە خەڵکەکە گوێیان لێ بێ. گوایە قسەی تایبەتیشە».

میر:
بەخوا.. بەخوا
کەسیان وەك من، خەفەت ناخوا
هەواڵی مەرگی یەکێك بێ
هەر وەختە کوێراییم دابێ.

خانمی میر:
خوا نەکا، گوێی شەیتان کەڕ بێ
خەمت نەبێ، خۆیان ژیرن
وا بەستەی ڕاوو تەگبیرن

«لەناو خەڵکەکەدا. دوای دیارنەمانی میرو خانم. گفتو گۆو ڕا.. دەربڕینە».

دووەم:
بەم قسانە تەفرە مەخۆن
مشوورێکی خۆتان بخۆن

چەت و بەرگی میریان بەوی
هەموو گەڵی
بە هاوکاری سەر دەکەوێ
وەرن کۆمەکمان پێ بکەن
قسەی میر.. هی تەفرە دانە
زەوی سەختەو هاوڕێیانمان
پێویستیان بە کۆمەکتانە

سێیەم:
کێ ئامادەی کۆمەکمانە ؟

یەکەم:
بۆ، کانی خەڵووز، دەگەڕێین
ڕۆژێك دەبێ، هەر تووشی بێین

سێیەم:
کێ ئامادەی کۆمەکمانە ؟

یەکەمی خەڵکەکە:
من ئامادەم
ئەم وڵاتە جێ ناهێڵیم
زەوی خاکی خۆم دەکێڵم

ژن و پیاوێك:
ئێمەش وەك تۆ ئامادەین !

یەکەم:
کێ هەڵوێستی مەردانەیە
لایەنگری ئەم سیانەیە ؟!

«خەڵکەکە سەر دادەخەن و دەجووڵێن، چۆن هاتوون.. هەروەها مل دادەخەن و بەناو بینەراندا بەکۆرس دەڕۆن».

کۆرس:
بە فەرمانی میرمان دەکەین
تیپی گڕی بۆ ڕێك دەخەین

زیندوویەکی نیوە مردووین
جومگەکانمان ژەنگ لێی داوە
ئێسك‌و پروسکمان پوواوە
ئامادەین ئەو ئاگرە بێنین
دژی زریان، داپگرسێنین

«ئەوانەی تر. لەسەر سەکۆی شانۆ دەمێننەوە، پاچ‌و خاکەناز دەخنەنە سەر شان. لە قوولایی شانۆدا وون دەبن.

ڕووناکی دێتەوە سەر چیرۆك خوان»

چیرۆك خوان:
ئازیزانم.. ئەو سەردەمە
خەڵکی گوێیان لەمیر دەگرت
نەك ئەوانەی کە عەوام بوون
نەك ئەوانەش..
کە هوشیاری ناو خۆیان بوون
ئەو خەڵکە لەترسی زریان
لەناو سەرماو تۆف‌و باران
دەرفەتی ئەوەیان نەبوو
بە دوور بینی ی.. بیر لە ژیان بکەنەوە
بە ئەزموونی ڕابوردوودا، بچنەوە.
ئەوان نەیان دەزانی میر
باکی نی یە، لە کلۆڵی چینی فەقیر
میر خۆی دیوەخانی هەبوو
جل‌و بەرگی جوانی هەبوو.
بازرگان‌و قاچاغچی ییکان
پەیتا.. پەیتا
کاڵای گەرمیان بۆ دەهێنا
کەچی هەر پێی هەڵ خەڵەتان
ڕێگەی چیایان گرتە بەر
ڕێگەی جادووی ترس‌و خەتەر

ئەو ئەشاشانە لە ڕێگا
کۆمەڵێکیان لێ هەڵدێرا.
هەندێکیشیان ڕەق بوونەوە
ئەوەی تیا چوو
بۆ خۆی تیا چوو
ئەوانەی مان:
گەیشتن و ئاگر نەبوو
تروسکەکە؛ سەراب دەرچوو
بەبێ هوودە گەڕانەوە، شاری زریان
بەلام لەوانە هەندێکیان
بڕیاریان دا، سا.. ئەگەر مان
بچنە کۆمەك هاوڕێکانیان
با بزانین، هاوڕێکانمان
لەگەڵ کەمی ژمارەیان
چی یان لێ هات ؟

ڕووناکی لەسەر چیرۆك خوان نامێنێ. شانۆ تاریکە. شوێن.. کانی خەڵووزەکەیە. هەر دەنگی پاچ و خاکەنازو هەناسەی کارکردن دێ. کرێکاران یەکی لایتێکیان پێیە. نۆرە قسەی کامیان بێ.. لایتەکە دادەگیرسێنێ. تەنیا سیمای ڕووناك دەکاتەوە. کە قسەکەی تەواو بوو دەپکوژێنێتەوە. لە گۆشەیێکی ترەوە؛ کێ نۆرە قسەی بێ.. سیمای خۆی بە لایتەکەی دەستی ڕۆشن دەکاتەوە. چاکتر وایە بەگوێرەی نۆرەی قسەکانیان، سیما ڕۆشن بووەکان، هەر یەکەیان لە گۆشەیێکی دوور لەیەك بن».

= ئەم زەوی یە.. هەمووی زوقمە !
= ئەم ڕێگەیەی گرتوومانە
گەلێك سەخت و بێ ئامانە !
= ڕاستە هاوڕێ
ڕێگەکەمان
پڕە لە ژان
بەلام
ئەنجام

[illegible]
مەبەستمان
= بەهیوای خۆمان هەر دەگەین
گەرمو گوڕیو شارستانی
دروست دەکەین !

«گرمەو هاڕەی ڕووخاندنی یەکێك لە توونێلە ڕەگەکان دێ. هاوارو ناڵەی ئادەمزاد دەبیسترێ کە بوون بە ژێر دارو پەردووەکەوە».

= فریاکەون
هێشتا ماون
دەریان بێنن.
= ئاگادار بن
شان لە پایەکانی مەدەن
شلن، دەشێ، هەرەس بێنن.
= دوانمان دیار نین
= ئەمە تەرمی یەکێکیانە
دەری بێنن.
= ئەگادار بن
بە کۆمەڵی بۆ لای مەچن

«هاڕەیێکی تر دێ. دەنگو هاواری تر دێ. ڕووناکی پچڕ پچڕ وەك بروسکە شانۆ دەگرێتەوە. لە نێوان ناڵەو هاوارەکانو تیشکی بروسکەکاندا؛ تەرمی کوژراوەکان دیارن، کە وەك پوورە هەنگ خەڵکان بەیەکدا دێنو تەرمەکان دەگوێزنەوە.

ماوەییێك دەخایێنێ. شانۆ کپا دەبێ. ڕووناکی دەگەڕێتەوە سەر چیرۆك خوان».

•

چیڕۆك خوان:
بەڵێ ئەوەی داوای شارستانیو گەرمی بکا
دەبێ قوربانی بۆبدا.
کارگەرانی کانە خەڵووز زۆر کەم بوون

سوپاییکی گەلێك زۆر بوون
بۆیە چورتم، هەرگیز وورەی پێ بەرنەدان
بەلکە چاکتر لە جاران
کەوتنە گەڕو تێکۆشان

«ڕووناکی، لەسەر چیرۆك خوان نامێنێ. شانۆ وەك دیمەنی ڕابوردوو هەر تاریکە. کرێکاران بە هەمان شێوەی ڕووناك کردنەوە قسە دەکەن».

= ئادەمزادێك دوور ببینێ
هیچ چورتمێك، وورەی بەرزی نارووخێنێ
= نا.. نا.. هەرگیز کۆڵ نادەین.
= بست بە بستی ئەم زەوی‌یە دەکێڵین
= دارو بەردی دەپشکنین
= ڕۆژێك دەبێ
ئەم زەوی‌یە. گەرم دابێ !
= گوزەرانمان بژێتەوە
ماڵمان گەرم دابێتەوە
= توانمان دەگەڕێتەوە
منداڵمان دەحەوێتەوە

«تاریکی‌و ڕووناکی لە شانۆدا یەك بە دوای یەکدا. ئاڵو گۆڕ دەبن.. ئاوازی مۆسیقاییکی هارمۆنی دەنگەکان یەك دەخا، تا دەبنە کۆرس‌و ئاوازێکی تایبەت».

= ڕۆژێك دەبێ
ڕۆژێك دادێ
دەبینە خاوەنی گڕی
سەر بەخۆمان.
= نەك تروسکەی ئاگردانی
دیوەخانان

«چەند جارێك دوو بەرە کۆرس ئەو گۆرانی‌یە بۆ یەکتری دەڵێنە. بەدەم تروسکەی جار نە جاری ناو شانۆکەوە، گوێمان لە دەنگی کرێکاران دەبێ کە

ووشەی تاك تاك بەكار دێنن:»

- خەڵووز.
- گەرمی.
- خەڵووز
- ژیان
- ڕەگە ؟
- ڕاستە ؟
- ڕەگی كانە؛
- ژیانە
- شارستانی‌یە
- نەمانی زریانە !

«لە ئەنجامدا شانۆ ڕۆشن دەبێتەوە. كرێكارانی كانەكە، یەكی مەشخەڵێكیان پێ‌یە. چیرۆك خوان لە بەردەمیاندا وەستاوە. هەموو یەك دەنگ بە دەم ئەم سروودەوە بەناو بینەراندا بە شێوەیێكی ڕێك‌و جوان دەچنە دەرەوەی هۆڵەكە».

سروودی كۆرسەكە:

ڕاپەڕن‌و هەنگاو بنێن
سەرماو تاریكی ڕاو بنێن
لەم خاكەدا بە بازووتان
بتوێننەوە تۆف‌و زریان

* * *

كاركردنی هوشیارانە
سەرمان دەخا لەم جیهانە
كاركردنی هوشیارانە
سەرمان دەخا لەم ژیانە.
كاركردنی هوشیارانە
سەرمان دەخا لەم جیهانە
سەرمان دەخا لەم ژیانە

ـــ تەواو ـــ

ئەز بەریك دڕیایمە

عبدالرحمن حاجي

ئەز هاتم ئەز هاتم غەمگین و هەژارم
چونکە وێ زەڕپێ دارەکا بێکاتم
چاڤ کاڵێ پەرییێ بێ تیرۆك .. بێ دایکم بێدایکم
ئەز دپاتم کەنیا وێ دیار نییە چ نیە ...
بەردامە ناڤ چییا خو پێ شاپکەم
دگەل رەشە کیڤییا .. قریژا لسەر رووییا ...
ئەوێ ئەز هنارتم پروندکا ئەز رادکەم
لناڤ وارێت جوان نێرگزا .. بو دل کوڤانا دخووت ؟!
بێ لاتم بو من جەرگێ خو سووت ؟!
دگەل خەلکێ نەناس .. دیلبەر تە بو نە گۆت ..
شەڤخوین و بێوارم .. دێ تە پێکەما بارکەم

ديسان تە بو نە گۆت ...
بۆ ژان و کەسەرا
بۆ رەشە دەڤەرا
پژانا دێ تە کارکەم
بابێ من پا کانێ
ئەز بەریک دریایمە ...
لەو کەس نابێت هانێ
من کر خەبات پانێ
پا بو ئەز هەر دخوم ڕێڤاسێت ..
کوڤانێ
بو ئاڤێ ئەز ڤەدخوم ..

هەر ل کاتێت ژانێ
دێ بلا کالکا تە
چاڤێ من بابێ من
ب دەستێت من پکەڤیت
دا گیانێ من ڕۆژێ ..
سەد جارا لێ پزڤریت
کەڤوکم دێ فرم
بۆ تە دێ زڤڕم
باب دا دل خوشیا تە
چرا مەرداتیا تە
بۆ من هەر یا هەلبیت
بۆ من هەر یا هەلبیت

ئورمێ ١٩٨٢

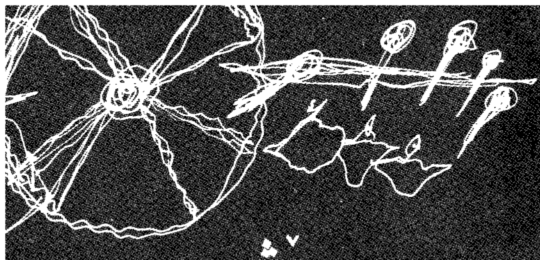

مـــــــــرۆڤ

عباس عبدالله يوسف

ئاوی ناو لەشی مرۆ بەرمیلێکی دە گاڵۆنی پڕ دەکا
ئاو ئەوەی دەبێ
دەبێتە زۆنگاو
زۆنگاویش پڕ زێلو دەبێ
زێلوییێك لە گەرووی مێشكدا گیر دەبێ
بەچی دەردێ ؟

ڕۆنی ناو لەشی مرۆ ، حەوت پارچە سابوونی لێدروست دەکرێ
کراسی پڕ ئەسپێی پێدەشورێ
دەرپێو فانیلەش
کە گەیشتە مێشك ،
سابوون کەفاو ناکاو بن کراسی مێشك بەپیسی دەمێنێ
ئاسنی ناو لەشی مرۆ بزمارێکی مام ناوەندی ی لێ ساز دەکرێ

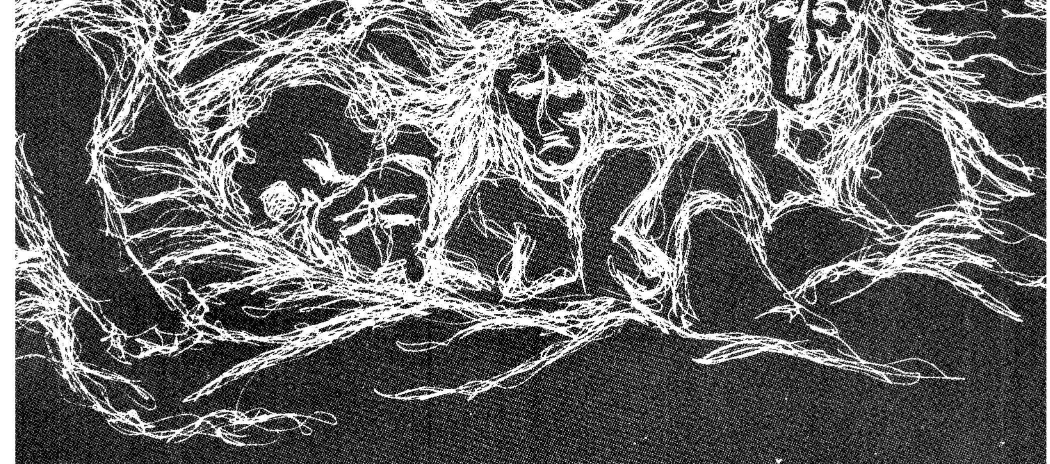

بۆ دەرکە قایم کردن باشە
بۆ مێز دروست کردن باشە
بۆ دۆلابی جلکان باشە
بۆ عارەبانەی شێلم فرۆشتن باشە
بەس بۆ شمکی مێشك دەست نادا .

١٩٨٥/١٠/٢٢

فەرهەنگۆك

ڕێلو = زەروو ، ڕێرو .
شەوی = ئاوێکی مەندە . زۆر کۆن بووەو تامەکەی گۆڕاوە بۆ خواردن دەست نادا .
شمك = نعل
دەرکە = دەرگا
مرۆ = مرۆڤ

یاد کـــــــــــردن

ئەحمەد عیزالدین کاریزی

ئاسارەگان وەك تلاّ بوین ...
قژ شەویش پڕ لە ئانگو بوی ...
دیریژەو بویمو خنکیام لە بیدەنگی .
منو شەو بویمنە یەکی ...
ئاسارەگان لەسەر سەفەر بوین ...
هەناسەی زەوی هاتە گوشم ...
یەی جار وەخوەشی
یەیجار وەتەنگی ....
بی دەنگی داوەر خوەی کوتایە لەبان زەوی
ئەی بیدەنگییە لەهەزار هاوار درس بویە
یاد باس باپیرەیلمان کردم ،
یارو نیشتن لە سای دیواریل ....
وتیان : روزگار کوڵەو بویە ،
خوەر زوی ئاوا بوگ ،
سو ئاوا بوگ یەی جارەکی.
یاد تاقە یارەگەم بکەم ،
هەواڵ بپرسم لە دەروە دەریل ،

هەواڵ بپرسم لە کاروانەیل ،
هەواڵ بپرسم لە باڵدارەیل ،
یەکی نەینە لەلی نەوگ ؟....
دەنگی ناتگەسە گوش‌دانا ؟....
گوڵیگ نەینە لەناو هەزار دڕگ هاتویگە ئەمەڵ ؟....
ئاسارەگان کوڵ بار خوەیان بەسانو پا دانە سەفەر ...
ڕوژیگ دەرچی لە شەو سیەتر .

ئانگو : شەونم
دریژەو بویمو : سەرم داناو .
گوشما : گوێما
داوەر : دەوار ، خێوەت .
کوڵەوبویە : کورت‌بوە .
خوە ر : هەتاو
بووگ : ئەبێت
سو : بەیانی

نەینە : نەبینیوە
لەلی : وەکو ئەو
نەوگ : نەبێت
ناتگەسە : نەهاتوە بە
گوشدانا : گوێتانا
دڕگ : چڕنوك
هاتویگە ئەمەڵ : گەورە بوە
سیەتر : رەش‌تر

ڕێژەن

شیعری

دلشادی عومەرکاکی

شەوێ تاریکو دەیجوور بوو
لەگەڵ ئەم زەمەنەی خۆمدا..
پرۆشکەی غەمێکی خۆشت لەبەری دڵم هەڵدەسوو
ساردیی‌و سامناکی ی‌و نسرمەی ناو ژوورەکەم
پێچم ئەدات
زیکرێ لە دەمم هەڵدەخات
سۆزە چیرۆکێکی شیرین
لە جەرگو هەناوم دەخوات
دەخنکێم ئەگەر نەنوسم..!
چۆن بە کلۆی بەفری ووردو !!
بچووک.. بچووک..!!
ئەم زەمینەی.. غەمی منو
وولاتی تۆ.. دەبێ بە بووک
بێدەنگیەکی ترسناك

ئەگەر بڵێم:
چەپکە تیشکێك، لە پەنجەرە بچکۆلەکەی بەردەمەوە
گۆزەر دەکات.
تۆ غەمی شەوێکی وەهای منت دیوە ؟!
لە دیدەنی هیچ شەوێکتا
چەپکە شیعرێکت چنیوە ؟!
تیشکت دیوە
وەنەوزی خەوێکی قوڵیان لە چاودابێ ؟!
عەشقو غوربەتیانت دیوە
لە بوومو لیلۆی بەپاندا
لە نێو شەقامو کۆڵاندا
وەك خوێنی چاوی ئەستێرە
ئاوەلابێ
تۆ ئێوارەی دەم بەفر بارینت دیووە
هەتا ئێستا
شەوێك لە دەم پەنجەرەدا
دڵت بە بەفر شۆریوە

* * *

لە شەوێکی ئاوەهادا
بەفر دەباریو من تەنیام
تۆش پرووشکەی وورده غەمێکی شیرینی
بۆ تەنیایی
تۆ تەنیایی هاودەمی ئەم شەوەی منی
چۆن هەست ئەکەم بە جودایی ؟!

* * *

بەفر باریو
مانگ ڕژایە ناو ژوورەکەم

ئەو دەوە تاریکی دەسڕێت
زەمەن دێتو لەگەڵ خۆیدا
من دەهێنێتو تۆ دەبا
چی تێ ئەچێت
لەم شەوەدا
کە من بۆ تۆ ئەتوێمەوە ئەتوێمەوە
کات ژمێری سەر مێزەکەم
بێدەنگ ببێت
ئەوی تریان، بەسنگی دیوارەکەوە
زۆر لە سەر خۆ دێتو دەچێت
چاوەڕوانم ڕابوەستێت

*　　*　　*

لەگەڵ هاژەو هاتنی دەنگی بەیانی
هەموو کەسێك لەگەڵ حەزو ئومێدیدا
ڕێگای نایە بەردەمی هەنگاوەکانی
زۆریش غەمی
گرتە دەمی

*　　*　　*

بەر لە بوومو لێڵی بەیان
منیش سەر خەوێك ئەشکێنم
سبەی دیسان دێمەوە لات
بە ئاگا دێمو دووبارە خۆشەویستی تۆ
چنگ لە مێشکم گیر ئەکاتو
ژووەو ئومێدێکم ئەبات
تۆ هاو دەمی تۆ پروشکەی
وردە خەمێکی شیرینی
هەتا ئەو پەڕی جودایی
تۆ سەرەتای هەتا ئەوپەڕی کۆتایی

هەڵەبجە ١٩٨٣

شێتی و کانی و سەگەرەشی

لەتیف هەڵمەت

من خەڵك بەشێتم دەزانن لەبەرئەوەی بە هەر کەسێك دەگەم باسی سەگەرەشی بۆ دەکەم... سەگەرەشم زۆر خۆشدەویست... بڕیارم داوە باسی سەگەرەشی بخەمە سەر کاغەز بۆئەوەی هەموو کەسێ بیزانێ... من سەگەرەشم زۆر خۆشدەوێ سەگێکی زۆر بەئەمەك بوو... هەمیشە لەبەرچاومە... سەگ فرە وریایەو دەزانێ لە چ شەوێکدا گورگ دێ و لە چ شەوێکدا

بەراز. . ئەگەر خشپەیەك لەوپەڕی ئاوایی‌یەوە بێ دەزانێ ورچە یاچەقەڵ یابەراز یا مرۆڤ . . . یەکسەر بۆن دەکاتو دەزانێ یەکێکن یا دووان ، یا زۆرترن . . .

سەگەرەش هاوڕێی شوان و گاوان و گەورەو منالّی دێبوو . . شەوانی سەختی زستان سەگەرەشم لەگەڵ خۆمدا دەبردو دەچووم بۆ راوە کەمتیار . . .

دەڵێن جاران لەگوندی شاخدا خشپەیەك پەیدا بووایە هەمو کەسێك دەستیان دەدایە تفەنگ و خەنجەر . . . من ئەگەر هەستم بەشتێك بکردایە لەگەڵ سەگەرەشدا بەرەو رووی دەچوم . .

گوندەکەمان گوندێکی خۆش بوو کانی‌یە رەوان و بژوێنی هەموو باخ و کێڵگای دێی دەرازاندەوە. . . ئێواران لەگەڵ سەگەرەشدا بەرەو گردەکانی پاینی ئاوایی دەچووین و خەڵکی دێ زۆر بەسەرسامی‌یەوە تەماشای وریایی سەگەرەشیان دەکردو سەکەرشیش وەك هەست بەخۆشەویستیان بکات کلکی بۆ دەلەقاندن و نەرمەوەڕەی بۆ دەکردو قەڵەمبازی دەدا . . .ساڵ هات و چوو کانی گوندەکەمان زۆر کزبوو وای‌لێ‌هات ئاوی لێبرا . . . باخ و کێلگا وشکی‌کرد. . . رەشە وڵاخ و مێگەل نیوەیان لە تینوانا لەناوچوون . . خەڵکی دێ شڵەژان و نیوەیان بڕیاریان دا بەهێزو بازوویان شاخ و کێو هەڵدڕن و کانیاوێکی دوور لە کێوەکەی ئەوبەرەوە بگەیەننە گوندەکەو وەکو جاری‌جاران بیبووژێنەوە. . . هەندێکیشان گاڵتەیان بەوانە کردو بڕیاریان دا گوندەکە جێبێڵن و بەرەو ناوچەیەکی دووربڕۆن. . . منیش یەکێ بووم لەوانەی کە بڕیاری جوڵکردنی گوندەکەم داو لەگەڵ سەگەرەشدا رێگای دوورم گرتە بەرو ئەو بڕە خەڵکەم بەجێهێشت کە بڕیاریان دابوو ئاو بگەیەننە گوندەکە . . .

لەگـەڵ سەگـەرەشـدا لەگـوندێکی تردا جێگیر بووین. . . چەند ڕۆژێك ڕابورد سەرنجم دا سەگەرەش زۆر مات و کزەو زۆر کەم دەخوات . . . هەستم کرد ئەم گوندە تازەیەی لەلا وەکو قەفەز وایەو شەوقی گەمـەو یاریو ڕاوو قەڵـەمبـازی نەمـاوە. . . لە دڵی خۆمـدا گوتم : سەگ هەروایــەو دوای ماوەیــەك خۆی لەگـەڵ ژیـانی ئەم دێیەدا ڕادێنێو تەمی نامۆیی بەرچاوی بەردەدا . . .

ئیوارانێك زۆر ماندووبووم زوو نووستم و بەدرێژایی شەو گوێم لەحـەپـەی سەگـەرەش نەبـوو . . . بەرەبـەیـان دڵم ختوورەی کرد لەجێ هەڵسـام و بۆ سەگـەرەش گەڕام . . . سەگـەرەش دیـارنـەبوو لەهیـچ لایـەك وەڕەی نەدەهـات . . . هەمـوو لایـەکی گوندەکەم بۆ پشکنی هەتــەری ئەبـوو . . . زانیم بۆ کوێ چووەووتم:من بینـاسم هەر بۆ گوندەکەی خۆمان گەڕاوتەوە. . . ڕۆژێکی تۆف و زریان بوو بریــارم دا دوای بکــەوم و بیـدۆزمـەوە . . . گەلێ کەس گوتیـان : سەگێکە ڕۆیشتووەو ئەوە ناهێنێ لەڕۆژێکی وا سەخت دا لەشوێنی بڕۆی . . گوێم لەقسەی کەسی نەگرت و ڕێگام بڕیو دوای چەند ڕۆژێك گەیشتمە گوندەکەم. . .

یەکسـەر ڕووم کردەماڵـەکـەی جارانمان و لە کولانەکەی جارانی سەگەرەشی نزیك بوومەوە ڕوانیم تیادا درێژبووە. . . بانگم لێکرد نەهــەڵســایــە سەرپێو نەوەڕیو نەکلکی لەقـانـدو نەگـوێی قیت کردەوە. . . کە تەواو لێی نزیــك بوومـەوەڕوانیم سەگـەرەشی هەر قالۆرەکەی مابوو. . .

لەبــەر کولانـەکـەی جارانیدا وشـك ببـووەوە. . . بێـزم لەخـۆم کردەوەو گوتـم : سەگــەرەشـی ئەوەنــدە بە ئەمــەك بەبـرسێتی لەو کولانەیەدا بمرێ کە چاوی تیادا هەڵهێناوە. . . منیش زۆر بەئاسانی

ئەو گونــدە جێبێـلم کە خۆم و باوبــاپیــرمی تیــا لەدایــك بوەو ئێسك وپرۆسکی پشتاوپشتم تێکەڵاوی خاك و گڵی بووە. . .

چوومـە سەر کانی‌یـە وشکـەکەی گوندەکەم زۆر تینووم بوو. . . سەرم نایە سەر تاشە بەردێك و تامی ئەو جامۆڵکە ئاوانەم زایە دەم کە هەندێ جار ڕێزانی دەزگیرانم گەرووی پێ فێنك دەکردەوە. . .

لەپڕ گوێم لە زرمەی بێڵ و پاچ بوو. . . ئەمە چی‌یە؟

بیـرم کەوتـەوە زرمـەی پاچ و بێڵی ئەو ماڵائـەیـە کە گونـدەکەیان چوڵ ئەکردو بڕیاریان دا ئاوی کانی کێوەکەی ئەو بەربگەیەننە گوندەکە. . .

گورج ڕاپــەڕیـم و کڵاشــەکــانـم لەپێ کردو بڕیــارم دا منیش بەشــداریــیــان بکـەم. . . ئەوا ئێستــا پاچ و بێـڵ دەوەشێنم و باسی دڵســۆزی سەگــەرەش بۆ هاوڕێکـانم دەگێـڕمـەوە. . . گوێتـان لە دەنگم و تەقەی پاچ و بێڵەکەمە یانا. . .!!!

دەنگوباسی یەکێتی لە هەولێرداو

سەرەدانەکەی نووسەرانی مەغریب

سەرسام ئامادەی کردووە

لەرۆژانی ٢٠/٢١/ی تەموز کۆمەڵێک لە ئەندامانی یەکێتی نووسەرانی مەغریب سەریان لە شارە دێرینەکەی هەولێردا . لە لایەن یەکێتیمان « یەکێتی نووسەرانی کورد » پێشوازییکی گەرمیان لێ کرا . ئەویش لە میوانخانەی هەورامان هەروەها کۆمەڵێك لە ئەندامانی یەکیەتی قوتابیان وئەندامانی یەکیەتی ئافرەتانی عیراق ـ لقی هەولێر بە جل و بەرگی کوردیەوە بە چەپکە گوڵو شایی کوردی لەم پێشوازیەدا بەشدار بوون . دەنگی دهۆڵو زوڕنا کەلای دارەکانی دەورو پشتی ئەلەراندەوە . پاش پشوودانێکی کورت وەفدەکە لەگەڵ ئەندامانی یەکیتیمان بەرەو هاوینە هەواری صەلاحەدین کەوتنە ڕێ ..

ـــ لە ئێوارەی هەمان رۆژدا واتا رۆژی ١٩٨٦/٧/٢٠ کۆڕێك سازکرا لە هۆڵی مەڵبەندی رۆشنبیری زانکۆی صەلاحەدین لە هەولێردا . کە بەم جۆرەی خوارەوە بوو :

پێشەکی د. نافع ئاکرەیی سەرۆکی لقی یەکێتی نووسەرانی کورد بەخێرهاتنێکی گەرمی کردن ، پاشان سەرۆکی وەفدەکە بەناوی ئەدیبانی مەغریبەوە سوپاسێکی بێ پایانی پێشوازیو مێواندارایە گەرمەکەی خەڵکی کوردستانی ئۆتۆنۆمی کرد ، پاشان « بن عیسی بوحمالة » دەستی کرد بەباسەکەی لەسەر مێژووی هەڵبەستی مەغربیو قۆناغەکانی . کەدابەشکرا بەسێ قۆناغ قۆناغی یەکەم تا کۆتایی ساڵانی پەنجەکان ١٩٥٠ .

ئەو کاتانەی کە شیعر بەشێوەی « عمودی » کلاسیکی ئەنووسرایەوە وە هیچ گۆڕانکارییەکی دیاری بەسەردا نەهات ، لە شاعیرە ناودارەکانی ئەوکاتەش ، محمد بن ابراهیم ومحمد المختار السوسي خاوەنی دیوانە بەناوبانگەکەی « المعسول »کە لە ٢٠ بیست بەرگ پێك هاتووە .

قۆناغی دووەم لەسەرەتای شەستەکانەوە دەست پێ ئەکات تا کۆتایی حەفتاکان ١٩٧٠ ، لەم ساڵانەدا بوو کە شیعری تازەی مەغریبی « شیعری سەربەست » یاخود شێوەی نوێ سەری هەڵدا وەك خاوەنی ووتارەکە ووتی کە کار تێکردنی جولانەوەی شیعری عیراق دەورێکی باڵای هەبوو لەماندا بەتایبەتی بدر شاکر السیابو لە شاعیرە عەرەبەکانیش (صلاح عبدالصبور) لە شاعیرە ناودارەکانی ئەم قوناغەش محد الگنوني بوو کە لە رۆمانسیەتەوە ووردە ووردە هەنگاوی نا بەرەو (واقعیەت) لەم کاتانەش بوو ئەفسانەو رەمزو چیرۆکی فلکلۆری لە شیعری مەغربی بەکارهات . جگە لە هەوڵێکی بێ پایان بۆ گەڕانەوە بەرەو باوەشی رەسەنایەتیو رزگار بوون لە چەنگی (قافیەی) شیعری .

قۆناغی سێەم : لە هەفتاکانەوە دەست پێ ئەکات ئەویش بە دیارەی شاعیرە لاوەکانی مەغریبو رۆشنبیرە ئەکادیمیەکان . ئەم جولانەوەیە شیعریەش شۆرشێك بوو ، دژی کێشو قافیە ، بۆ رزگار بوون لەم جیهانە

شیعریه کۆنه ی که باڵی کێشابوو به سه ر ئه ده بی مه غریبی ئه میش هه نگاوێك بوو به ره و په خشانه شیعر له م شاعیرانه ش که تائێستا له سه ر ئه م ڕێ ڕه وه به رده وامن ئه مانه بوون که هه ندێکیان له کۆڕه که دا به شدار بوون :

١ ـ عبدألرحمن بوعلي ٢ ـ محمد الشيخى ٣ ـ عبدالله راجع ٤ ـ نجمي حسن ٥ ـ احمد بنميمون و هیٚزیش .

جگه له نوێ کاریه که کان گه ڕانه وه یێکی توونديش ئه بيندرێ به ره و شيعرى عه ره بى و ره سه نايه تى و رزگار بوون له جيهانى شيعرى و تـأسيراتى (لۆركا)و ، (اليوت) و (بۆدلێر)و شه پۆله شيعريه ئه وروپاييه كان .

« رۆمان و چیرۆك »

هه ر به دوای باسه شیعریه که مصطفی المسناوی باسی جوڵانه وه ی چیرۆکی مه غریبی کرد له پێشه کیدا ووتی وه ك ئه زانین هونه ری چیرۆك و رۆمان هونه رێکی رۆژئاوایی یه ، به پێچه وانه ی شیعر که بناغه یێکی خۆماڵی هه یه ، هه وڵی ئه وه ی ئه دا که هه ر به ره و رۆژئاوا بگه ڕێته وه .. ئه میش جوڵانه وه که ی کرده سێ قۆناغ .

١ ـ قۆناغی یه که م تا کۆتایی په نجاکانه .. واتا له ساڵانی ١٩٥٠ کۆتایی دێت به لاٚم ده ست پێکردنه که ی ده ست نیشان نه کرد .

٢ ـ قۆناغی دووه م له کۆتایی په نجاکانه وه ده ست پێ ده کات تاکو حه فته کان .

٣ ـ له کۆتایی حه فتاکانه وه ده ست پێ ئه کات تاکو ئێستا له قۆناغی یه که مدا : باسی ئه م چیرۆك نووسانه کرا :

١ ـ عبدالمجيد بن جلون ٢ ـ عبدالكريم غلاب ٣ ـ مبارك ربيع که

چۆن هەوڵیان داوە لە چیرۆکەکانیاندا ، گیانی نیشتمان پەروەری و رزگاری بڵاوبکەنەوە .

لەقۆناغی دووەم دا باسی ١ ـ ادریس الخوري ٢ ـ محمد برادة ٣ ـ محمد ابراهیمی کرد کە چۆن هەوڵی ئەوەیان ئەدا واقیعی خۆیان چۆنە وای دەربڕن و هەڵچوونی ناوەوە هێڵی سەرەکی بێت وەهەروەها دەربڕین لەخەمی شارو تەنیایی و سێکسیدا .

لەقۆناغی سێیەمدا کە قۆناغی دوای حەفتاکانە باسی ئەوەی کرد کە چۆن نووسەرە پیرەکان ئەمجارەیان لاسای گەنجەکانیان لەنووسیندا ئەکردەوە . هەروەها ناوی ئەم چیرۆک نووسانەی هێنا ، کە چۆن ئێستاکە بە شێوی (فنطازی) چیرۆك ئەنووسن واتا بەکار هێنانی شێوە تازەکانی رۆژ ئاوایی هەروەها زیرەکی و نەترسی لە دەربڕینا بەزمانێکی هونەری و شاعیریانە . لەمانە ١ ـ احمد بزفور ٢ ـ عزالدین التازی ٣ ـ احمد المديني ..

« رەخنە »

باسی سێیەم بوو لەلایەن « سعد یقطین »وە پێشکەش کرا کە جوولانەوەی رەخنەیی کردە دوو قۆناغی لێك دانەپچڕاو کە لەکۆتایی پەنجاکانەوە تا دەستپێکردنی حەفتاکانەو قۆناغی دووەم لە حەفتاکانەوە تا ئێستا ، ئەویشی بەستەوە بە جوولانەوەو جموجۆڵی رۆژنامەکانی ئەدەبی ، لەم باسەدا باسی ١ ـ ادریس الناقوري و ٢ ـ عبدالقادر الشاوي ٣ ـ نجیب العوفي کرد کە چۆن جوولانەوێیکی تازەیان لە رەخنەو رەخنەکاری بەرپا کرد ، ئەویش دوور کەوتنەوە لە ڕەخنەی ناوەڕۆك و چڕبوونەوە لە ڕووی

« فۆرم »دا . جگە لە درووست بوونی لایەنی « رەخنەی رەخنـە » واتا رەخنەگرتن لەو رەخنە ئەدەبیانەی هاتبوونـە کایـەوە . بەسـەرنجێکی ئەکادیمیانەو دوور لە مەسەلە ئایدۆلۆژیەکە . وەهەروەها هەنگاوێك بەرەو « بنیەویەت »و رەخنەی « السیمیولوجی » پاشان لە کۆتایی کـۆڕەکەدا مامۆستایان :

١ ـ جودت ناجي

٢ ـ خزعل الماجدي

٣ ـ ذنون الاطرقچي

٤ ـ دڵشاد مەریوانی

چەند تێبینیکیان خستە سەر باسەکە .

« کوڕێکی شیعری »

بۆ بەیانی ڕۆژی ۱۹۸٦/۷/۲۱ کۆڕێکی شیعری لە هۆڵی « ڕۆشنبیری جەماوەری » سازکرا . ئەم مامۆستایانە شیعریان خوێندەوە .

١ ـ مامۆستای شاعیر نعمان ماهر الكنعاني/بەغدا

٢ ـ شاعیر ئەحمەد بنمیمون/مەغریب

٣ ـ شاعیر دڵشاد مەریوانی/سلێمانی

٤ ـ شاعیر ذنون الاطرقچي/مووصل

٥ ـ شاعیر خزعل الماجدي/بەغدا

٦ ـ شاعر جمال شارباژێری/سلیمانی

٧ ـ شاعیر عبدالرحمن بو علي/مەغریب

٨ ـ شاعیر عبدالخالق رسام/هەولێر

٩ ـ شاعیر احمد بلبداوی/مەغریب

السيد الامين العام لاتحاد الادباء العرب المحترم

يا رفاق الكلمة الشريفة

بعد أن سدت الأبواب وادخل الأدب الكردي في قمقم ووضع على الرف ليتساقط عليه الغبار .. حيث كان الاعتقاد بأن هذا القمقم لا ولن يتفتح ولا ينجلي الغبار عنه واختلق حوله دوامة وأعاصير وشرر تبان للعين بأنها خالدة لا تتركه .. ولكن في الحقيقة لم تكن موجودة إلا في خيالات بعض الذين كانوا يعتبرون أنفسهم أوصياء على جادة الأدب الكردي ويتصورون بأن هذا الأدب سوف يتبعثر ويقع في الهاوية ولا يرى النور ان لم يكونوا هم الموجودين على رأس قيادة مسيرته ...

ايها الاخوة الادباء :

قبل انعقاد مؤتمرنا التأسيسي لاتحاد الادباء الكرد في الشهر العاشر لسنة ١٩٨٤ ... كنا على يقين بأننا سنستطيع تشكيل هيكل اتحادنا .. نعم .. لأن ما كان يدفعنا الى اعادة تأسيسه هو الاخلاص للكلمة الكردية الشريفة والتفاني في سبيل تطور الأدب والتراث الكردي ... تلك الكلمة ... وذلك الأدب الذي يخدم الوطن ويقوي الوحدة الوطنية ويحيي التراث الكردي ويمنحه الحياة ويوصل أدبنا الى مستوى الطموح .

راهن الكثيرون ... وضحك آخرون في سرهم .. وقال بعضهم نكتاً وطرائف .. حول اننا لن ولا نستطيع ان نعمل شيئاً ... خصص البعض كل امكاناتهم وحتى بالذهاب الى بيوت بعض الاخوة الادباء من اجل تثبيط عزائمهم ومنعهم من حضور المؤتمر ... كل ذلك من أجل إفشال محاولتنا لاحياء اتحادنا ... أقولها أيها الاخوة بأنه كان لدينا اتحاد للادباء منذ سنة ١٩٦٩ وعقد مؤتمره التأسيسي سنة ١٩٧٠ ... عقد له مؤتمرات وكان له نشاطات لا نزال نفتخر بها وكنا نتمنى ان يظل اتحادنا كما كان في السابق علماً بأن الاتحاد ذاك كان عضوا في اتحاد الادباء في القطر العراقي منذ تأسيسه ... ولكن بعد صدور قانون توحيد الاتحادات والجمعيات الأدبية في القطر العراقي كانت لنا تحفظات وقد حضر الى أربيل اخوة من المجلس التأسيسي للاتحاد بالاضافة الى زيارتهم السليمانية ودهوك وكانت النتيجة انعقاد التجمع الأدبي في أربيل حيث وافق الجميع بالدخول الى هذا الاتحاد بعد اجراء تعديل على قانونه وقد عدل القانون فعلاً وبتوقيع السيد الرئيس القائد صدام حسين حفظه الله ودخل ممثلونا الى المجلس المركزي ولكن بعد وقت قصير لم نعرف ما حصل ولم يوضح بعضهم سبباً انسحب بعضهم من المجلس وأخروا انعقاد المؤتمر التأسيسي لاتحاد الادباء الكرد فرع الاتحاد العام للادباء والكتاب في القطر العراقي ... لم ندر ما هي الأسباب التي دفعت اخواننا في اتخاذ هذا الموقف .. ولو انها واضحة وضوح الشمس .. ولا أدري ان كانت مصلحة الاتحاد أهم أو حالة تأثر أحد من آخر بقصد الزعل ...

هكذا بقيت الحالة الى حين تكليف عدد من اخوتنا الذين ليس لديهم مصلحة في اعادة الاتحاد سوى خدمة الكلمة الكردية الشريفة .. فأخذ اخوة لنا آخرون .. اقولها اخوة لنا سامحهم الله يحاولون إفشال محاولتنا في اعادة تأسيس الاتحاد بالترهيب تارة وبالترغيب في أشياء مرة اخرى من دون أي مبرر أو ذريعة مشروعة وبقي البعض خارج الاتحاد والى

الآن ... ويحاولون وبشتى الوسائل الاساءة لسمعة اتحادنا ... الى حد وصول محاولات البعض منهم للاساءة الشخصية لعدد من زملائنا الادباء .. ولكن الكردي العريق يقول دوماً في مثله الشعبي « به ئيشه نه به ريشه » ... « بالعمل وليس بالهيئة والمظهر والشكل » .. عملنا وبكل همة ومنذ اليوم الأول لصدور أسماء اللجنة التحضيرية للمؤتمر التأسيسي والى حين انعقاده وتشكيل هيئة فرع كوردستان لاتحاد الادباء الكرد الذي هو فرع مهم وفاعل من فروع الاتحاد العام للادباء والكتاب في القطر العراقي ... وبالرغم من كل العراقيل وكل الأساليب المضببة التي اتبعها البعض وما زالوا يتبعونها معنا لحد الآن ... ولكن وأقولها مؤكداً بأن اخلاصنا للكلمة الكردية الشريفة المباركة وخدمة للأدب والتراث الكردي ... دفعنا ويدفعنا ويزيد من همتنا أكثر وأكثر للعمل على تقوية الاتحاد واحتواء المخلصين من الادباء لهذا الأدب وهذا التراث ...

نعم أيها الاخوة ... أيها الزملاء الأعزة قمنا بالتعاون مع الاخوة في المجلس المركزي بتثبيت التوصيات والمقررات التي صدرت من اجتماع أربيل الأول الذي انعقد بحضور الأخ الاستاذ عبدالأمير معلة .. تلك التي ثبتت وأُقرَّت في توصيات ومقررات المؤتمر التأسيسي لاتحادنا حول بعض التغييرات في النظام الداخلي وعرضها على المؤتمر العام ومنها :

١ ـ تثبيت أمر انتخاب سبعة أعضاء للمجلس المركزي من قبل مؤتمر فرع اتحاد الادباء الكرد ... وبذلك حُلَّ الاشكال الذي كان الطامة الكبرى عند بعض الاخوان والمعضلة التي ليس لها حل أبداً ولكن وبعد أن توفرت النيات الصادقة الصافية وولدت الثقة ... فلم يعد هناك داعٍ لخلق مشكلة حول أي موضوع ما زال الهدف هو خدمة الوطن والكلمة الكردية المبدعة الشريفة .

٢ ـ منح الصلاحيات الاجرائية للمكتب التنفيذي لفرع كوردستان في منطقته .

٣ ـ يكون اصدار مجلة الأديب الكردي المجلة المركزية لاتحادنا من قبل هيئة فرع كوردستان .

ولا يخفى بأنه من خلال لقاءاتنا المستمرة بأعضاء المجلس المركزي وخاصة الاخوة الاستاذ حميد سعيد والاستاذ عبدالأمير معلة والدكتور محسن الموسوي والاستاذ الذي لا يعرف الكلل « أبا صفوان » الاستاذ نعمان ماهر الكنعاني .. اولئك الذين كانوا خير عون لتذليل كل العقبات أمامنا وايصال أعمالنا ونشاطاتنا الى قرب ما نطمح اليه ... لذلك فباسم الادباء الكرد نبدي لهم شكرنا وتقديرنا وكذلك نشكر الزملاء الآخرين ...

أيها الاخوة الزملاء

أعود ثانية للمثل الكردي القائل « به ئيشه نه بەريشه » والذي يعني « بالعمل وليس بالمظهر والشكل .. » ... بهذا المثل نقيس الاخلاص والمطاولة وتحدي المعوقات بكافة أنواعها وأشكالها .. لذا فقد قام اتحادنا بالنشاطات التالية منذ تأسيسه ..

١ ـ اقامة مهرجان مرور مائتي سنة على تأسيس مدينة السليمانية حيث اشترك فيه عدد كبير من الباحثين وعلى مدى ثلاثة أيام أعقبه اقامة مهرجان شعري اشترك فيه شعراء من محافظات الحكم الذاتي لكوردستان وكذلك شعراء أكراد من بغداد وكانت تظاهرة ثقافية كبيرة .

٢ ـ المهرجان الكبير حول نضال وأدب الشاعر الكردي السوري الجنسية الذي توفي في الغربة « جگەرخوين » بدهوك وعلى مدى يومين .. اشترك فيه عدد كبير من الباحثين الكرد أيضاً .

٣ ـ اقيمت مهرجانات عدة للشعر على نطاق كوردستان بمناسبة أعياد

آذار ونوروز في أربيل ودهوك والسليمانية وبغداد وفي المناسبات القومية والوطنية الاخرى .

٤ ـ الاشتراك الفعلي لاتحادنا في ملتقى الأدب المقارن مع جامعة صلاح الدين ورابطة النقاد في القطر العراقي .

٥ ـ صدور ثلاثة أعداد من مجلة الأديب الكردي في دورتها الثالثة والعدد الرابع تحت الطبع سيصدر بعد أيام باللغة الكردية ... بالاضافة الى صدور عدد خاص باللغة العربية للتعريف بالأدب الكردي بمناسبة انعقاد المؤتمر الخامس عشر للاتحاد العام للادباء والكتاب العرب .

٦ ـ اشتراك اتحادنا الفعلي في مهرجان المربد السادس وذلك بإلقاء قصائد كردية مترجمة ضمن الجلسات الشعرية .

٧ ـ اشتراك اتحادنا ضمن الوفد العراقي في المؤتمر الخامس عشر للاتحاد العام للادباء والكتاب العرب .

٨ ـ قيام اتحادنا مع المؤسسات الكردية بالحفل التأبيني لأربعينية الأديب الكردي العالم الاستاذ المرحوم علاء الدين سجادي وكذلك بإحياء ذكرى ادباء وحفلات تأبينية لادباء آخرين رحلوا الى العليين وعلى نطاق كوردستان للحكم الذاتي .

٩ ـ المواسم الثقافية المستمرة لفروع اتحادنا في أربيل ودهوك والسليمانية .. هذا بالاضافة الى ندوات اسبوعية في مقرات الاتحاد .

١٠ ـ زيارة أعضاء من اتحادنا ولمرات عدة ضمن وفود الادباء الى جبهات القتال .

كل ذلك والمركز العام للاتحاد في القطر كان وما يزال خير عون لنا لانجاز ما ذكرناه .

ولا يفوتنا أن نذكر وباعتزاز موقف السد وزير الثقافة والاعلام

الاستاذ لطيف نصيف جاسم وابدائه العون والتوجيه لنا في كثير من مهماتنا الثقافية والأدبية من خلال لقاءاتنا المتكررة مع سيادته .

هذا ومن خلال هذا العمل الذي لم نستطع ان نصل الى مستوى ما كنا نطمح اليه او ما خططنا له عند بدئنا بالعمل ... لذا نرجو ان يكون المستقبل ورجاله في عوننا لنصل الى ما نرغب فيه لخدمة الثقافة العراقية بصورة عامة والأدب والتراث والثقافة الكردية على وجه الخصوص .

اخوة الكلمة والابداع ..

هنا اعيد كلمة قالها احد اخوتنا الادباء الكرد في لقاء صحفي معه في جريدة الثورة .. بأن الأديب الكردي بلغ سن الرشد ... نعم أقولها مؤكداً بعد الشد على كفه .. نعم لقد فُطِم وبلغ سن الرشد وعرف طريقه وتحسسه بجدية وأصبح يرفض الأوصياء عليه .. نعم لا أوصياء ولا وسطاء ولا مسؤولون عنه أياً كانوا في ميدان الأدب الذي كان وما زال ملكه ... نعم أيها الاخوة اكرر .. لا أوصياء ولا وسطاء ولا مسؤولون ... وأياً كان ... اذ ان مقياس الأديب الكردي في معرفته لمستوى خدمة أدبه وتراثه هو الاخلاص والتفاني في سبيل قضية الكلمة الكردية المبدعة الشريفة .. وأصبح الادباء ، وبدون أوصياء أو وسطاء يكلمون المسؤولين عن المؤسسات الثقافية في الدولة وينجزون ما يرونه صالحاً لخدمة عراقنا العظيم وشعبنا الكردي الأبي ... ويعرف الجميع بأن المهاترات ووضع العراقيل أمام الأدب والثقافة الكردية في العراق لا تخدمه بأي حال من الأحوال .

أيها الاخوة ..

ان الكردي في العراق عريق عراقة ترابه ويفتخر ... نعم ونفتخر بهذه العراقية افتخارنا بكل ما نملكه من صفات حميدة حسنة .. وليس لدينا ولا لدى اخوتنا الكرد خارج العراق مكان نتنفس فيه الصعداء ثقافياً الا في العراق وكوردستانه .. نعم ان عراقيتنا عريقة عراقة الحب والخير والأرض

والجبال .. فلنمض أيها الاخوة في خدمة ثقافة عراقنا وخدمة ثقافتنا الكردية ضمن عراقنا العظيم .

أيها الاخوة :

عند تأسيس اتحادنا كما ذكرت كان لنا من الخطط ومن الطموح الشيء الكثير ... ولكننا رغم كوننا نعمل ضمن الواقع وضمن الظروف التي اتيحت لنا ... ولكننا لم نستطع ان نبلغ إلا جزءاً يسيراً من طموحنا وما رسمناه ووعدنا به زملاءنا الادباء الكرد .. لقد وعدناهم بالمساعدة في بعض المجالات الممكنة كالتعاون في طبع الكتب وما الى ذلك ولكن لم ننفذ من ذلك شيئاً ... هذا بالاضافة الى ان طموحنا كان يشمل اقامة مهرجانات شعرية مستمرة وحلقات دراسية حول الشعر والمسرح والقصة والتراث ولكننا كما ذكرت لم ننجز الا الجزء اليسير اليسير فيما كنا نطمح اليه وان سبب عدم استطاعتنا تنفيذ ذلك كان الضيق المالي وعدم توفر الميزانية التي تسطيع انجاز ذلك في منطقتنا .

أيها الاخوة :

اننا نعرف وواضح لدينا الوضع العام لقطرنا العزيز في ظل الظروف الراهنة والعدوان الفارسي المفروض على قطرنا قرب على نهاية عامه السادس ... ولكننا نقول بأن الوضع العام والخصوصية الاجتماعية والسياسية للمنطقة بالنسبة للداخل وحتى في الخارج تفرض منا تحركاً مدروساً وجيداً وعلى نطاق واسع ... وتجدر الاشارة الى أننا حينما نقول ذلك لا نغفل أبداً موقف المركز العام المشرف في القطر منا فقد كان ومنذ اليوم الأول متجاوباً معنا في هذا المضمار ... بل أقول بأن أكثر ما خصص للاتحاد من ميزانية متواضعة صرفناه نحن في نشاطات اتحادنا ... لذا يجب علينا أن نبذل نشاطات من نوع متميز في المنطقة لنثبت أن العراق ووحدته الوطنية أقوى من كل محاولة يائسة ضعيفة ...

أيها الاخوة الزملاء ... سادتي المسؤولون المحترمون ...

لا بد أن أطرح على بساط البحث مسألة مهمة بالنسبة للقطر كله ... نعم .. ان الاتحاد العام للادباء والكتاب في القطر العراقي اتحاد كان تأسيسه بقانون وقانون الاتحاد له ضوابط وقواعد وخصوصيات وامتيازات يعرفها ويدركها الجميع ... لهذا .. ولكوننا اتحاداً لا نختلف عن الاتحادات الجماهيرية الاخرى ـ مع الأخذ بنظر الاعتبار الوضع العام للدولة في الحرب المفروضة على قطرنا ـ يجب أن لا تكون مقومات وشخصية وامتيازات اتحادنا المادية والمعنوية أقل من الاتحادات الاخرى لكي نستطيع بلوغ الطموح ... أعود فاكرر قولي هذا وأنا عالم بالظروف غير الاعتيادية التي تمر على عراقنا العظيم ... ولكن أيها السادة ... إن اتحادنا في القطر العراقي بصورة عامة وفي كوردستان على وجه الخصوص يحمل على عاتقه قسطاً كبيراً من أعباء الاعلام المكتوب والمنظور والمسموع .. لذلك فان المشاكل والأعباء التي تسبب عرقلة مسيرة الاتحاد الى حد ما او تحد من حركته الحرة في القطر وخاصة في كوردستان ما هي إلا مسائل مادية ومشاكل مالية .. فلذلك أطرح المشكلة بجرأة على بساط البحث أمام المؤتمر .. علنا وبمساعدة المسؤولين نستطيع أن نحد العراقيل التي تعتري مسيرة الحركة الأدبية والثقافية في القطر .. فلذلك ولأجل أن نكم الأفواه المتشدقة التي تدعي بأن الثقافة الكردية في خطر .. وان اتحاد الادباء الكرد لا حول له ولا قوة ... وما جدوى الانضمام اليه في إمكانياته الحالية ... وبالاضافة الى ذلك المواقف المغرضة للبعض الذين يرومون الاسائة لاتحادنا .. فبسبب ما قلت وأمام رفاق الكلمة اعلن بأننا لن ولا نتوانى عن هذا العمل المقدس رغم كل الأقاويل والمحاولات المغرضة من أية جهة كانت .. لأن اخلاصنا للكلمة

الكردية الشريفة ولهذا الوطن العظيم هو الدافع الحقيقي لنا في السير ضمن هذا المسار المشرف .

وأخيراً .. اوجه كلمة لاخوتي الادباء والكتاب الكرد بأن لنا الحق في الانتخاب ومناقشة التقارير على نطاق القطر ولكن ما يخص باتحادنا فسنتحدث عنه في مؤتمرنا المقبل بأربيل عند انتهاء الدورة الحالية .

وأتمنى باسم الادباء الكرد ان ينجح مؤتمر اتحادنا ويتسنم عن جدارة ميدان العمل الثقافي والأدبي في المجلس المركزي المخلص الذي يعرف قدسية وحق الأصوات الممنوحة له ليجد نفسه مسؤولاً أمام ثقة تلك الأصوات ويعمل على خدمة وتطوير الأدب والثقافة في عراقنا العظيم .. اذ أن الوصول الى المجلس المركزي أو حينما يصبح أحد عضواً في المكتب التنفيذي ... لم يكن ولن يكون أبداً شارة توضع على الصدر للتباهي والتفاخر ... بل ان ذلك أول الطريق في التفاني والايثار والتعب والعمل بجد واخلاص لخدمة تراث وأدب وطن الحضارات ومهد كل علم وفن وإبداع .. أرض الرافدين بجباله وأهواره ونرجسه ونخيله ... عراقنا العظيم تحت ظل القائد الشهم رمز العراق السيد الرئيس صدام حسين حفظه الله .

والسلام عليكم .

برايێت هێژاو خوشتڤی

هەڤالێت پەيڤا کوردى يا پيرمز

دوينێ دەهـيەکا داسنياو ئەڤرو دوهوکا باديناو سوبەينێ ژى و هەتاهەتا دوهوکا کوردا

من گەلەك دڤيا کو ئەز ئاخفتنا خوّ ب زمانێ کوردى پێشکێش بکەم .. چونکه ئەز نوينەرێ ئەديبو نڤيسەڤانێت کوردم .. برايێ بچيکێ هەمى دلسوژێت تورو نڤيسينا کوردى‌مه ..

لێبەلێ ميهڤانێت ڤێ شەهيانو ڤيستيڤالێ گەلەك لوان زمانێ شيرينێ کوردى نزانن .. لبەر ڤێ هندێ ئاخفتنێت خوّ دێ بزمانێ عەرەبى پێشکێشى هەوە کەم .

كلمة الاتحاد والكتّاب

السادة المسؤولون

أيها الاخوة ضيوف الأدب والثقافة بدهوك

إخوتي مخلصي الكلمة الشريفة والأدب التقدمي الرفيع

يا أصدقـاء الثقافـة العراقيـة في خيمة العـراق العظيم عـامة والثقافة الكردية بصورة خاصة ..

احييكم باسم الكلمة الكردية الشريفة والكلمة العراقية الشامخة التي سوف تركع لها كل الكلمات التي تضادد الحضارة والتقدم

احييكم من أرض التهب تـرابها دومـاً ومنذ القـدم تحت أقدام الغزاة وجعل شعبه الصخور سعيراً وسهاماً على هامات من أراد الغزو او حتى المرور في شعابها ... هذه هي دهوك الداسنية او [نوئەدرا] أي الأرض الجديدة او [نەهەدەرا] اي المدينة ذات الأبواب التسعة تلك الكلمة التي حملت اسم مهرجان دهوك الثقافي ... أياً كان اسم هذه المدينة او المنطقة ككل .. فانها مدينة كردية عراقيـة تغني للحضارة

حسين « حفظه الله » .

هذه هي مدينة دهوك وما حولها من مدن وقرى عريقة عراقة الشعب الذي سكنها ويسكنها .. متمسكة بطابعها القومي والعراقي مهما تعددت الأديان والمذاهب ... تتغنى بالعراق ويتغنى العراق بها .. بشموخ جبالها وخصب وديانها وشجاعة أهلها .. لم يستطع زينفون المرور والمشي بخيلاء في هذه الأرض .. وكانت في هذه المنطقة البشرية الثانية حيث جبل الجودي ... مستقر فلك النبي نوح عليه السلام ... « واستوت على الجودي » ..

بهذا الكبرياء وهذه الأنفة ... بهذا الشموخ وهذه العظمة .. كانت منطقة دهوك قديماً وعلى مراحل التأريخ « نوهـ دەرا » او « نوئەدرا » عزيزة بشعبها الكوردي .. رافعة جبينها غير قابلة الذل من أي مقعد أثيم ... وها هي اليوم حاضراً مشرقاً تلبس حلة الكبرياء والأنفة والشموخ وتصبح محافظة كردية ضمن منطقة كردستان للحكم الذاتي مستمدة عظمتها وشموخها ممن منحوها هذا الاشراق والأنفة والشموخ .. رجال ثورة ١٧ ـ ٣٠ من تموز بقائدها الرمز صدام حسين « حفظه الله » .

وستظل رافعة الرأس بكرديتها عزيزة بعراقيتها ... شامخة بتاريخها .. مملوءة نوراً واشراقاً بحاضرها ..

ألف تحية للضيوف الأعزاء في دهوك الكردية

حللتم أهلاً ووطأتم سهلاً في المدينة ذات التسعة أبواب والأرض الجديدة دهوك العراقية ..

ثانية أقول أهلاً بضيوفنا .. ضيوف الأدب والثقافة الكردية في مدينة كردية عراقية تفتخر بأهلها وضيوفها وكرديتها وعراقيتها وقائدها .. ولكم ألف تحية والسلام عليكم .

الدكتور

نافع عقراوي

لەم ژمارەیەدا

١ ـ سەرووتار — نووسەری کورد — ٢

لێکۆڵینەوە

٢ ـ چەند ریشەیەك لە ریشاڵی زمانەکەمان — مسعود محمد — ٤
٣ ـ قانع و بەرهەمی بلاونەکراوەی — حەمە بۆر — ٢٣
٤ ـ لوڕستان — کریم زەند — ٤٨

رەخنە

٥ ـ کەسێ شێتانە بەردم تێگرێ ... — د. عزالدين مصطفى رسول — ٧٧
٦ ـ مامۆستا رەقیب و رەخنەی زانستیانەکەی ! — حلمي علي شريف — ١٤٩
٧ ـ چەغد تێبینییەك لە نێوان ... — حەمە کریم هەورامی — ١٦٩
٨ ـ ئەوی بدرەوشێتەوە مەرج نیە ... — رێبین — ١٧٩

شیعر

٩ ـ چوار سترانێت خەریبیێ — د. نافع ئاکرەیی — ١٩٦
١٠ ـ بەچرپە — عبدالرزاق بيمار — ٢٠٨
١١ ـ هەناسەیەك — محمد بدری — ٢١٢
١٢ ـ ئۆپەرێتی نازە — کامل ژیر — ٢١٤
١٣ ـ شەوێکی تر لە شەوانی سیمرغ — صلاح شوان — ٢١٨
١٤ ـ زاگەرۆژ — عبدالخالق رسام — ٢٢٩
١٥ ـ هەیڤ و عاشق — رمضان عیسی — ٢٣١
١٦ ـ ناسنانەی بێ ناونیشان — مهاباد قرەداغی — ٢٣٣
١٧ ـ زریان — دلشاد مریوانی — ٢٣٥

ئەدەبی لاوان

١٨ ـ ئەز بەریك دریایمە — عبدالرحمن حاجی — ٢٤٩
١٩ ـ مرۆڤ — عباس عبدالله یوسف — ٢٥١
٢٠ ـ یادکرن — أحمد عزالدين — ٢٥٣
٢١ ـ رێژەن — دلشاد عمر کاکی — ٢٥٥

چیرۆك

٢٢ ـ شێتی و کانی سەگەرەش — لطيف هەڵمەت — ٢٥٨
٢٣ ـ راپۆرت ٢٦٢

نووسەری کورد

نووسەری کورد

نووسەری کورد

سەرپەرشتی چاپ
محمد زەهاوی

دەرهێنانی هونەری
عبدالقادر علي مردان

طبع في مطابع دار الشؤون الثقافية العامة